

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (พระสิริจันทโท จันทร์)

วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

อนุสรณ์พิพิธภัณฑสถานหกรานุสรณ์ วัดป่าอัมพโรปัญญาวนาราม ในพระสังฆราชูปถัมภ์

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อมฺพรมหาเถร)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

๙๙๙ หมู่ ๙ บ้านหนองกลางดอน ตำบลคลองกิว อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี

ชื่อประวัติและพระธรรมเทศนา

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (พระสิริจันทโร จันทร์)

วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

อนุสรณ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

วัดป่าอัมพโรปัญญาหาราม ในพระสังฆราชูปถัมภ์

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อมฺพรมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (พระสิริจันทโร จันทร์)

เลขมาตรฐานหนังสือ : ๙๗๘-๖๑๖-๔๔๐-๐๕๕๔-๒

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : มิถุนายน ๒๕๖๐

จำนวนพิมพ์ : ๑๐,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย : วัดป่าदानวิเวก ตำบลศรีชมภู อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ

สงวนลิขสิทธิ์ : ห้ามคัดลอก ตัดตอน เปลี่ยนแปลง แก้ไข ปรับปรุง
ข้อความใดๆ ทั้งสิ้น หรือนำไปพิมพ์จำหน่าย
หากท่านใดประสงค์จะพิมพ์เพื่อใช้เป็นธรรมทาน
โปรดติดต่อขออนุญาตจากทางวัดป่าदानวิเวก
ตำบลศรีชมภู อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ โทร. ๐๘๙-๑๗๒-๔๔๒๘

พิมพ์ที่ : บริษัท ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด
๖๑ ถนนเลียบบคลองภาษีเจริญฝั่งเหนือ ซ.เพชรเกษม ๖๙
แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร
โทรศัพท์ ๐-๒๔๔๔-๓๓๕๑-๙ โทรสาร ๐-๒๔๔๔-๐๐๗๘
E-mail: silpasiamprinting@hotmail.com www.silpasiam.com

คำปรารภ

เรื่องการจัดทำหนังสือมรดกกรรมยอดโอวาทคำสอนของสมณะนักปราชญ์
วิสุทธิเทวา (พระป่า) จัดทำขึ้น ๓๔ องค์ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ระหว่างปี พุทธศักราช
๒๔๖๐-๒๕๕๔ โอวาทกรรมยอดแห่งคำสอนของวิสุทธิบุคคล ท่านแสดงบริสุทธิ
สมบูรณ์ไม่ว่ายุคใดสมัยใด นำผู้สนใจพยายามตั้งใจปฏิบัติตาม ย่อมก้าวล่วงทุกข์ไปได้
สมความปรารถนา คณะปสาทะศรัทธาเห็นควรจัดทำขึ้นสงวนรักษาไว้ เพื่อกุลบุตร
สุดท้ายภายหลังที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดป่าอัมพโรปัญญาวนาราม บ้าน
หนองกลางดอน ตำบลคลองกิว อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี ผู้สนใจกรุณาเข้าไป
ศึกษาได้ตามโอกาส เวลาพอดี

ผู้ฉลาดยึดหลักนักปราชญ์เป็นแบบฉบับพาดำเนินปกครองรักษาตน

คณะปสาทะศรัทธา

ห้ามพิมพ์เพื่อจำหน่าย สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญ

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (พระสิริจันทโร จันทร์)

ธรรมประวัติพระอรหันต์สมัยกิ่งพุททกาล	๑
มรดกธรรมคำสอน พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (พระสิริจันทโร จันทร์)	๓๙
ฉัมมรัตนกถา แสดงพระจตุราริยสังคโดยปฎิจจสมุปปาหนัย สำนวน พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทโร จันทร์)	๔๙
โลกวิเนจชัย	๖๕
กาพย์รถไฟหลวง	๘๔
คุณแห่งพระสงฆ์	๑๑๐
คุณแห่งบิดามารดา	๑๑๖
คุณแห่งครูอาจารย์	๑๒๑
คุณแห่งพระราชามหากษัตริย์	๑๒๖
ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน	๑๓๒
ธรรมคุณกถา	๑๓๘
อัฐสังคิมรรค ๘	๑๕๐
คำตอบปัญหา	๑๕๖
คำแก้ปฤศณา	๑๕๘
ภาคผนวก เรื่องพระแก้วมรกต	๑๖๔
เริ่มคณะธรรมยุตในภาคเหนือ	๑๗๐

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (พระสิริจันทน์ จันทร์)

วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

ธรรมประวัติ

พระอรหันต์สมัยกิ่งพุทธกาล

เมื่อเอ่ยถึง พระอรหันต์สมัยกิ่งพุทธกาล แน่ใจว่าพวกเราส่วนใหญ่จะต้องนึกถึง หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากรรมฐานผู้มีลูกศิษย์ลูกหาที่เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นจำนวนมาก นับตั้งแต่ศิษย์รุ่นใหญ่สุด ได้แก่ หลวงปู่สิงห์ ขนดะยากโม หลวงปู่ดูลย์ อตุโล หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงปู่พรหม จิรปุณโณ หลวงปู่ชอบ จานสโม เป็นต้น ศิษย์รุ่นรองลงมาก็มี หลวงปู่แหวน สุจิณโณ หลวงปู่ตื้อ อจลธมโม หลวงปู่ฝั้น อาจาโร หลวงปู่กงมา จิรปุณโณ หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ หลวงปู่เทสก์ เทสรูสี หลวงปู่สิม พุทธาจาโร ท่านพ่อลี ธมฺมธโร เป็นต้น และรุ่นถัดมาก็เช่น ท่านหลวงตาพระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน หลวงปู่จาม มหาปุณโณ หลวงพ่อวิริยงค์ สิรินฺทโร เป็นต้น กับทั้งศิษย์อาวุโสที่ยังมีชีวิตอยู่ที่เป็นเจ้าสำนัก “วัดป่า” กระจายอยู่ทั่วประเทศ รวมทั้งเป็นเจ้าสำนักอยู่ในต่างประเทศอีกเป็นจำนวนมาก

ที่ยกตัวอย่างมา เป็นพระวิปัสสนาจารย์ในสายธรรมยุตเท่านั้น หลวงปู่มั่น ท่านยังมีศิษย์อาวุโสในสายมหานิกายอีกหลายองค์เช่น หลวงปู่ทองรัตน์ กนฺตสีโล หลวงปู่กินรี จนฺทโย หลวงปู่ชา สุภทฺโท แห่งสำนักวัดหนองป่าพง หลวงปู่บุญมี ญาณโรโต เป็นต้น

ครูบาอาจารย์สายกรรมฐานทั้งฝ่ายธรรมยุตและมหานิกายทั้งสองสายนี้ แต่ละองค์ก็มีลูกศิษย์ลูกหาที่เป็นพระวิปัสสนาจารย์สอนกรรมฐานอยู่ในสำนักต่างๆ อีกมากแผ่กระจายไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศตลอดจนต่างประเทศ นอกจากนี้ก็มีลูกศิษย์ที่เป็นฆราวาสอีกมากมายหลากหลายอาชีพ

ท่านหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต มีพระอาจารย์ที่ท่านเคารพนับถือมากที่สุด ๒ องค์ คือ พระครูวิเวกพุทธกิจ (หลวงปู่ใหญ่เสาร์ กนฺตสีโล) กับพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (หลวงปู่ใหญ่จันทร์ สิริจันโท) แห่งวัดบรมนิวาสราชวรวิหาร แขวงรองเมือง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

ในขั้นต้น หลวงปู่มั่นท่านเรียนกรรมฐาน (ภาคปฏิบัติ) กับหลวงปู่ใหญ่เสาร์ แล้วก็เรียนด้านปริยัติธรรม (ภาคทฤษฎี) กับท่านเจ้าคุณพระอุบาลีฯ หรือหลวงปู่ใหญ่จันทร์ สิริจันโท ประกอบกับบุญบารมีและปฏิภาณของหลวงปู่มั่นเอง การปฏิบัติธรรมของท่านจึงก้าวหน้าอย่างรวดเร็วจนบรรลุคุณธรรมถึงขั้นพระอนาคามี ต่อจากนั้นจึงย่อมนำให้สติและแนะนำพระอาจารย์ทั้งสองจนได้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงสุด คือบรรลุพระอรหันต์ทั้งสององค์ แล้วหลวงปู่มั่นจึงหาโอกาสเร่งบำเพ็ญเพียรจนท่านเองบรรลุคุณธรรมขั้นสูงสุดภายหลังพระอาจารย์ทั้งสองของท่าน

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ในหัวข้อนี้จะขอเล่าย้อนประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่แบ่งเป็นมหานิกายกับธรรมยุติกนิกายในปัจจุบัน แล้วจะโยงมาสู่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) ที่เป็นผู้นำสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตภาคอีสาน ยุคที่ ๓ ก่อนสมัยหลวงปู่ใหญ่เสาร์ กนฺตสีโล กับหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ที่ถือเป็นผู้นำในยุคที่ ๕ ต่อจากสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (อีวน ตีสโล) ผู้นำคณะธรรมยุตอีสานในยุคที่ ๔ หัวข้อนี้จึงเป็นการปูพื้นฐานเพื่อความเข้าใจต่อผู้ที่ยังใหม่ในวงการนี้

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่และประดิษฐานในประเทศไทยเกินกว่าพันปีแล้ว โดยเข้ามาทั้ง ๒ สาย คือ อัจฉริยวาท (มหายาน) และเถรวาท (หินยาน) แต่ในปัจจุบัน สายมหายานมีผู้นับถือเพียงส่วนน้อย ได้แก่ คณะสงฆ์จีนนิกาย คณะสงฆ์อนัมนิกาย (พระญวน) เป็นต้น ส่วนสายหินยานได้เจริญรุ่งเรืองแพร่หลายและนับถือสืบทอดกันมาในทุกภูมิภาคของประเทศ

คณะสงฆ์สายเถรวาทในประเทศไทยในปัจจุบันได้แบ่งย่อยเป็น ๒ นิกาย เป็นพระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่มีมาแต่เดิมมีจำนวนมากกว่า ๘๐% ที่เหลืออีก ๑๐ กว่า % เป็นพระสงฆ์ในธรรมยุติกนิกาย นิกายที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งนำโดยสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ ๔ สมัยยังเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎ ทรงผนวชเป็น “พระวชิรญาณโณ” ก่อนขึ้นครองราชย์

พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทลังกาวงศ์

เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๖ พระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์ราชวงศ์เมริยะ แห่งอินเดีย ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง และอุปถัมภ์การสังคายนาพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท (ครั้งที่ ๓) แล้วจัดส่งสมณทูตแยกเป็น ๕ สาย ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ มี ๒ สาย คือ สายที่ ๘ กับสายที่ ๙ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

สมณทูตสายที่ ๘ นำโดยพระโสณเถระและพระอุตรเถระ มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ สันนิษฐานว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่นครปฐม ภาคกลางของประเทศไทย และสายที่ ๙ นำโดยพระมหินทเถระ (พระโอรสองค์โตของพระเจ้าอโศกมหาราช) ไปเผยแผ่ยังลังกาทวีป (ประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน) ทั้งสองสายนี้เป็นพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาท (หินยาน) แต่สายอื่นมีปนทั้งเถรวาทและอักษริยวาท

พระพุทธศาสนาในลังกาทวีปก็เช่นเดียวกับสายอื่นๆ คือ มีทั้งเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมไปตามยุคสมัย มาถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ในปี พ.ศ. ๑๖๕๖ พระเจ้าปรักรม-พาหุมหาราช ได้ทำการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาครั้งใหญ่ ได้จัดทำสังคายนาพระธรรมวินัย (สังคายนาครั้งที่ ๗ ของฝ่ายเถรวาท) พระพุทธศาสนาในลังกาทวีปจึงเจริญรุ่งเรืองมาก และกิตติศัพท์เลื่องลือไปไกล ประกอบกับช่วงเวลานั้น พระพุทธศาสนาในอินเดียถูกลัทธิศาสนาอื่นเบียดเบียนให้เสื่อมโทรมลง เมืองลังกาจึงได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นหลักของประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทด้วยกัน

การสืบพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทลังกาวงศ์ในพุกาม

ในดินแดนพม่าในปี พ.ศ. ๑๗๓๓ ในสมัยของพระเจ้านรปติลิทธุ แห่งอาณาจักรพุกาม ได้ส่งพระมหาลังฆปริณายกพุกามคือ พระอุตราชัมมหาเถระ เป็นสมณทูตไปสืบพระพุทธานุศาสน์ในลังกาทวีป การไปคราวนั้นมีสามเถระชาวมอญชื่อ จบัญญัติ อยู่เมืองพลิม ได้เป็นศิษย์ติดตามไปด้วย เมื่อคณะสมณทูตกลับเมืองพุกาม สามเถระจบัญญัติขออยู่เล่าเรียนที่เมืองลังกาต่อ จนได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในวงศ์ของคณะสงฆ์ลังกา ได้ศึกษาพระธรรมวินัยตามลัทธิที่สังคายนาครั้งพระเจ้าปรักรรมพาทุมหาราช จนเชี่ยวชาญรอบรู้แตกฉาน เมื่อบวชครบ ๑๐ พรรษา เป็นพระเถระแล้ว ก็ได้ชวนเพื่อนภิกษุที่เป็นเถระอีก ๔ รูป คือ พระสีวลี ชาวลังกา ๑, พระตามะลินทะ พระโอรสของพระเจ้ากรุงกัมโพช ๑ พระอานันทะ ชาวเมืองมัทธาษฎร์ ในอินเดียใต้ ๑ และพระราหุล ชาวลังกา ๑ รวมตัวท่านเป็น ๕ องค์ ได้จาริกโดยสารเรือมายังเมืองพลิมแล้วขึ้นต่อไปยังเมืองพุกาม พม่า

พระเถระทั้งห้าที่บวชมาจากลังกามาเห็นวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ในเมืองพม่าปฏิบัติย่อหย่อนผิดไปจากพระสงฆ์ลังกามากนัก จึงไม่ยอมลงสังฆกรรมร่วมกับพระสงฆ์พื้นเมือง ทำให้พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทในเมืองพุกามแยกเป็น ๒ นิกายขึ้นมา

พระสงฆ์ลังกาวงศ์นั้นเป็นพระเถระ มีการสำรวมสังวรวัตรปฏิบัติเคร่งครัดมากเมื่อทั้ง ๕ องค์ เรียนรู้ภาษาท้องถิ่นดีพอควรแล้ว ก็ได้สั่งสอนธรรมให้ชาวพม่า มีคนเลื่อมใสมาก แม้พระเจ้านรปติลิทธุก็ทรงเลื่อมใสและอุปถัมภ์คณะพระสงฆ์ลังกาวงศ์รวมทั้งสนับสนุนให้ชาวพม่าบวชในนิกายลังกาวงศ์มากขึ้นเป็นลำดับมา

พุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ในเมืองนครศรีธรรมราช

ต่อมา พระราหุลเถระ หนึ่งในพระเถระทั้งห้า ได้นำคณะพระสงฆ์จำนวนหนึ่ง มาเผยแผ่ศาสนายังประเทศหนึ่ง ซึ่งปรากฏในพงศาวดารพม่าว่า เมืองมลายะ (นครศรีธรรมราช) มีกษัตริย์ศรีวิชัยเชื้อสายมลายูปกครองอยู่ เป็นรัฐอิสระในสมัยนั้น

กษัตริย์เมืองนครศรีธรรมราชได้เลื่อมใสในพระราหุลเถระ จึงตั้งให้เป็นพระราชครู ต่อจากนั้นก็มีการส่งชาวลังกาตามมาสมทบอีกหลายองค์ ทำให้พุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์เจริญรุ่งเรืองในดินแดนแถบนั้น นอกจากนี้ ชาวเมืองนครศรีธรรมราชและจากเมืองใกล้เคียงก็ได้พากันไปบวชเรียนที่เมืองลังกามากขึ้น ความนิยมนับถือในคติพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์จึงแพร่หลายตั้งมั่นในดินแดนประเทศไทยตอนล่างสืบมา

เถรวาทลังกาวงศ์เริ่มสถาปนาที่นครศรีธรรมราชเมื่อ พ.ศ. ๑๗๔๐ ก่อนตั้งกรุงสุโขทัยราว ๕๐ ปี

พระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ในดินแดนประเทศไทย

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช กษัตริย์กรุงสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๑๗ - ๑๘๖๐) ทรงทราบกิตติศัพท์ของพระสงฆ์ลังกาวงศ์ที่นครศรีธรรมราช จึงทรงอาราธนาพระมหาเถระสังฆราช พระเถระชาวลังกาที่มาเผยแผ่อยู่ที่นครศรีธรรมราช ขึ้นมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกรุงสุโขทัย

ต่อมา ทั้งล้านนา มอญ และเขมร ในดินแดนใกล้เคียงต่างก็นิยมสายเถรวาทลังกาวงศ์ จึงได้ส่งพระสงฆ์ไปสืบพระพุทธศาสนาที่ลังกาบ้าง นิมนต์พระจากลังกามาเป็นอุปัชฌาย์ให้การอุปสมบทในเมืองของตนบ้าง พระพุทธศาสนาสายเถรวาทลังกาวงศ์ในสุโขทัยและดินแดนใกล้เคียงจึงรุ่งเรืองนับแต่บัดนั้นมา เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและศาสนาพราหมณ์ที่เกิดขึ้นมาก่อนนั้นลดความนิยมลงไป

เมื่อพระสงฆ์ได้รวมเป็นคณะเดียวกันแล้ว ก็ได้แบ่งธุระออกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งสมათานคันถธุระ ตั้งใจเรียนภาษาบาลี คึกษาพระไตรปิฎก คณะสงฆ์ฝ่ายนี้เลือกพักวัดที่อยู่ใกล้บ้าน จึงได้ชื่อว่า **คณะคามวาสี** พระอีกฝ่ายหนึ่งสมათานวิปัสสนาธุระก็จะบำเพ็ญเพียรหาความสงบตามวัดในป่า จึงได้ชื่อว่า **คณะอรัญวาสี** อย่างไรก็ตามสงฆ์ทั้งสองคณะนี้ก็รวมอยู่ในนิกายเดียวกัน ยังไม่มีการแยกเป็นมหานิกายกับธรรมยุติกนิกายเหมือนเช่นทุกวันนี้ พระพุทธศาสนาในประเทศไทยก็เจริญรุ่งเรืองสืบมา

การแยกนิกายของพระสงฆ์เถรวาทในประเทศไทย

มาในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ รัชกาลที่ ๓ เมื่อรัชกาลที่ ๔ ยังเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎทรงผนวชเป็นพระภิกษุ พระนาม **“วชิรญาณโณ”** ทรงศึกษาพระไตรปิฎกภาษาบาลีอย่างแตกฉาน เห็นว่าพระสงฆ์ไทยบางกลุ่มที่ท่านพบเห็นในขณะนั้นปฏิบัติไม่ตรงตามพระวินัยที่มีในพระไตรปิฎก พระองค์จึงตั้งกลุ่มพระรุ่นใหม่ที่ทำการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างจริงจังและยึดพระไตรปิฎกเป็นแนวทางปฏิบัติ กับทรงพบว่าแนวทางนี้ตรงกันกับข้อปฏิบัติของพระสงฆ์มอญ-รามัญนิกาย-คณะสีมกาลยาณี พระองค์จึงได้ตั้งคณะธรรมยุตขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๗๖ เพื่อฟื้นฟูพระพุทธศาสนา มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร สืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ สมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ชื่อว่า **“พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑”** ได้ยกสถานะคณะธรรมยุตให้เป็นนิกายอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ชื่อว่า **“ธรรมยุติกนิกาย”** และเรียกพระสงฆ์เถรวาทหลังการวงศ์ที่มีมาแต่เดิมว่า **“มหานิกาย”** สืบมาจนปัจจุบัน

พระเจ้าคริสธรรมาโคกราช

พระเจ้าอโศกมหาราช เป็นกษัตริย์ที่มีพระคุณต่อพวกเราชาวพุทธอย่างเหลือล้น หากไม่ได้พระองค์ พวกเราชาวไทยอาจไม่รู้จักพระพุทธศาสนาก็เป็นไปได้

พระเจ้าอโศก มีเชื้อสายกรีก เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์ไมริยะ ปกครองแคว้นมคธ มีราชธานีชื่อปาฏลีบุตร ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๗๐-๓๑๑ พระองค์เป็นกษัตริย์ที่โหดร้าย เคยสั่งฆ่าเชื้อพระวงศ์และขุนนางมากกว่า ๕๐๐ คนรวมทั้งทวงกริ้วนางสนมกำนัลที่ไปหักกิ่งอโศกเล่น ถึงกับสั่งให้จับเผาทั้งเป็น พระองค์จึงได้รับสมญาว่า จัณฑาโคกราช (พระเจ้าอโศกผู้ดุร้าย) มาภายหลังเมื่อได้มานับถือพระพุทธศาสนา พระองค์ก็กลายเป็นองค์อุปลัถมกที่ยิ่งใหญ่ บำรุงและแผ่ขยายพระพุทธศาสนาไปได้กว้างไกลที่สุดในประวัติศาสตร์ และได้รับสมญานามว่า คริสธรรมาโคกราช (พระเจ้าอโศกผู้ทรงธรรมที่ยิ่งใหญ่)

พระเจ้าอโศกเป็นโอรสของพระเจ้าพินทุสารกับพระนางธรรมา แห่งราชวงศ์ไมริยะ (สันสกฤตว่า เมาริยะ) ประสูติใน พ.ศ. ๒๓๙ พออายุ ๑๗ พรรษา ได้เป็นอุปราชไปครองนครอุชเชนี แคว้นอวันตี เมื่ออายุ ๒๐ ได้สมรสกับพระนางเวทิสสา มีพระโอรสองค์แรกชื่อ เจ้าชายนหินทะ (ภายหลังออกบวช สำเร็จพระอรหันต์ และเป็นหัวหน้าสมณทูตสายที่ ๙ ไปเผยแผ่ศาสนาในลังกาทวีป) อายุ ๒๒ พรรษา มีราชธิดาชื่อ พระนางสังฆมิตตา (ภายหลังบวชเป็นภิกษุณี)

พ.ศ. ๒๖๙ พระชนมายุ ๓๐ พรรษา พระเจ้าพินทุสาร พระราชบิดาสวรรคต จึงเสด็จกลับพระนครปาฏลีบุตรเพื่อทำสงครามชิงราชสมบัติ แล้วขึ้นเป็นกษัตริย์เมื่อ พ.ศ. ๒๗๐ ทรงสถาปนาพระนางสังฆมิตตา เป็นพระอัครมเหสี พระองค์มีพระมเหสี ๕ พระองค์ ราชบุตร-ราชธิดา ๑๑ พระองค์

พระองค์เป็นกษัตริย์กระหายสงครามในปี พ.ศ. ๒๗๖ ได้ยกทัพไปรบที่แคว้นกาลิงคะ (ปัจจุบันอยู่ในรัฐโอริสสา) สังหารผู้คนล้มตายจำนวนมากจนรู้สึกสลดสังเวช

อยากหาทางล้างบาปที่ทรงก่อไว้ พอได้พบสามเณรนิโครธ (ลูกของพี่ชายที่พระองค์เป็นคนฆ่าเพื่อชิงราชสมบัติ) มีกิริยาสงบสำรวมน่าเลื่อมใส จึงนิมนต์ให้แสดงธรรม ต่อมาก็ได้ฟังธรรมจากพระสมุหฺรเถระอีกก็ยิ่งซาบซึ้งเลื่อมใส เข้าถึงพระรัตนตรัยแล้ว เลิกทำสงคราม หันมาสร้างบุญและทำนุบำรุงพระศาสนาตลอดพระชนม์ชีพ ส่งผลให้อำนาจและบารมีของพระองค์แผ่กว้างไกลครอบคลุมอินเดียเกือบหมด

พระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ ซึ่งจัดขึ้นที่วัดโอศิการาม เมืองปาฏลิบุตร ต่อจากนั้นก็จัดสมณทูตแบ่งเป็น ๙ สาย ออกเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ สายที่ ๘ กับ ๙ เป็นพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาท เข้ามาเผยแผ่ศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิกับที่ลังกาทวีป ดังที่เสนอมมาแล้ว

เรื่องของพระเจ้าอโศกมหาราชก็ขอจบอย่างย่อที่สุด ด้วยประการฉะนี้

สำหรับเรื่องการเผยแผ่พระศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิซึ่งรวมถึงประเทศไทย มีรายละเอียดมาก ช่วงเวลาก็นาน บ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงเป็นหลายยุคสมัย ศาสนาในแต่ละแห่งก็มีทั้งเจริญและเสื่อมไปตามยุคสมัย ในดินแดนบางส่วนถูกกวาดล้างจนสูญสิ้นไปก็มี

ในดินแดนสุวรรณภูมิ (ในปัจจุบันได้แก่ ไทย พม่า ญวน กัมพูชา ลาว มาเลเซีย และอินโดนีเซีย) สันนิษฐานว่าศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมและแถบภาคกลางของประเทศไทย หลักฐานสำคัญคือ สถูปพระปฐมเจดีย์ มีลักษณะคล้ายสถูปจีเจดีย์ ที่พระเจ้าอโศกทรงสร้าง รวมทั้งโบราณวัตถุสำคัญอื่นๆ เช่น ธรรมจักรรูปกวางหมอบ เป็นต้น (ทางพม่าเขาก็สันนิษฐานว่า ศูนย์กลางอยู่ที่เมืองสะเทิม ทางตอนใต้ของประเทศ และเขาก็อ้างโบราณวัตถุสำคัญมายืนยันเช่นกัน)

กำเนิดพระสงฆ์ธรรมยุต

ในหัวข้อนี้ขอกลับมาที่เรื่องประวัติการตั้งคณะธรรมยุตหรือธรรมยุติกนิกายในประเทศไทย เป็นการปูพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ก่อนไปสู่เรื่องของหลวงปู่ใหญ่ ท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ เป็นการเฉพะากันต่อไป

ธรรมยุติกนิกาย หรือที่เรียกย่อว่า **คณะธรรมยุต** เป็นผลมาจากการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ตั้งแต่ครั้งที่พระองค์ยังทรงเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎและเสด็จออกผนวช มีพระสมณฉายาว่า **“วชิรญาณโณ”**

พระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ ๔ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ กับสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๔๗ ทรงตั้งอยู่ในฐานะรัชทายาทตามโบราณราชประเพณี ได้รับพระราชทานนามว่า **“เจ้าฟ้ามงกุฎ”**

พ.ศ. ๒๓๖๐ พระชันษา ๑๔ พรรษา ทรงผนวชเป็นสามเณร ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับอยู่ ณ วัดมหาธาตุ ๗ เดือน จึงลาผนวช

ก่อนทรงผนวชเป็นสามเณร พระองค์ทรงเริ่มเรียนอักษรสมัยฝ่ายบาลีมาบ้างแล้ว เมื่อทรงผนวชจึงทรงเล่าเรียนมากขึ้นโดยลำดับ และเมื่อลาบวชจากสามเณรแล้วก็เสด็จไปเรียนบาลีต่อที่หอพระมณฑิยธรรม พระองค์จึงมีพื้นฐานทางภาษาบาลีเป็นอย่างดีตั้งแต่สมัยทรงพระเยาว์

ต่อมา พ.ศ. ๒๓๖๗ พระชันษา ๒๑ พรรษา เสด็จออกทรงผนวชเป็นภิกษุ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มี สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับถวายสมณฉายาว่า **“วชิรญาณโณ”**

หลังพิธีผนวช ได้เสด็จประทับที่วัดมหาธาตุ ทรงทำอุปัชฌาย์วัตรระยะหนึ่งแล้วเสด็จไปจำพรรษาเพื่อศึกษาวิปัสสนาธุระที่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) ซึ่งเป็นวัดป่าอยู่นอกกำแพงพระนคร

ทรงผนวชได้ ๑๕ วัน สมเด็จพระชนกนาถ รัชกาลที่ ๒ เสด็จสวรรคต โดยไม่ได้มีพระราชดำรัสสั่งมอบราชสมบัติ ท่านวชิรญาณไม่ประสงค์ครองราชย์ บรรดาจะทรงผนวชต่อไป พระราชวงศ์และเสนาบดีจึงทูลเชิญกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระโอรสพระองค์ใหญ่ (ต่างพระมารดา) ซึ่งอายุแก่กว่าพระองค์ ๑๗ ปี ขึ้นครองราชย์เป็น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ส่วนท่านวชิรญาณก็ทรงอยู่ในสมณเพศ ตั้งพระทัยศึกษาพระพุทธศาสนาต่อไปไม่มีกำหนด

ในพรรษาแรก ท่านวชิรญาณตั้งพระทัยศึกษาทางวิปัสสนาธุระ “ทรงทราบลึนตำราที่พระอาจารย์เคยสอนเจ้านายมาแต่ก่อน เมื่อทรงสงสัยได้ถามพระอาจารย์ก็ไม่อาจชี้แจงถวายให้ลึนสงสัยได้ ทูลแต่ว่าครูบาอาจารย์เคยสอนมาอย่างนี้เท่านั้น จึงเห็นว่าเป็นอาถรรพ์ปฏิบัติ (ทำตามกันมา) เป็นไปด้วยสัมโมหะมงาย ก็เกิดท้อพระทัยในวิปัสสนาธุระเช่นนั้น...”

เมื่อออกพรรษาแรกแล้วจึงเสด็จกลับมาประทับ ณ วัดมหาธาตุ ทรงตั้งต้นเรียนคันถธุระ ได้พระวิเชียรปรีชา (ภู) เจ้ากรมราชบัณฑิต เป็นพระอาจารย์สอนภาษามคธ (บาลี) ถวาย ทรงขะมักเขม้นเรียนอยู่ ๓ ปี ก็ทรงอ่านพระไตรปิฎกได้อย่างแตกฉาน

สมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพ ผู้ได้ชื่อว่าบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย ทรงบันทึกไว้ว่า... “การที่สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาคันถธุระติดกับผู้อื่น ด้วยตั้งพระหฤทัยจำแนงแต่จะเรียนพระพุทธศาสนาให้รอบรู้อย่างถ่องแท้ มิได้หมายจะมีตำแหน่งฐานันดรอย่างใดในสังฆมณฑล เพราะฉะนั้น เมื่อทรงทราบภาษามคธถึงสามารถอ่านพระไตรปิฎกได้โดยลำพังพระองค์ ก็ทรงพยายามพิจารณาหลักฐานพระพุทธศาสนา...ยิ่งทรงพิจารณาไปก็ทรงเห็นวิปัสสนาเคลื่อน และเป็นมาช้านานแล้ว ก็เกิดวิตกขึ้นในพระหฤทัยว่า หรือสมณวงศ์ที่สืบเนื่องมาจากพระอริยสาวกของพระพุทธเจ้าจะสูญเสียแล้ว”

“วันหนึ่งเสด็จเข้าสู่พระอุโบสถวัดมหาธาตุ ทรงอธิษฐานขอให้ได้พบวงศ์บรรพชาอุปสมบทที่บริสุทธิ์สืบเนื่องมาแต่พระพุทธเจ้าแต่ดั้งเดิมภายใน ๗ วัน มิฉะนั้น

จะทรงเข้าพระทัยว่าพระพุทธรูปที่บริสุทธิ์สิ้นแล้ว ก็จะลาสิกขาเสียจากสมณเพศไปเป็นฆราวาสรักษาศีลห้าศีลแปด...”

หลังจากการอธิษฐานจิตเพียง ๒-๓ วัน ก็มีพระพุทธรูปราว ๕-๗ รูป มาปักกลดอยู่แถวบางลำภู (สมัยนั้นยังเป็นป่าอยู่) ทรงใช้ให้คนของพระองค์คอยเฝ้าติดตามดูวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์กลุ่มนั้นโดยไม่ให้พระท่านรู้ตัว แล้วมารายงานให้พระองค์ทราบเมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าพระสงฆ์กลุ่มนั้นปฏิบัติตรงตามพระวินัยที่บัญญัติไว้...

และทรงทราบต่อมาว่า... “พระสงฆ์กลุ่มนั้นเป็นพระรามัญบวชมาแต่เมืองมอญ สืบมาจากคณะสีมาถัลยาณี ซึ่งรับสมณวงศ์มาจากพระภิกษุลังกาคณะมหาวิหาร... และมีพระเถระองค์หนึ่งมีนามว่า ชาย พุทฺธวโธ เป็นพระราชาคณะที่ พระสุเมธมุนี เจ้าอาวาสวัดบวรมงคล เป็นพระเถระที่ชำนาญพระวินัยปิฎก และประพฤติวัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด (วัดนี้อยู่เชิงสะพานซังฮี้ ฝั่งธนบุรี ชาวบ้านเรียก วัดลิงขบ ความจริงคือ วัดลิงขบ ตามชื่อผู้สร้าง)

จากนั้น ท่านวชิรญาณโณก็เสด็จไปทรงทำวิสาสะสนทนากับท่านเจ้าคุณพระสุเมธมุนี ณ วัดบวรมงคล ซึ่งอยู่คนละฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยากับวัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) ท่านเจ้าคุณทูลอธิบายระเบียบวัตรปฏิบัติของพระมอญคณะสีมาถัลยาณีที่ท่านอุปสมบทมาให้ทรงทราบโดยพิสดาร

“ทรงพิจารณาเห็นไม่ห่างไกลจากพระพุทธรูปบัญญัติเหมือนอย่างวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์สยาม ก็ทรงยินดี ด้วยตระหนักพระเหตุทักว่า สมณวงศ์ไม่สูญเสียแล้วเหมือนอย่างทรงพระวิตกมาแต่ก่อน”

พระองค์ทรงเลื่อมใสใคร่จะประพฤติวัตรปฏิบัติตามแบบพระมอญ แต่มีความขัดข้องด้วยเสด็จประทับอยู่ ณ วัดมหาธาตุฯ อันเป็นที่สถิตของสมเด็จพระสังฆราช จะทรงประพฤติให้ผิดกับระเบียบแบบแผนของพระสงฆ์ในวัดนั้น ก็จะเป็นการละเมิด และคนทั้งหลายอาจจะเกิดความเข้าใจผิดได้

จึงเสด็จย้ายไปประทับ ณ วัดสมอราย (ปัจจุบันคือวัดราชาธิวาส) เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๓๓๒ เหมือนอย่างที่เคยเสด็จประทับเมื่อพระราชแรกทรงผนวช

ในพระนิพนธ์เรื่อง “พุทธศาสนวงศ์” ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก กล่าวถึงตอนนี่ว่า... “ในเวลานั้นมีพระภิกษุหนุ่ม เป็นเจ้าบ่าว เป็นลูกผู้ดีบ้าง ที่ได้ถวายตัวเป็นศิษยานุศิษย์ศึกษาอยู่ในสำนัก และเลื่อมใส ในพระดำริอีกราว ๖ รูป ตามเสด็จไปอยู่วัดสมอรายก็มี อยู่วัดอื่นเป็นแต่ไปประชุม ณ วัดสมอราย ก็มี จึงเริ่มเป็นคณะพระสงฆ์ซึ่งแสวงหาสัมมาปฏิบัติ อันมาได้นาม ในภายหลังว่า ธรรมยุติกา แต่นั้นเป็นต้นมา”

“ชื่อ **ธรรมยุติกา** หรือ **ธรรมยุต** นี้ แปลว่า **“ผู้ประกอบด้วยธรรม”** หรือ **“ชอบด้วยธรรม”** หรือ **“ยุติตามธรรม”** เป็นเนมิตกนามอันหมายถึงเหตุที่คณะสงฆ์นี้ เกิดขึ้นด้วยมุ่งแสวงหาว่า ข้อใดเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นสัตตฤคาสน์ (คำสั่งสอนของ พระศาสดา) แล้วปฏิบัติข้อนั้น เว้นข้อที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นวินัย ไม่เป็นสัตตฤคาสน์ แม้จะเป็นอาจิณปฏิบัติ (ข้อปฏิบัติที่ประพฤติตามกันมา แต่ผิดธรรมวินัย)”

พระมหาเถระที่ถือว่าเป็นต้นวงศ์พระธรรมยุต มี ๑๐ รูป ซึ่งปรากฏชื่อในคาถา พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นยังทรงผนวช ในหนังสือ สี่มาวิจารณ์ ได้แก่

๑. พระวชิรญาณเถระ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
๒. พระปัญญาอัคคเถระ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยา-ลงกรณ์ (พระองค์เจ้าฤกษ์ ปญญาอคฺโค) วัดบวรนิเวศวิหาร
๓. พระปุสฺสเถระ คือ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม (อุปสมบทครั้งแรก ต่อมาลาสิกขา และเมื่ออุปสมบทใหม่มีฉายาว่า ปุสฺสเทโว)

๔. พระพุทธรูปสี่ริเถระ คือ สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทธรูป) วัดโสมนัสวิหาร
๕. พระธัมมสี่ริเถระ คือ พระเทพโมลี (เอี่ยม ธมฺมสี่ริ) วัดเครือวัลย์
๖. พระพุทธิสถนเถระ คือ พระอมรโมลี (นพ พุทธิสถนโ) วัดบุปผาราม
๗. พระสุวัฑฒนเถระ คือ พระปลัดเรือง สุวฑฒโน วัดบวรนิเวศวิหาร
๘. พระพรหมสรเถระ คือ พระญาณรักชิต (สุข พรหมสร) วัดบรมนิวาส
ต่อมालาลิกขาเป็นขุนนางที่ พระธรรมการบดี
๙. พระโสภิตเถระ คือ พระศรีสุทธีวงค์ (พัก โสภิต) วัดบวรนิเวศวิหาร
ต่อมालาลิกขาเป็นขุนนางที่ พระยาศรีสุนทรโวหาร
๑๐. พระธัมมรักชิตเถระ คือ พระครูปลัดทัต ธมฺมรักชิต วัดบวรนิเวศวิหาร
ต่อมालาลิกขาเป็นขุนนางที่ พระศรีภริปริชา

คณะสงฆ์รามัญนิกายสีมังกัลยาณี

ท่านเจ้าคุณพระสุเมธมนี (ชาย พุทธรูป) แห่งวัดบวรมงคล (วัดสิงขร) ทูลแสดงหลักฐานว่า คณะสงฆ์รามัญนิกายสีมังกัลยาณีที่ท่านอุปสมบทมานี้มีเชื้อสายสืบมาจากพระอนรุทธเถระ สืบต่อมาถึงอุปัชฌาย์ของท่านพระสุเมธมนี เป็นลำดับที่ ๘๘ โดยไม่มีขาดช่วงตอน

ท่านวชิรญาโณ ทรงพิจารณาเห็นว่าวัตรปฏิบัติของคณะสงฆ์ที่ทรงทราบมานี้ถูกต้องตามพุทธพจน์ที่ทรงศึกษาจากพระไตรปิฎก จึงมีพระราชศรัทธาที่จะประพฤติตามแบบพระมอญ เมื่อตรองดีแล้วก็ได้ทรงทำทัฬหีกรรม คือทรงอุปสมบทซ้ำในคณะสงฆ์รามัญนิกายสีมังกัลยาณี ณ วัดสมอราย โดยมีพระสุเมธมนี (ชาย พุทธรูป) เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ อันเป็นปีที่ทรงผนวชได้ ๒ พรรษา แล้วเสด็จ

กลับไปประทับที่วัดมหาธาตุตามเดิมก่อน จนกระทั่งปีฉลู พ.ศ. ๒๓๗๒ พรรษา ๖ จึงได้ย้ายมาตั้งคณะธรรมยุติกที่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส)

คณะสงฆ์รามัญนิกายสีมากัลยาณี คือพระภิกษุสงฆ์ผู้อุปสมบทในอุโบสถ ชื่อว่า กัลยาณสีมา เมืองหงสาวดี ในรามัญประเทศ (ปัจจุบันคือเมืองพะโค ประเทศพม่า) ซึ่งเป็นนิกายเดียวกับคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ ในประเทศศรีลังกา

กล่าวคือ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๒๐๘ ปี หลังจากพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งกรุงปาฏลิบุตรและพระโสมคัลลบุตรตีสเถระ ได้ชำระพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ จากเดียรฉัตรปลอมบวชเข้ามา และสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ แล้ว ได้ทรงส่งพระเถระแบ่งเป็นสมณทูต ๔ สาย ออกไปประกาศพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ ดังกล่าวมาแล้ว

สายที่ ๔ นำโดยพระมหินทเถระ พระราชโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช นำพระพุทธศาสนาสายเถรวาทไปประดิษฐานในประเทศลังกา และสายที่ ๘ นำโดยพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ นำพระพุทธศาสนาสายเถรวาทเช่นกัน มาประดิษฐานในดินแดนสุวรรณภูมิ พระพุทธศาสนาใน ๒ ดินแดนนี้จึงมีที่มาจากแหล่งเดียวกัน และสายเถรวาทเหมือนกัน แต่ละสายผ่านทั้งยุคเจริญและเสื่อมสลับเปลี่ยนกันไปมา เมื่อใดที่พระพุทธศาสนาในดินแดนใดเสื่อม ก็จะไปนำพระพุทธศาสนาจากอีกดินแดนหนึ่งกลับมาฟื้นฟูในดินแดนตนขึ้นใหม่ สลับกันไปมาหลายครา

พ.ศ. ๒๐๑๘ พระเจ้ารามธิบดี (พระเจ้าธรรมเจดีย์) แห่งเมืองหงสาวดี รามัญประเทศ ทรงพิจารณาเห็นว่าพระพุทธศาสนาในรามัญประเทศไม่บริสุทธิ์ เพราะสีมาที่ใช้อุปสมบทภิกษุทั้งหลายนั้นผูกอย่างไม่ถูกต้อง ภิกษุผู้ชำนาญพระไตรปิฎกวินิจฉัยเห็นว่า เป็นสีมาวัปตี จึงทรงดำริถึงพระสงฆ์ในลังกาทวีปที่สืบมาแต่ภิกษุคณะมหาวิหาร อันเป็นคณะที่บริสุทธิ์ ปฏิบัติถูกต้องตามพระธรรมวินัยและสืบมาแต่พระมหินทเถระ ควรจะได้ส่งพระภิกษุผู้ฉลาดให้ไปนำอุปสมบทอันบริสุทธิ์ในลังกาทวีปมาประดิษฐานในรามัญประเทศ

พระองค์ได้ทรงคัดพระภิกษุรามัญ ๔๔ รูป เดินทางไปรับอุปสมบทจากภิกษุคณะมหาวีหารในประเทศลังกา ขณะนั้นเป็นสมัยของพระเจ้าภูวนะพาหุ แห่งชัยวัฒน์บุรี (อยู่ในเขตเมืองโคลัมโบในปัจจุบัน) ทรงต้อนรับคณะภิกษุรามัญอย่างดี รับสั่งให้คัดภิกษุคณะมหาวีหาร ๒๔ รูป ให้อุปสมบทแก่คณะภิกษุรามัญ โดยจัดพิธีในอุทกเขปสีมา คือบนเรือขนานผูกอยู่กลางแม่น้ำกัลยาณี โดยคณะภิกษุรามัญทั้งหมดต้องสีก่อนแล้วจึงอุปสมบทใหม่เพื่อให้บริสุทธิ์แท้ เมื่อได้รับอุปสมบทใหม่แล้ว คณะภิกษุรามัญก็เดินทางกลับเมืองหงสาวดี

พระเจ้ารามาทิบดี (พระเจ้าธรรมเจดีย์) แห่งรามัญประเทศ โปรดให้ทางป่าด้านทิศตะวันตกของพระมหาเจดีย์ชเวมอร์ดอร์ (พระธาตุมุเตา) เพื่อสร้างอุโบสถกำหนดเป็นที่ผูกสีกาใหม่ โปรดให้คัดภิกษุรามัญผู้ไปรับอุปสมบทในอุทกเขปสีมากลางแม่น้ำกัลยาณี โดยคัดเอาเฉพาะผู้ที่บริสุทธิ์ ไม่มีโทษอันเป็นที่ครหาจริงๆ มาเป็นผู้ทำพิธีผูกสีกานั้น แล้วพระราชทานนามอุโบสถนี้ว่า **“กัลยาณีสีมา”**

ครั้นสมมติสีมาในปี พ.ศ. ๑๐๑๙ แล้ว ก็ทรงให้สืบหาพระภิกษุผู้รับอุปสมบทในคณะสงฆ์คณะมหาวีหารแห่งลังกา ที่มีอายุพรรษามากพอจะเป็นพระอุปัชฌาย์ได้ (คณะสงฆ์ที่บวชใหม่มาจากลังกายังมีพรรษาน้อย เป็นพระอุปัชฌาย์ยังไม่ได้) ก็ได้พระเถระองค์หนึ่งมีพรรษา ๒๖ ชื่อว่า สุวณฺณโสภณ เป็นผู้ตั้งมั่นในธุดงค์วัตร อยู่ในป่าโดยปกติ จึงทรงตั้งให้เป็น พระกัลยาณีติสสเถระ เพื่อเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การอุปสมบทใหม่แก่ภิกษุรามัญ ให้ภิกษุทั้งหลายนั้นปฏิบัติเหมือนอย่างภิกษุคณะมหาวีหารในลังกาเพื่อให้เป็นนิกายเดียวกัน

ช่วงปี พ.ศ. ๒๐๑๙-๒๐๒๒ ระยะเวลาแค่ ๔ ปี มีภิกษุรามัญบวชแปลงกันถึง ๑๕,๖๖๖ รูป จึงเกิดเป็นคณะสงฆ์รามัญนิกายสีมากัลยาณีขึ้น เมื่อท่านวชิรญาณโถ ทรงรับอุปสมบทในคณะสงฆ์รามัญนิกายสีมากัลยาณีแล้ว เสด็จกลับมาประทับที่วัดมหาธาตุ จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับปรุงแก้ไขข้อวัตรปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ไทย เป็นเหตุให้มีภิกษุอื่นเกิดความเลื่อมใสพากันมาถวายตัวเป็นศิษย์เพื่อเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและประพฤติปฏิบัติตามแนวพระราชดำริราว ๕-๖ รูป อาทิ สมเด็จจ-

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) เป็นต้น ได้ทรงแนะนำให้ภิกษุเหล่านี้รับอุปสมบท ในคณะสงฆ์รามัญเช่นเดียวกับพระองค์ด้วย

ต่อมาทรงเห็นว่าการที่จะทรงปฏิบัติตามพระธรรมวินัย แต่มีความแตกต่างกัน ในบางประการกับระเบียบแบบแผนของวัดมหาธาตุ อันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) นั้น ดูจะเป็นการไม่เหมาะสม จึงเสด็จย้ายไปประทับที่วัดสมอราย อันเป็นวัดป่าอยู่นอกกำแพงพระนคร (ปัจจุบันคือวัดราชาธิวาส) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๒ โดยสานุศิษย์บางส่วนได้ตามไปอยู่ด้วย บางส่วนยังคงอยู่ที่วัดมหาธาตุ บางส่วนอยู่ที่วัดอื่น แต่ไปประชุมรวมกันที่วัดสมอราย จึงเกิดเป็น **คณะสงฆ์ธรรมยุติก** ขึ้น ตั้งแต่นั้นมา

เมื่อเสด็จมาประทับที่วัดสมอราย วันหนึ่ง ทรงให้ชุดลูกนิมิตอุโบสถวัดสมอราย ขึ้นมาตรวจ ก็ทรงพบว่าเป็นลี้มวิบัติเพราะว่าลูกนิมิตเล็กไม่ได้ขนาดตามที่พระวินัย กำหนด จึงทรงให้แสวงหาสงฆ์รามัญนิกายลี้มกัลยาณีมาจำนวน ๑๘ รูป แล้วทรง ทำทัฬหีกรรม คืออุปสมบทใหม่ด้วยเช่นกัน

เมื่อทรงตั้งสำนักอยู่ที่วัดสมอราย ก็มีภิกษุสามเณรมาถวายตัวเป็นศิษย์มากขึ้นเรื่อยๆ ฝ่ายคฤหัสถ์ก็มีความเลื่อมใสพากันไปฟังเทศน์ฟังธรรมมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จึงทรงตั้งท่านวชิรญาณโณ เป็นพระราชาคณะ

พ.ศ. ๒๓๗๔ เมื่อวัดใหม่ในกำแพงพระนครที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ วังหน้าในรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างขึ้น เกิดว่างเจ้าอาวาส พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงอาราธนาท่านวชิรญาณโณมาครองวัดแห่งนี้ เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๔ แล้วพระราชทานนามวัดใหม่ว่า **วัดบวรนิเวศวิหาร** และโปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์ท่านวชิรญาณโณขึ้นเสมอพระราชาคณะเจ้าคณะรอง

เมื่อเสด็จมาครองวัดบวรนิเวศวิหารแล้ว คิษยานุศิษย์ที่ยังเหลืออยู่ที่วัดมหาธาตุ ก็ย้ายมาอยู่ที่วัดบวรนิเวศทั้งหมด ส่วนที่สำนักวัดสมอรายนั้น โปรดให้สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) แต่ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ พระอริยมุนี เป็นหัวหน้าคณะ

นับเป็นครั้งแรกที่คณะสงฆ์ธรรมยุตมีสำนักเป็นเอกเทศ วัดบวรนิเวศจึงเป็นวัดธรรมยุตแห่งแรก และถือเอาวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๙ วันที่ย้ายมาวัดบวรนิเวศเป็นวันก่อตั้งคณะธรรมยุต แล้ววัดบวรนิเวศก็เป็นศูนย์กลางของคณะสงฆ์ธรรมยุตมาจนปัจจุบัน

วัดบวรนิเวศศูนย์กลางพระธรรมยุต

เมื่อเสด็จมาตั้งคณะธรรมยุตที่วัดบวรนิเวศวิหารแล้ว ท่านพระวชิรญาณเถระ ได้ส่งบรรดาศิษย์ไปตั้งสำนักสาขาขึ้นอีกหลายแห่ง เช่น วัดบรมนิวาส วัดเครือวัลย์ วัดบุปผาราม เป็นต้น และได้ทรงจัดการศึกษาปฏิบัติพระธรรมวินัยและทรงตั้งขนบธรรมเนียมในการประพฤติปฏิบัติต่างๆ ว่าเป็นอันมาก ซึ่งมีได้เหมือนของคณะสงฆ์รามัญทุกประการไป สุดแต่จะทรงพิจารณาเห็นว่าน่าจะถูกต้องใกล้เคียงกับของเดิม และพระธรรมวินัยมากที่สุด

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พระเถระชั้นเดิมแห่งคณะธรรมยุต ได้บันทึกระเบียบแบบแผนในด้านการปฏิรูปทางพระพุทธศาสนาของคณะธรรมยุต โดยพระวชิรญาณเถระ (เจ้าฟ้ามงกุฎ : พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔) มี ๘ ประการ ดังนี้:-

๑. ทรงตั้งธรรมเนียมนมัสการพระเจ้าคำ ที่เรียกว่า ทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ เป็นประจำ และทรงพระราชนิพนธ์บทสวดเป็นภาษาบาลี เป็นคาถา เป็น จุณณียบท ซึ่งใช้แพร่หลายมาจนถึงปัจจุบันนี้ มีการรักษาศีลอุโบสถ และแสดงพระธรรมเทศนา เวลาเก้าโมงเช้าและบ่ายสามโมงเย็น ในวันธรรมสวนะและวันอุโบสถ เดือนละ ๔ ครั้ง

๒. ทรงปฏิรูปการเทศน์และการอธิบายธรรม ทรงเริ่มการเทศนาด้วยฝีพระโอษฐ์ ชวนให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายและเกิดศรัทธา ไม่โปรดเขียนหนังสือไว้เทศน์ นอกจากนี้ยัง ทรงฝึกหัดศิษย์ให้ปฏิบัติตาม ทรงอธิบายเพื่อให้คนเข้าใจในเนื้อหาของหลักธรรม เผยแพร่หลักธรรมสู่ราษฎร อธิบายหลักอันยุ่งยากซับซ้อน คณะสงฆ์ธรรมยุตได้เพิ่ม บทสวดมนต์ภาษาไทยลงไป ทำให้คนนิยมฟังเป็นอันมาก

๓. ทรงกำหนดวันมาฆบูชาเป็นวันสำคัญทางศาสนา เพิ่มขึ้นจากวันวิสาขบูชา ทรงพระราชนิพนธ์คำบูชา และวางระเบียบให้เดินเวียนเทียนและสดับพระธรรม เทศนา ทรงชักนำให้บำเพ็ญกุศลตามเทศกาลต่างๆ เช่น ถวายสลากภัต ตักบาตร น้ำผึ้ง ถวายผ้าจํานำพรราชา

๔. ทรงแก้ไขการรับผ้ากฐินให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ คือ เริ่มแต่การชัก ตัด เย็บ ย้อม ให้เสร็จภายในวันเดียวกัน

๕. ทรงแก้ไขการขอบรรพชา และการสวดกรรมวาจาในอุปสมบทกรรมให้ถูกต้อง ยิ่งขึ้น เช่น ระบุนามอุปสัมปทาเปกษะ และนามอุปัชฌายะ ซึ่งเป็นภาษาบาลีในกรรมวาจา การออกเสียงอักษรบาลีทรงให้ถือหลักการออกเสียงให้ถูกต้องตามกรณ์ของอักขระตาม หลักบาลีไวยากรณ์

๖. ทรงวางระเบียบการครองผ้า คือการนุ่งห่มของภิกษุสามเณร ให้ปฏิบัติไปตามหลักเสขียวัตถ์ในพระวินัยเพื่อให้สุภาพเรียบร้อย (เดิมพระธรรมยุตครองจีวรห่ม ม้วนซ้าย แต่ตอนปลายรัชกาลที่ ๓ ได้เปลี่ยนมาห่มม้วนขวา (ห่มมังกร) ตามแบบ พระสงฆ์มหานิกาย ครั้นเมื่อพระองค์ขึ้นเสวยราชย์เป็นรัชกาลที่ ๔ จึงได้กลับมาห่ม ม้วนซ้ายตามเดิม) ทรงวางระเบียบการกราบไหว้ของพระภิกษุสามเณร และระเบียบ อาจารย์ ต้องวางตัวให้น่าเลื่อมใสศรัทธา สังวรในกิริยามารยาทและขนบธรรมเนียม

๗. ทรงให้พระสงฆ์ธรรมยุตศึกษาพระปริยัติธรรมให้แตกฉาน สามารถแสดง ธรรมเทศนา สั่งสอน สามารถแยกระหว่างความเชื่อที่มีเหตุผล และความเชื่อในสิ่ง ที่ไม่สามารถอธิบายได้ การศึกษาในด้านวิปัสสนาธุระ ไม่ใช่รับรู้เฉพาะสมณะวิธี อันเป็นเบื้องต้น แต่ให้รับรู้ไปถึงขั้นวิปัสสนากรรมฐาน การปฏิบัติตามพระวินัย ทรงให้

ถือหลักว่า สิ่งใดที่สงสัยและน่ารังเกียจไม่ควรกระทำโดยเด็ดขาด พึงเคารพพระวินัยอย่างเคร่งครัด

๘. ทรงเห็นความสำคัญในการศึกษาหาความรู้สาขาอื่นๆ ของพระสงฆ์ จึงทรงอนุญาตให้พระสงฆ์เข้าศึกษาภาษาอังกฤษกับหมอแคสเวล (Reverend Jesse Caswell) ตามความสนใจ ทำให้มีการสืบสานการเข้าศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมของพระสงฆ์มาจนถึงปัจจุบัน

คณะสงฆ์ธรรมยุต ในครั้งแรกยังไม่ได้แยกเป็นอิสระ ยังอยู่ในปกครองของคณะสงฆ์เดิม มาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้มีพระบรมราชโองการให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย พระราชบัญญัติฉบับนี้มีชื่อว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ให้ยกสถานะคณะธรรมยุตขึ้นเป็นนิกายอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

นับแต่บัดนั้นมา คณะสงฆ์ไทยจึงได้แยกการปกครองออกเป็น ๒ นิกาย คือ คณะสงฆ์ที่ตั้งใหม่ เรียกว่า ธรรมยุติกนิกาย หรือนิกายธรรมยุต กับคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ที่มีมาแต่เดิมได้ชื่อภายหลังว่า มหานิกาย มาจนบัดนี้

การปกครองคณะสงฆ์คณะธรรมยุตในระยะแรกนั้น ท่านวชิรญาณเถระทรงปกครองด้วยพระองค์เอง โดยยังรวมอยู่ในคณะกลางของคณะสงฆ์ที่มีอยู่เดิม ซึ่งมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนฯ ทรงปกครองอยู่

เมื่อท่านวชิรญาณเถระทรงลาผนวชในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ (พรวษา ๒๗) เพื่อครองราชย์เป็นสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงตั้งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศ (ลำดับ ๒ ต่อจากพระองค์) ขึ้นเป็นหัวหน้าคณะธรรมยุต และเป็นรองจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม คณะสงฆ์ธรรมยุตในตอนนั้นเป็นกิ่งหนึ่งของคณะกลาง ยังไม่แยกเป็นอิสระ

เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สิ้นพระชนม์ จึงได้แยก
คณะสงฆ์ธรรมยุตออกมาปกครองกันเองต่างหากจากคณะสงฆ์มหานิกาย โดยมี
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงเป็นสังฆปริณายกแห่ง
คณะธรรมยุต (เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต) ปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตให้เป็นไปตาม
พระธรรมวินัยตามธรรมเนียมการปกครองคณะสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักไว้
๓ ประการ คือ

๑. พระปกครองพระ พระพุทธเจ้าประสงค์ให้พระเคารพเชื่อฟังพระด้วยกัน

๒. ปกครองให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย เพราะเมื่อใกล้ปรินิพพาน พระพุทธเจ้า
ได้ตรัสยกพระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทนพระองค์

๓. แบ่งการปกครองตามนิกาย เมื่อภิกษุแยกกันเป็นนิกายก็ทรงให้ปกครองกัน
ตามนิกายของตน ไม่ทรงบังคับให้ปกครองร่วมกัน เช่น ภิกษุเมืองโกสัมพ
ที่แยกกันเป็น ๒ ฝ่าย ก็ทรงมีพุทธาอนุญาตให้ทำอุโบสถสังฆกรรมแยกกัน

พระสังฆปริณายกแห่งคณะธรรมยุต (เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต) ที่ปกครอง
คณะสงฆ์ธรรมยุตมาถึงปัจจุบัน มีตามลำดับดังนี้

๑. พระวชิรญาณเถระ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อครั้ง
ทรงผนวช (พ.ศ. ๒๓๖๘-๒๓๙๔)

๒. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (พระองค์เจ้าฤกษ์
ปฤษฎาอคุโศ) วัดบวรนิเวศวิหาร (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๓๕)

๓. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร
(พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๖๔)

๔. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สิ้นพระชนม์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม (พ.ศ. ๒๔๖๔-๒๔๘๐)

๕. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (หม่อมราชวงศ์ชื่น สุจิตฺโต) วัดบวรนิเวศวิหาร (พ.ศ. ๒๔๘๐-๒๕๐๑)

๖. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏ-กษัตริยาราม (พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๔)

๗. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม (พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๓๑)

๘. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศ-วิหาร (พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๕๖)

๙. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อัมพร อมฺพโร) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม (พ.ศ. ๒๕๖๐-ปัจจุบัน)

ขอปิดท้ายด้วยข้อวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการที่คณะสงฆ์ไทยได้แยกออกเป็น ๒ นิกาย ดังกล่าว ซึ่งมีคนส่วนหนึ่งที่ไม่เข้าใจว่าเหตุใดต้องตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุตขึ้นเป็นนิกายใหม่? บางคนถึงขั้นติเตียนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ว่า ทรงทำสังฆเภท คือทำให้สงฆ์แตกกัน อันเป็นอนันตริยกรรม คือกรรมอันชั่วช้าที่สุดในทางพระพุทธศาสนา บางคนมีความคิดที่จะพยายามรวมคณะสงฆ์มหานิกายและคณะสงฆ์ธรรมยุตินิกายเข้าด้วยกัน

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (พระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๙) เคยชี้แจงประเด็นข้อสงสัยเหล่านี้ในพระนิพนธ์ พุทธศาสนวงศ์ ว่า “...แต่ในความเป็นจริงนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุตขึ้น โดยยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปฏิบัติ เป็นผลให้มีการปรับปรุงการปฏิบัติตนทางด้านพระธรรมวินัยของคณะสงฆ์ทั่วประเทศ ตลอดถึงปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นผลทำให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงสืบมาถึงปัจจุบัน...”

และ “...การที่ภิกษุสงฆ์แยกออกเป็นนิกายต่างๆ ไม่ใช่เป็นการแปลก มีในทุกๆ ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา และการที่แยกกันออกไปนี้ อาจกล่าวได้ตามประวัติศาสตร์ว่าต้องมีเป็นธรรมดา ถึงพยายามรวมให้เป็นหนึ่งสักเท่าไรก็ไม่สำเร็จ อาจสำเร็จได้ชั่วคราว แต่ต่อมาไม่นานก็กลับแยกกันออกไปอีก ในศาสนาอื่นๆ ก็มีแยกเป็นลัทธินิกายต่างๆ เหมือนกัน การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามีข้ออยู่ที่การพยายามเพื่อรวมนิกายสงฆ์ แต่อยู่ที่การพยายามให้พระสงฆ์ทุกนิกายตั้งอยู่ในพระธรรมวินัยส่วนการรวมกันนั้น เมื่อดีเสมอกันหรือเลื่อมเสมอกัน ก็รวมกันเข้าได้เอง...”

วงศ์ธรรมยุตภาคอีสาน

เมื่อคณะธรรมยุตมาประดิษฐานที่วัดบวรนิเวศวิหารแล้ว ก็มีผู้เลื่อมใสและมาบวชในคณะสงฆ์ธรรมยุตมากขึ้นเรื่อยๆ มีการขยายออกไปตั้งวัดธรรมยุตมากขึ้นเป็นลำดับ โดยส่วนใหญ่จะขยายในเขตพระนครก่อน ต่อมาเมื่อมีพระภิกษุที่เดิมเป็นชาวต่างจังหวัดเข้ามาบวชในคณะธรรมยุตมากขึ้น จึงได้เผยแพร่ออกไปยังจังหวัดต่างๆ

การขยายคณะธรรมยุตออกไปต่างจังหวัด เริ่มครั้งแรกที่จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อราว พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๓๙๕ เป็นผลให้ภาคอีสานมีวัดธรรมยุตมากกว่าภาคอื่นๆ มาจนทุกวันนี้

การสถาปนาคณะธรรมยุตในภาคอีสาน เริ่มต้นหลังจากที่ท่านวชิรญาณเถระลาผนวช และขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ ได้ไม่นาน ก็มีเจ้าเมืองอุบลฯ ชื่อพระพรหมราชวงศ์ (กุทอง สุวรรณภูมิ) ได้เดินทางเข้ามาราชการในพระนคร มีความศรัทธาในพระสงฆ์คณะธรรมยุต จึงได้เข้าเฝ้ากราบทูลขอพระสงฆ์คณะธรรมยุตไปเผยแพร่ที่จังหวัดอุบลฯ

พระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้ไปนิมนต์ท่านพันธุโล (ดี) พระเถระจากเมืองอุบลฯ ปุราณสหธรรมิก (พระภิกษุร่วมกลุ่มธรรมยุต) ของพระองค์ ออกไปริเริ่มตั้งวัดธรรมยุตให้

ท่านพันธุโล (ดี) รับอาราธนา รวมทั้งพระหลานชายของท่านคือ ท่านเทวธัมมี (ม้าว) กับท่านคุณสัณปันโน (กำ) พระภิกษุจากเมืองสีทันดร แขวงจำปาศักดิ์ ฝั่งประเทศลาว ได้ร่วมเดินทางไปเมืองอุบลฯ ด้วย รวมเป็นพระเถระธรรมยุตชุดแรก ๓ องค์

ท่านเจ้าเมือง พร้อมกรรมการเมือง ได้สร้างวัดสุปัฏนาราม ขึ้นบริเวณท่าน้ำริมฝั่งแม่น้ำมูล ตะวันตกของตัวเมืองอุบลฯ ให้เป็นสำนักของท่านพันธุโล (ดี) และคณะ ดังนั้น วัดสุปัฏนาราม เมืองอุบลฯ จึงเป็นวัดธรรมยุตวัดแรก และเป็นการเริ่มต้นคณะธรรมยุตครั้งแรกในภาคอีสาน

เมื่อได้สร้างวัดตั้งหลักมั่นคงแล้ว ท่านพันธุโล ท่านเทวธัมมี และท่านคุณสัณปันโน ก็ได้ร่วมใจกันอบรมสั่งสอนกุลบุตรได้พอสมควรแล้ว ก็นำมาเข้ารับการอุปสมบทในกรุงเทพฯ ระยะ ๓ ปีต่อครั้ง ทำให้มีพระสงฆ์ธรรมยุตจากภาคอีสานเข้ามาบวชเรียนในกรุงเทพฯ จำนวนมากขึ้น และส่วนหนึ่งก็ได้เป็นกำลังกลับไปเผยแผ่ในบ้านเกิดเมืองนอนของตนต่อไป

ต่อมาได้โปรดพระราชทานให้ท่านพันธุโล (ดี) เป็นพระอุปัชฌาย์ ทำการบวชกุลบุตรได้เองที่เมืองอุบลฯ และก็ทรงให้ท่านคุณสัณปันโน (กำ) เป็นพระอุปัชฌาย์ทางเมืองสีทันดร แขวงจำปาศักดิ์ ทางฝั่งลาว ขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ธรรมยุตทั้งเมืองอุบลฯ ทั้งเมืองสีทันดร ฝั่งลาว จึงค่อยขยายเจริญขึ้นโดยลำดับกาล

นอกจากนี้ ก็มีพระภิกษุชาวเขมร ชื่อ ท่านธัมมปาละ ได้นำเอาวงศ์ธรรมยุตจากวัดบวรนิเวศ ไปเผยแผ่ที่กรุงพนมเปญ กัมพูชา ในเวลาไล่เลี่ยกัน

ดังนั้น วงศ์ธรรมยุตเมืองอุบลฯ เมืองสีทันดร ผังลาว และกรุงพนมเปญ จึงออกจากวัดบวรนิเวศไปประดิษฐานเผยแผ่ในระยะเวลาใกล้เคียงกัน และเกี่ยวข้อใกล้เคียงดีเสมือนเป็นวงศ์เดียวกัน

ครูบาอาจารย์เล่าให้ฟังว่า จากการประดิษฐานคณะพระธรรมยุต ทำให้จังหวัดอุบลฯ เกิดมีพระสงฆ์สายหลักๆ อยู่ ๓ กลุ่มด้วยกัน ในสมัยนั้นยังไม่เกิดคำว่า “ธรรมยุต” กับ “มหานิกาย” ชาวบ้านจึงเรียกขานพระสงฆ์ตามลักษณะการนุ่งห่มผ้าครองแยกเป็น “พระครองลาว” “พระครองไทย” และ “พระครองมอญ”

๑. **“พระครองลาว”** จะครองจีวรสีเข้มจนดูเป็นสีดำ เป็นพระกรรมฐานที่รับมาจากฝั่งประเทศลาว กรรมฐานสายนี้เป็นกรรมฐานแบบภาวนา มุ่งหนักทางอิทธิวิธี และมโนมยิทธิ เรียกว่าเป็นกรรมฐานไสยศาสตร์ครบเครื่อง เรื่องอำนาจจิต เรื่องฤทธิ์เดช ต้องยกให้พระกรรมฐานสายนี้ พิธีกรรมต่างๆ ที่ถือเคร่งครัดก็มีมากมาย “กรรมฐานแบบนี้ไปนิพพานได้เหมือนกัน แต่ไปได้เพียงนิพพานพรหม หรือพรหมโลก เพราะหนักทางสมาบัติ ๘ เป็นสมถกรรมฐานแบบพิสดารตามอุปเท่ห์ของไสยศาสตร์ที่หลากหลายไปด้วยรหัสเคล็ดลับลึกลับซึ่งยกย่อนั่นจนเงื่อน...”

สำนักพระกรรมฐานสายฤทธิ์ในจังหวัดอุบลในสมัยนั้น ได้แก่ สำนักของท่านธรรมบาล (ผุย) วัดป่ามหานาราม เมืองอุบลฯ ท่านธรรมบาลเป็นพระอาจารย์ของสำเร็จลุน และญาณาคูสีหัด สองพระเกจิชื่อดังฝั่งประเทศลาว

พระอาจารย์ของท่านสำเร็จลุน ที่อยู่ทางฝั่งประเทศลาวได้แก่ ท่านพระครูโพนสะเม็ก (ญาณท่านชี้หอม) พระเถระผู้มาบูรณะพระธาตุพนมในปี พ.ศ. ๒๓๐๐ กว่าๆ สำหรับท่านสำเร็จลุนที่มีชื่อเสียงนั้น มรณภาพเมื่ออายุ ๑๐๘ ปี เจริญบวรจตุลิจิตตของท่านอยู่ที่วัดบ้านเวินไซ เมืองโพนทอง แขวงจำปาศักดิ์ ศิษย์ของสำเร็จลุนที่ข้ามมาพำนักฝั่งไทยที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันกว้างขวาง ได้แก่ หลวงปู่คำคะนิง จุลมณี วัดถ้ำคูหาสวรรค์ ต.โขงเจียม อ.โขงเจียม จ.อุบลฯ (พ.ศ. ๒๔๓๗-๒๕๒๗ มรณภาพอายุ ๙๑ ปี) กับ หลวงปู่พรหมมา เขมจารี สำนักวิปัสสนาหินผานางคอย

ภุกระเจียว อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลฯ (พ.ศ. ๒๔๔๐-๒๕๔๕ อายุ ๑๐๕ ปี) และยังมีอีกหลายองค์ที่บำเพ็ญตนเป็นฤๅษีเก็บตัวอยู่เงียบๆ ที่ไม่ค่อยมีใครรู้จัก

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระกรรมฐานสายฤๅษีนี้จะหลีกเลี่ยงบำเพ็ญเพียรตามป่าเขา ในที่สงบห่างไกลจากผู้คน เหมือนกับพระกรรมฐานสายของหลวงปู่ใหญ่เสาร์-หลวงปู่มั่น ต่างกันที่เป้าหมาย คือพระกรรมฐานสายฤๅษีมุ่งฝึกพลังจิตเพื่อให้เกิดอิทธิฤทธิ์ต่างๆ เป็นระดับฌานโลกีย์ แต่สายหลวงปู่ใหญ่เสาร์-หลวงปู่มั่น ท่านปล่อยวางเรื่องฤทธิ์ต่างๆ มุ่งการบรรลุธรรมเพื่อการหลุดพ้น บรรลุถึงพระนิพพาน พ้นการเวียนว่ายตายเกิด

๒. “พระครองไทย” ได้แก่ พระในพื้นที่ที่มีอยู่เดิม ซึ่งเรียกภายหลังว่า “มหานิกาย” นุ่งห่มจีวรสีเหลืองทองสดใสเหมือนกับพระในเมืองหลวง ได้แบบอย่างไรจากพระนคร ซึ่งพระอริยวงศาจารย์ (ลุ้ย) มาอยู่ศึกษาเล่าเรียนที่วัดสระเกศ แล้วนำออกไปเผยแผร์ในระยะก่อนท่านพนฺธุโล (ดี) เล็กน้อย

พระสงฆ์สายนี้ได้มีการเร่งรัดพัฒนาการพระศาสนากันขนานใหญ่ มีพระที่เข้าไปศึกษาในกรุงเทพฯ ได้เบรียญฺธรรม ได้เป็นพระมหา เป็นพระครู เจ้าคุณ แล้วก็กลับมาพัฒนาการพระศาสนาในท้องถิ่นของตนให้เจริญ จึงเป็นเสมือนคู่แข่งสายธรรมยุตอยู่ในที่ แม้พระผู้ใหญ่จะร่วมมือกันด้วยดี แต่พระผู้น้อยและสามเณรมีการกระทบกระทั่งกัน และก่ออิทธิฤทธิ์ระหว่างนิกายกันเป็นบางครั้ง เตือดร้อนถึงพระผู้ใหญ่หรือทางบ้านเมืองต้องมาไกลเกลี้ยและตัดสิน แต่ก็ไม่มีเรื่องรุนแรงเกิดปัญหาใหญ่โตอะไร

เรื่องของเรื่องก็เนื่องจากความรู้สึกที่ว่า พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต เป็นพระของเจ้าในการเดินทางมาจังหวัดอุบล มีการจัดขบวนแห่เอิกเกริก มีเกียรติยศระดับสูง เสมือนเป็นพระเจ้าพระนาย บรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในจังหวัดก็กระตือรือร้นให้ความอุปถัมภ์ และส่งลูกหลานมาบวชเรียนในสำนัก ซึ่งต่างกับ “วัดชาวบ้าน” ทั่วไป ดังนั้นพระสงฆ์ธรรมยุตที่มาใหม่จึงถูก “เขม่น” จากพระในพื้นที่

หลวงปู่เทศก์ เทศร์ลี เคยเล่าให้ฟังว่า ในการบิณฑบาตประจำวัน ปกติพระในต่างจังหวัดแต่ละวัดจะเดินเรียงแถวกันตามลำดับอาวุโส นำโดยหลวงพ่อเจ้าอาวาสตามด้วยพระลูกวัด และสามเณรอยู่ท้ายแถว วันหนึ่ง พระสงฆ์คนละนิกายเดินบิณฑบาตในเส้นทางสายเดียวกัน เมื่อเกิดมาพบกัน พระผู้ใหญ่หัวแกวก็หักท่ายกันตามธรรมเนียมดี แต่สามเณรท้ายแถวเกิดชกต่อยทำร้ายกัน บาตรหล่น อาหารหกเรียราดบนพื้นถนน พระผู้ใหญ่ต้องมาตกลองแบ่งสายบิณฑบาตเพื่อไม่ให้เกิดปัญหากระทบกระทั่งกัน เป็นต้น

๓. “**พระครองมอญ**” ได้แก่ พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตซึ่งประดิษฐานขึ้นในภายหลัง ด้วยการอุปถัมภ์ของเจ้านาย นุ่งห่มจีวรสีแก่นขนุน และ “ห่มแหวก” ตามแบบของพระสงฆ์มอญ ตามที่กล่าวมาแล้ว

รายละเอียดเกี่ยวกับพระธรรมยุติกนิกาย จะนำไปกล่าวในตอนต่อไป

ที่เล่ามานี้ถือว่าเป็นเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยเท่านั้น ผลดีของการมีพระสายธรรมยุตมาตั้งในจังหวัดอุบล ทำให้มีการแข่งขันกันพัฒนาของพระในแต่ละนิกาย ก่อให้เกิดผลดีต่อการพระศาสนาในภูมิภาคนั้นๆ ถ้าหากไม่มีคู่แข่งหรือไม่มีต่างนิกายให้เป็นข้อเปรียบเทียบ ความกระตือรือร้นในการพัฒนาก็มีน้อย การที่มีสงฆ์ต่างนิกายกันผลดีจึงมากกว่าผลเสียอย่างแน่นอน

เสาหลักพระธรรมยุตภาคอีสาน

คณะสงฆ์ธรรมยุตได้สถาปนาในภาคอีสานครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๓๙๕ หลังการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ ๔ ได้ไม่นาน ในช่วงเวลาประมาณ ๑๐๐ ปี นับแต่การสถาปนาอาจแบ่งพัฒนาการของคณะธรรมยุตอีสานได้เป็น ๔ ยุค ตามลำดับของพระเถระผู้นำหรือเสาหลักของคณะ ดังนี้ :-

ยุคที่ ๑ : ยุคของท่านพันธุโล (ดี) วัดสุปัฏนาราม

เป็นปฐมเถระของคณะธรรมยุตภาคอีสาน และวัดสุปัฏนารามเป็นวัดธรรมยุตวัดแรก สร้างเสร็จในปี พ.ศ. ๒๓๙๖ ด้วยพระอุปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

ท่านพันธุโล (ดี) เป็นชาวอุบลฯ ชอบเรียนหนังสือมาแต่เด็ก สนใจฝึกฝนการอ่านการเขียนด้วยตัวท่านเอง เมื่อบวชพระแล้วได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ไปพำนักที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ แล้วมีผู้นำเข้าถวายตัวต่อท่านวชิรญาณเถระ (รัชกาลที่ ๔) ขณะประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ได้บวชแปลงเป็นธรรมยุตโดยเสด็จ แล้วก็อยู่เล่าเรียนที่สำนักนี้ต่อมาจนสอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค

เมื่อพระพรหมราชวงศา (กุทอง สุวรรณภูม) เจ้าเมืองอุบลคนที่ ๓ ได้เข้าเฝ้ากราบทูลขอพระธรรมยุตไปเผยแผ่ที่เมืองอุบล พระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๔ ได้พระราชทานให้ท่านพันธุโล (ดี) ไปริเริ่มสร้างวัดธรรมยุตที่เมืองอุบลตามคำขอ

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโส อ้วน) ได้เขียนถึงท่านพันธุโล (ดี) ว่า “...ท่านพันธุโล ผู้นี้นับว่ามีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการทุกอย่าง... ท่านผู้นับว่าได้นำเอาขนบธรรมเนียมที่ดีออกมาเผยแผ่ให้แก่ปวงชนชาวอุบล ที่ได้ก้าวหน้าในการเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและสัมมาปฏิบัติ ตลอดจนรู้หนังสือไทย รู้จักภาษาไทย ศิลปหัตถกรรมบางประการดีกว่าหัวเมืองที่ใกล้เคียง ก็อาศัยท่านผู้นี้เป็นผู้หนึ่งนำมาเผยแผ่”

เพราะฉะนั้น บรรดาลูกเจ้าบ้านหลานเจ้าเมือง ตลอดจนจนกรมการ และทวยข้าวจึงได้มาเป็นศิษย์เล่าเรียนอยู่ในสำนักของท่านผู้นี้มาก”

ท่านพันธุโล (ดี) ได้ตั้งใจฝึกอบรมกุลบุตร เมื่อได้จำนวนพอสมควรแล้วก็พาเดินทางเข้าไปรับการอุปสมบทในกรุงเทพฯ โดยเฉลี่ย ๓ ปีต่อรุ่น ภายหลังท่านได้รับ

โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ทำการบวชกุลบุตรได้เองที่เมืองอุบล ทำให้พระสงฆ์ธรรมยุตมีจำนวนเพิ่มขึ้น

นอกจากนี้ ท่านยังส่งพระสงฆ์เข้าไปศึกษาในกรุงเทพฯ อย่างต่อเนื่อง แล้วพระสงฆ์เหล่านั้นได้กลับมาเป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่วะพระศาสนาได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ในช่วงสุดท้าย ท่านพันธุโล (ดี) ไปพักจำพรรษาที่วัดสระแก้ว บริเวณแก่งสะพือ บนฝั่งแม่น้ำมูล อำเภอพิบูลมังสาหาร และมรณภาพที่วัดแห่งนี้ เมื่ออายุประมาณ ๗๐ ปี

ท่านปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุตเมืองอุบลอยู่ประมาณ ๒๐ ปี สร้างความมั่นคงให้คณะธรรมยุต และเผยแพร่อะยังพื้นที่ต่างๆ เกือบทั่วเมืองอุบลฯ

ยุคที่ ๒ : ยุคของท่านเทวธัมมี (ม้าว) วัดศรีทอง

ท่านเทวธัมมี (ม้าว) เป็นพระหลานชายของท่านพันธุโล (ดี) เกิดที่เมืองอุบลฯ มีศักดิ์เป็นลุงของท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (หลวงปู่ใหญ่ จันทร์ สิริจันโท)

ท่านเทวธัมมี (ม้าว) บวชเป็นพระที่เมืองอุบลฯ เมื่ออายุ ๒๔ พรรษา ๓ ได้ติดตามท่านพันธุโล (ดี) ไปศึกษาในกรุงเทพฯ ได้เข้าถวายตัวเป็นศิษย์สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังผนวชและครองวัดบวรนิเวศอยู่ ต่อมาได้บวชแปลงเป็นพระธรรมยุต พระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๔ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ และสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) เป็นพระกรรมวาจาจารย์

เมื่อท่านพันธุโล (ดี) มาริเริ่มสถาปนาคณะธรรมยุตที่เมืองอุบล ท่านเทวธัมมี (ม้าว) ก็ร่วมเดินทางมาด้วย รับตำแหน่งรองเจ้าอาวาสวัดสุปฏิหารามอยู่ ๒ ปี เมื่อสร้างวัดศรีทอง (วัดศรีอุบลรัตนาราม ในปัจจุบัน) วัดธรรมยุตวัดที่สองเสร็จ ท่านเทวธัมมี (ม้าว) ก็ได้รับอาราธนาเป็นเจ้าอาวาสองค์แรก และเมื่อท่านพันธุโล (ดี) มรณภาพแล้ว ท่านเทวธัมมี (ม้าว) ก็ได้รับตำแหน่งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ และเป็นพระเถระผู้นำคณะธรรมยุตภาคอีสานองค์ต่อมา

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสโส อ้วน) ได้เขียนถึงท่านเทวธัมมี (ม้าว) ว่า “ท่านเทวธัมมี (ม้าว) ได้ศึกษาด้านปริยัติธรรม มีความรู้ด้านภาษาบาลีดี แต่ไม่ได้เข้าสอบเป็นมหาเปรียญ เพราะท่านมุ่งเรียนเพื่อข้อสัมมาปฏิบัติ ไม่ต้องการเล่าเรียนเพื่อลาภยศ

ปฏิบัติของท่านผู้หนึ่งที่ดำเนินก็ดำเนินตามรอยของท่านพันธุโลผู้เป็นอาจารย์ทุกอย่าง เว้นแต่ท่านผู้นี้มีพระคุณมากกว่าพระเดช จึงมีผู้เคารพนับถือมาก...อนึ่งท่านผู้นี้เห็นว่าหนักในธรรมวินัย และขนบธรรมเนียม เป็นผู้ละเอียดลออมาก... การนวรรคส่วนอื่น เช่น การเพาะปลูกและการก่อสร้าง ส่วนใหญ่ท่านไม่ค่อยล้นทัด ไม่เหมือนท่านพันธุโล แต่การสร้างตึกหนังสือ สร้างพระพุทธรูป พอใจมาก พระประธานที่วัดศรีทอง เดี่ยวนี้ท่านก็สร้างด้วยแก่นไม้มันปลา (ไม้กันกรา) หน้าตักขนาด ๔ คืบ พระสุคต มุ่งให้เทวธัมมีสมเด็จพระศาสนดา และพอใจรวบรวมพระเก่าๆ ที่นำมาจากเวียงจันทร์บ้าง ที่อื่นบ้าง...”

ท่านเทวธัมมี (ม้าว) ส่งเสริมให้ลูกศิษย์ของท่านเข้าไปเล่าเรียนในกรุงเทพฯ เมืองหลวงอย่างต่อเนื่อง ศิษย์สำคัญของท่านมี ๑. พระปลัดผา วัดเทพศิรินทราวาส ๒. ท่านเจ้าคุณพระอริยกวี (อ่อน ธรรมรฤทธิโต พระอุปัชฌาย์ของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต) ๓. ท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (หลวงปู่ใหญ่จันทร์ สิริจนฺโท) ๔. พระพรหมมุนี (อ้วน ติสโส สมณศักดิ์สุดท้ายคือ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า วัดบรมนิวาส) เป็นต้น

ท่านเทวธัมมี (ม้าว) เป็นพระผู้มักน้อย ทางด้านการปฏิบัติภาวนา ท่านยึดการดูลมหายใจเป็นอารมณ์ ที่เรียกว่า อาณาปานสติ เป็นหลัก ท่านบอกศิษย์อยู่เสมอว่า “ท่านจะดับขันธเมื่ออายุได้ ๗๒ ปี” และท่านก็มรณภาพในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ เมื่ออายุได้ ๗๒ ปี ตามที่ท่านบอกไว้จริงทุกประการ

ในสมัยของท่านเทวธัมมี (ม้าว) ได้ขยายวัดธรรมยุตเพิ่มเติมขึ้นอีก ๕ วัดที่จังหวัดอุบลฯ ๒ วัด คือ วัดบ้านกลาง กับวัดบ้านฝั่ง และได้ขยายออกไปที่นครจำปาศักดิ์ ๑ วัด คือ วัดมหาเมตตยาราม ให้พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) ไปเป็นเจ้าอาวาส และวัดสร้างโคก ที่เมืองยโสธร อีก ๑ วัด

ยุคที่ ๓ : ยุคของท่านพระอริยกี และพระอุบาลีคฤณปมาจารย์

พระเถระฝ่ายธรรมยุตในยุคที่ ๓ มีอยู่ ๒ องค์ คือ พระอริยกี (อ่อน ธรรมรุกขิโต) เจ้าคณะเมืองอุบลฯ กับพระอุบาลีคฤณปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) เจ้าคณะมณฑลอิสาน

“ท่านทั้งสองนี้ กาลกำเนิดน่าจะห่างกันรอบหนึ่ง การบวชและการเข้าไปเล่าเรียนในพระนครกรุงเทพ ก็ต่างคราวกัน แต่การออกมาประกอบกิจพระศาสนาทางภาคอิสานร่วมสมัยเดียวกัน เว้นแต่ตำแหน่งหน้าที่ต่างกัน... พระอริยกี (อ่อน ธรรมรุกขิโต) มีตำแหน่งเจ้าคณะเมือง และพระอุบาลีคฤณปมาจารย์ มีตำแหน่งเจ้าคณะมณฑล

ท่านเจ้าคุณพระอริยกี มีกำเนิดอยู่ในเมืองอุบลฯ บิดาของท่านเป็นกรรมการเมืองตำแหน่ง “พันนา” เมื่อมีอายุพอสมควรแล้วก็ได้เข้าบรรพชาอุปสมบทอยู่ด้วยท่านเทวธัมมิ (ม้าว) ที่วัดศรีทอง ครั้นอายุได้ ๒๔ ท่านเทวธัมมิก็ได้ส่งเข้าไปเล่าเรียนที่พระนคร กรุงเทพฯ สอบได้เปรียญ ๔ ประโยค ในเบื้องต้นได้เป็นพระครูฐานาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ภายหลังได้เป็นพระครูเจ้าอาวาสอยู่ที่ วัดเขมาภิรตาราม อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

ปี พ.ศ. ๒๔๓๒-๒๔๓๓ ได้รับสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะตำแหน่ง พระอริยกี และปีต่อมา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปเป็นเจ้าคณะใหญ่เมืองอุบลฯ เป็นคนแรก สำนักที่วัดศรีทอง

ท่านได้จัดการวางระเบียบการปกครอง คือจัดการให้เป็นหมวดหมู่และทำบัญชีพระสงฆ์สังฆกรทรวง และห้ามลัทธิธรรมนิยมประเพณีบางประการส่วนที่ขัดต่อระเบียบธรรมวินัย เป็นต้นว่า ห้ามไม่ให้พระเกี่ยวข้องในการทำบังไฟ เล็งกลอง แขงเรือ เลี้ยงม้า เป็นอาทิ

ส่วนการศึกษาปริยัติธรรม ท่านก็ได้ตั้งการสั่งสอน มีกุลบุตรเข้ามาเรียนเป็นจำนวนไม่น้อย ส่วนการนวกกรรม ท่านก็ได้ขยายวัดให้กว้างขวางออกไป ปรากฏพื้นฐมูมิให้เรียบราบ ทำเชื่อนเป็นขอบเขตมั่นคง ส่วนการล้มมาปฏิบัติ ก็อุตสาหะขยันหมั่นเพียร นำให้หัวพระสวดมนต์ไม่ขาด นับว่าดำเนินตามรอยของพระอุปัชฌาย์ทุกประการ

ท่านผู้นี้เป็นผู้มีนิสัยซื่อๆ กิจทุกอย่างที่กระทำเป็นการตรงไปตรงมา ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม ถึงกระนั้นท่านก็โอบอุ้มการงานในหน้าที่ของท่านทุกแผนกให้ก้าวไปสู่คุณเบื้องหน้าโดยควรแก่ภาวะตลอดกาล ปราศจากสิ่งเสียหาย”

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนโท) เป็นชาวเมืองอุบลฯ เกิดในปี พ.ศ. ๒๓๙๙ ได้อุปสมบทอยู่ด้วยท่านเทวธัมม (ม้าว) แห่งวัดศรีทอง แล้วศึกษาพระปริยัติธรรมที่สำนักเรียนในวัดนี้

อายุได้ ๒๔ ปี พระอุปัชฌาย์ได้ส่งให้เข้าไปเรียนในกรุงเทพฯ พำนักอยู่กับพระปลัดผา ณ วัดเทพศิรินทราวาส ในระยะแรก แล้วย้ายไปอยู่วัดบุปผารามกับพระศาสนโสภณ (อ่อน อหิงสโก) สมัยที่ยังเป็นเปรียญ

หลังสอบได้เปรียญ ๓ ประโยค ก็กลับเมืองอุบลฯ ทำกิจการช่วยพระอุปัชฌาย์ และเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมที่สำนักวัดศรีทอง

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนโท) ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลอีสานเป็นคนแรก ได้ทุ่มเทการทำงานเพื่อจัดการบริหารคณะสงฆ์ให้เป็นระบบระเบียบที่ดี และสนับสนุนการตั้งโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรม โดยใช้หลักสูตรของมหามกุฏราชวิทยาลัย และเปิดโรงเรียนวัดให้การศึกษาแก่ประชาชนในระดับประถมศึกษาจนเกือบทุกอำเภอในภาคอีสาน ท่านดำรงตำแหน่งอยู่ ๕ ปี เมื่องานเป็นระบบระเบียบดีแล้ว ท่านก็ทูลลาออกจากตำแหน่ง แล้วสนับสนุนให้สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโส อ้วน) ได้ขึ้นเป็นเจ้าคณะมณฑลอีสานองค์ต่อไป

ยุคที่ ๔ : ยุคของท่านสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโส อ้วน)

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโส อ้วน) เป็นศิษย์ใกล้ชิดติดตามและเป็นผู้ช่วยสนองงานของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) อย่างได้ผลดีมาต่อเนื่องหลายปี ท่านให้ความเคารพและศรัทธาพระอาจารย์ของท่านมาก

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโส อ้วน) เป็นชาวอุบล เกิดเมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ บิดาเป็นกรมการเมือง ชื่อ เมืองกลาง มารดาชื่อ บุตลี นามสกุล แสนทวีสุข

เมื่ออายุ ๑๙ ปี ได้บวชเป็นสามเณรธรรมยุตที่วัดศรีทอง และบวชเป็นพระที่วัดเดียวกันนี้ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ โดยท่านเทวธัมมี (ม่วง) เป็นพระอุปัชฌาย์ และท่านโชติปาโล (ทา) เป็นพระกรรมวาจาจารย์

ในพรรษาที่ ๔ อายุ ๒๔ ปี ได้ติดตามพระอุบาลีคุณูปมาจารย์เข้าไปศึกษาในกรุงเทพฯ สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค จากสำนักเรียนวัดเทพศิรินทราวาส (ภายหลังสอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค จากสำนักเรียนวัดบวรนิเวศ) แล้วเดินทางกลับอุบลมาช่วยงานพระอาจารย์ของท่านในตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าคณะมณฑลอิสานเป็นเวลา ๔ ปี

เมื่อท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ได้หลุดลาออกจากตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลอิสาน สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ ตั้งแต่ยังเป็นเปรียญ ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าคณะมณฑลอิสาน สืบต่อมาเป็นเวลาหลายปี

เมื่อมีการยุบ-รวมมณฑล และเปลี่ยนเป็นมณฑลนครราชสีมา ท่านได้รับอาราธนาให้มาพักประจำที่วัดสุทธจินดา ในตัวเมืองนครราชสีมา และเป็นเจ้าอาวาสวัดนี้องค์แรก การบริหารกิจการพระศาสนาและส่งเสริมการศึกษาของท่านมีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมทุกจังหวัดในภาคอิสาน งานเจริญก้าวหน้าเป็นอันมาก

นอกจากนี้ ท่านยังให้การสนับสนุนการเผยแพร่ธรรมปฏิบัติของคณะกองทัพธรรม สายหลวงปู่มั่น ฐิริทตฺโต ไปสู่ประชาชนได้กว้างขวาง เกิดวัดป่าสายกรรมฐาน นับเป็นร้อยๆ วัดทั่วภาคอีสาน รวมทั้งริเริ่มการอบรมด้านกรรมฐานให้แก่พระเถระ และฆราวาสในกรุงเทพฯ ให้แพร่หลายอีกด้วย

เมื่อมีการยกเลิกมณฑลเทศาภิบาล ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านได้รับอาราธนาให้มาเป็นเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน และภายหลังการมรณภาพของ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านก็ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าอาวาส วัดบรมนิวาส องค์ต่อมา

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ท่านได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นสังฆนายกองค์แรกของประเทศไทย

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺโส อ้วน) มรณภาพที่วัดบรมนิวาส เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๙ สิริอายุได้ ๘๙ ปี พรรษา ๖๙ ท่านได้รับสมญาว่า “นักปราชญ์แห่งอีสาน” เช่นเดียวกับพระอาจารย์ของท่าน

มหาวนาลี : พระป่าสายอีสาน

ทั้ง ๔ ยุคของพระธรรมยุตอีสานในตอนที่ผ่านมา มีลักษณะเป็นพระธรรมยุต ฝ่ายคามวาสี คือเป็นฝ่ายพระบ้าน เน้นหนักไปทางการบริหารและการปกครอง การจัดระเบียบสงฆ์ การจัดการศึกษา และการปฏิบัติเคร่งครัดต่อพระธรรมวินัย เป็นต้น

ถึงสมัยของหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล กับ หลวงปู่มั่น ฐิริทตฺโต น่าจะจัดได้ว่าเป็น ยุคที่ ๕ เป็นยุคของพระธุดงค์กรรมฐาน ออกบำเพ็ญเพียรตามที่สงบสงัดและห่างไกล มุ่งแสวงหาสังฆธรรมเพื่อความหลุดพ้น ขณะเดียวกันก็เผยแพร่ธรรมปฏิบัติให้แก่ประชาชนด้วย มีผู้เลื่อมใสศรัทธามาก สถานที่ที่พระท่านพักปักกลดก็กลายเป็นที่ทำบุญ ฟังเทศน์ฟังธรรม แล้วก็พัฒนาเป็น “วัดป่า” ขึ้นมาในภายหลัง นับเป็นร้อยๆ วัด กระจายไปทุกภูมิภาคของภาคอีสาน

ครูบาอาจารย์เคยเล่าให้ฟังว่า การปฏิบัติธรรมในแบบของพระอุดมคุณธรรมฐานตามทีหลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น พาดำเนิน นี้เรียกว่า **“มหาวนาลี”** ซึ่งต่างไปจากคามวาสี และอรัญวาสี ตามที่เราคุ้นเคยกัน

พระสายป้ามหาวนาลี นี้เป็นแบบแผนการปฏิบัติวิปัสสนาของพระอุดมคุณในภาคอีสาน ที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ อาจมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลโน่นก็ได้ แล้วเราจะพูดเรื่องนี้ตอนหลัง ขอเล่าเรื่องของหลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น อย่างย่อๆ ก่อน

หลวงปู่เสาร์ เป็นชาวอุบลฯ เกิดในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ ท่านมีจิตใจโน้มเอียงไปทางบวชเรียนมาตั้งแต่เด็ก อายุ ๑๒ ปี บิดามารดานำไปฝากเป็นศิษย์วัด อายุ ๑๕ ปี บรรพชาเป็นสามเณร อายุครบ ๒๐ ปี ก็อุปสมบทเป็นพระภิกษุ พักอยู่ที่วัดใต้ ซึ่งเป็นวัดสังกัดมหานิกายเรื่อยมาจนถึงพรรษา ๑๐ เล่าเรียนทางธรรมถึงขั้นแตกฉานจนได้เป็น **“ญาคู”** คือเป็นครูสอนหมู่คณะสืบต่อมา

ท่านญาคูเสาร์ มีความคิดจะลาสิกขา วางแผนอยู่หลายปี ได้สะสมวัตถุข้าวของ และเงินทองไว้มาก พร้อมทั้งจะลี้กออกไปประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าล่องเรือค้าขายตามลำน้ำมูล-แม่น้ำโขง เตรียมหาเรือไว้พร้อม รอเพียงฤกษ์ลี้กเท่านั้น

บังเอิญ... โยมแม่ท่านเสียชีวิต...เมื่อจัดงานศพเรียบร้อย กลับมาถึงกุฏิที่พักเย็นวันนั้น ท่านนั่งครุ่นคิดถึงโยมแม่ สุดท้ายสรุปโยงมาถึงตัวท่านเอง... **“การลี้กออกไปใช้ชีวิตฆราวาส เราจะต้องดิ้นรนชวนขวายหาทรัพย์อย่างไม่รู้จบสิ้น เมื่อตายไปก็ไม่สามารถนำติดตัวไปได้ ดูตัวอย่างโยมแม่ของเราซิ ท่านแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วไม่ใช่หรือ ท่านเหนื่อยทั้งชีวิต แล้วได้อะไรที่เป็นแก่นสารบ้าง?**

...ถ้าเราจะลี้กหาลาเพศออกไป แล้วมันจะได้ประโยชน์และมีความหมายอย่างไรเล่า **“สู้ๆอยู่ในเพศพรหมจรรย์อย่างนี้น่าจะดีกว่า...ฯลฯ...ตกลง เราไม่ลี้ก ขอบวชเพื่อถวายพรหมจรรย์ตลอดชั่วชีวิต”**

รุ่งเช้า เมื่อญาติมิตรได้ข่าวว่าท่านตัดสินใจไม่สู้แล้ว ต่างก็มาคอยรับสิ่งของบริจาค ใช้เวลาหลายวันกว่าจะแจกหมด เพราะท่านสะสมของไว้มากจริงๆ

หลวงปู่เสาร์มาครุ่นคิดถึงชีวิตการบวชของท่านที่ผ่านมา “...เราบวชเรียนมาก็มากกว่าสิบปีแล้ว สามารถท่องจำพระวินัยได้หมด แต่เหตุใดจิตใจของเราจึงยังมีดีมนอนธกาลอยู่อย่างนี้หนอ ที่เราดำเนินมาตั้งแต่ต้นเห็นจะไม่ถูกทางแน่นอน เราจำเป็นจะต้องหาทางเดินเส้นใหม่...”

ท่านพยายามมองหาผู้รู้เพื่อชี้แนะทางเดินที่ถูกต้อง ในสมัยนั้นได้ทราบข่าวว่า อาชญาท่านเทวธัมมี (ม้าว) แห่งวัดศรีทอง เป็นพระผู้ปฏิบัติชอบตรงต่อพระธรรมวินัย ตรงต่อมรรคผลนิพพาน เมื่อพิจารณาดีแล้ว ท่านจึงละทิ้งทิฏฐิความเป็น “ญาติ” ของท่าน มุ่งตรงไปวัดศรีทองเพื่อขอรับฟังธรรมทันที

อาชญาท่านได้เทศน์อบรมสั่งสอนให้ละเลิกการกระทำที่ไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย และไม่ใช้หนทางที่พระพุทธเจ้าพาดำเนิน เป็นต้นว่า การเช่นสรวงบูชา พาเขาแต่งเสียดาย ผูกดวง ดูดวง หาฤกษ์ยาม วันจรมวันฟู เวลาดี เวลาร้าย เครื่องรางของขลัง เสียดเคราะห์ คงกระพันชาตรี การกระทำเหล่านี้ นอกจากเป็นการกระทำที่ห่างไกลจากมรรคผลนิพพานแล้ว ยังเป็นการมอมเมาประชาชนออกนอกกริตรอยพระศาสดาอย่างสิ้นเชิง ผู้ที่ต้องการเข้าถึงมรรคผลนิพพานจะต้องเลิกราสิ่งดังกล่าวนี้โดยเด็ดขาด แล้วหันเข้ามาประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่แท้จริง ได้แก่ การเจริญศีล สมาธิ และปัญญา ให้เต็มรอบบริบูรณ์ ซึ่งเป็นของที่ไม่วิปริตแปรผัน อันพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกได้พาดำเนินมาแล้วด้วยดี...

“พระ คือผู้ประเสริฐ ผู้สละเพศจากกฤหัสถ์แล้ว จะต้องไม่เป็นผู้ชวนชวายเป็นเพื่อลาภ ยศ สุข สรรเสริญ เพราะอันนั้นมันคือเหล็กแดงของร้อนโดยแท้ นั้นมันเรื่องของฆราวาสญาติโยมเขาทำกัน...”

ต่อจากนั้น ท่านก็ชวนหมู่พระไปพึ่งเทศน์ด้วย กลับถึงวัดท่านนั่งสมาธิ เดินจงกรมอย่างเอาจริงเอาจัง ตอนแรกๆ ก็ถูกเพื่อนพระด้วยกัน แม้กระทั่งพระผู้ใหญ่บางท่าน

พูดเยาะเย้ยถากถางว่า “ถ้าญาติเจ้าไปสวรรค์นิพพานจริงๆ ก็ขอห้อยขอแขวนทางด้วยเด้อ” (พูดเปรียบเปรยว่า หากหมามันไปนิพพานได้ ก็ขอเกาะหางตามไปด้วย) แต่ท่านไม่เคยตอบโต้

ตอนหลังท่านได้ชวนพระจากวัดใต้ไปพึ่งเทศน์และปฏิบัติสมาธิภาวนากันทั้งวัด ก็ถูกพระวัดอื่นพากันเป็นปรปักษ์ขัดขวาง ท่านและพระวัดใต้ได้พร้อมใจกันเข้าญัตติกรรมเป็นพระธรรมยุตหมดทั้งวัด เพื่อหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งเสียดสีจากพระในนิกายเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ วัดใต้จึงกลายเป็นวัดธรรมยุต

ต่อมามีพระสนใจมาปฏิบัติธรรมกับท่านอยู่เรื่อยๆ เมื่อจำนวนพระมากขึ้น ท่านก็จะปลีกไปภาวนาบริเวณป่าละเมาะด้านหน้าวัด เห็นเป็นที่สงบสงัดเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร ก็มีพระตามออกไป ต่างปลุกกระต๊อบแยกกันอยู่ตามอรัญญิกัย เมื่อมีจำนวนมากขึ้นก็เกิดเป็นวัดขึ้นมาอีกวัดหนึ่งชื่อ วัดเลียบ และเป็นวัดสังกัดคณะธรรมยุตไปโดยปริยาย

ที่วัดเลียบนี้เอง มีเด็กหนุ่มชื่อ มั่น แก่นแก้ว มาอยู่ปฏิบัติธรรมด้วย ภายหลังบวชเป็นสามเณรและบวชเป็นพระมัน ฐิริทตฺโต ซึ่งก็คือหลวงปู่มั่น ฐิริทตฺโต พระอาจารย์ใหญ่ในเวลาต่อมา

ราวปี พ.ศ. ๒๔๔๐ หลวงปู่มั่น ซึ่งเป็นพระบวชใหม่ได้ ๔ พรรษา ได้มาขอลาสิกขา หลวงปู่เสาร์ท่านก็ไม่ได้ขัดทาน แต่บอกว่า “...ในโอกาสที่ท่านจะสึกหาลาเพศนี้ ผมอยากขอร้องให้ท่านบำเพ็ญเพียรให้เต็มที่สัก ๗ วัน เพื่อเป็นการสร้างสมบารมีให้เกิดเป็นอุปนิสัยติดตามตนไป ไม่ว่าจะไปทำอะไรจะได้มีชีวิตที่รุ่งเรืองสดใส...”

หลวงปู่มั่นตั้งใจบำเพ็ญภาวนาเต็มที่ เมื่อครบ ๗ วัน หลวงปู่เสาร์ก็เรียกพบบอกว่า ถ้าต้องการสึกก็จะสึกให้ พร้อมกับปรารภว่า “สมณะ หรือนักบวชที่แท้จริง ต้องเป็นผู้ชวนขวยหาที่สงบเพื่อประกอบความเพียร ชำระจิตใจของตนเพื่อให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ ตอนนั้นผมจะออกจุดงค์แสวงวิเวกไปทางภูหล่นสักระยะหนึ่ง ต่อจากนั้น

ก็จะข้ามไปทางฝั่งลาว และออกวิเวกไปเรื่อย ๆ ไม่มีที่กำหนดหมาย สุดแต่ความพอใจ และสมควรแก่สถานการณ์”

หลวงปู่มั่นรู้สึกตื่นเต้นที่ท่านตั้งใจบำเพ็ญเพียร ๗ วัน จิตใจสงบพอสมควร จึงอยากทำต่อ ก็ขอติดตามออกธุดงค์ด้วย...การภาวนาที่ภูหล่น เขตอำเภอโขงเจียม (ปัจจุบันอยู่ในอำเภอสรีเมืองใหม่) ในคราวนั้นเพียงเวลาไม่นาน หลวงปู่มั่น ก็ “...จิตใจตั้งมั่นในสมาธิเกิดปีติ เย็นอกเย็นใจ...”

ภูหล่น จึงเป็นปฐมสมาธิสถานของหลวงปู่มั่น

หลวงปู่เสาร์ได้อบรมแนะนำการปฏิบัติกรรมฐานจนแน่ชัดว่าหลวงปู่มั่นผู้เป็นศิษย์มีกำลังสมาธิพอแก่การบำเพ็ญเพียรโดยลำพังได้แล้ว ท่านจึงได้ปลีกวิเวกไปแสวงหาที่ปฏิบัติแห่งใหม่ ปล่อยให้หลวงปู่มั่นอยู่บำเพ็ญเพียรอยู่ที่นั่นเพียงลำพังองค์เดียว ประมาณ ๒ ปี หลวงปู่เสาร์จึงหวนกลับมารับ แล้วพระอาจารย์กับศิษย์ก็ข้ามไปทางฝั่งลาว ธุดงค์ขึ้นเหนือไปตามลำแม่น้ำโขง ต่อไป...

จากหนังสือ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (หลวงปู่ใหญ่ จันทร์ สิริจันโท) รศ.ดร.ปฐม - รศ.ภัทรา นิคมานนท์, ตุลาคม ๒๕๕๘.

มรดกธรรมคำสอน

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (พระสิริจันทโท จันทร์)
วัดบรมนิवास ท่านเจ้าคุณใหญ่แห่งวงศ์ธรรมยุต

พระพุทธรูป ๙ พระนาม

(วสันตติลกัณห์ ๑๔)

ปวงข้าประชุมสมณะเสนา-
น้อมเศียรประณตพระทศพล

ทรงคุณอดุลงอะดิสัย
ล่องครุทมนุชย์อะมะระคัน-

ทรงคุณะนามพระอะระหัง
ไกลหม่อมลามาณะสะราญ

อนึ่งทรงพระนามอะระหัง
สงสารจักนิมะพะถอน

อนึ่งทรงพระนามอะระหัง
อันเหล่าประชานิกะระชี

สัมมาสัมพุทระคุณะนาม
รู้รอบและกอบพะคะณะยล

แล้วทรงแสดงพระคุณะธรรม
แก่เหล่าสราพะกะนิกร

คุณคือวิชาจะระณะธรร-
แห่งองค์มุนีพิชิตะมาร

วิชาพระรู้จะดิตะภาค
รู้ปัจจุบันนะคะติทาง

ทั้งรู้ประจักษ์จะระณะคุณ
รู้สรรพะกิจจะระณียา

วะกะสังฆะมณฑล

อะติเรกคุณานันต์.

นะฤๅใครจะเทียมทัน

ชะพะนาคะพรหมมาร.

เพราะพระกัณฐะกิเลสราน

สุขะเสพย์นิรันดร.

เพราะพระหัทพะรณารอน
ปมิเยื่อมิไยดี.

เพราะพระควระณะทานมี
สละเพื่อกุศลดล.

พระประเสริฐประสิทธิผล
สะจะธรรมะบวร.

พระจะพำภิปรายสอน

พระจำแนกพะเจือจาน.

มะประจำพะสันดาน

บมิเคลื่อนมิคลายาง.

แลอะนาคะตาปาง

สุขะทุกข์มิคลายดล.

บริบูรณ์พระปรีชา

ถูระถ้วนจำนวนมี.

องค์ใดประจวบวิมุตติผล
ไปกลับพระทัยนิยามะปรีดี
นัยหนึ่งพระองค์จะยุระยาต-
ลำชนประสาทรณ์กะมะละโส
องค์นั้นและทรงนิमितะนาม
เป็นที่เฉลิมทะคะนะการ
องค์ใดและรู้สะกะละโล-
เจนแจ่งประจักษ์บมิฉงน
องค์นั้นและทรงสะมะญะโล-
ควรรหมคีโรตม์กะระณะเคา-
องค์ใดประกอบกะระณะจิตต์
ทรงพระมานบุรุษะหนูน
เจกเช่นบุรุษะทะมะนะสิน-
ให้สิ้นแลเสื่อมพะยะคะดล
องค์นั้นและชื่ออะนุตะโร
เป็นสาระถิวะระตะมา
องค์ใดธะเป็นบรมครู
ทั้งเทพอะมรนิกะระแมน
สอนให้กระทำอุชุกะจิตต์
ชักชวนประกอบกุสะละกรรม
องค์นั้นและตามนิยามะนาม-
ทวยเทพและเหล่ามะนุสะปาน
พุทโธพระปลุกนิกะระเหล่า
ให้ฟื้นและตื่นนิทะระจม
สร้างไครกกะเขมพะยะสุข
สิ้นเกลสและสิ้นกะมะละเฉา

สละสรรพะราศี
อะสะธรรมพระนำไกล.
ระประพาศณะแดนใด
นะฤผู้จะร้าวราน.
สุคะโตตีโวหาร
นะระชาติมะหาชน.
กะสว่างกระจ่างมน
พระฉลาดพระชาญเขาวน
กะวิฑูฤดูเบา
ระวะขอบสนองคุณ.
มะนะคิดจะเจือจุน
กิจจะเพื่อประสพผล.
ระพะชาติรำพองตน
ศุภะลักษณะภา- (ซี).
ปุริสาทะเมนทรา
คุณะเพื่อองกระเดื่องแดน.
คณะหมู่ประสาแสน
สะคะเบื่องบุรีรัมย์.
สละผิตประพฤติธรรม
มะนะเกื้อณะการทาน.
กะระศาสดาจารย์
มะนะชอบนิยมชม.
ชะนะเม่าห์กิเลสงม
พระชะจัดและขัดเกล้า.
นฤทุกข์นิราศเขลา
มะนะพ้องวิมุตติผล.

องค์ใดพระแจกอมะตะธรรม
สั่งสอนคณามะนุสฺสชน
ให้กอบณะธรรมสุจริต
ให้บรรลุถึงพระนะฤพาน
องค์นั้นและชื่อพระภะคะวา
ท่านแจกพระธรรมพิพิธะงาม
รวบรวมพระพุทฺธะคุณะนาม
ควรพุทฺธะศาสนะนิกะชน
เพื่อเป็นปะฏิสัระระณะป็อง
กังกันภะยฺยูปะทะวะหาย

บ่มีปิดมิแปมปน
จิตตะท้อณะการพาล.
สละกิจทุราจาร
สุขะเสพฺยัธฺฐัทราม.
ภะคุโคตรอุโฆสฺรฺนนาม
กิติกัองมิหมองมน.
สิริเก้าประการดล
มะนะนีเกตุดูตาย
ปะฏิพาหะโนบาย
นะฤทุกฺขัณิรันดร์เทอญ.

พระธรรมคุณ ๖ พระนาม

(อินทรวินัยธรรม ๑๑)

ธรรมที่มุ่งสอน	อะนุศาสน์แถลงไข
แก้พุทธเวไนย	จะตูปริษัทสรรพ.
ธรรมนั้นแลของจริง	บมิปรวนมิแปรผัน
เที่ยงแท้ มิเหิน	ดูจะคำกะลือชน.
ตรัสดีก็เป็นดี	นะถัชั่วจะแปมปน
ตรัสชั่วก็ชั่วดล	กะละพจนะพาที.
ธรรมนั้นและมีนาม-	กะระตามพระบาลี
สวากขาตธรรมมี	นิติแบบละเบงมา.
ธรรมใดอุปบัติดล	ณะมะโนทะวารา
ธรรมนั้นและอันอา-	ตะมะแจ้งประจักษ์ใจ
ตนเองและเห็นตน	นะถุคนจะยลใคร
ตนกอบประการใด	ประการนั้นและตนเห็น.
เหตุนั้นพระสัทธรรม	ปะทะนี้พระนามเจน
สันทิฎฐิโกเป็น	อะนุศาสน์ประกาศสอน.
ธรรมใดและใครทำ	ปะฏิบัติชะจัดรอน
ล้างเหล่ากิเลสมรณ	ณะระตึ้นทิวาใด.
คืนวันฤดูปี	บมิเลือกณะกาลไร
ให้ผลประจักษ์ใจ	ดูจะตนประพฤติมา.
ไปอ้างฤดูเช่น	กะสิกรรมวะณิชชา
ย่อมเลือกณะเวลา	ผละจึงจะเกิดมี

เหตุนี้พระธรรมคุณ
อะกาลิโกศรี
เรารู้และเราเห็น
มากน้อยคะเณใน
อาจवादกะไครได้
เชิญที่สะนาตุ
ธรรมนั้นขนานนาม
คุณฟุ้งกระจายจร
ธรรมใดพระนามปรา-
อาจน้อมพระธรรมยล
น้อมสู่สะกัลธอา-
ตีชั่วก้อชัดเจน
นั่นแลพระนามโอ-
คุณธรรมมะเบญจา
ธรรมที่ธราเหล่า
ราบ เหล่าอะสัทธิธรรม
มากน้อยพินิจดู
เจนแจ้งกระจ่างมน
ธรรมนั้นและทรงนาม
ควรรคาสะนิกพาน

ปะทะนี้พระนามตรี
ตะติยางคะนามไซ.
คุณะธรรมประเภทใด
หะทะเยคะตนตุ.
นะถายและอดสู
อะภิธรรมะบวร.
เอหิปัสสิโกตร
ตลอดทั่วสุธาตล
กะฎะก้องกุลาหล
พิคะเพ่งพินิจเห็น.
ตะมะฐุมิลาเคัญ
นะถลิ่งจะกังขา.
ปะนะยีกะธรรมมา
นะระพิงกำหนดจำ.
ปะฏิบัติขะจัดบำ-
บัลลุสุขวิเศษผล.
จะเพาะรู้ณะตัวตน
ประจักษ์แจ่มกระมลมาลย์.
ปัจจัตตันติโวหาร
มะนะนี้กคะนี้ง เทอญ.

พระสังฆคุณ

(อินทรวีเชียรฉันท์ ๑๑)

สงฆ์ใดประกอบกิจ
สำรวมระว่างทาง
ทางกายก็เว้นกิจ
ล้างเหล่ากะลีดำ-
สงฆ์นั้นและมีนาม
ทรงธรรมะไพบุลย์
สงฆ์ใดมะโนนีก
วากก็แม่นมน
แม่เมื่อกระทำการ
ย่อมตรงกระมลหมาย
สงฆ์นั้นและมีนาม
ทรงคุณะอำไพ
สงฆ์ใดประกอบชา-
เพียรเพื่อจะรู้องค์
สิ่งใดวิมติจิตต์
ไถ่ถามแถลงวา-
สงฆ์นั้นสะมัญญา
เป็นน่านิยมปรี-
สงฆ์ใดประพฤติชอบ
เที่ยงธรรมไม่ผันแปร
บาราบแลปราบหมู่
สิ้นเกลสสิ้นเขลา

สุจริตณะไตรยางค์
มะนะทั้งวะจีกรรม.
ทุจริตประพฤติธรรม
ริหะเพื่อประโยชน์คุณ
สุปะฐีปันโนดุลย์
บุญะเขตต์วิเศษผล.
กิจะใดมิช่อนกล
นะฤเลห์กะโลบาย.
กิจะใดณะทางกาย
บมีสิ่งจะสาไถย.
อุชุสงฆ์กิเลสไกล
วะระเลิศประเสริฐสงฆ์.
คะรียานุโยคตรง
ติวิธางคะสิกขา.
กิจะนั้นและปุกฉา
จะกะถ้อยณะเมธิ.
ญายะสงฆ์วิสุทท์ศรี
ติฤดีพะดุงแด.
นิติกอบมิเชื้อนแซ
ปะฐีปัตติชะจัดเมার্থ.
อะสะธรรมะซัดเกลา
หะฤทัยกะษัยมล.

สงฆ์นั้นและนามสา-
ควรทักษิณาผล
รวมองค์วิสุทธสา-
สี่คู่และแปดอาร-
นี่แลสุดตสา-
ชีศาสน์ประสาธน์บุญ
สั่งสอนนิกรสัตว์
นวย, พุทธศาสน์นำ
เหตุนี้และเหล่าสัง-
เป็นอาหุไนยา
ควรเหล่านิกรพุทธ
บูชาสัมมานน
อนึ่งสงฆ์ชินอรส
ทรงคุณนิมิตขาน
ผู้ควรประภักดิ์
อันเขาประติษฐาน
อนึ่งทักษิณโย
เป็นผู้ประกอบคุณ
ควรรับซึ่งทานทักษิ-
เป็นบุญเขตต์ปรา-
อนึ่งควรกระทำอัญ-
ยกหัตถ์นะมัสการ
เป็นบุญเขตต์แท้
แกโลกะชนพงษ์
หาบุญเขตต์ยิ่ง
เทียบเท่าพระสงฆ์ สาม

มิจิสงฆ์วิมุตติล
ชนะแจกจำแนกทาน.
วะกะสงฆ์ประมวลงการ
ยะชนะรรคคะณคุณ.
วะกะหน่อพุททางกูร
หิตะกอบประกาศธรรม.
ประมัตถะสุขอำ-
นิตินัยเบียบมา.
ฆะวิสุทธิสรรพา
ปุชะนียะบุคคล.
บริษัทสรรพชน
อภิวาทนะสักการ.
วะระพรตศิลาจาร
ปาหุไนยะบุคคล.
หะวิวิธะวัตถ์ชน
จะเพาะแขกจำแนกบุญ.
คุณะสงฆ์พิสุทธสุนทร
ดุจะชีสะแดงมา.
ชินะ ชนอุทิสสา
กะฎะแจ้งประจักษ์นาน.
ชะลิกิจประติษฐาน
จะเพาะผู้วิสุทธสงฆ์.
ผละแผ่อำนาจตรง
พิระผู้ประพฤติตาม.
วะระสิ่งประเสริฐงาม
ระตะนัตถ์ฤท่อนมี.

เหตุนั้นแหละชาวเรา
ควรรนี้กมโนพี-
น้อมคุณพระไตรรัตน์
น้อมสู่สกลร์ชั้น-
เนาด้วยพระคุณพท-
ทั้งคุณพระธรรมดล
คุณสงฆะโสภาง-
ทั้งสามดิร์ต์นเแล
ผู้ถึงพระไตรรัตน์
สิ้นโศกกะเขมมน

นะระเหล่าแสวงดี
ริยะทุกทีวาวัน.
อะนุวัติประพฤติพลัน
ระสระวีระกายตน.
ระวิสุทิโสภาณ
ประดิษฐ์ตั้งมิหางแแห.
คะวะรางค์สะถิต์ยเด
วะระล้าคุณานนต์.
อะภิพัฒนะพุลผล
สุขะเสพย์สะถาพร ๒

อัมมรัตน์กถา

แสดงพระจตุราริยสัง

โดยปฎิจจสมุปปาทนัย

สำนวน

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (พระสิริจันทโท จันทร์)

คำปรารภ

วันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นวันที่เตือนใจคณะศิษยานุศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ตลอดจนผู้เคารพนับถือในท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทโรจันทร) และท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ติสฺสเถระ) คุณูปการของท่านที่ได้มีแก่ตนทั้งในทางธรรมปฏิบัติและทางปกครอง, เมื่อวันเช่นนี้เวียนมาถึงเข้าต่างก็ร่วมกันเป็นสมานฉันท์ บำเพ็ญกุศลอุทิศวิบากสมบัติถวายท่านด้วยความกตัญญูกตเวทิตาธรรม ตามประเพณีแห่งสัตบุรุษพุทธศาสนิกบัณฑิตที่ได้มีมาแต่เมืองบรรพ์, ในการบำเพ็ญกุศลนี้ ได้รวมบำเพ็ญกุศลอุทิศวิบากสมบัติถวายอดีตเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส พร้อมกันนี้ด้วย, และได้ถือเป็นงานประจำปี ทั้งนี้ ก็เพื่อสนองคุณูปการของท่านบูรพาจารย์ ผู้บริหาร และทำนุบำรุงวัดบรมนิวาสให้เจริญรุ่งเรืองสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้.

ในงานเช่นนี้ ได้เคยพิมพ์หนังสือแจกเป็นอนุสรณียะ และเป็นธรรมเนียมเสมอมาทุกศก, ในศกนี้เลือกเรื่องธัมมรัตนถก แสดงพระจตุราริยสัง โดยปฏิจฉสมุปปาทนัย พิมพ์แจกแก่บรรดาท่านผู้มาร่วมงานเช่นกับศกที่แล้วมา หนังสือเรื่องนี้เป็นสำนวนของท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทโรจันทร) ซึ่งท่านได้เรียบเรียงไว้แต่ครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นที่พระราชกวี และได้เคยพิมพ์มาบ้างแล้ว แต่ก็ยังอยู่ในความต้องการของท่านผู้สนใจในธรรมอีกไม่น้อย จึงจัดให้พิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ และเป็นธรรมเนียมบรรณาการแต่ผู้ที่มาในงานนี้อีก

ขออำนาจแห่งกุศลจรรยาที่ทุกท่านได้ร่วมกันบำเพ็ญนี้ จงอำนวยอิฏฐวิบูลมบุญผล
แต่อดีตเจ้าอาวาส วัดบรมนิวาส ทุกท่าน โดยควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภาพทุกประการ,

อนึ่ง ขอกุศลจรรยาเหล่านี้ จงเป็นพลวปัจจัยส่งเสริมให้ทุกท่านผู้มีส่วนในกุศล
จรรยานี้ ได้ประสบแต่ความสุขกาย สุขใจ ทุกทีพาราตริกาลเทอญ.

พระธรรมดิลก

วัดบรมนิวาส

๖ ตุลาคม ๒๕๒๑

ธัมมรัตนกถา

สุวากขาโต ภคควตา ธมฺโม สนฺทิกฺโข อกาลิกฺโข เอหิปสฺสึโก โอปนยิกฺโข ปจฺจตฺตํ
เวทิตพฺโพ วิญญูหิตี.

บัดนี้ จักพรรณนาพระธัมมรัตนกถาโดยวิธีเทศนานัย เป็นเครื่องบำรุงสติปัญญา
แห่งพุทธบริษัท

ด้วยพวกเราทั้งหลายย่อมรู้อยู่ด้วยกันว่า ตนเป็นสัตว์ตกอยู่ในวิสัยของชรา
พยาธิ มรณะ ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ทั้งปวง ความทุกข์ที่จะพึงพรรณนานั้น
มากมายนัก จะนำมากล่าวแต่ความทุกข์ซึ่งเกิดขึ้นแต่ของจำเป็น ดัง อาหารบริโภคทุก
ทุกข์เพราะแสวงหาอาหาร ด้วยว่าอาหารเป็นของสำหรับบำรุงร่างกายของสัตว์ ถ้าไม่มี
อาหาร สัตว์ก็ตั้งอยู่ไม่ได้

ส่วนมนุษย์ย่อมบริโภคข้าวปลาแกงกับต่างๆ เป็นอาหาร ถ้าหาตรงๆ ไม่ได้ ต้องหา
โดยทางอ้อม คือต้องแสวงหาเงินทองข้าวของต่างๆ ไปซื้อหาแลกเปลี่ยน จึงต้องเป็นทุกข์
เพราะแสวงหา

แม้ผ้าสำหรับนุ่งห่มปกปิดร่างกาย ก็เป็นของจำเป็นจะต้องแสวงหาอีกส่วนหนึ่ง
เหย้าเรือนเคหสถาน ฟูกเบาะเมาะหมอน ก็เป็นของจำเป็นจะต้องแสวงหาอีกส่วนหนึ่ง
เพราะมนุษย์เป็นสัตว์เนื้ออ่อน นัยบางทนแดดทนฝนไม่ไหว

เภสัช ยาสำหรับบำบัดโรคอาพาธ ก็เป็นของจำเป็นจะต้องแสวงหาอีกส่วนหนึ่ง
เพราะมนุษย์จะต้องมีโรคสำหรับตัวคนละอย่างสองอย่างอยู่เสมอ

การแสวงหา นั่น โดยทางตรงบ้าง ทางอ้อมบ้าง ทางตรงคือต้องทำเอง ทางอ้อมนั้น คือต้องหาทรัพย์ เครื่องแลกเปลี่ยน การแสวงหาทรัพย์ก็ต้องทนลำบากอาบเหงื่อต่างน้ำ จึงชื่อว่า ปัจจัยปริเยสิกทุกข์

ยังทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่การเบียดเบียนซึ่งกันและกัน คือชั้นพระราชาก็เบียดเบียนกัน ในชั้นพระราชาด้วยกัน ชั้นมหาอำมาตย์เบียดเบียนกัน ในชั้นมหาอำมาตย์ด้วยกัน ชั้นพ่อค้าเศรษฐี ตลอดถึงชาวไร่ชาวนา และคนรับจ้างทำการ ถึงทาสกรรมกร เป็นที่สุด ก็ย่อมเบียดเบียนกันตามชั้นตามภูมิของตนๆ ยิ่งชั้นสูงเบียดเบียนชั้นต่ำ ชั้นต่ำเบียดเบียนชั้นสูง มีข่มเหง ฉ้อโกง ฉกฉัก แลจุดบ้านเผาเรือนแห่งกันและกัน เป็นต้น

เบียดเบียนกันในชั้นโภคทรัพย์บ้าง เบียดเบียนกันถึงขั้นชีวิตบ้าง ไซ้จะเป็นแต่ คนอื่นคนไกลโดยส่วนเดียว ถึงกันเอง ดัง พ่อแม่ ผัวเมีย พี่น้อง ลูกหลาน บางพวก ก็ยังต้องเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ดูๆ น่าอึดหนาระอาใจเสียนี้เต็มที

ยังกองทุกข์อย่างสำคัญ คือ ต้องป่วยไข้ เกิดโรคภัยต่างๆ นับอย่างไม่ถ้วน ในระหว่างเป็นเด็กก็เกิดโรคสำหรับเด็ก มีตานทราย เป็นต้น เป็นผู้ใหญ่ก็เกิดโรค สำหรับผู้ใหญ่ มีกระษัยกร่อน ริดสีดวง เป็นต้น เป็นคนแก่ก็เกิดโรคสำหรับคนแก่ มีตามัว หูตึง ปวดฟัน เป็นต้น พรรณนาไม่มีที่สิ้นสุด

ยังกองทุกข์คือ ความแก่ อีกส่วนหนึ่ง ธรรมดาของคนแก่กำลังเรี่ยวแรงน้อย จะลุก จะนั่ง จะกิน จะนอน แสนลำบาก เพราะทำกิจกรรมงานใดๆ ไม่สะดวก แต่ความอยาก ความหิว มันไม่รู้จักแก่ แสหาความสุขรำไป เพราะเหตุนี้ จึงนับว่าเป็นกองทุกข์ อันสำคัญส่วนหนึ่ง

ยังกองทุกข์คือ ความตาย อีกเล่า ก็น่าเมื่อเหลือเกิน บางจำพวกตายเสียแต่ยัง อยู่ในครรภ์ บางจำพวกตายเสียตั้งแต่ยังเด็กยังหนุ่ม บางจำพวกตายเสียในระหว่าง มัชฌิมวัย บางจำพวกตายเสียในระหว่างปัจฉิมวัย บางจำพวกถูกปญาตาทวดซึ่งเป็น ที่รักตาย บางจำพวกถูกพ่อแม่ซึ่งเป็นที่รักตาย บางจำพวกถูกผัวเมียซึ่งเป็นที่รักตาย บางจำพวกถูกลูกหลานซึ่งเป็นที่รักตาย บางจำพวกถูกพี่น้องพวกพ้องมิตรสหาย

ซึ่งเป็นที่รักตาย บางจำพวกถูกเจ้านายครูบาอาจารย์ซึ่งเป็นที่พึ่งที่เคารพตาย จนถึงตัวเองตายเป็นที่สุด

ความตายอย่างที่พรรณนามานี้ ล้วนเป็นเหตุให้เกิด**โสกะ** คือความแห้งใจ กรอบเกรียมใจ **ปริเทวะ** คือ ความบ่นพิริพีไร คร่ำครวญไปต่างๆ **ทุกซ์** คือความเหลืออด เหลือกลั่น **โทมนัส** คือความเศร้าเสียใจ **อุปายาส** คือความคับแค้นอัดอั้นตันใจ เป็นตัวทุกซ์ประจำตัวอยู่ด้วยกันทุกคน ยกเว้นแต่พระพุทธเจ้าและสาวกของ พระพุทธเจ้า ผู้รู้เท่าเหตุ ผู้รู้เท่าผล พวกพาลชนแล้วจะได้พ้นจากกองทุกซ์เหล่านี้ หามิได้

เพราะเหตุนั้น พวกเราที่นับว่าเป็นพุทธบริษัท จะต้องศึกษาให้ฉลาดในธรรม คำสั่งสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าให้แจ่มแจ้งชัดเจน แต่พระธรรมนั้น เป็นสภาพลิกซึ่งละเอียดเหลือเกิน ไม่เป็นวิสัยที่คนผู้มั่งงายจะฟังรู้ได้ ถ้าหากว่ารู้ได้จริง ก็อาจจกระงับดับทุกซ์ดังที่พรรณนามานั้นได้จริง แต่เป็นของรู้ได้ด้วยยาก

ตั้งพระธรรมที่พุทธบริษัทสวดนมนัสการพระธรรมคุณอยู่เสมอมี **สุวักขาโต ภควตา ธมฺโม** เป็นต้นนั้น พุทธบริษัทมักถือเอาเนื้อความแตกต่างแก่งแย่งกัน อยู่เสมอ

บางพวกเห็นไปว่าพระธรรมคุณที่สวดกันอยู่นี้ ท่านแสดงคุณแห่งพระโลกุตรธรรม ต่างหาก ที่ไหนพวกเราจะรู้จะเห็นได้ บางพวกก็เห็นไปว่า ท่านแสดงทั้งโลกียธรรม และโลกุตรธรรม บางพวกก็เห็นไปว่า บท สุวักขาโต ภควตา ธมฺโม นั้น ท่านแสดง ทั้งโลกียธรรม โลกุตรธรรม ส่วน ๕ บทเมืองปลาย แต่ สนฺทิฎฺฐิโก ไป ท่านแสดง โลกุตรธรรมโดยส่วนเดียว เพราะความเห็นแตกต่างกันอย่างนี้ จึงต้องวิวาทกันกับ ผู้ซึ่งมีความเห็นไม่ตรงกันกับด้วยตน

อีกประการหนึ่ง พวกเราเคยได้ยินได้ฟังพระธรรมกถึกท่านแสดงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ มาอยู่เสมอมิใช่หรือ ครั้นเทศน์พระพุทธคุณ ท่านก็นำเอา พระธรรมคุณมาแสดง ดังที่ท่านแสดงบท **“อรหัง”** ว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ไกลจากกิเลส

เป็นผู้ควรแก่สักการะของโลก เป็นผู้ควรแต่งตั้งพุทธบัญญัติทั้งปวง เป็นผู้ควรที่พวกเรา จะทำตามโอวาทของพระองค์ เพราะพระองค์บริบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิชา วิมุตติ ดังนี้ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิชา วิมุตติ ก็เป็นองค์คุณแห่งพระธรรมอยู่แล้ว

ครั้นเทศน์พระธรรมคุณ ท่านก็นำเอาพระพุทธคุณมาแสดงดังที่ท่านแสดงบทธว่า **“สุวากขาโต ภคเวตา ธมฺโม”** พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงดีแล้ว ดังนี้ คำที่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมดีแล้ว ก็เป็นอันแสดงพระพุทธคุณอยู่เอง

ครั้นแสดงพระสังฆคุณ ท่านก็นำเอาพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ มาแสดง ดังบทธว่า **สุปฏิปันโน ภคเวโต สวากสงฺโฆ** พระสงฆ์ผู้เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็เป็นอันแสดงพระพุทธคุณอยู่เอง ที่ว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว คือ ดีกาย ดีวาจา ดีน้ำใจ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็คือแสดงพระธรรมคุณนั่นเอง

ถ้าผู้ฟังยังเข้าใจว่า พระพุทธคุณต่างหาก พระธรรมคุณต่างหาก พระสังฆคุณ ต่างหาก จากกันไปไกลกันอยู่ เมื่อเห็นเช่นนั้นก็ชื่อว่ายังไม่รู้จักคุณพระรัตนตรัย โดยประจักษ์ลหิติ ยังเป็นอนุমানลหิติอยู่ จะนับว่าเป็นชมสรรณคมน์ยังไม่ได้ คือ จะเป็นที่พึงอันประเสริฐแก่ตนยังไม่ได้

อาศัยเหตุที่กล่าวมานี้ การที่แสดง **พระธัมมรัตนกถา** ต่อไปนี้ พึงเข้าใจว่าแสดง ทั้ง ๓ รัตนะ ไปด้วยกัน มีเนื้อความตามพยัญชนะมคธพากย์ว่า **สุวากขาโต ภคเวตา ธมฺโม** พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว และพระธรรมนั้นเป็น **สนฺทิฏฺฐิโก** มีผลที่ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นด้วยตน **อกาลิโก** มีผลที่ผู้ปฏิบัติจะพึงได้พึงถึง ไม่ต้อง อ่างกาลอ่างเวลา **เอหิปสฺสิโก** มีผลที่ผู้ปฏิบัติจะพึงอวดเขาได้ว่า ท่านจงมาดูเถิด ประเสริฐจริง **โอบนยิโก** มีผลที่ผู้ปฏิบัติจะพึงน้อมมาสู่ตนได้ คือเปรียบเทียบให้เห็น ที่ตนได้ **ปัจจุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิติ** มีผลอันผู้รู้ทั้งหลายจะพึงรู้แจ้งแทงตลอด จำเพาะที่ตน คือไม่ไปรู้ที่ตัวผู้อื่น มีเนื้อความโดยย่อเพียงเท่านี้ มิได้แสดงว่าเป็น โลกียธรรมหรือโลกุตระธรรม

เราต้องเข้าใจว่าพระธรรมทั้งสิ้นเป็นของกลาง ส่วนพระพุทธเจ้านั่นเล่า เราทั้งหลายก็เข้าใจกันดีอยู่แล้ว พระองค์เป็นผู้บรรลุโลกุตระธรรมแล้ว ถ้าอย่างนั้นพระธรรมที่พระองค์ตรัสดีแล้วก็คงเป็นอมตธรรม เป็นโลกุตระธรรมทั้งสิ้น

ที่จะเป็นโลกียธรรมอยู่นั้น ก็เป็นด้วยพวกเรายังเป็นโลกียสัตว์อยู่ ถ้าตัวของเรายังเป็นโลกียชนอยู่เพียงใด พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงดีอยู่แล้ว จะเป็นพระสูตร พระวินัย พระปรมาัตถ์ ก็ตาม จะเป็นพระปริยัติสัทธรรม พระปฏิบัติสัทธรรม พระปฏิเวธสัทธรรม ก็ตาม จะเป็นมรรคธรรม ก็ตาม ผลธรรม นิพพานธรรม ก็ตาม ก็คงเป็นโลกียธรรมอยู่เพียงนั้น

ถึงแม้จะเป็นโลกียธรรมอยู่เพียงชั้นใด ก็คงเป็นสวากขาตธรรมอยู่เพียงชั้นนั้น และเป็นสันติภูมิจริธรรม เป็นอกาลิกรธรรม เป็นเอหิภัสสิกธรรม เป็นโอปนยิกธรรม เป็นปัจฉัจจังเวทิตัพพธรรม อยู่เพียงชั้นนั้น คือผู้ปฏิบัติตามพุทธโอวาทได้เพียงชั้นใด ก็อาจจักเห็นผลได้เพียงชั้นนั้น ตามชั้นตามภูมิของตน

อย่างไรว่าแต่ผู้ฟังโอวาทคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติตามและได้เห็นผลด้วยตนเอง ถึงผู้ไม่เคยได้ยินได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเลย เป็นแต่เห็นโทษในการเบียดเบียนชีวิตและทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น เป็นต้น งดเว้นเสียซึ่งทุจริต คือความประพฤติชั่วทั้งปวง ตั้งใจประพฤติดีด้วยกายวาจาใจ คือทำแต่กิจการงานที่หาโทษมิได้ มีการรับจ้างหรือทำไร่นาค้าขายโดยสุจริต เป็นต้น ผู้นั้นก็อาจจักเห็นผลด้วยตนเองเป็นสันติภูมิจิโกได้เหมือนกัน และได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติถูกต้องตามสวากขาตธรรมเหมือนกัน

เพราะพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นของกลาง ผู้รู้ ปฏิบัติดี ตามโอวาทคำสั่งสอนของพระองค์ ก็ได้ดี ผู้ไม่รู้ แต่หากปฏิบัติถูกต้องก็ได้ดีเหมือนกัน คือความดีในโลกมีที่สิ้นสุดเพียงใด ความชั่วในโลกมีที่สิ้นสุดเพียงใด ก็ไม่เหนือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ความชั่วในโลกมีที่สิ้นสุดเพียงใด ก็ไม่เหนือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปได้ คืออยู่ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น

ส่วนโลกุตระธรรมนั้น จะขีดหมายไว้ภายนอกดังตำราที่ชี้ไว้ว่า มรรคธรรม ผลธรรม มีลักษณะอาการอย่างนั้นๆ ข้อปฏิบัติจะให้มรรคผลนิพพานคือประพุดิอย่างนั้นๆ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นจะเป็นโลกุตระธรรมก็หาไม่ได้ ต่อเมื่อผู้ใดประพุดิปฏิบัติตาม โอวาทคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยกาย วาจา ใจ ยังสี่ชั้น ธรรมชั้น ปัญญาชั้น ให้เต็มที่แล้ว เกิด**ญาณ**คือความรู้ เกิด**ทัสสนะ**คือความเห็นในสกลกายนี้ ว่าเต็มไปด้วย**สมมุติสังขะ** มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น และเต็มไปด้วย**ปรมาตตสังขะ** มี นาม รูป ธาตุ ชั้น อายตนะ เป็นต้น และเต็มไปด้วยอริยสังข คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ชักจิตขึ้นสู่วิถีโลกุตระธรรมได้เมื่อนั้นแล จึงจะรู้อะไรเห็นพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าว่าเป็นโลกุตระธรรมทั้งสิ้น

ต่อไปนี้จะอธิบายในบทว่า ในสกลกายนี้เต็มไปด้วยอริยสังข คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เพื่อเป็นความดำริตริตระของผู้อ่านผู้ฟังไว้แผนกหนึ่ง เพราะเป็นสังขจะสำคัญควรรู้ควรเห็น เป็นทางโลกุตระธรรมยิ่งกว่าสังขจะอื่นๆ

ในพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงมรรคก่อน มรรคนั้นแยกเป็น ๒ คือ มรรคชั่วอย่างหนึ่ง มรรคเป็นกลางอย่างหนึ่ง

มรรคชั่วแยกเป็น ๒ คือ **กามสุขัลลิกานุโยค**อย่างหนึ่ง **อัตตกิลมถานุโยค**อย่างหนึ่ง ชื่อว่า **กัมมคคมิจจาปฎิปปา** ทางชั่วทางผิด ผิดนั้นคือผิดทางกลาง ผิดทางโลกุตระธรรม เท่านั้น ถ้าจะย่นเอาแต่ใจความพอสมควรแก่ผู้ฟังต่อโลกุตระธรรม จะฟังเข้าใจไว้ **กามสุขัลลิกานุโยค** นั้นได้แก่ ความติดกามอภิวุฒามณ์ คือ สุขเวทนา อัตตกิลมถานุโยค นั้นได้แก่ ความติดกามอนิภูฐารมณ์ คือทุกขเวทนา

มรรคเป็นกลางนั้นมีทางเดียว แต่ระดับด้วยองค์ ๘ ชื่อว่า **มัชฌิมาปฏิปปา** ทางกลาง **ตรงไปสู่โลกุตระธรรม** ไม่แหวะเวียนไปสู่ทางลามกทั้ง ๒ นั้นได้ จึงเป็นอริยมรรคา เป็นทางดำเนินแห่งพระอริยเจ้าทั้งหลาย แต่ไม่ใช่ทางเดินไปด้วยเท้า แม้แต่ใจก็ไม่ได้เดิน คือ สกลกายนี้เป็นมรรค มรรคคือสกลกายนี้ ต้องระดับด้วยองค์คุณทั้ง ๘ ประการ คือ **สัมมาทิฎฐิ** ความเห็นชอบ **สัมมาสังกัปป** ความดำริชอบ

สัมมาวาจา วิรัติเจตนาวาจาชอบ **สัมมากัมมันโต** วิรัติเจตนากรรมชอบ **สัมมาอาชีโว**
ชีวิตโหวทานธรรมชอบ **สัมมาวายาโม** เพียรชอบ **สัมมาสติ** ตั้งสติชอบ **สัมมาสมาธิ**
ตั้งจิตไว้ให้เสมอชอบ

องค์คุณทั้ง ๘ ประการนี้ เป็นพยานเครื่องหมายของมรรค คือ สกกลกายนี้ต้อง
ประดับด้วยองค์คุณทั้ง ๘ ประการนี้ แต่สกกลกายนี้ถึงประดับด้วยองค์คุณทั้ง ๘ ประการ
เช่นนั้นแล้ว ก็ต้องแบ่งเป็น ๒ คือ โลกียมรรค อย่างหนึ่ง โลกุตรมรรค อย่างหนึ่ง
จะเป็นโลกียมรรคก็เป็นด้วยวิถิจิต จะเป็นโลกุตรมรรคก็เป็นด้วยวิถิจิต

ถ้าจิตยังเพิกอุปธิกิเลสไม่ได้ คือยังไม่รู้เท่าสังขาร สมุทัยยังไม่ดับลงได้ มรรค
คือสกกลกายที่ประดับด้วยองค์คุณทั้ง ๘ นั้น ก็เป็นแต่สุจริตรธรรมในโลกเท่านั้น
จึงชื่อว่า โลกียมรรค

ถ้าจิตเพิกอุปธิกิเลสได้แล้ว คือรู้เท่าสังขารทั้งหลายแล้ว สมุทัยดับลงได้แล้ว
มรรคคือสกกลกายที่ประดับด้วยองค์คุณทั้ง ๘ นั้น ก็เป็นอริยมรรคเป็นอริยธรรม
เป็นโลกุตระธรรมขึ้นที่เดียว จึงชื่อว่า โลกุตรมรรค

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงมรรคอันประกอบด้วย
องค์คุณ ๘ ประการ ทรงอัญญาณจักขุปริชา ความรู้แจ้งแสงสว่างได้บังเกิดขึ้นแล้ว
แก่พระองค์ ให้เหล่าเบญจวัคคีย์ได้สดับว่า **อันนี้ทุกข์** คือ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ
เป็นต้น **อันนี้สมุทัย** คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา **อันนี้นิโรธ** คือ ความดับ
ตัณหา **อันนี้มรรค** คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปไป เป็นต้น

ทุกข์ คือ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ เป็นต้น เป็นสังขะของจริงอาการหนึ่ง สมุทัย
คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นเหตุแห่งทุกข์ เป็นสังขะของจริงอาการหนึ่ง
นิโรธ คือ ความที่แห่งตัณหาขึ้นดับลง เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นสังขะของจริง
อาการหนึ่ง มรรค คือ สกกลกายที่ประดับด้วยองค์คุณทั้ง ๘ ประการ เป็นปฏิบัติเพื่อ
ความดับทุกข์ เป็นสังขะของจริงอาการหนึ่ง อันนี้เป็นส่วนสังขญาณในญาณทัสสนะ
ของพระองค์

ทุกข์นั้นเป็นปริญาญะธรรม เป็นของควรกำหนดรู้ สมุทัยนั้นเป็นปหาตัพพะธรรม เป็นของพึงละเสีย นิโรธนั้นเป็นสังจิกาทัพพะธรรม เป็นของพึงทำให้แจ้งให้ใส มรรคนั้น เป็นภาเวตัพพะธรรม เป็นของพึงทำให้เกิดให้มี อันนี้เป็นส่วนกิจจญาณ

ในญาณทัสสนะของพระองค์ ทุกข์ซึ่งเป็นของควรกำหนดรู้ นั้น เราได้กำหนดรู้แล้ว สมุทัยซึ่งเป็นของพึงละเสีย นั้น เราได้ละเสียแล้ว นิโรธซึ่งเป็นของพึงทำให้แจ้งให้ใส นั้น เราได้ทำให้แจ้งให้ใสแล้ว มรรคซึ่งเป็นของพึงทำให้เกิดให้มี นั้น เราได้ทำให้เกิดให้มีแล้ว อันนี้เป็นส่วนกตญาณ

ในญาณทัสสนะของพระองค์ ในสังขจะทั้ง ๔ เป็นปริวัฏฏ์เวียนไปในสังขจะละสาม สังขจะละสามมีอาการ ๑๒ จึงมีนามว่าพระธรรมจักร มีใจความโดยย่อเพียงเท่านี้ ส่วนเนื้อความพิสดารตามสุดต้นต้นัย ย่อมขึ้นปากขึ้นใจชำนาญอยู่ด้วยกันโดยมากแล้ว

ในหนังสือเล่มนี้จะอธิบายโดยทางวิปัสสนาในสังขจะของจริงทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค นั้น ให้เอาสกลกายนี้ตั้ง เป็นหลัก เป็นประธาน แล้วกำหนดดู ทุกข์สังขจะ คือ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ให้ตรงตามนัยในปฏิจจสมุปปาท ตั้งต้นแต่่อวิชชา สังขาร ตลอดถึง ชรา มรณะ ซึ่งเป็นปัจจุบันอันประจำอยู่ในสกลกายนี้ ดังลำดับ กิ่งก้าน เปลือกใบ ช่อ ผลแห่งรุกขชาติ มีมะม่วง ขนุน เป็นต้น อันมีประจำอยู่ในเมล็ด หรืออยู่ในลำต้นที่ยังอ่อน คือเมล็ดหรือลำต้นที่ยังอ่อนอยู่นั้นย่อมมีกิ่งก้าน เปลือก ใบ ช่อ ผล ประจำอยู่พร้อม เป็นธรรมดา

แม้สกลกายนี้ก็มีวิชชา สังขาร ตลอดถึง ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ประจำอยู่ ตั้งต้นแต่ปฐมปฏิสนธิวิญญาณมาทีเดียว เป็นธรรมดาอยู่อย่างนั้น วิชชา สังขาร ตลอดถึงชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ซึ่งเป็นปัจจุบัน มีประจำอยู่ในสกลกายนี้ทุกเมื่อ เป็นอาการแห่งทุกขอริยสังขจะที่ ๑

แล้วเอาสกลกายนี้ตั้งเป็นหลักประธาน ตรวจดูสมุทัยที่ว่ากามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา นั้น ให้เข้าใจ ตัณหา นั้นเป็นของดูยาก ต้องดูหน้าตาของสมุทัยให้ชัดเสียก่อน เพราะเป็นของพอดูเข้าใจง่าย แต่มีมากประเภทนักไม่มีที่สิ้นสุด จะยกมาแสดงแต่พอ เป็นทางตริกตรองแห่งผู้ต้องการจะรู้เท่านั้น

ตัวสมุทัยควรจะรู้ตามอาการของปฏิจจสมุุปบาท คืออวิชชาความไม่รู้ เป็นตัวสมุทัยประเภทหนึ่ง ลังขาร ธรรมชาติที่ปรุงแต่งทั้งหลาย เป็นตัวสมุทัยประเภทหนึ่ง วิญญาณ ความรู้วิเศษ เป็นสมุทัยประเภทหนึ่ง นามรูป เป็นสมุทัยประเภทหนึ่งอายตนะ ๖ คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย ใจ เป็นสมุทัยประเภทหนึ่ง ผัสสะ ความกระทบถูกต้อง เป็นสมุทัยประเภทหนึ่ง เวทนา ความรู้แจ้งอารมณ์ เป็นสมุทัยประเภทหนึ่ง ตัณหา ความปรารถนา เป็นสมุทัยประเภทหนึ่ง อุปาทาน ความยึดถือ เป็นสมุทัยประเภทหนึ่ง ภพ ความเป็นความมี เป็นสมุทัยประเภทหนึ่งชาติ ความเกิด เป็นสมุทัยประเภทหนึ่ง ชรา มรณะ ความแก่ ความตาย เป็นสมุทัยประเภทหนึ่ง

อาการแห่งสมุทัยทั้ง ๑๒ ประเภะนั้น ถ้าความเห็นยังแตกต่างกันเป็นคนละอย่าง คนละอัน เป็นอดีตบ้าง เป็นอนาคตบ้าง เป็นปัจจุบันบ้าง เป็นอารมณ์แห่งกามตัณหา

อาการแห่งสมุทัยทั้ง ๑๒ ประเภะนั้น ถ้าความเห็นรวมอยู่ที่ตน มีอาการสักว่ามีแต่รูป เป็นตัวรูปสัญญา เป็นอารมณ์แห่งภวตัณหา

อาการแห่งสมุทัยทั้ง ๑๒ ประเภะนั้น ถ้าความเห็นรวมอยู่ที่ตน มีอาการละเอียดสักว่ามีแต่นาม เป็นตัวนามสัญญา เป็นอารมณ์แห่งวิภวตัณหา

ในภวตัณหา วิภวตัณหา ๒ ประเภท ท่านมักแสดงว่าเป็นประเภทแห่งรูปฌานและอรุฌาน โดยมาก เพราะเป็นที่สังเกตง่าย แต่ความจริงมิได้จำกัดแต่เพียงฌานเท่านั้นที่จะรู้ว่าอาการ ๑๒ มีอวิชชา เป็นต้น ว่าเป็นสมุทัยนั้น ต้องเห็นด้วยวิปัสสนาญาณ คือ เห็นเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน และมีอาการไปอาการมา ดังเห็นว่า อวิชชา ลังขาร วิญญาณ ภพ ชาติ เป็นอดีต นามรูป อายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน เป็นปัจจุบัน ชรา มรณะ เป็นอนาคต ดังนี้ ชื่อว่าเห็นเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน

ที่เห็นอาการทั้ง ๑๒ มี อวิชชา เป็นต้น มาเกิดขึ้นแล้ว มีอยู่แล้วในเรา อย่างนี้ ชื่อว่าเห็นเป็นอาการมา ที่เห็นไปว่าเราจักไปถึงอาการเหล่านั้น ดังเห็นว่าเราจักไปถึงแก่ความตาย เป็นต้น อย่างนี้ชื่อว่าเห็นเป็นอาการไป

ในอาการทั้ง ๑๒ นั้น ถ้าเห็นแตกต่างกันเป็นคนละอย่างคนละอัน สิ่งที่ชอบใจก็อยากได้ สิ่งที่ไม่ชอบใจก็อยากเสีย เป็นลักษณะแห่งกามตัณหา

อาการทั้ง ๑๒ นั้น ถ้าเห็นเป็นแต่รูปแต่นาม รูปที่ชอบใจก็อยากได้ รูปที่ไม่ชอบใจก็อยากเสีย นามที่ชอบใจก็อยากได้ นามที่ไม่ชอบใจก็อยากเสีย ความปรารถนาแต่รูป เป็นรูปตัณหา ความปรารถนาแต่นาม เป็นนามตัณหา รูปตัณหา นั้นท่านให้ชื่อว่าภวตัณหา นามตัณหา นั้นท่านให้ชื่อว่าวิภวตัณหา เพราะเข้าใจว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นของไปได้มาได้ จึงเป็นที่ตั้งแห่งความปรารถนา

พึงเข้าใจลักษณะแห่งสมุทัย เหตุให้ทุกข์เกิดขึ้นพร้อม ด้วยประการฉะนี้ องค์ปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเห็นเป็นส่วนอดีต อนาคต ปัจจุบัน และมีอาการไปอาการมาอยู่นั้นแล เป็นลักษณะแห่งสมุทัยอริยสัจจะที่ ๒

ส่วนนิโรธนั้น ท่านแสดงแต่ว่า ความดับตัณหา คือดับสมุทัยนั่นเอง ชื่อว่านิโรธในนิโรธวารแห่งปฏิจจสมุปบาทก็แสดงอย่างนั้น จึงได้ความว่าอวิชชาดับ สังขารวิญญาน นามรูป ตลอดจนถึงชรา มรณะ ก็ดับตามกันไปหมดดังนี้

แต่อาการดับนั้น ถ้าตามโลกนิยมอยู่ทุกวันนี้เป็น ๓ เดือน เดือนหนึ่ง ดับตั้งประทีปฐูปเทียน และพืชพันธุ์ผลไม้ดับ คือ ดับไปสูญไปหายไป ไม่มีในที่นั้น เป็นลักษณะอันหนึ่ง อีกเดือนหนึ่ง ดับไปสูญไปหายไปแต่ยังอยู่ ดังเด็กชาย เด็กหญิง ดับไปสูญไปหายไป จากชายหนุ่มหญิงสาว แต่เด็กชายเด็กหญิงนั้นก็ยังอยู่ คือเป็นหนุ่มเป็นสาวนั่นเอง หรือตั้งชายหนุ่มหญิงสาวดับไปสูญไปหายไปจากชายแก่หญิงแก่ อาการดับอย่างนี้ก็มิมีมาก ดังอริชฺฐบุณดับไปจากผาผนังและกำแพง หรือดินเหนียวดับไปจากแผ่นอิฐ หินหรือหอยดับไปจากปูนขาว เป็นตัวอย่าง เป็นลักษณะอันหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่ง ดับของไม่มีอยู่แต่เดิม แต่ก็คงอยู่อย่างเดิม คือดับแต่สัญญา ดังกำแพงแก้ว ตามสัญญาของพวกเราโดยมากซึ่งสำคัญว่าแก้วนั้นจะเป็นสีเขียวขาว ดำ แดง ประการใดก็ตาม คงจะมีสีเลื่อมๆ โสๆ เมื่อได้ยินข่าวเขาเล่าให้ฟังว่าเขาก่อกำแพงแก้วรอบโบสถ์รอบวิหาร ก็คงเข้าใจว่าเขาก่อกำแพงด้วยแก้ว ครั้นไป

เห็นเข้าด้วยตา หาเป็นแก้วดังตนสำคัญไม่ เป็นอริยธรรมตนเอง แต่กำแพงเตี้ยๆ
ชนิดนั้น เขาสมมติกันว่า กำแพงแก้ว ความที่เข้าใจว่าเขาก่อกำแพงด้วยแก้วก็ดับไป
แต่กำแพงแก้วนั้นก็ยังมีอยู่ อาการดับแต่ไม่สูญหายไปไหน อย่างนี้เป็นลักษณะ
อันหนึ่ง ซึ่งว่าตถาคตเป็นชาติสมุทัยดับไปโดยไม่เหลือ นิยมตามที่มาว่า ทุกขนิโรธนั้น
ก็คือดับยังเหลืออยู่ ดังกำแพงแก้วเช่นเดียวกัน อาการดับอย่างนี้เป็นลักษณะแห่ง
ทุกขนิโรธ อริยสังขละที่ ๓

ส่วน มรรค นั้น ได้แก่ ปัญญาที่เห็น อวิชชา สังขาร นามรูป ตลอดถึง ชรา มรณะ
ซึ่งเป็นปัจจุบัน มีพร้อมอยู่ที่สกลกายนี้ ดังลำดับ กิ่งก้าน เปลือก ใบ ช่อ ผลของมะม่วง
ขนุน อันมีพร้อมอยู่ในเมล็ดฉะนั้น และเห็นอวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป ตลอดถึง
ชรา มรณะ ซึ่งเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน และมีอาการไปอาการมาเป็นตัวสมมติ
สัญญาเป็นอดีตชาติสมุทัยแท้ และเห็นอวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป ตลอดถึง ชรา
มรณะ ดับลงโดยไม่เหลือ คือรู้เท่าสมมติ รู้เท่าสังขาร ด้วยกำลังญาณทัสสนะ
ตัววิปัสสนาญาณ อวิชชากลับตัวเป็นสัมมาทิฏฐิไป สังขารกลับตัวเป็นสัมมาสังกัปปไป

เมื่อ อวิชชา สังขาร ตลอดถึง ชรา มรณะ ดับลงโดยไม่เหลือจากสกลกายแล้ว
ที่นั่นสกลกายก็ดับด้วยองค์คุณทั้ง ๘ ประการ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น มีสัมมาสมาธิ
เป็นที่สุด สกลกายนั้นจึงได้นามว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นลักษณะแห่งมรรค
อริยสังขละที่ ๔

แต่ในปัจจุสมุปบาท ท่านแสดงแต่อริยสังขละ ๒ ประเภท คือ สมุทัยวาร กับ
นิโรธวาร เท่านั้น เพราะทุกข์ ท่านหมายสภาพคือสกลกายนี้เอง ส่วนมรรค ท่านหมาย
วิสุทธิมรรค คือตัววิปัสสนาญาณ

องค์ปัจจุสมุปบาท ๑๒ ก็คือ แสดงอาการของสกลกายนี้ ถึงแม้พระอริยมรรค
ทั้ง ๘ ก็แสดงอาการของสกลกายนี้ ถึงพระอริยสังขละทั้ง ๔ ก็ไม่ใช่อื่น คือแสดงอาการ
ของสกลกายนี้เอง

ผู้ที่ฟังโทษของสกลกายนี้แรงไป เห็นเป็นแต่อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เห็นเป็นแต่
อสุภะอสุภังไปส่วนเดียว ก็ชื่อว่าเป็นผู้หนักในอาการของสัญญาเกินไป เมื่ออนัตตสัญญา
ปกปิดสกลกายเสียหมดแล้ว จะเห็นมรรคผลนิพพานในที่ไหน

มรรค ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ท่านแสดงว่าเป็นภาเวตัพพธรรม เป็นธรรมฟัง
ทำให้เกิดให้มี ผลก็คือนิโรธธรรม เป็นธรรมฟังทำให้แจ้งให้ใส ดังนี้

ความจริงพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า **สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สพฺเพ สงฺขารา
ทุกฺขา สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา** ดังนี้ ที่แปลว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นั้น
ก็ทรงแสดงสังขารธรรมแท้ทีเดียว

ก็ถ้าหากว่าโยคาวจรกุลบุตร มาเห็นสกลกายนี้เป็นแต่สังขารธรรมโดยส่วนเดียว
ก็จะไปแสวงหาธรรมที่เป็นวิสังขารในที่ไหนเล่า?

แท้ที่จริงที่ท่านแสดงว่า ให้ถอนอตตสัญญาเสีย จึงจะเป็นอันละสักกายทิฏฐิได้
ดังนี้

บางที่ท่านจะให้ถอนสัญญา อุปาทาน ที่ยึดมั่นถือมั่นว่าสังขารธรรมเป็นตัวตน
ดอกกระมัง?

ที่เห็นธรรมซึ่งเป็นวิสังขารเป็นตัวตน จะตรงต่อพุทธภาษิตว่า **“อตฺตา ทิ อตฺตโน
นาโถ”** ก็อาจจักเป็นได้

แต่ความรู้ความเห็นในธรรมของพระอาจารย์ทั้งหลายย่อมแตกต่างกัน บางพวก
เห็น พระอนิจจัง พระทุกขัง พระอนัตตา เป็นมรรค คือ เป็นภาเวตัพพธรรม จึงทำ
ให้เกิดให้มีอยู่เสมอ และสั่งสอนผู้ปฏิบัติตาม ทำให้พระอนิจจัง พระทุกขัง พระอนัตตา
ให้เกิดให้มีอยู่เสมอ

บางพวกเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นปหัตตัพพธรรม เป็นธรรมฟังกำหนดรู้
แล้วฟังละเอียด ให้เจริญมรรคภาวนาคือศีล สมาธิ ปัญญา ให้เกิดให้มีขึ้น คือเห็นว่า

ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นภาเวตัพพรธรรม ส่วนตนก็ทำศีล สมาธิ ปัญญา ให้เกิดให้มี อยู่เสมอ และสั่งสอนผู้ปฏิบัติตามให้ทำศีล สมาธิ ปัญญา ให้เกิดให้มีอยู่เสมอ

ในความเห็นของพระอาจารย์ทั้ง ๒ จำพวกนั้น จะหาความผิดในท่านจำพวกใด เป็นอันไม่ได้ แต่พวกเราจะต้องการของจริงต้องใช้ปัญญา เมื่อเห็นสมควรแก่ตน ด้วยประการใด ก็จงปฏิบัติให้เต็มศรัทธาของตนด้วยประการนั้นเถิด อย่าให้เสียที่ ที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา

เพราะปฏิเสธสมุปบาท	พระประกาศควรเฉลี่ย
อวิชชาดับตัวเดียว	เกิดแก่ตายวายตามกัน
ไม่เชื่อพระจะเชื่อใคร	หรือชอบตายก็จั่นใจจั่น
เรือเราถูกน้ำไหล	ขวางเรือไว้ทำไมกัน
ให้รีบถ่อให้รีบพาย	ตลาดจะวายสายบัวจะเนา
กลอนเก่าของนักปราชญ์	อย่าประมาทรีบตริกตรอง
ทางหนี้ยังพอปอง	ใยจะล่องตายตามกันฯ

แสดงพระจตุราริยสัง โดยประภาพแห่งปฏิเสธสมุปบาทนัย ก็สมควรแก่กาลสมัย
เท่านี้.

โลกวินิจฉัย

(เรียบเรียงตั้งแต่ยังเป็นพระญาณรักชิต
ตรวจพิมพ์ใหม่เมื่อเป็นพระโพธิวงศาจารย์ พ.ศ. ๒๔๖๘)

รตนตฤย นมสุสิตวา

โลกนาถ ปวกุขามิ

สิริจนโทติ นามโก

ตํ สุณาท สุเชลินนติ.

ข้าพเจ้าขอขอบน้อมนมัสการพระรัตนตรัย ซึ่งข้าพเจ้าถึงแล้วว่าเป็นที่พึ่งอันศักดิ์สิทธิ์ ด้วยสักจภาชิตอันนี้ พึ่งเป็นปริตรปรากฏทางกันสรรพภยันตรายภายในภายนอก เพื่อข้าพเจ้าได้แต่งโลกวินิจฉัยสุภาชิตเรื่องนี้โดยสะดวก จะได้เป็นที่ทานุหิตประโยชน์ แก่โยคาวจรเจ้าผู้เห็นภัยในสังสารวัฏ คิดจะข้ามวัฏฏภัย พากันสลัดตัดเสียซึ่งห่วงใย ในการบริโภค มุ่งประโยชน์อมตธรรม แต่หากเพอญอุกฤษกรกรรม คือตัวโมหะเป็น โลกมีตมาหุ้มห่อปกปิด นี่หากว่ามีพระสังฆธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้โลกนาถ เป็นประทีปส่องแสงให้สว่างอยู่เสมอ แต่ถึงอย่างนั้นยังพากันหลงใหล ลัญญาวิปลาส น้อมเอาพุทธโอวาทเข้าสู่ข่ายของโมหะ ซึ่งเป็นกิเลสลามกกรรมแห่งตน ทำให้ฉงนทั้งตนและผู้อื่น เพราะเป็นผู้ไม่ถึงพระคุณนาม คือ อรหตาทิคุณ เป็นต้น ตามเสด็จสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้

เมื่อข้าพเจ้าประกอบความเพียรโดยชอบ พระโลกวิทูคุณแจ่มใสเป็นแชมสรณาคมน์ ขึ้นแล้ว จักแสดงโลกวินิจฉัยแก่ผู้มีสังฆนทริย์เพื่อจะให้ข้ามความสงสัยในโลกได้ด้วยตน ตัดความฉงนสนเท่ห์ในโลกทั้ง ๓ ได้ด้วย เพราะว่าเมื่อข้าพเจ้าเริ่มเล่าเรียน ปณามคาถาคัมภีร์สนธิว่า “เสฏฺฐนฺตฺติโลกมฺหิตํ อภิวนฺทียคคํ พุทฺทณฺจ” ข้าพเจ้า ไหว้พระพุทธรเจ้าผู้ล้าเลิศประเสริฐสุด อันโลกทั้ง ๓ หากบูชาดังนี้ ให้เกิดความสงสัย ในโลก ๓ ต่อกๆ มา

ครั้นศึกษาเล่าเรียนไปภาคอื่น ก็ได้พบ **ติโลก**, หรือ **ติโลกเชฏฐ**, **ติโลกนาถ**, ต่างๆ ล้วนหมายความว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้เป็นใหญ่กว่าโลกทั้ง ๓ เป็นผู้ประเสริฐกว่าโลกทั้ง ๓ เป็นที่พึ่งแก่โลกทั้ง ๓ ก็ยิ่งให้เกิดความสงสัยในโลกทั้ง ๓ นั้นหนักขึ้น

ครั้นตรวจดูแบบแผนตามที่มาต่างๆ ท่านก็แสดงประเภทโลกโดยนัยต่างๆ ที่ท่านแสดงกามโลก รูปโลก อรูปโลก ได้ ๓ จริง

แต่ก็ยังติดขัดแก้ที่อื่น เพราะบางแห่งท่านแสดงประเภทโลกต่างๆ ดังที่ว่ามาว่า ยมโลก เปตโลก สัตตโลก มนุสสโลก เทวโลก มารโลก พรหมโลก สังขารโลก ชาติโลก อากาสโลก ชันชาติโลก โลกุตระ ดังนี้ จึงเป็นเหตุให้หมายโลก ๓ ลงเป็นหนึ่งในที่ใดได้ด้วยยาก

ครั้นพระโลกวิทูคุณปรากฏแล้ว จึงวินิจฉัยโลก ๓ นั้นได้ โลก ๓ นั้นใช้อื่นท่านหมาย กามโลก รูปโลก อรูปโลก นั้นเอง ที่จะวินิจฉัยได้ก็เพราะโลกคงแบ่งได้เพียง ๓ ภูมิเท่านั้น ภูมิที่ ๔ เป็นโลกุตระ

ใน ๓ โลกนั้น กามโลกเป็นโลกใหญ่ เป็นอนันตโลก ท่านจึงแบ่งประเภทโลกที่อาศัยกามโลกออกเป็น ๖ โลก คือ ยมโลก ๑ เปตโลก ๑ สัตตโลก ๑ มนุสสโลก ๑ เทวโลก ๑ มารโลก ๑

จะอธิบายโลกทั้ง ๖ นี้ก่อน แต่โลกใดมีคุณมีประโยชน์น้อย ก็จักอธิบายเล็กน้อย โลกใดมีประโยชน์มาก ก็จักอธิบายมากหน่อยตามความพอใจของตน

ยมโลก **ยมโลก** นั้นพึงเข้าใจว่า โลกใดเมื่อสัตว์กระทำกุศลกรรมอันลามกต่างๆ แล้ว ย่อมได้รับทุกขเวทนาในอบายสถานนั้นๆ มีนियมกำหนดระวางโทษตามสมควรแก่กรรมที่สัตว์ทำไว้อย่างไร คือทำตามสมควรแก่กรรม ลหุกรรม ที่สัตว์ทำได้ กำหนดว่าสัตว์จำพวกนี้ทำกุศลกรรมอย่างนี้ ต้องรับโทษทวนทุกขเวทนาอยู่ในขั้นนั้น มีกำหนดโทษเท่านั้นปี เท่านั้นเดือน เท่านั้นวัน จึงจะพ้นจากโทษนั้นได้แล้ว ก็ลงโทษกันไปจนถ้วนกำหนด แล้วก็ให้สิ้นบาปสิ้นกรรมไป ในสถานใดเป็นที่กำหนด

ลงโทษแก่สัตว์ผู้กระทำอกุศลกรรมอันเป็นบาปหยาบช้าอย่างนี้นั้นแหละ ท่านสมมติเรียกว่า ยมโลโก ยมโลก

เปตโลโก โลกเปรต นั้น ฟังเข้าใจว่า วิสัยของเปรตต้องทนทุกข์ทรมาน จะทำการงานเลี้ยงชีพของตนเองไม่ได้ มีแต่อาศัยผู้อื่นเลี้ยงชีพ ต้องทนทุกข์อดข้าวอดน้ำอดผ้าถุงผ้าห่ม ถึงมืออยู่กับริโภคเองไม่ได้ มีแต่อดอยากลำบาก เสวยทุกข์ทรมานอยู่เป็นนิตย์ ที่นั่นแหละท่านสมมติว่า เปตโลโก โลกเปรต

สตุตโลโก โลกสัตว์ นั้น จะพรรณนาหาที่สิ้นสุดมิได้ ท่านจึงหมายความสั้นว่า นานัตตกายา นานัตตัตถัญญี สัตว์มีกายต่างๆ กัน มีสัญญาในปฏิสันธิวิญญาณต่างๆ กัน แต่คงมีอกุศลกรรม คือ โลภะ โทสะ โมหะ อิศสา พยาบาท เป็นพื้นทีของใจโดยมาก ที่นั่นแหละท่านสมมติว่า สตุตโลโก โลกสัตว์

มนุสฺสโลโก โลกมนุษย์ นั้น ตามมติของพระโบราณจารย์ท่าน แบ่งเป็น ๔ ชั้น มนุสฺสเปโต ชั้น ๑ มนุสฺสติรจฉาโน ชั้น ๑ มนุสฺสมนุสฺโส มนุษย์ซึ่งมีมนุษยธรรม คืออกุศลกรรมบถในตนชั้น ๑ มนุสฺสเทโว มนุษย์ซึ่งมีเทวธรรมคือ มีหิริ โอตตบปะละอายบาป สะดุ้งหวาดเสียวต่อบาป สมาทานถือนั่นในธรรมอันขาว คืออกุศลธรรมอยู่ทุกเมื่อ ชั้น ๑ ที่นั่นแหละท่านสมมติว่า มนุสฺสโลโก โลกมนุษย์

เทวโลโก โลกเทวดา นั้น ท่านหมายความว่า สคโค แปลว่า สวรรค์ ได้แก่ จกามาพจรสวรรค์ ๖ ชั้น แต่ฟังเข้าใจคำว่า สวรรค์ ก็ยังไม่เป็นภาษาไทยแท้ ถ้าจะให้ตรงภาษาไทย สคโค ต้องแปลว่า สถานที่เลิศด้วยอารมณ์ อะไรชื่อว่าอารมณ์ ในที่นี้ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ธรรม ๖ อย่างนี้เรียกว่าอารมณ์ ในที่ใดมีอารมณ์ ๖ อย่างนี้เป็นของเลิศพร้อมบริบูรณ์ ที่นั่นแหละท่านสมมติว่า จกามาพจร

เพราะเหตุนั้น เมื่อจะยกสวรรค์ขึ้นสู่บุคลาธิษฐาน ท่านจึงหมายถึงชั้นของอารมณ์นั้นด้วยกายตน ชั้นจกษุให้ชื่อว่า **ชั้นจาตุम्मหารชิกา** คือ เล็งเอามหาภูตรูปทั้ง ๔ ซึ่งเป็นวิสัยของจกษุ เล็งเอาแต่มหาภูตรูปส่วนที่เลิศนั้นว่า จาตุम्मหารชิกา ที่เลิศนั้น คือที่โลกนิยมกันว่ารูปสะสวยงดงาม คือตัวของตนก็สะอาดสดสวยเพริศพรึงเป็นที่จับใจ

แกมมหาชนผู้ได้เห็นทั่วไป จะมีภรรยา สามิ บุตร นั้ดดา บริชนผู้รับใช้สอยการงาน ถึงลั้ตว์พาหนะและลั้ตว์ของเลี้ยงก็ล้วนแต่สวยๆ งามๆ น่าดูน่าชม รูปร่างไม่เป็นที่ ชัดตาชัดใจของมหาชนทั่วไป

ถึงจะมีเครื่องบริโภคอุปโภค เป็นต้นว่า อาหาร หรือเหย้าเรือนเคหสถาน เตียง ตั้ง พุก เบาะ เมาะ หมอน เครื่องลาด เครื่องปู เครื่องประดับตกแต่ง เสื้อผ้า แก้ว แหวน อวรุคัสตรา พวงพเนหาเวา เรือกสวนไร่นา สารพัดทุกสิ่ง ล้วนเป็นของเลิศ คือ เลิศด้วยราคาและเลิศด้วยน่านวลศรีลั้ณฐาน คือ ดีกว่าเขา หรือที่เขานิยมว่าอย่างดี อย่างประเสริฐตามยุคตามสมัย มีในที่ใด ที่นั้นแหละให้ชื่อว่าชั้นจาตุม ผู้เป็นใหญ่ เป็นเจ้าของๆ เหล่านั้น ชื่อว่าผู้สวยทิพยสมบัติชั้นจาตุมมหาราชาิกาเทวโลก

ชั้นโสตะ ให้ชื่อว่า ชั้นดาวดึงส์ หมายถึงลั้ททารมณั้ ซึ่งเป็นวิลั้ยของโสตะ คือเสียง ไพเราะ ฟังไม่ชัดหูชัดใจ ล้วนแต่เสียงเป็นที่เพลิดเพลินเจริญจิต ต้องหมายเอาแต่ เสียงที่ดี คือเสียงของตนเองก็ไพเราะอ่อนหวาน เป็นที่พอใจแกมมหาชนทั่วไป

ส่วนเสียงภายนอก เป็นต้นว่า เสียงลั้ง เสียงลา เสียงตอบ เสียงขาน เสียงพูด เสียงจา เสียงขับ เสียงกล่อม ล้วนเป็นที่ชื่นโสตะชื่นใจ เสียงประค้อมให้เพลิดเพลิน ยั้งๆ ขึ้นไป เป็นต้นว่า เสียงดีด เสียงสี เสียงตี เสียงเป่า เสียงขับ เสียงร้อง สารพัด คั้พท์ล้าเนียงแต่ล้วนเป็นของโลกนิยมนว่าเลิศทั้งลั้น ในที่บริบูรณั้ด้วยเสียงที่โลกนิยมน ว่าเลิศ เหล่านั้นแหละท่านสมมติว่า ดาวดึงส์ ท่านแปลว่า ๓๓ ชะรอยนักปราชญ์ โบรมณจะหมายเพลงของดีดสีตีเป่าขับร้องเหล่านั้นแต่ละอย่างๆ มี ๓๓ เพลง อย่างนั้น กระมัง? หรือจะหมายความอย่างไรแน่ ยกไว้ให้เป็นวิลั้ยแก้ปัญญาของบัณฑิต ถ้าจะเชื่อตามพระคัมภีร์ว่าไว้โดยส่วนเดียว บางทีความเห็นความเข้าใจของเราจะผิด จากความประสงค์ของท่านผู้แต่งก็อาจจักเป็นได้ เพราะเปลี่ยนยุคเปลี่ยนคราวสืบต่อกันมาหลายชั่วบุรุษแล้ว สมมติและบัญญัติก็ย่อมจะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ฟังเข้าใจว่า ผู้ใดเป็นอิสระแก่เสียงเหล่านั้นได้ ผู้นั้นแหละชื่อว่าเป็นผู้สวยทิพยสมบัติชั้นดาวดึงส์

ชั้นมานะ ให้ชื่อว่า ชั้นยามา หมายถึงคันธารมณั้ กลิ่นที่หอม คือ ตัวของตนก็ ประพรมด้วยเครื่องหอมอยู่เสมอ วัตถุภายนอก เป็นต้นว่า เครื่องอุปโภคบริโภค คือ

ผ้านุ่มๆ ที่อยู่ที่นอน เครื่องใช้สอยสัมผัสต่างๆ ชั้นของจะบริโภคน้ำก็ล้วนแต่หอมๆ ทั่วไป ในที่ใดมีกลิ่นอันโลกนิยมว่าเลิศ มีอยู่ทุกเมื่อ ที่นั่นแหละท่านสมมติว่าชั้นยามา เพราะธรรมชาติของกลิ่นย่อมตั้งอยู่ได้ครู่หนึ่งคราวหนึ่งเท่านั้น ท่านจึงให้ชื่อว่า ยามา ผู้ใดเป็นอิสระแก่กลิ่นเหล่านั้นได้ ผู้นั้นแหละชื่อว่าได้เสวยทิพยสมบัติชั้นยามา

ชั้นชีวหา ชั้นรสารมณ รสอร่อยดี คือตนของตณกัณลาตุจรรสอร่อยดี รสมิเป็น ๒ ประเภท รสสังขารประเภทหนึ่ง ๑ รสสังขารประเภท ๑ รสสังขารนั้นได้แก่รสที่เป็นเอง ดังเผ็ดพริกเค็มเกลือ เบี้ยวมะขามมะนาว หวานอ้อยหวานตาล เป็นต้น รสสังขารนั้นเกิดแต่การแต่งการปรุง ดั่งน้ำพริกและแกงต่างๆ ขนมต่างๆ เป็นต้น บรรดารสซึ่งเป็นวิสัยของชีวหาทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแต่โลกนิยมว่าเป็นรสอันล้ำเลิศประเสริฐอร่อยดี มีบริบูรณ์ในที่ใด ที่นั่นแหละท่านสมมติว่าชั้นดุสิต ผู้ใดเป็นอิสระแก่รสเหล่านั้นได้ ผู้นั้นแหละได้ชื่อว่าได้เสวยทิพยสมบัติชั้นดุสิต

ชั้นกาย หมายถึงโณภูฐัพพารมณ เครื่องสัมผัสของกาย ได้แก่ร่างกายของตนและของผู้อื่น และวัตถุถ่วงการ พุก เบาะ หมอน เป็นต้น บรรดาสิ่งที่จะพึงสัมผัสด้วยกาย ล้วนเป็นของนิมนวลควรยินดี ที่โลกเขานิยมว่าเป็นของเลิศ เมื่อต้องการสิ่งอันใดหาเอาได้ สิ่งเอาได้ สร้างเอาได้ ตามความปรารถนาของตน ที่นั่นแหละท่านสมมติว่าชั้นนิมมานรดี คือ นกมิตรเอาได้ตามชอบใจ ผู้ใดมีอิสรภาพสร้างเครื่องสัมผัสได้ตามชอบใจของตนอย่างนี้ ได้ชื่อว่าเป็นผู้เสวยทิพยสมบัติชั้นนิมมานรดี

ชั้นใจ หมายถึงชั้นธรรมารมณ เครื่องคู่ของใจ คือใจของตนก็เป็นใจบริสุทธิ์พ้นจากโทษคือไปบั้งเงา บริบูรณ์ด้วยสติปัญญา รู้จักอารมณ์ให้เกิดความสุข และอารมณ์ให้เกิดความทุกข์ ควรแก่ทิพยสมบัติ ที่เรียกว่าธรรมารมณนั้นก็ใช่อื่น ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ๕ อย่างนั้นเอง บรรดาอารมณ์สิ่งของโลกนิยมว่าเป็นของเลิศตามที่พรรณนามาแล้วใน ๕ ชั้นข้างต้นนั้น และมีบริบูรณ์ในที่ใด ที่นั่นท่านสมมติว่าชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ชั้นผู้อื่นนฤมิตให้ ผู้ใดมีบุญญาธิการเป็นอิสระแก่อารมณ์ได้ครบทั้ง ๕ คือต้องการของ ๕ อย่างนั้น ย่อมมีผู้นำมาให้ตามความปรารถนา ผู้นั้นแหละชื่อว่าได้เสวยทิพยสมบัติชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ชั้นผู้อื่นนฤมิต ผู้ใดมีบุญญาธิการอันตนได้สร้างสมไว้มาก จึงให้สำเร็จกิจเป็นอิสระแก่อารมณ์ทั้ง ๕ อย่างนั้น

คือต้องการของ ๕ อย่างนั้น ย่อมมีผู้น้อมมนำมายกให้ป็นให้สำเร็จตามความปรารถนา ผู้นั้นแหละชื่อว่าได้เสวยทิพยสมบัติชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

ถ้าจะให้ตรงกับคำว่า **เทโว** ต้องบริบูรณ์พร้อมทั้ง ๖ อารมณฺ์ แต่ลั่วนที่โลกนิยมว่าเป็นอย่างเลิศ อย่างประเสริฐ อย่างดี อย่างสูง ทุกสิ่งทุกอย่าง จึงควรนับว่าเป็นเทวดา

ความเป็นจริง อารมณฺ์ทั้ง ๖ นั้น ต้องมีตัวกันแก่สัตว์ที่เกิดมาในโลก เป็นแต่เพียงชั้นสามัญต่ำๆ โดยมาก ซึ่งจะได้ชั้น สกฺโค อารมณฺ์เลิศประเสริฐสูงสุดทุกอย่างนั้น ไม่เป็นของได้ด้วยง่ายเลย ต้องอาศัยบุญนิธิที่ตนสร้างสมไว้แต่หนหลังแท้ ทิพยสมบัติเหล่านั้นจึงจะบริบูรณ์ได้ตามความปรารถนา

ถ้าจะจัดโดยชั้น **อินฺโท** พระอินทร์ จะมีแต่ทิพยสมบัติเพียงเท่านั้นยังไม่เพียงพอ ต้องมี **อินทวตฺร**อีก ๗ ประการ **มาตาเปติภร** เลี้ยงดูมารดาบิดาของตนให้เป็นสุข ๑ **กฺุเลชฃฎฺจาปจายิน** เคารพผู้เป็นใหญ่ในตระกูลของตน ๑ **สณฺท์ สขิลสมภาส** พอใจกล่าวแต่คำอ่อนหวานสละสลวย ๑ **เปสฺุณฺเญยฺปฺพหายิน** ละเสียดสิ่งวาจาไม่เป็นที่รัก ๑ **มจฺเจรวินเย ยุตต** ประกอบในอันกำจัดเสียดซึ่งความตระหนี่ ๑ **สจฺจ** กล่าวซึ่งคำจริง ๑ **โกธากิภ** ครอบงำเสียดซึ่งความโกรธ ๑ และต้องมีอัครชายา ๔ นางเป็นนมเหสี คือ นางสุชาดา ๑ นางสุนันทา ๑ นางสุจิตตา ๑ นางสุธัมมา ๑ ถ้าขาดนางทั้ง ๔ นี้ แต่นางใดนางหนึ่งแล้ว จะได้ชื่อว่า **อินฺโท** ยังไม่ได้ก่อน เพราะผู้แต่งความสุขให้ยังไม่พร้อม นางทั้ง ๔ นั้นคือใครเล่า นางสุชาดา นั้นคือ **กายนุปลุสนา** นางสุนันทา คือ **เวทนานุปลุสนา** นางสุจิตตานั้น คือ **จิตตานุปลุสนา** นางสุธัมมานั้น คือ **ธมฺมานุปลุสนา** ผู้ที่มีอนุปลุสนาพร้อมทั้ง ๔ นี้อยู่เสมอ จึงควรแก่พระนามว่า **อินฺโท** แต่ไม่ต้องมีผู้ตั้งให้ หากเป็นเอง ที่ว่าเป็นเองนั้น คือรู้สึกความสุขที่ตนได้เสวยอยู่ด้วยตนเอง เพราะนางทั้ง ๔ นั้นเป็นชาติกายสิทธิ์ ถ้าอยู่กับบุรุษควรสมมติว่า อัครชายา ถ้าอยู่กับสตรีควรสมมติว่า อัครสามีกา เพราะเป็นผู้แต่งความสุขเป็นที่เจริญใจได้ทั่วไป

บรรยายชั้นฉกามาจรเทวโลก พอควรแก่เวลาเพียงเท่านี้

ส่วน**มารโลก**นั้น ท่านหมาย**ขันสัญญา** ได้แก่ กามารมณซึ่งเป็นวิสัยของประสาท ทั้ง ๕ ที่ตนเคยได้เห็น ได้ฟัง ได้สูดดม ได้ลิ้มรส ได้สัมผัสมาแล้ว ให้ความระลึกถึงสิ่งเหล่านั้นอยู่เสมอ สิ่งใดที่ตนรักใคร่พอใจมากก็ให้เกิดความระลึกคิดถึงมาก สิ่งใดที่ตนเกลียดชังมากก็ให้เกิดโทสะพยาบาทมาก ผู้ที่ลู่อำนาจของสัญญาอดีตจึงได้รับทุกข์ถึงตายบ้าง แทบประดาตายบ้าง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงหมายสัญญาอดีตว่าเป็นพญามาร ถ้าจะจัดมารให้เป็นชั้นได้ ๕ ชั้น คือ **ขันธมาร** ชั้น ๑ **กิเลสมาร** ชั้น ๑ **เทวบุตรมาร** ชั้น ๑ **อภิสังขารมาร** ชั้น ๑ **มัจจุมาร** ชั้น ๑ ต้องยกสัญญาขึ้นเป็นองค์พญามาราริราช ตัวเทวบุตรมาร เพราะสัญญาเป็นประธานแก่มารทั้งสิ้น กองรูปทั้ง ๕ คือรูปที่จะพึงเห็นด้วยจักขุ รูปที่จะพึงได้ยินด้วยโสตระ รูปที่จะพึงรู้ด้วยฆานะ รูปที่จะพึงรู้ด้วยชีวหา รูปที่จะพึงรู้ด้วยกาย รูป ๕ ประเภทนี้จัดเป็นขันธมาร ก็สัญญาเป็นผู้หมาย

เวทนา ๕ คือ สุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา จัด เป็นกิเลสมาร ตัณหาอุปาทาน จะมีขึ้นได้ก็อาศัยเวทนาเป็นเหตุเป็นปัจจัย เวทนาทั้ง ๕ นั้นเล่าก็มีสัญญาเป็นผู้หมาย

สัญญา ความจำหมายทุกสิ่งทุกอย่าง ตลอดถึงอินทร์ พรหม ยม ยักษ์ ทั้งสิ้น ก็ไม่มีผู้ใดได้รู้ได้เห็น เป็นแต่ได้ยินได้ฟังมาแล้วก็จำไว้เข้าใจตามเท่านั้น เพราะเหตุนี้สัญญาท่านจึงจัดเป็นเทวบุตรมาร

สังขาร ความคิดอ่านปรุงจิต เป็นบุญญาภิสังขาร อบุญญาภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร แต่งความดีความชั่วให้แก่สัตว์ได้ ท่านจึงจัดเป็นอภิสังขาร ก็มีสัญญาเป็นผู้หมาย

วิญญาณ ความรู้สิ่งทั้งปวงว่า นี่เป็นรูป นี่เป็นนาม นี่เป็นของดี นี่เป็นของเลว นี่เป็นสิ่งนี้ นั่นเป็นสิ่งนั้น ความรู้เกิดและรู้ตายก็เป็นหน้าที่ของวิญญาณ เพราะเหตุนี้ท่านจึงจัดวิญญาณให้เป็นมัจจุราช ก็มีสัญญาผู้หมาย สิ่งใดปราศจากสัญญาไม่มีเลย

ความเป็นจริง เบญจขันธ์ นี้ ต้องถือเอาเนื้อความว่า ขันธ์ ๕ คือ อวัยวะร่างกายของเรานี้เป็นของมีก้อนเดียว ทั้งก้อนนั้นแหละท่านเรียกว่าขันธ์ คือ ขันธ์มีอันเดียว

เท่านั้น แต่มีอาการเป็น ๕ ได้ใจความว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่ใช่
ชั้น เป็นแต่อาการของชั้นเท่านั้น เหมือนอย่างชั้น ๓ คือ สีสัน สมิติ ปัญญา ไม่ใช่ชั้น เป็นแต่
เป็นอาการของชั้นเท่านั้น คำว่าชั้น มีอันเดียว คือหมวดกองแห่งอวัยวะทั้งก่อน
นั่นเอง ท่านให้ชื่อว่าชั้น

ในหนังสือเล่มนี้ไม่ต้องการจะอธิบายในเรื่องชั้นให้มาก ประสงค์จะแสดง
มารโลกเท่านั้น

ได้เนื้อความว่า โลกใดที่ยังหลงใหลมเงอะเกี่ยวเกาะอยู่ด้วยสัญญาอดีต
ตั้งโยคาวจรบางพวกที่เรียนพระวิปัสสนา เจริญพุทธคุณ ฟัง อรทำ หรือ พุทฺโธ เจริญ
กายคตาสติ ฟังกาย หรือฟังส่วนกาย มีลมอัสสาสะปัสสาสะเป็นต้น หรือเจริญ
พรหมวิหาร ฟังเมตตากรรณมหัตตอกทิตตต่าง ๆ และอันเชิญพระปิติทั้ง ๕ ให้มาเกิด
ปรากฏในไตรทวาร เมื่อนิมิตทั้งหลาย ซึ่งเป็นวิสัยแห่งสัญญามาบังเกิดเป็นอุคคหนิมิต
ปฏิกาคนิมิตได้แล้ว จะนฤมิตอย่างไรก็ได้ตามประสงค์ อยากเห็นพระพุทธเจ้าก็
นฤมิตได้ อยากเห็นอสุภะในกายตนหรือกายผู้อื่นก็นฤมิตได้ เจริญพรหมวิหาร
เมื่อจะออกทิตตต้องเข้าที่ก่อน อาจารย์จึงสั่งให้ออกทิตตตะวันออก ทิตตตะวันตก ทิตตเหนือ
ทิตตใต้ ให้พบวิหารใหญ่ ไหว้พระแล้วจึงกลับลงไปทิตตเบื้องต่ำถึงนาคพิภพ ไหว้พระบาท
แล้วจึงกลับขึ้นไปทิตตเบื้องบน ไหว้พระเศกแก้วจุฬามณี กระทำประทักษิณแล้วจึงกลับ
โยคาวจรก็น้อมจิตไปตามคำสั่งของอาจารย์ ก็รู้ตามเห็นตามทุกสิ่งทุกอย่าง วิหารของ
พรหมกว้างใหญ่เท่าใดก็ได้เห็น อยากเห็นพระนิพพานก็อาจจักไปดูได้ อยากรู้อะไร
อยากเห็นอะไร ก็ถามพระดู พระท่านก็บอกให้รู้ให้เห็นได้ทุกสิ่งทุกอย่าง

อาการแห่งวิปัสสนามีวิธีเป็นอันมาก ยกมาชี้แต่พอเป็นตัวอย่างเพื่อให้เข้าใจว่า
รูปนฤมิตทั้งหลายเหล่านั้นตกอยู่ในหน้าที่ของรูปสัญญาทั้งสิ้น ผู้ที่หลงรักหลงใคร่
หลงกราบ หลงไหว หลงนับถือในนิมิตสัญญาเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นผู้ตกอยู่ในวิสัยของ
มารโลกถูกหลอกของพญามาราริราชตรงทีเดียว โลกที่เกี่ยวเกาะหลงใหลอยู่ด้วยนิมิต
ตัวสัญญาอดีตอย่างที่พรรณนามานี้เป็นต้น นั้นแหละท่านสมมติว่าเป็นมารโลก

แสดงประเภทแห่งกามโลกยุติไว้แต่เพียงนี้

ในรูปโลก เรียกว่าพรหมโลก นับว่าเป็นโลกอันสะอาดปราศจากกามารมณ์ เมถุนวิริติ มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นวิหารธรรม เครื่องอยู่ของจิต จัดโดยชั้นฌานประเภทได้ ๑๒ ชั้น คือ **ปฐมฌานภูมิ ๕ ชั้น** **วิตก ชั้น ๑** **วิจาร์ ชั้น ๑** **ปีติ ชั้น ๑** **สุข ชั้น ๑** **เอกัคคตา ชั้น ๑** **ทุติยฌานภูมิ ๓ ชั้น** **ปีติ ชั้น ๑** **สุข ชั้น ๑** **เอกัคคตา ชั้น ๑** **ตติยฌานภูมิ ๒ ชั้น** **สุข ชั้น ๑** **เอกัคคตา ชั้น ๑** **จตุตถฌานภูมิ ๒ ชั้น** **เอกัคคตา ชั้น ๑** **อุเบกขา ชั้น ๑**

ยุดิรูปโลกไว้เพียงนี้

ในอรูปโลกนั้น ก็ชื่อว่าพรหมโลกเหมือนกัน แต่หมายนิมิตละเอียดกว่ากัน เป็นโลกหน่ยรูป โลกปราศจากกามารมณ์โดยแท้ จัดโดยชั้นฌานประเภทเป็น ๔ ชั้น คือ **อากาสนัญจายตนะ ชั้น ๑** **วิญญานัญจายตนะ ชั้น ๑** **อากิญจัญญายตนะ ชั้น ๑** **เนวสัญญานาสัญญายตนะ ชั้น ๑**

ผู้มีพรหมธรรมเหล่านี้ ย่อมออกจากกามได้ด้วยอำนาจฌานเหมือนกันทั้ง ๒ โลก เพราะหน่ยกาม จึงได้ติดรูป ๑๒ เพราะหน่ยรูป ๑๒ จึงได้ติดนาม ๔

แต่อย่างไรก็ดี พึงเข้าใจว่าผู้สำเร็จพรหมธรรมเหล่านั้น ต้องมีความสุขสำราญ ยิ่งกว่าผู้ที่มีแต่เวทธรรมและเวทสมบัติ เพราะตัดกามออกเสียได้ ด้วยว่ากามฉันท เป็นรากเหง้าค้ำมูลแห่งสมุทัยต้นเหตุของทุกข์ เกี้ยวเกาะอยู่ด้วยกามราคะ ถึงจะเสวยทิพยสมบัติอันสูงสุดสักเพียงใด ก็ไม่พ้นความร้อนใจใน ๓ การ คือ การปรารถนา แสวงหา ๑ การบริหาร ๑ การวิโยค ๑ ไม่มากก็น้อยตามกำลังแห่งกุศลากุศลกรรม หากนิยมส่วนที่มีพรหมธรรม ถ้าฌานไม่เสื่อมย่อมมีความสุขสบายตลอดชาติ

เพราะเหตุนั้น นักปราชญ์เห็นโทษแห่งกามคุณ จึงมีความพอใจในพรหมธรรม เจริญฌานด้วยกันเกือบทั่วโลก เพราะไม่รู้จักทางแห่งอุตรโลก เข้าใจว่าพรหมโลก เป็นที่สุดแห่งความสุขโดยแท้

ยุดิรูปโลกไว้เพียงนี้

ตอนนี้จักแสดง**อุตรโลก** ด้วยอุตรโลกนั้นเป็นโลกอันสุขุมคัมภีร์ภาพเหลือเกิน มีแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกฯ พระพุทธสาวก ๓ จำพวกเท่านั้น เป็นผู้ชี้ได้ บอกได้ นักปราชญ์นอกนั้นชี้ไม่ถูกเลย เพราะเหตุกามโลก รูปโลก อรูปโลก ถมทับ ซับซ้อนหลายชั้นหลายประเภทอย่างนี้ จึงทำให้นักปราชญ์ทั้งหลายผู้แสวงหาอุตรโลก เกิดความพิศวงทุ่มเถียงซึ่งกันและกัน เชิดชูวาตะของตน ช่มชืดวาตะของผู้อื่นจน แหกเหลว ไม่รู้ว่าจะลงเนื้อเห็นตามท่านผู้ใด ออกจะลั้งเล

เขาพูดกันว่า ศาสนาล่วงมาถึงเพียงนี้แล้ว จะหามรรคผลนิพพานมาแต่ไหน ก็ออก จะเชื่อ เพราะเหตุที่ไม่วางใจลงเป็นหนึ่งนั่นเอง โภธิปักขิยธรรมจึงไม่บริบูรณ์ขึ้นได้

ถึงแม้จะมีผู้รู้จักอุตรโลกจริง และจะชี้ให้ผู้ไม่รู้จักเข้าใจก็เป็นการลำบากแท้ เพราะ อุตรโลกเป็นชั้นสูง ผู้ฟังบางพวกแต่เพียงชั้นมนุษยธรรมก็ยังไม่บริบูรณ์

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นจอมมุณีบรมโลกนาถได้ทรงตรัสไว้ว่า ผู้สดับธรรมเทศนา และจะได้สำเร็จมรรคผลนิพพาน มีแต่ชั้นมนุษย์ขึ้นไป ต่ำกว่ามนุษย์ชาติลงไปแล้ว ต้องนับว่าเป็นอภัพสัตว์ ไม่ควรแก่มรรคผลนิพพานดังนี้

คำที่ว่า มนุษยชาติ หรือชาติมนุษย์ นี้ หมายความว่า ผู้มีมนุษยธรรมในตน ได้แก่ ผู้ประพฤติสุจริตด้วยไตรทวารอยู่ทุกเมื่อนั้นแหละ ได้นามว่า **มนุษย** สัตว์ใจสูง ด้วยคุณ

ผู้ต้องการมรรคผลนิพพาน ต้องทำให้มนุษยธรรมเป็นตนเสียก่อน หรือทำให้ เทวธรรม พรหมธรรม เป็นตนได้ก็ยิ่งเหมาะดี ควรแก่มรรคผลนิพพานแท้ เพราะว่าเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา อินทร์ พรหม ได้แล้ว แม้ปรารถนาอุตรโลก ได้รับธรรมเทศนา คำแนะนำแต่นักปราชญ์ผู้รู้จักทางจริง ก็อาจเข้าใจได้โดยรวดเร็ว

คำว่า **โลกุตระ** หรือคำว่า **อุตรโลก** ก็ไม่ต่างกัน **โลกุตระ** ท่านมักแปลกันว่าข้ามขึ้น จากโลก ถ้าจะถือเอาเนื้อความตามที่เข้าใจกันโดยมาก **อุตระ** ว่าเหนือ ว่าข้าม ว่าพ้น ว่าสูง ว่ายิ่ง **โลกุตระ** แปลว่า เหนือโลก ข้ามโลก พ้นโลก สูงกว่าโลก ยิ่งกว่าโลก

อุตรโลก ถือเอาความอย่างเดียวกับโลกหงาย เพราะว่าถ้าผู้บรรลुอุตรโลกแล้ว ย่อมสว่างไสว สิ้นวิจิกิจฉานในอดีต อนาคต ปัจจุบัน ในอริยสัจ ในปฏิจจสมุปบาท

ส่วน**กามโลก รูปโลก อรูปโลก** ชื่อโลกคว่ำ เพราะผู้ตกอยู่วิสัยของ ๓ โลกนั้น ย่อมกำจัดวิจิกิจฉานออกจากใจไม่ได้ อะไรรุ่นๆ ยังกินใจอยู่เสมอๆ ถึงจะเล่าเรียน รู้ฉลาดสักเพียงใดก็คงยังมี **กถกถิ** อยู่ร่ำไป เพราะตนตกอยู่ในวิสัยของโลกคว่ำ

ฝ่ายอุตรโลกนั้น จัดเป็นชั้นก็ได้ ๔ เรียกว่า **โสตาบันโน** ชั้น ๑ **สกทาคามี** ชั้น ๑ **อนาคามี** ชั้น ๑ **ชีวนาสโว** ชั้น ๑ ในสมัยนี้ปรากฏอยู่แต่นาม เพราะขาดจากผู้ซึ่งผู้บอก ผู้ตั้ง

ให้ฟังเข้าใจว่า **อุตรโลก** นั้น ตามแบบแผนท่านก็ชื่อว่า **อกาลโก** ไม่อ้างกาล เป็น**ธัมมฉลิตี** **ธัมมนิยาม** จะสูญไปเสียไหน แต่โลกอื่นเป็นโลกอันต่ำช้าเลวทรามก็ยัง ปรากฏตั้งอยู่ได้

ทางที่จะชี้อุตรโลกให้ผู้มีญาณจักษุฟังเข้าใจโดยง่าย ก็มีอยู่แต่**อัคคัปปสาทสุตร** แสดงพระธรรมคุณว่า “**ยาวตา ฐมมา สงขตา วา อสงขตา วา วิราโค เตลล อคฺคคมกฺขายติ**” ความว่า บรรดาสังขตธรรม หรืออสังขตธรรม มีประมาณเท่าไร บัณฑิตย่อมกล่าวว่า วิราคธรรมเป็นยอดของธรรมทั้งหลายเหล่านั้น

ยทิท อะไรนี้ คือว่า **วิราคธรรม** นั้นมีลักษณะอาการอย่างไร ได้แก่ธรรมหมวดไหน แก้วว่า วิราคธรรมนั้นมีลักษณะสงบจากกามารมณ์ ต่างโดยประเภท ๕ ประการ **มทนิมมทโน** กำจัดเสียซึ่งความเมา ๑ **ปิปาสวินโย** นำเสียซึ่งความกระหาย ๑ **อालยสมุคฺขมาญฺเ** ถอนเสียซึ่งอาลัย ๑ **วัฏฏูปัจเจโท** หักเสียซึ่งวัฏฏะ ๑ **ตณฺหัททขโย** ลี้นไปแห่งตณหา ๑

ในลักษณะอันหนึ่งๆ ย่อมมีอาการต่างๆ จะอธิบายพอเป็นทางดำริ

อาการแห่งเมา นั้น คือรวบรวมเอาอารมณ์ต่างๆ เข้ามาหมักไว้ที่ตน ดังความ เข้าใจว่า ตนได้รูป ได้เสียง ได้กลิ่น ได้รส ได้เครื่องสัมผัส หรือได้อารมณ์ต่างๆ

มีมรรค ผล นิพพาน เป็นที่สุดมาไว้ในตน เพราะความเข้าใจว่าตนได้นั้นแหละ เป็นพยาน ฟังเข้าใจว่ามีอาการมา จึงเป็น **มทโน** (เมา)

อาการแห่งกำจัดเมาเสีย นั้น ได้แก่ ความเข้าใจตามเป็นจริง ดังความเข้าใจว่า อารมณ์อันใดก็คงเป็นอารมณ์อันนั้น ที่สุดถึงมรรคผลนิพพานเป็นอยู่อย่างไร ก็คง เป็นอยู่อย่างนั้น ไม่มีอาการมาและไม่มีอาการไปอย่างนี้เป็นต้น ชื่อว่า **มทนิมมทโน** กำจัดเสียซึ่งความเมา

อาการแห่งกระหาย นั้น ได้แก่ ความเข้าใจว่าสรรพสิ่งทั้งปวงมีรูป เสียง เป็นต้น ตลอดจนถึงทาน ศีล สวรรค์ นิพพาน เป็นที่สุด เป็นของไม่มีที่ตน เพราะความเข้าใจว่า ไม่มีนั้นเป็นเหตุ จึงต้องกระหายอยู่เสมอ อย่างนี้เป็นอาการแห่ง**ปิปาสะ** ความกระหาย

อาการแห่งวินโย นำเสียให้สาบสูญนั้น คือรู้จริงตามความเป็นจริง ว่าอารมณ์ทั้งหลายเหล่านั้นมีอยู่ที่ตนเสร็จแล้ว รู้สึกความอึดอยู่เสมอ จึงไม่ต้องเอาตนไปเป็น อารมณ์นั้นๆ ความอึดอยู่ทุกเมื่อนั้นเองชื่อว่า **ปิปาสวินโย** นำเสียซึ่งความกระหาย ให้พินาศ

อาการแห่งอาลัย นั้น ได้แก่ ความเข้าใจว่าอารมณ์ทั้งหลาย มี รูป เสียง เป็นต้น จนถึงวิชา วิมุตติ สิ่งที่ตนเคยรู้ เคยเห็น เคยพบ เคยปะ เคยได้ยินได้ฟังมาแล้ว เหล่านั้นว่าเป็นของควรแก่ตน ตนควรได้ ตนควรถึง ความที่มุ่งหวังวนเวียนอยู่ด้วย สัญญาอดีตอย่างนี้ เป็นอาการแห่ง**อาลโย** อาลัย

อาการแห่งสมุคชาโณ ถอนเสียนั้น คือความเข้าใจตามเป็นจริงว่า อารมณ์สิ่งใด ซึ่งเป็นส่วนอดีตก็ล่วงไปแล้ว ส่วนอนาคตก็ยังไม่มาถึง ส่วนปัจจุบันก็เป็นอยู่อย่างนี้ ขาดความเกี่ยวเกาะในเรื่องสัญญาอดีต จึงชื่อว่า **อาลยสมุคชาโณ** ถอนเสียซึ่งอาลัย

อาการแห่งวิภูฏะ หมุนเวียน นั้น ได้แก่ กรรม กิเลส วิบาก ความจริงเรื่อง ของวิภูฏะพรรณนาไม่มีที่สิ้นสุด จะชี้แต่พอเป็นอุทาหรณ์เป็นทางเล็กน้อย ในส่วน มโนกรรมมีลักษณะอย่างนี้ กรรมได้แก่เจตนา ความคิดอ่านต่อจิตใจ กิเลสนั้นได้แก่

ดีชั่ว เป็นผลของเจตนา วิบากนั้นได้แก่สุขทุกข์ เป็นผลของดีชั่ว กรรมเป็นผลของวิบาก วนกันไปอย่างนี้

ในส่วนนวกกรรมนั้น เปล่งวาจาออกไปเป็นกรรม ดีชั่วเป็นกิเลส ได้รับผลสุขทุกข์เป็นวิบาก เปล่งวาจาออกไปใหม่เป็นกรรม วนกันไปอย่างนี้

ส่วนกายกรรมนั้น คือทำกิจการงานด้วยกายเป็นกรรม การงานดีชั่วเป็นกิเลส ได้รับผลสุขทุกข์เป็นวิบาก แล้วทำกิจนั้นๆ ต่อไปอีกเป็นกรรม วนกันไปอย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด

เมื่อรู้จักวัฏฏะแล้ว เฟ่งดูอะไรมันหมุนกันไปทั่วโลก ดังอิริยาบถ ๔ เดิน ยืน นั่ง นอน ก็หมุนกันไป เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็หมุนกันไป เช้า สาย เทียง บ่าย เย็น วันคืน ก็หมุนกันไป อาทิตย์ จันทร์ ถึงเสาร์ แล้วอาทิตย์อีก ก็หมุนกันไป เดือนอ้าย เดือนยี่ ถึงเดือน ๑๒ แล้วเดือนอ้ายอีก ก็หมุนกันไป ปีชวด ปีฉลู ถึงปีกุน แล้วปีชวดอีก ก็หมุนกันไป ชี้แต่พอเป็นตัวอย่างเท่านั้น อากาการแห่งวัฏฏะย่อมเป็นไปอยู่อย่างนี้

อากาการแห่งอุปัจเฉทะ หักวัฏฏะ นั้น มีอย่างเดียว คือ ปัจจุบันเท่านั้น ถ้าเห็นปัจจุบันธรรมเมื่อไร เครื่องหมุนก็หยุดสิ้น จะเห็นปัจจุบันได้ก็เพราะอดีต อนาคต ดับไป ถ้ายังเห็นว่าอดีตส่งมาให้ เป็นปัจจุบัน ปัจจุบันส่งไปให้เป็นอนาคต อย่างนี้ชื่อว่า อดีตอนาคตทับปัจจุบัน เป็นเหตุให้วัฏฏะหมุนไม่มีที่สิ้นสุด ต่อเมื่อใดได้เห็นอดีต อนาคตเป็นของปัจจุบันเกิดแต่ปัจจุบัน เมื่อนั้นแหละเป็น**วัฏฏะปัจเฉโท** หักเสียซึ่งวัฏฏะ

อากาการแห่งตัณหา นั้น ได้แก่ ความส่ายไป ดิ้นรนไป ทะเยอทะยานไปในกามภพ รูปภพ อรูปภพ

อากาการแห่งขยะ ความสิ้นไป นั้น ได้แก่ความรู้จริงตามเป็นจริงว่า กามภพ รูปภพ อรูปภพ เป็นสภาวะมีที่ตน เพราะเห็นว่ามีที่ตนจึงขาดความส่ายไปดิ้นรนไป ทะเยอทะยานไป ในภพทั้ง ๓ จึงเป็น**ตัณหากขโย** สิ้นไปแห่งตัณหา

รวมใจความทั้ง ๕ บทนั้น ดังนี้ ความไม่เอาอารมณ์มาใส่ตน ชื่อว่า **มทนิมมทโน** ความอึด ไม่เอาตนไปใส่อารมณ์ ชื่อว่า **ปิปาสวินโย** เพราะความไม่เอามาและไม่เอาไป ทั้ง ๒ อย่างนั้นแหละ จึงชื่อว่าขาดความเกาะเกี่ยว เป็น **อาลยสมุคชาโฏ** เพราะขาดความเกาะเกี่ยวซึ่งเป็นส่วนอดีต อนาคต นั้นแหละ จึงเป็นอยู่ด้วยปัจจุบันธรรม เป็น **วัฏฏุปัจเจโท** เพราะปัจจุบันเป็นตน ตนเป็นปัจจุบันนั่นเอง จึงสิ้นความส่ายไป ดิ้นรนไปทะเลเยอทะยานไปในอารมณ์ต่างๆ จึงเป็น **ตณ्हักขโย**

เพราะปัจจุบันเป็นตัววิชา แต่ปัจจุบันของกามาวจร รูปาวจร อรูปาวจรนั้นก็มีส่วนหนึ่งเป็นชาติกิเลส ปัจจุบันของโลกุตระจึงเป็นชาติวิชาแท้ โลกใดมีปัจจุบันเป็น **ญาณทัสสนะ** โลกนั้นแหละเป็น **วิราคะมโม** โลกใดเป็น **วิราคะมโม** โลกนั้นแหละเป็น **นิโรธัมโม** โลกใดเป็น **นิโรธัมโม** โลกนั้นแหละเป็น **นิพพานัมโม** โลกใดเป็น **นิพพานัมโม** โลกนั้นแหละเป็น **อมตัมโม**

พึงเข้าใจว่า **วิราโค นิโรโธ นิพพานํ อมตํ** เป็นชื่อแห่งอุตรโลกแท้

เมื่อจะรวมเนื้อความลงให้สั้นได้ใจความว่า โลกนั้นมีอันเดียว หมายถึงขารโลก แตกต่างเป็นโลกมาก โดยลักษณะอาการเท่านั้น เปรียบดังภาชนะมีถาด โถ โอ จาน เป็นต้น ถ้าบรรจุดอกไม้รูปเทียน หรือแก้วแหวนเพชรพลอย ก็เรียกว่าถาดดอกไม้ ถาดรูป ถาดเทียน ถาดแก้ว ถาดแหวน ถาดเพชร ถาดพลอย เรียกตามอาการของวัตถุที่อาศัย ซ้ออุปมานี้ฉันใด คำที่ว่าโลก เป็นซ้ออุปไมยก็ฉันนั้น

เมื่อสาธุตบรุษพุทธบริษัทผู้มีนามว่า โยคาวจร ผู้ไพบูลย์ด้วยปัญญาธิริย์ ได้ประสบพบเห็นโลกวิจิฉฉัยนี้แล้ว พึงตรวจดูลักษณะอาการแห่งความแตกต่างของโลกให้ชัดใจ เมื่อได้ความชัดแล้วพึงตรวจดูตนว่า สมัยนี้เรายังตกอยู่ในวิสัยของโลกใด ก็จะเข้าใจได้โดยไม่ต้องสงสัย

เพียงชั้นกามโลก รูปโลก อรูปโลก นั้น ถึงแม้ผู้บวช ณ ภายนอกพุทธศาสนา บางพวกบางเหล่าก็อาจแนะนำปฏิบัติให้ลู่ให้ถึงได้

ส่วนอุตรโลก มีแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวซึ่งได้บอกได้แนะนำให้ปฏิบัติให้เห็นด้วยตนเอง ซึ่งพวกเราเหล่าพุทธบริษัทได้มาบปะพระพุทธานุชาสนา ได้ศึกษาเล่าเรียน ได้สดับตรับฟังจนเกิดความเลื่อมใสว่าเป็นของประเสริฐจริง จึงได้ตั้งใจยึดถือว่าเป็นสภาระของตน แต่ไม่รู้ว่าอะไรเป็นโลกุตรสมบัติ นั่งเฝ้านอนเฝ้าโลกุตรทรัพย์อยู่ แต่พากันกระหายหน้าเหี่ยวไปตามกัน น่าสมเพชเวทนาหน้าหนักหนา

เปรียบดังบุรุษปัญญาเขลาอนเฝ้าตุ่มเงินตุ่มทองอยู่ แต่ไม่เข้าใจวิธีจับจ่ายใช้เงินใช้ทอง ลู่ทนความลำบาก อดเครื่องใช้สอย อดอาหาร ลู่นอนเหม่อท้องหิวอาหาร หน้าเขียวอยู่เปล่าๆ น่าสลดสังเวชใจนี้หนักหนา

ยุดิอุตรโลกลงไว้เพียงเท่านี้ บรรยายโลกวินิจจัยพอแก่เวลา เอวัง ก็มีเลข

ต่อเนื้ท่านสกวาทิ พรวาทิ จักปุกฉาวิสังขนาโต้ตอบซึ่งกันและกันเล็กน้อย

ถามว่า ท่านแต่งโลกวินิจจัยนี้เพื่อประโยชน์อะไร

ตอบว่า เราแต่งขึ้นไว้เพื่อประโยชน์จะให้ผู่ฟังรู้จักสังขารโลก

ถาม รู้จักสังขารโลกมีประโยชน์อะไร?

ตอบ ความรู้เป็นตั้วิชชา รู้จักสิ่งใดยอมเป็นประโยชน์แก่ตนในสิ่งนั้นไม่มีที่สิ้นสุด

ถาม ท่านแสดงว่าโลกอะไรก็มีที่ตน เทวดา อินทร์ พรหม ยม ยักษ์ สวรรค์ นิพพาน ก็มีที่ตน ถ้าอย่างนั้นพระคัมภีร์ต่างๆ ที่ท่านแสดงนรกสวรรค์ อินทร์พรหมว่ามีพิภพเป็นตั้งอยู่ ซึ่ตำบลดังพระอินทร์อยู่ยอดเขาพระสุเมรุ เป็นต้น ซึ่ชื่อว่าป็นอันท่านคัดค้านแล้วทั้งสิ้น นรก สวรรค์ ตามที่ท่านแสดงไว้เหล่านั้นเป็นอันไม่มี คงมีอยู่ที่ตัวเราเท่านั้นอย่างนั้นหรือ?

ตอบ จะถือเอาเนื้อความว่า เราเป็นผู้คัดค้านคัมภีร์ฎีกาว่า ท่านแสดงผิดเป็นอันใช้ไม่ได้ อย่างนั้นไม่ชอบ เราไม่ได้ติเตียนว่าท่านแสดงผิด เป็นแต่เราเห็นว่านรก สวรรค์ นิพพาน เป็นของมีอยู่ที่ตน ถ้าหากว่ามีตนจริง ท่านแสดงไว้ในคัมภีร์ฎีกาอย่างไร ก็ชื่อว่า เป็นอันมีตามที่ท่านแสดงไว้ทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้าสิ่งเหล่านั้นไม่มีตัวของตนแล้ว ก็ชื่อว่า เป็นอันไม่มี เราแสดงอย่างนี้ต่างหาก

ถาม ท่านเข้าใจว่าท่านดีกว่านักปราชญ์โบราณอย่างนั้นหรือ?

ตอบ ทำไมท่านจึงถามอย่างนั้น

ถาม เราเห็นว่าหนังสือเก่ามีมากนัก พระไตรปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี พระอรหันต์เจ้าได้ยกขึ้นสู่สังคายนาจารีกลงใบลานไว้แล้ว โลกวินิจรรย์ไตรภูมิท่านก็มีแล้ว จะนอนดูแต่หนังสือเก่าชั่วชีวิตหนึ่งก็ไม่จบ ท่านจะต้องแต่งอีกทำไม?

ตอบ อ้อ ท่านสกวาทิ เข้าใจว่าเราแต่งหนังสือนี้มีเจตนาจะอวดดีบอวดดี ยกตนข่มท่าน หมิ่นประมาทโบราณจารย์ ความเข้าใจของท่านอย่างนั้นผิดไป ความจริงนักปราชญ์โบราณท่านเฉียบแหลม รู้จักพุทธาธิบาย แสดงสิ่งใดก็ชี้ชัดเจนหวังจะให้ เป็นประโยชน์แก่พวกเราเหล่าพุทธบริษัทแท้ เรามีความเคารพนับถือไหว้กราบอยู่เสมอ วิชาที่เราแต่งนี้ก็ได้จากพระคัมภีร์โบราณจารย์ทั้งสิ้น วิชาของเราเองไม่มีอะไรเลย

ถาม ถ้าอย่างนั้นจะต้องแต่งทำไม?

ตอบ เราแต่งเพื่อจะระบายสมมติชั้นคนเก่ากับชั้นคนใหม่ให้ลงกัน จะได้เข้าใจง่ายเท่านั้น

ถาม สมมติคนเก่า สมมติคนใหม่ อย่างไร?

ตอบ เราเห็นว่าแต่พุทธกาลมาจนบัดนี้ หลายชั่วบุรุษนัก ย่อมเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนคราว เปลี่ยนสมมติ เปลี่ยนบัญญัติ เป็นลำดับมา ดังคำโบราณเรียกว่าไว้ทุกข์แก่ผู้ตาย ทุกวันนี้ก็เรียกว่าไว้ทุกข์เหมือนกันแต่หน้าตาผิดกัน ไว้ทุกข์โบราณผู้ชาย

หม่นขาว ไว้ทุกข์ในสมัยนี้หนุ่มดำหม่นดำ เรื่องเก่ากับเรื่องใหม่ชื้อลงกัน แต่อาการไม่ลงกัน
อย่างนี้ ทำให้เราพิศวงในพระธรรมวินัยคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาหลาย
สิบปีแล้ว ครั้นเราตรองได้ความตามประสงค์ของโบราณจารย์แล้ว จึงคิดแต่งระบาย
สมมติให้ตรงกันเพื่อประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเล่าเรียนน้อยต่อไป แต่คงไม่ให้เสียหลักเดิม
ดั่ง กามโลก รูปโลก อรูปโลก โลกุตระ มรรคผล นิพพาน ดั่ง กหาปณะ เครื่อง
จับจ่ายใช้สอยแทนเงินแทนทอง ของพระราชาทรงพระราชบัญญัติต้องมีตำลึง บาท
สลึง เฟื้อง เป็นหลักเดิม ถึงจะใช้เบี้ยใช้เกี๋ใช้จั่วใช้สตางค์ก็คงคิดแบ่งเข้าหาหลัก
มีกำหนดเท่านั้นเป็นตำลึงเป็นบาทเป็นสลึงเป็นเฟื้องตามเดิม เป็นแต่เปลี่ยนแปลงให้
เหมาะให้ควรแก่ยุคแก่สมัยเท่านั้น ถึงแม้ว่าเราแต่งหนังสือ ก็ประสงค์จะให้คนชั้นใหม่
ใช้ได้ ดั่งอัฐดั่งโสฬสดั่งสตางค์ ฉะนั้น

ถาม หนังสือเก่าใช้ไม่ได้หรือ?

ตอบ ใช้ได้ ก็แต่ไม่รู้จักใช้ตั้งเครื่องประดับใช้สอยของคนโบราณที่ท่านรวบรวม
มาไว้ในโรงมิวเซียม ก็ล้วนแต่ของดีๆ แห่งคนเก่า ถ้าคนทุกวันนี้เอามาประดับตกแต่ง
ใช้สอยจะต้องได้รับความหัวเราะเยาะเย้ยแถมมหาชนสมัยนี้สักเพียงใด ผู้ฟังหนังสือ
โบราณก็ย่อมได้ความเข้าใจตามกิเลสของตนเท่านั้นโดยมาก

ถาม ท่านพูดอะไรก็พอฟังได้ ชักเปรียบเทียบก็เหมาะดี ขอถามอีกสักหน่อยเถอะ
โลกุตระ หรืออูตรโลก ตามที่ท่านแสดงมานั้น ท่านเข้าใจว่าท่านได้ท่านถึงจริงๆ หรือ?

ตอบ ท่านสกวาทิเห็นจะเพ่งโทษด้วยอุตริมนุสสรธรรม จึงแคะได้คาดคั้นไต่ถาม
จริงจังอย่างนี้ ท่านอย่าสงสัยเลย โลกุตระหรืออูตรโลกนั้น เป็นธรรมไม่มีอาการมา
ไม่มีอาการไป ถ้าเราได้ก็ชื่อว่ามีอาการมา ถ้าเราถึงก็ชื่อว่าอาการไป

ถาม ถ้าอย่างนั้น ท่านเข้าใจอูตรโลกอย่างไร?

ตอบ อ้อ เราเข้าใจตามเนื้อความแห่งพระอัฐฐังคิกมรรคต่างหาก เราจะได้จะ
ถึงอะไร

ถาม ได้ฟังท่านตอบว่า ท่านรู้ท่านเข้าใจอุตรโลกตามเนื้อความพระอัญญาสิริคัมภรค ไม่มีอาการได้ ไม่มีอาการถึง เท่านั้น ข้าพเจ้าเกิดความเลื่อมใสมากทีเดียว ขอท่านแสดงพระอัญญาสิริคัมภรคตามวิธีที่ท่านเข้าใจอนุเคราะห์แก่ข้าพเจ้าด้วย

ตอบ เราเต็มใจจะแสดงแต่ใจความ จะแสดงตามวิภังค์ เราเห็นว่าของท่านบริบูรณ์อยู่แล้ว มีเนื้อความตามพระอัญญาสิริคัมภรคว่า สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ๑ สัมมาสังกัปปิ ความดำริชอบ ๑ สัมมาวาจา เจตนาเป็นเหตุกล่าวชอบ ๑ สัมมากัมมันโต เจตนากรรมเป็นเหตุทำการงานชอบ ๑ สัมมาอาชีโว เจตนากรรมเป็นเหตุเลี้ยงชีพชอบ ๑ สัมมาวาจาโม ความเพียรชอบ ๑ สัมมาสติ ตั้งสติชอบ ๑ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตเสมอชอบ ๑ องค์ทั้ง ๘ นี้ เป็นอวัยวะแห่งมรรค ต้องเล่าปนจำทรงไว้ให้ได้เพราะเป็นมัชฌิมาปฏิปทาแท้

ต่อไปนี้ขออธิบาย ถ้าจะแสดงตามทางที่ควรตรีกตรองได้ใจความอย่างนี้ **มรรค** แปลว่า **ทาง** ทางนั้นเป็นทางจริง แต่ไม่ต้องเดิน เพราะทางนั้นเป็นธรรม ธรรมนั้นมีอันเดียว จึงขาดอาการไปและอาการมา เป็นแต่ประเภทอาการของธรรมนั้นมีต่างๆ ดัง รูปธรรม นามธรรม รูป นาม เป็นอาการของธรรม

ดัง กุศลธรรม อกุศลธรรม อัพยาภยธรรม, กุศล อกุศล อัพยาภย เป็นอาการของธรรม. ดังปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธธรรม, ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เป็นอาการของธรรม

ธรรมซึ่งได้นามว่ามรรค ในที่นี้หมายถึงปฏิบัติธรรม คือธรรมที่มีข้อปฏิบัติชอบ เป็นอาการเครื่องแสดงให้รู้ด้วยว่าธรรมที่จะได้นามว่ามรรคนั้น ต้องแสดงลักษณะ คือศีล คือสมาธิ คือปัญญา เป็นอาการของตน จะรู้ว่าธรรมหมวดใดเป็นศีล ต้องรู้ด้วย วชิสุจิริต ๔ เป็นสัมมาวาจา กายสุจิริต ๓ เป็นสัมมากัมมันโต การเลี้ยงชีพชอบ ๑ เป็นสัมมาอาชีโว ท่านเรียกว่า อาชีวะมัชฌิกศีล หรือเรียกว่า วิริตีไตรเหตุ เป็นอาการเครื่องแสดงตนว่าเป็นศีล

จะรู้ว่าธรรมหมวดใดเป็นสมาธิ ต้องรู้ว่าสัมมปปธาน คือความเพียรกล้าเป็นไปในกาย เป็นไปในจิต เป็นสัมมาวาจาโม มีกาย มีเวทนา มีจิต มีธรรม เป็นอารมณ์

ที่ตั้งของจิต คือพระสติปัฏฐาน เป็นสัมมาสติ มีใจเป็นที่สงบอยู่ของใจ คือตั้งมั่น
ในอารมณ์ คือสติปัฏฐานนั่นเอง เป็นสัมมาสมาธิ เป็นอาการเครื่องแสดงตนว่าเป็น
สมาธิ

จะรู้ว่ากรรมหมวดใดเป็นปัญญา ต้องรู้ด้วยอาการเครื่องแสดงคือญาณทัสสนะ
เห็นตนเป็นตัวทุกข์ เพราะสังขารเป็นตน เห็นสังขารเป็นตัวเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น เพราะ
รู้ไม่เท่าสังขาร เห็นความดับของสังขาร คือความรู้เท่าของสังขาร เห็นปัญญาภิสังขาร
ว่าเป็นตัวเหตุที่จะให้สังขารทั้งสิ้นดับไป เป็นวิสังขาร เป็นสัมมาทิฐิ ความตริตรอง
คือ ความคิดนึกอันสัมปยุตด้วยปัญญาภิสังขารอยู่เสมอ เป็นสัมมาสังกัปปะ จะรู้จัก
ปัญญาต้องรู้ด้วยอาการแห่งปัญญาอันเป็นไปในตนอย่างนี้ เป็นอาการเครื่องแสดงตน
ว่าเป็นปัญญา

พึงเข้าใจว่า คีล สมาธิ ปัญญา เป็นอาการของตน มรรคนั้นแหละท่านที่มีศีล
สมาธิ ปัญญา เป็นอาการของตน มรรคอันนั้นแหละท่านเรียกอริยมรรค ท่านพึงตริตรอง
ในอริยมรรคให้ได้ความชัดเจน แต่ท่านอย่าเพิ่งออกไปตามหนังสือ ให้เพ่งดูที่กาย วาจา
ใจ ให้เป็นเอกายนมรรคขึ้นให้จงได้ ความรู้ไม่เท่าสังขารเป็นตัววิชชา ความรู้เท่าสังขาร
เป็นตัววิชชา ผู้รู้เท่าสังขารย่อมนำตัวรอด ผู้มีปัญญาเอาตัวรอด นักปราชญ์ท่านกล่าวว่า
เป็นยอดชน ขอจงปลงเพียงนี้.

ภาพยนตร์ไฟหลวง

คัดจากหนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระเทพวรคุณ (ภทฺรารุโธ อ่ำ)

๙ มีนาคม ๒๕๑๒

อุกาสระวันทากัมขาบ
ขอคุณงามความดีทุกสิ่ง
คุณครูบาอาจารย์ทุกหมู่
มาส่วยถางนำทางไปก่อน
อยากขอลองแต่งกลอนแต่งกาพย์
ปี่มีครูแต่งไปดี้อๆ
ทางรถไฟอุบลโคราช
มันเหลือดีอุบลกรุงเทพฯ
เดินตามคราวถึงเดือนจึ่งฮอด
อัศจรรย์มันเร็วมันแล่น
ขึ้นรถแดงชั้นสามขนาด
ฝูงคนเฮหาเงินเตรียมไว้
ปี่ต้องหนีขึ้นรถไฟเบิ่ง
รถบ่แพงไปดูให้ได้
พระเคยมีเงินหลวงบ่ขาด
ทางรถไฟหลายสายมาจอด
ปริยายทางรถบ่อกไว้
มันนำดูทางยาวหลายแยก
รถมันจรสองวันถึงเขต
คณนาชั้นสามขนาด

อย่าให้บาปคุณแก้วทั้งสาม
คุณล้ำยิ่งบิดามารดา
มาเป็นผู้นำข้าใส่ทาง
ผู้ข้าอ่อนความคิดความตรอง
ให้สุภาพฟังเล่นหม่วนหู
บ่ได้ซื้อความคิดของไฟ
ของปลาแต่ก่อนปี่มี
มันเป็นเขตทางยึดทางยาว
รถไฟทอดบ่ถึงสองวัน
ตั้งหากเหม่นค่าจ้างบ่แพง
สิบสองบาทกรุงเทพฯ อุบล
ยามเือกี้ๆ งานใหญ่กรุงเทพฯ
จักได้เฟิ่งเงินบาทเงินแบงก์
พระบาทให้ตนยอดกรุงเทพฯ
อย่าประมาทมันหม่วนเหลือใจ
มารวมฮอดกรุงเทพฯ ทุกสาย
ทางทิศใต้แหลมมะลายู
ทางไปแตกเือกี้เมืองนคร
นามพิเศษประดั่งเบซา
ยี่สิบเจ็ดบาทขี้ได้สุดทาง

บอกสายกลางทางไปเชียงใหม่
นับตามครวารถเดินคืนเศษ
บ่ต้องถามเสียลิบแก้บาท
อีกหนึ่งสายปราจิณสุดเขต
บ่เต็มวันพอเย็นก็ฮอด
ค่าบ่แพงตีตัวหกบาท
จักขยายสายเมืองโคราช
อนุสนธิ์บอกเป็นระยะ
จำให้ดีที่รวมกรุงเทพฯ
โอดโถงสถานีใหญ่
ถือปูนขาวมุงบนแห่ม่นแก้ว
เป็นนำดูทุกหนทุกแห่ง
แต่งสถานห้องไว้รับแขก
มีลับแลของชายเกลื่อนกลาด
ชายทั้งยาแก้โรคต่างๆ
มีเหลือตาของกินของใช้
ผู้ใดไปจักเห็นสู้มือ
เป็นคนไทยคนจีนคนแขก
เขาทั้งหลายแต่งตัวสะอาด
มีเข้าของตามใจผู้ซื้อ
คนมาโฮมใกล้รถจักออก
หน้าอยากหัวเงินแพงแท้ๆ
บอกสำเนาไว้เพียงเท่านี้
ไว้เป็นกลางไปมาจักฮู้
ได้แปดโมงพอดียามเช้า
พอได้ฟังคนขับเปิดโหวด
มาตามทางที่สองเขาจอด
ตามเสกเลขฐานแปดเห็นว่า

เป็นทางใหญ่ทางยัดทางยาว
ควรรลังเกตค่ารถขึ้นสาม
เป็นขนาดแต่ต้นถึงปลาย
ฝรั่งเศษสุดเขตต่อกัน
รถมาจอดพอตาวันแดง
เป็นขนาดแต่ต้นถึงปลาย
ไปบ่ขาดถึงเมืองอุบล
จำไว้นะชื่อสถานี
นามพิเศษชื่อหัวลำโพง
สร้างขึ้นใหม่ทั้งกว้างทั้งยาว
งามเลิศแล้วหน้าตาประตู
เขาช่างแต่งห้องที่ทำการ
ห้องแปลกๆ เขาขายกาแฟ
ตั้งตลาดขายเข้าขายปลา
ขายทุกอย่างปุกหมึกปากกา
มีบ่ไฮ้ผ้าแผ่นแพรวใบ
บ่ยากซื้อชมเล่นชื่นใจ
หน้าแปลกๆ นั่งซื้อนั่งขาย
เขาฉลาดหาเงินหาทอง
มีดอื้อตื้อคนเข้ามาโฮม
มันบ่หยอกყาดเข้าตีตัว
มันฟ่าวแก้ชิงให้ก่อนเขา
เฮาจักซื้อบอกเหตุรายทาง
คั้นขึ้นตุ้รถหัวลำโพง
คนนั่งเฝ้าเขาตีระฆัง
เสียงโหดๆ รถเล่นตามราง
คือมาฮอดที่จอดสามแสน
ตั้งแต่เค้าเฝ้าเอ็นสามแสน

บ่มีแผนมีแต่คำว่ำ
อยู่ในกวงกลางวังแม่น้ำ
คนสามแสนลากขึ้นบ่ได้
จึงได้เติมซื้อคลองนี้ใหม่
บ่มีแผนสามแสนเกิดใหม่
บ่พอยามฮับคนฮีบออก
ถึงกระบวนที่สามบางซื้อ
คลองมันตรงไหลลงแม่น้ำ
รถประสงค์รับคนเลยจอด
เฮาประสงค์ตำบบางซื้อ
เขาไปเข็นดินขามาไว้
เขาเพิ่มพูนประสงค์หลายอย่าง
เขามีทูนหลายแสนหลายล้าน
ลูกกุลีเขามีบ่บ่อย
อนุสนธิ์บอกไว้พอยู่
เดินไวกๆ เขาถึงที่สี่
เป็นกรรมเวรในคลองน้ำตื้น
การไปมาเข็นเฮือกกันยาก
เหตุเขาเข็นลากเฮือทูก์ยาก
มันจึงกลายบางเขนภายสร้อย
รถเดินทางลี้บไปภายหน้า
รถบ่กลายส่งคนลงขึ้น
เป็นเสกลพอให้ฮู้เหตุ
พระภูมิให้วัดเส้นเชือก
อย่าระแวงกำแพงกรุงเทพฯ
สังกระหวงปักหลัก ๑๐๐ เส้น
เป็นอุบายเครื่องหมายให้ฮู้
ไปจนผองให้ถึงกรุงเก่า

ว่าพระเจ้าองค์ใหญ่องค์หลวง
ใหญ่หลิ่นด้ามยกขึ้นบ่แกน
เลยทิ้งไว้ใ้ในน้ำอย่างเดิม
เรียกซื้อไว้ว่าคลองสามแสน
เฮาบอกไว้กันแก่ผู้ถาม
เล่นจอดๆ ผ่านทุ่งนาสวน
คำว่ำซื้อบอกว่ำคลองตรง
เลยเรียกซำบางซื้อบางตรง
รถมาทอดคนขึ้นคนลง
บอกให้จื่อโฮงปูนซิเมนต์
เขาหากใช้ทำขึ้นเป็นปูน
เขาเป็นช่างประสมเป็นปูน
เขาบ่ค้ำจิ่งมั่งจิ่งมี
นับด้วยฮ้อยฮ้อยแบกฮ้อยชน
พวกรถตุ้เขาเล่นต่อไป
สถานีเขาเอิ้นบางเขิน
น้ำขึ้นน้อยเฮือเขาไปนา
เขาออกปากเอิ้นว่าบางเขิน
เหตุคำปากมันหลากมันตาย
ไว้แต่ฮ้อยพอยู่ซื้อบาง
ถึงที่ ๕ หลัก ๔ เครื่องหมาย
กล่าวถึงพื้นหลัก ๔ พอเห็น
อุปเทศแต่ครั้งกรุงศรี
วัดเป็นเทือกแต่ข้างกำแพง
ไปจดเขตกรุงเก่าเมืองหลวง
อย่าได้เว้นหลักฮ้อยเครื่องหมาย
เป็นกระทุ้หลัก ๑ หลัก ๒
บอกแต่เค้าเส้น ๑ ซาววา

กาลนานมาหลักหายเสียเกลี้ยง
ครั้นมาตกรถไฟผู้เหตุ
ตามชื่อมีหลักหลัก ๖ หลัก ๔
พวกรถไฟเดินรถไปหน้า
อย่าวิตกดอนเมืองชื่อตั้ง
เฮาประสงค์อยากให้ผู้เหตุ
แต่ขัดเคืองบ่มีคนผู้
เป็นมณฑลเนนทรายใหญ่กว้าง
เป็นทุ่งนาหาเนนบ่ได้
พระภูมิโรงงานไปตั้ง
เป็นอาณัติเฮือบินเกิดหัน
รถฮับคนเล่นเลยไปหน้า
บอกไว้เสร็จสถานที่ยก
รถเขาทอดคนขึ้นคนลง
รถบ่เข้าถึงคลองรังสิต
โรงเขาแฝดใหญ่กว้างติดกัน
เฮาจักซื้อคลองใหม่ ๘ วา
ไผ่ก็ท้วงอยากผู้เหตุผล
พระบาทให้ตนยอดกรุงศรี
คลองมันใหญ่นานแล้วหลายปี
พระอยู่เกล้าทรงประทานพร
เลยยกให้เป็นเจ้าชื่อคลอง
เฮาหากซื้อพอแก่ผู้ถาม
ไปบ่เข้าที่ ๙ พอดี
รถออกจากเชียงรากบนาน
ชื่อบ่ใหม่เป็นที่ถ้วน ๑๐
เหตุบ่ได้เรื่องเก่านิทาน
แต่ดูหลากเป็นชื่อหนองฮี

ยังบ่เลี้ยงหลัก ๔ หลัก ๖
จึงบอกเขตตั้งสถานี
บอกถ้วนถ้วนให้สิ้นสงสัย
บ่ให้เข้าถึงเขตที่ ๖
เขาไปยังคนขึ้นคนลง
อุบเทศชื่อว่าดอนเมือง
ตามกระทุ้งที่นั้นชอบกล
ตามเขตช่วงโดยรอบสุดตา
พระบาทให้ตนยอดกรุงศรี
ไปอยู่ยังสร้างเครื่องเฮือบิน
เวว่าสั้นๆ พอผู้เหตุผล
ไปบ่เข้าถึงเขตที่ ๗
ชื่อหลัก ๖ รถไฟเขาจอด
รถประสงค์เล่นไปภายนอกหน้า
เขาประดิษฐ์สร้างโรงที่ ๘
เป็นสำคัญชื่อคลองอันนี้
วัดไปมาบอกทางคลองกว้าง
ไผ่ก็จนบอกกันบ่ได้
พระภูมิให้ชุดคลองใหม่
บุญพระมีได้พระองค์เจ้า
นามกรรังสิตลูกให้
เป็นทำนองสืบมาเดี๋ยวนี้
เสียงโครมครามเล่นไปข้างหน้า
สถานีชื่อว่าเชียงราก
ถึงสถานชื่อเชียงรากใหญ่
เฮาได้หยิบเอามาบอกไว้
บ่ชำนานาคำว่าเชียงราก
หนองน้ำมีสองหนองเป็นคู่

หนองนั้นอยู่ห่างไกลกัน
มันบ่ใส่มีน้แห่งเดียว
เดินตรงหน้าไปสู่เมืองอินทร์
เขาก็ใช้เซียงรากเหมือนกัน
ชื่อก็ฟ้องเซียงรากอย่างเดียว
รถออกจากถึงบางปะอิน
มีปราสาทวังใหญ่วังงาม
พระหากแต่งสร้างไว้ทำบุญ
เขากล่าวตักนบอไว้ให้เสร็จ
รถเล่นใส่สี่ล้อที่รอง
รถเล่นซ้ำถึงที่ ๑๓
รถเล่นเข้าหยุดยังอยู่นาน
มีหลายภาคแขกเจ๊กมอญไทย
อุปเทศกรุงเก่าเมืองหลวง
อ้ายผีบ้าพม่าฉิบหาย
พวกหน้าด้านเผาวัดอาราม
รับคำสั่งฝรั่งเป็นนาย
มันมาหาบเอาเงินเอาทอง
ขนไปเกลี้ยงเหลือไว้แต่ดิน
เป็นเหตุด้วยความโง่โง่หมา
อ้ายหัวคือพม่าฉิบหาย
เหลือแต่เท่าโบสถ์วัดวิหาร
รถเคลื่อนคล้อยอยุธยา
มันเป็นที่บ้านม้าแต่เดิม
รถบ่ซ้ำเล่นต่อทางไป
ที่ ๑๕ ชื่อมาบพระจันทร์
เขาจึงทำวงเดือนแจ้เบ็งงาม
ดูหลากๆ เหลือมๆ พรายๆ

เป็นสำคัญหนองน้อยหนองใหญ่
ฮิมทางเที่ยวล่องแคลงท่า
มีน้ำกินที่หนองน้อยใหญ่
เป็นสำคัญสองหนองพี่น้อง
ให้เฉลียวคำว่าเซียงราก
พระนรินทร์สร้างวังประพาส
มีอาฮามวัดหลวง ๒ แห่ง
เป็นมณฑลแก่เมืองแก่บ้าน
ที่ ๑๑ สถานีใหญ่
ที่ ๑๒ บ้านโพธิมน้ำ
อันมีนามเมืองหลวงกรุงเก่า
เป็นสถานคนลงขึ้นมาก
จกกล่าวไปพอให้รู้เหตุ
เกิดขัดขวางแต่เล็กพม่า
มันทำลายเผาเมืองเผาบ้าน
กรรมจึงตามเป็นข้าฝรั่ง
เกิดฉิบหายเหตุมันใจบาป
เอาเข้าของเมืองไทยไปเสียด
พระภูมิินทร์เมืองไทยก็ม้วย
ถ้าตั้งราชาของเฮาสู้มือ
น่าเสียดตายของหลังของเก่า
กล่าวตำนานไว้เพียงเล็กน้อย
ถึงสถานีถ้วน ๑๔
เขาจึงเติมสถานีบ้านม้า
บ่สู้ไกลเล่นไปภายหน้า
เป็นสำคัญที่เวียงทุ่งกว้าง
ครั้นถึงยามฤดูน้ำมาก
ดูไปหลายเป็นแสนมาบๆ

จึงขนาบว่ามาบพระจันทร์
มันบ่เข้าเืองที่ ๑๖
บ้านพระแก้วหยุดพักตามการ
พระผ่านแผ้วคนยอดกรุงศรี
บ่ให้ค้ำเป็นข้าบวระบัด
จัดไว้แล้วเป็นบ้านสืบมา
จัดไว้แล้วหลายขอมันกลายเป็น
ข้าหายเสียงเดียวบ่มี
เหตุพระบาทตบยอดภูมินทร์
บ่ให้ใช้ข้าทาสเบียนกัน
รถเคลื่อนค่อยถึงที่ ๑๗
เป็นทางแยกวันออกวันตก
เป็นทางใหญ่ทางยัดทางยาว
เฮาจึงบอกไปสุดอุบล
มันลำบากแต่หาสตางค์
บ่ลำบากทันอกทันใจ
รถก้าดๆ จากบ้านภาชี
ชื่อบ้านม่วงรุกเก่าก็มี
เป็นที่ยังบ่ให้ถึกกัน
รถนับฮ้อยเขาจอดเป็นแถว
ผู้บ่ฮ้อยขึ้นตู่ผิดทาง
ไปบางกอกหรือลพบุรี
อย่าให้พลาดทางแยกเป็นสาม
อย่าลู่เล่นค่อยขึ้นค่อยลง
รถเฮาชื่อออกจากภาชี
ที่ ๑๘ ชื่อบ้านหนองกวย
ลาวซี้ไต้ลิมชื่อเมืองหลัง
ไทยผู้เฒ่าเขาเรียกตันกรวย

รถลำคัญแล่นไปภายหน้า
อย่าวิตกจับบอกให้แล้ว
ตามตำนานต้นมีพระแก้ว
พระภูมียกคนทั้งบ้าน
จึงให้จัดเป็นข้าพระแก้ว
บอกศาลาว่าข้าพระแก้ว
คนทั้งหลายเป็นไทยเหมิดเกลี้ยง
ประเวณีบ่มีข้าทาส
พระนรินทร์หาสุขแก่ไพร่
บอกลำคัญไว้เพียงเล็กน้อย
บอกเบ็ดเสร็จจมาชีทางแตก
ทางวันตกยกถึงเชียงใหม่
ทางไปลาวทางตาวันออก
มีผู้คนขึ้นลงเหลือมาก
การเดินทางมีเงินบ่ยาก
จักกล่าวไปสายทางโคราช
บ้านภาชีแต่เดิมบ้านม้า
บ้านภาชีพวกรถเขาตั้ง
บอกลำคัญไว้เพียงเล็กน้อย
เสียงแซวๆ เอ็นกันขึ้นตู่
ถามคนกลางเขาคอยชี้บอก
ทางยังมีแก่งคอยโคราช
ให้ฮีบถามขึ้นรถให้แม่
เฮาประสงค์บอกไว้เพียงนี้
สถานนี้เป็นที่ ๑๘
คำว่ากวยเป็นชื่อต้นไม้
ลาวซี้ถ้งจำไทยมาว่า
ลาวสวยๆ คอแลนเขาเรียก

บ่สำเหนียกเอิ้นว่าหนองกวย
หรือกระต๋าตาห่างตาฮี
หนองนี้ไซ้เขาพักสานทอ
เขาจึงว่าเอิ้นชื่อหนองกวย
รถเล่นต่อถึงบ้านหนองแขง
ถึกชื่อเค่าชื่อเก่าของลาว
เป็นต้นไม้ลำน้อยชื่อตรง
ลำบ่ยุงสานได้ตั้งหวาย
คนชอบไซ้ทำเผือกทำผา
รถบ่อยู่เขาเปิดต่อไป
บ้านตลาดเป็นที่คบชาว
ชายทั้งกุ่มปลาต่อปลาแข็ง
เสียงอู้ๆ ชายพร้อมสู้อัน
รถก้าดๆ ไปหน้าบ่อหนา
รถเขาทอดคนขึ้นคนลง
อุปเทศเอิ้นหนองสีดา
ต้นฝรั่งลาวว่าสีดา
พวกรถตู้เขาเล่นเลยไป
บ้านป็อกเป็กเป็นที่ ๒๒
ต่อแต่นี้กระทั่งแก่งคอย
ไทยโคราชยังขึ้นอยู่กลาง
ไทยบ้านนอกเอาชื่อสั่งมา
คำป็อกเป็กเสียงน้อยเสียงเบา
ป็อกเป็กนั้นฝนถึกหลังคา
เว้าจ้อยๆ เหมติดหอมปัญหา
พวกลาวไ้ลาวล่างตื่นเขา
ยามเขาบ้ออยากเป็นสาวไทย
ยามไปเที่ยวอยากเป็นสาวลาว

คำว่ากวยกระทอกี้ว่า
ถ้าเป็นที่ว่ากวยก็ได้
सानบ่หลอसानกวยสานตำ
รถเขารวยรับคนเล่นต่อ
บ้านหนองแขงเป็นที่ ๑๙
เหตุพวกลาวแต่เดิมเขาไซ้
เขาประสงค์ตัดมากรูยุง
ตัดหลายๆ มาขายก็ได้
พรรณนาบอกพอให้ฮู้
เดินไวๆ ถึงบ้านตลาด
พวกสาวๆ ชายของกันหยุง
พวกนักเลงกำเงินหาซื้อ
เป็นสำคัญจึงเอิ้นตลาด
หนองสีดาชาวเอ็ดรถจอด
เฮาประสงค์บอกให้ฮู้เหตุ
หนองแคะนามีต้นฝรั่ง
พรรณนาบอกไว้พอฮู้
หยุดรถไฟที่บ้านป็อกเป็ก
ลาวทั้งผองหนองกวยมาที่
อยู่ตามดอยตามดงก็มาก
ระยะทางเฮาจักซึบออก
เขาช่างหาเอิ้นบ้านป็อกเป็ก
ตามสำเนาฝนตกป็อกเป็ก
ของตกมาป็อกเป็กเล็กน้อย
เหมติดปัญญาบอกจริงบ่ได้
เพศของเขาบ่ชุ่นชุ่นผ้า
ใส่กำไลบ่ผ้าสอดเตี่ยว
ช่อนชุ่นขาวชุ่นชุ่นตาแหล่

ตั้งคือเข็ญน้ำอยู่บ่ก
ใจคว่ำเบียงเว้าฐู่ไทยลาว
มันชี้ไฮยามเฒ่าคือผี
คนเฒ่าๆ งามแย้มบ่มี
คำเฮาซื่อลองเจ้าเบิ่งใจ
ซ้อยฮักเจ้าดอกซ้อยหยอก
ซ้อยเหยาะหยอกเย้า
ตโตตั้งจาหน้าต๋อไป
ไปบเข้าถึงบ้านปากเพรียว
รถมาทอดตั้งแมนหน้าเมือง
เมืองเก่าแก่สาระบุรี
ชื่อเขาตั้งชื่อห้วยชื่อคลอง
เมืองเป็นเค้าควรตั้งเครื่องหมาย
รถไปทอดที่บ้านหนองบัว
บอกให้ถีนองใหญ่มีบัว
ลั่นทตๆ ย่านแต่บ่ทัน
พายทั้งดาบทั้งห่อรุงรัง
แคนก้อมๆ พาหม่วนพาเมา
ถ้วน ๒๕ ชื่อบ้านแก่งคอย
เขาสร้างไว้เก็บสิ่งเก็บของ
เหตุเป็นบ้านอยู่เชิงหว่างกลาง
ที่สะอาดสร้างใหญ่สร้างโต
บ่ลำบากหาผักหาปลา
เหตุอยู่ใกล้ตีนป่าตีนดง
ฐู่ไว้บั้งคำว่าแก่งคอย
น้ำแม่ั่นเขาเอิ้นน้ำล็ก
หินเกิดไต้ต้นน้ำหัวไป
มันหากแบ่งผิตจากคำลาว

สกปรกใจเขาบ่เที่ยง
ยามเป็นสาวสวยงามพอใช้
แมนอีหลีบ่ใช่แข่งเว้า
สาระบุรีเป็นตายดั่งนี้
เป็นวิสัยหมอลำเขาว่า
เจ้าเหล่นลองใจเจ้าเบิ่ง
ใจเจ้าอย่าเคื่อง
พวกรถไฟเขาเลยไปหน้า
บ้านปากเพรียวชาวสามที่จอด
เป็นตาเคื่องหน้าเมืองแท้ๆ
สถานีเอาเพรียวมาตั้ง
ผิตทำนองชื่อเมืองบ่เว้า
รถเลยกลายไปหาที่จอด
บ้านหนองบัวเป็นที่ ๒๔
น่าจะยากหัวพวกลาวขึ้นรถ
เป็นหน้าชั้นพายถงหมานหาบ
เป็นตาซังแบกแคนไปพร้อม
รถบ่เขาเล่นไปภายหน้า
อยู่ใกล้ดอยสถานีใหญ่
เขาผิป้องปลุกโรงปลุกร้าน
คือทางกรุงกับทางโคราช
ที่ระโหม่มบ้านก็มาก
อยากไปหาหมูวางก็ได้
เฮาประสงค์อยากบอกชื่อตั้ง
เหตุใกล้ดอยอยู่ฮิมแม่น้ำ
หินสลักเกียดกันน้ำไว้
เป็นคำไทยเขาเรียกว่าแก่ง
พวกคนลาวเขาเรียกว่าแก้ง

มันหากแย่งผิดเอกกับโท
คำต่อท้ายคงถ้าว่าคอย
อุปเทศจักเอ็นแก่งคอย
สาวหน้าแห่งอยู่ใต้มไปไกล
เขาเล่าไว้ตั้งแต่ประถม
เฮากล่าวไว้พอฐาคำตะวะ
เขาส่งว่าสาวให้คนเดียว
สาวหน้าด้านส่องให้สู่คน
พวกสุเจ้าฟังแล้วอย่าหลง
เฮจักเวนว่ามากเสียการ
รถก้าตๆ ออกจากแก่งคอย
ที่เขาทอดเขาเอ็นทับขวาง
เขามาเฮื่อนอนยังนอนแสม
รถจึงได้มาตั้งเครื่องหมาย
ประเทศนี้ภูมิพื้นดินดี
มาจากซอกทางหอมตื่นเขา
เขามายังหัดปลูกหัดฝัง
สวนใหญ่กว้างเขาปลูกมีครุ
ปลูกสิ้นด้ามเหลือชื่อเหลือขาย
เขาจึงว่าเอ็นว่ากสิกรรม
พระบาทให้ทรงโปรดกรุณา
พระจึงได้เบิกจ่ายเงินทอง
ให้เป็นฮีดเป็นต้นเครื่องหมาย
รถบ่ช้าแล่นขึ้นตื่นเขา
หินลับนี่เป็นที่ ๒๗
เป็นกระทุ้หินลับมีดขวาน
เข้าป่าไม่มีห้วยหินงาม
หินประณีตลับมีดขวานคม

เลยเลโล่งกันบ่ได้
คนล่าออยเขาคิดหาเหตุ
มีชายพอยคอยสาวอยู่แก่ง
สาวเสียใจคอยฝัวส่องให้
ลมวอยๆ แก่งคอยสาวให้
น่าอยากหัวคำตะวะคนเก่า
สาวปากเพรียวแก่งคอยทุกบ้าน
สั่งบ่ชนเอาคำมาว่า
เฮาประสงค์แต่งคำฟังเล่น
แต่งตำนานสืบไปโคราช
ถึงตื่นดอย ๒๖ รถจอด
คนทั้งปวงเขาไปหาเนื้อ
ซื้อจิ้งแถมทับขวางต่อไว้
เฮจักบรยายบอกไว้ถ้วนถี่
มีวารินน้ำซบไหลออก
เป็นที่เขาโรงงานมาตั้ง
เฮ็ดยายยังเป็นเวียงใหญ่กว้าง
หัดกันดูพรวนดินรดน้ำ
ปลูกหลวงหลายทั้งผักทั้งเข้า
การเขาทำหวังดีต่อไพร่
เพิ่มปัญญาหากินแก่ไพร่
มาสำรองเลี้ยงครูเลี้ยงศิษย์
ว่าไปหลายซ้าการเดินหน้า
ฮอดบ่อนเขาชื่อว่าหินลับ
เบ็ดเตล็ดบอกไว้ให้รู้
อยากได้สวนเข้าดวงทางใต้
บ่ต้องถามแต่หินลับมีด
มีอุดมคนเขาชอบใช้

ในที่ใกล้วังนี้ปมี
เหตุมาขี้ในเขตตำบล
หินลับมีดตามนี้ปมี
บ่เป็นบาปตั้งชื่อเครื่องหมาย
พอรถตู้เขาแล่นเลยไป
ที่ ๒๘ เขาเอ็นหมวกเหล็ก
คำว่าหมวกเขาใช้งำหัว
มันบ่สะดวงจักหนักกระบาล
เขาสร้างเวว่าบ้านหมุกเหล็ก
เขาจึงลากเอาชื่อมากกลาง
หมุกและหมวกเขาอุ้บถอง
รถประเวศเดินหน้าต่อไป
นามแต่คำปางโลกเครื่องหมาย
คำว่าโคกเป็นชื่อพฤษชา
เกิดตามโคกตามมาบ่หอมเขา
คนบ่ค่านบ่โคกบ่เหงา
มีลูกจ้างตัดหัวตัดฟัน
ให้ลูกจ้างทำส้มไว้ขาย
พวกรถจอดซื้อส้มเขากิน
รถเขาใช้จักรเล่นตามทาง
รถบ่เข้าถึงที่ ๓๐
ชื่อปากช่องปากป่าปากดง
ที่สุดเขตดงพระยาไฟ
บ่แม่บ่อนตั้งสถานี
มันบ่ใกล้ไปอีกยังนาน
ในระหว่างจักเข้าในดง
ชื่อปากช่องเป็นชื่อตำบล
เปลี่ยนที่ใหม่แต่สถานี

สถานีขี้มชื่อมาตั้ง
ลับประดณตั้งชื่อหินลับ
ใกล้สถานีมีแต่หินหยาบๆ
ปริยายภายหลังจักขู้
ระยะไกลถึงที่ ๒๘
บ่มีเหล็กบ่มีทั้งหมวก
เขาสร้างตัวเอาเหล็กเอ็ดหมวก
ตามตำนานเขามีมาเก่า
บ้านหมุกเหล็กอยู่ในไปมาก
ไว้ขี้มทางจึงกลายเป็นหมวก
เขาผีปองกล่าวพอขู้เหตุ
เดินไวๆ ถึงที่ ๒๙
คนทั้งหลายเอ็นว่าปางโคก
เป็นหมุ่นาแต่ล้วนตันโคก
เป็นห้องลำภาเขาไปตั้งบ้าน
คนบ่เมาไฮสวนเขาสร้าง
ยามกลางคืนเขาไปนั่งห้าง
คนทั้งหลายเดินทางมาฮอด
เป็นอาจิบบอกพอขู้ไว้
เหม็ดหว่างกลางลงเขาไปหน้า
เฮาจักหยิบขี้บอกคล่องๆ
เขาประสงค์อยากให้อู้เหตุ
ฟังสนใจปากช่องแต่ก่อน
นอกวิถีเข้าไปทางใต้
ปางปฐฐานทางคนทางต่าง
เขาจ่านงเอ็นว่าปากช่อง
อย่าสงนบ่แม่ชื่อใหม่
เขายินดีเอาชื่อมาไว้

ชื่อจึงได้ปากช่องตามเดิม
เฮาจักซี้เป็นพื้นดินแดง
มันบ่เลือกปลุกอ้อยของกิน
ดีทุกอย่างทั้งใส่สวนนา
คนจึงได้มีน้อยบ่หลาย
เมียเป็นฮ้างเป็นหม้ายก็หลาย
ความลำบากเดี๋ยวนี้บ่มี
เหตุบุญยอดพระเจ้าอยู่หัว
บ่มีไข้เจ็บป่วยเป็นสุข
เฮาซี้บอกพอฮู้แยะคาย
เลี้ยงไว้ทำใช้ราชการ
ท่านประกวดเลี้ยงม้าเลี้ยงจัว
ดูพิลึกเลี้ยงมากเลี้ยงมาย
รถบ่ซ้าถึงเขต ๓๑
ชื่อพิลึกแต่ก่อนเป็นเมือง
คำจันทึกเฮานีกับเห็น
คนจึงใส่บ่แผ่บ่พิน
เหตุมันไกล่ปากช่องดงหลวง
แสนลำบากเดี๋ยวนี้จึงหาย
รถเล่นค่อยถึงลาดบัวขาว
จักบอกคลองหนองบัวอยู่ใต้
พวกรถไฟเอาชื่อมาได้
พวกรถยนต์เขาเล่นไปหน้า
อันมีนามลำโรงบ้านใหม่
บ่สู้ไกลที่ ๓๔
น้ำบ่ซุ่นสีน้ำใสขาว
นั่งตลาดขายสิ่งขายของ
ชาวอาดตลาดสายสร้อยตุ้มหู

สุขกระเสริมอุดมที่นี่
ปลุกฟักเตงปลุกมันปลุกเผือก
ปลุกลงดินงามตายทุกอย่าง
แต่ก่อนมาเขากลัวความไข้
เหตุกลัวตายไข้ดงท้องป้าง
เหตุค้าขายทางดงตายมาก
ไข้เล่นหนีแต่รถมาฮอด
ผีมันกลัวกลางดงอยู่ใต้
ยิ่งสนุกกว่าชานานอก
ผู้เป็นนายพากันสมม้า
กองทหารทั้งกองตำรวจ
วางกันหน้าปากช่องจันทึก
เว้าไปหลายเสียดทางเดินหน้า
บอกไว้เสร็จชื่อบ้านจันทึก
ชื่อของเมืองนครจันทึก
มันเป็นเช็ญมกเจ็บมกไข้
เขาจึงคืนเป็นเมืองบ่ได้
คนทั้งปวงไข้ตายกันมาก
ปரியไว้เพียงเล็กน้อย
ลาดบัวขาวที่ ๓๒
อยู่บ่ไกล่อยู่ห่างออกไป
เหตุอยากให้ฮู้เขตตำบล
ไปบ่ซ้าถึงเขต ๓๓
รถเล่นไล่ทางหน้าต่อไป
นามเขามีว่าหนองน้ำซุ่น
แต่คนลาวคนไทยโคราช
หาเงินทองแต่งตัวดูอาจ
เป็นหน้าดูสาวไทยเหน็บเดียว

เห็ดหน้าเบี้ยวเบือนบึงเบิ่งชาย
รถบัสถึงสถานี
บ้านสี่คิ้ว ๓๕ พอดี
เขาช่างรับว่าเขาเป็นญวน
ลายมันห่างปล่องลายขวง
ปล่องชั้นเหลืองมุกคือลาว
ลายเป็นช่องลายล่องคามขา
เว้าให้สันสี่คิ้วบ้านงาม
จัวฝูงใหญ่แมนจัวเจ้าเมือง
มันมาขาดเมื่อตั้งเทศา
บ่ทุกข์ยากเขาฮ้างเขามี
บัดนี้ได้มาตั้งอำเภอ
ชื่อพิลึกเมืองเก่าเครื่องหมาย
เอาสร้างสี่คิ้วอำเภอ
มันพิลึกเฮานึกเฮาตรอง
รถจึงได้เดินทางต่อไป
ถึงภายนอกที่ ๓๖
โคกสะอาดแต่ก่อนบ่มี
เขาบ่ค้ำนเบิกโคกเป็นนา
เขาจึงทอดเป็นสถานี
รถบัสถึงบ้านสูงเนิน
เฮาบอกแก้คำที่สูงเนิน
ฝูงพวกไพร่ลาวจากเวียงจันทร์
เขาบ่ค้ำนเวียกใส่นาสวน
คนฉลาดช่างเว้าช่างจา
แต่ก่อนก็มีแต่คนลาว
มีตลอดทั้งเจ๊กทั้งไทย
มาอยู่ฮ้างการบ้านการเมือง

เว้าไปหลายซ้าทางเดินทาง
นามเขามีว่าบ้านสี่คิ้ว
บอกไว้ที่พวกลาวพ่ายพ
ดูกระบวนเขาบ่ซิ่นต่าง
ลายทั้งปวงดำแดงเท่านั้น
พวกคนลาวบ่ลื่นลายล่อง
เขาสร้างหลายสิมาซิ่น
เป็นสนามเลี้ยงจัวฝูงใหญ่
บ่ซัดเคื่องเจ้าเมืองโคราช
แต่ก่อนมาเจ้าเมืองจัวมาก
บอกเป็นที่การหลังฮ้างไว้
อย่าเผอเลออำเภอจันทีก
เขาเสียดายชื่อเมืองเก่าฮ้าง
อย่าลู้เผลออำเภอจันทีก
เป็นทำนองจื่อจำเอาไว้
พวกรถไฟเดินทางไปซ้า
เขายกชื่อโคกสะอาด
สองสามปีเขามาตั้งบ้าน
คนไปมาอาศัยพักจอด
ตามวิถีรถเล่นไปหน้า
นับบ่เกิน ๓๗ แท้
บ้านสูงเกินเนินสูงบ้านใหญ่
เขาขยันสร้างเฮือนสร้างบ้าน
พอสมควรบ่าวสาวสะอาด
คนไปมาชอบเขาบ้านนี้
ครั้นถึงคราวรถไฟมาฮอด
เป็นกำไรอำเภอมาตั้ง
บ่ซัดเคื่องเข้าของในหลอด

ในตลาดมีพร้อมทุกอัน
มันป๊อ ๓๘ พอดี
อันชื่อตั้งนามว่ากุดจิก
กุดนั้นคำไว้ถักกัน
ครั้นมีน้ำวังกว้างขอบยาว
น้ำเช่นนั้นเขาเอ็นว่ากุด
ยังบ่ถูกแต่คำว่าจิก
ไม้จิกน้ำใบอ่อนเป็นผัก
ไทยตะโกนเอ็นว่าจิกน้ำ
รถเล่นตามมาถึงโคกกรวด
รถจรีถึงภูเขาลาด
รถฮีบหนีเข้าเมืองโคราช
บอกไว้เสร็จโรงยาวใหญ่กว้าง
เป็นสถานท่ามกลางหว่างเค็ง
ทางอุบลไปดาววันออก
รถเขาจรแยกกันโคราช
ทางโคจรเก็งทางโคราช
รถโฮมกันคนหลายสู่มื้อ
คนทั้งหลายไปมาบ่ขาด
ตามฮิมทางชายของทุกแห่ง
มีไปตามฮิมทางหลายเส้น
มีฮ้านเฮียงเขาชายสุดยอด
หัวตะโมนนอกเวียงไปรด
คนนั่งชายสาวๆ โดยมาก
เหมือนเขาปองล่อชายไปซื้อ
ของแพงๆ ตุ่มหูสานสร้อย
เห็นผู้ชายทำดาวอกแวก
คนบ่เคยหลงกลเลยซื้อ

บอกสำคัญรถเดินไปหน้า
บอกไว้ที่กุดจิกชื่อตั้ง
มักหยุกหยิกไทยลาวต่างเว้า
เป็นสำคัญหมายวังมีน้ำ
ไปตั้งคราวบ่มีแม่น้ำ
คำว่ากุดลาวไทยว่าถูก
คำว่าจิกเป็นชื่อไม้
ลาวเขามักว่าผักกระโดน
บอกไว้ซ้ากันแก่ผู้ถาม
ฟังสำรวจ ๓๙ สถานี
ที่สะอาด ๔๐ ถ้วนพอดี
ถึงโคราชถ้วน ๔๑
สร้างใหญ่กว้างเป็นที่ทำงาน
เป็นทางเก็งกรุงเทพฯ อุบล
เฮาจักบอกทางไปอุดร
แต่กรุงเทพฯ สุดเขตอุดร
เมืองโคราชเป็นที่สำคัญ
มีของซื้อของแลกของขาย
มีตลาดแต่ข้างวัดกลาง
เขาช่างแต่งไว้ค่องไว้งาม
เขาบ่เว้นทางใหญ่ในเวียง
มีตลอดถึงหัวตะโมน
เสียงทดๆ คนซื้อคนขาย
ดูหลากหลาย เขาเอ้าขายของ
ชายหัวดี้ออยากเข้าไปแยง
ค่าบ่น้อยเขาคาดหลายสาย
คือนกแขกกินน้ำหม่นงย
เว้าชื่อๆ สาวเจ๊กแกมไทย

เบิ่งแต่ไกลงามขำยามแย้ม
งามออกางสาวนางโคราช
ชมทางไปทางมาบ่ยาก
รับส่งคนไปมาจากจรล
บางประการเชิญไปพักห้อง
ดูเกินลองแก่ควรนำเกลียด
อีตอัดเหลือทนลำบาก
ลูกผู้ชายขายกันกลางบ้าน
คือหัวมันหัวกลอยหัวเฟือก
เป็นคำจริงบอกไว้เล็กน้อย
เขาบ่จรต่อไปภายหน้า
นำสะออนงามเมืองโคราช
งามสนามทหารปืนใหญ่
นอกกำแพงแต่สวนแต่บ้าน
คลองปะลูแต่สวนตลอด
สองฟากเหมืองแต่สวนอ้อยต้อย
บ่ห่อนเคื่องไฟไปต้องได้
เป็นเศรษฐกิจด้วยกันโดยมาก
ปริยายไว้เพียงพอฮู้
บ่ให้เกิน ๗ โมงจักออก
เตรียมทั้งครัวของกินห่อเข้า
ทางบ่ไกลบัดเดียวก็จอด
ไว้เป็นคลองสถานีจिरะ
หรือยังเคื่องอยากฮู้จिरะ
ลูกในหลวงเอ็นพระองค์เจ้า
นามวิเศษชื่อกรมหลวงนครไชยศรี
ตั้งต้นใหม่สร้างค่ายทหาร
อยู่เลียบบ้ายวงขอบหนองบัว

งามแจ่มงามแก้มงามคาง
เขาบ่อาจชมได้เต็มใจ
มีรถลากรถม้ารถยนต์
เสียงทตๆ แย่งคนโดยสาร
เหตุเขาจ้องหาเงินหาทอง
เป็นหน้าเคียดจักขึ้นรถไฟ
คือทุกข์ยากอดอยากกลัวตาย
เฮ็ดหน้าด้านขาดแจกปันกัน
มันช่างเลือกทำหน้าคือลิง
เว้าจ้อยๆ เหตุรถพานอน
เฮาจิ้งกล้านอนเหลนแต่งกลอน
งามตลาดงามวัดอาราม
งามพวกไพร่เขาสร้างเขาแปง
เขาบ่ค่านสวนหมากสวนพลู
ตั้งแต่ยอดโคกกวردมาเมือง
มีบ่ค่อยเลี้ยงบ้านเลี้ยงเมือง
เอาบอกไว้เขาห่างเขามี
คนทุกข์ยากเมืองนี้บ่หลาย
พวกรถตู้ตื่นเช้าจักเดิน
เขาจิ้งบอกเตรียมเนื้อเตรียมตัว
ขึ้นรถเช้าเดินหน้าต่อไป
รถมาฮอดที่ถ้วน ๔๒
จำไว้นะอยู่เคื่องกลางเมือง
คำจिरะเป็นชื่อลูกหลวง
นามแต่เค้าชื่อจिरะบัวตวรรเดช
บุญเพิ่นมีเป็นแม่ทัพใหญ่
ท่านเป็นประธานพามาสร้างค่าย
เพิ่นเป็นตัวผู้พามาก่อ

เพิ่นจึงต่อถนนเข้าเมือง
รถมาละตั้งสถานี
เอาจิระคำตันพระนาม
ให้ปรากฏชื่อนั้นนบหาย
เวว่าแต่น้อยรถแล่นต่อไป
บอกไว้ตามพะไลชื่อหวาน
มันน่าขันหัวโพลไทยใต้
พวกอยู่ไกลฝูงลาวเมืองนอก
คนชาติไทยมณฑลพายัพ
เฮาหากเคยฟังไว้ทุกท่า
โพลพะไลหวานโพลเสียงไกล
ผู้บ่เคยฟังเขาบ่ได้
เป็นสำคัญรถเลยไปหน้า
เป็นที่เซาถ้วน ๔๔
คำว่าเนาเขมรว่าอยู่
ถ้าเป็นพระเนาเขมรเขาเฮียก
บอกตามภูมิเป็นพระหรือพะ
รถเฮาผันต่อไปภายหน้า
อันมีนามเขาเอ็นท่าช้าง
เหตุล่ำมุลแต่เดิมแถบนี้
ในคีรีเป็นดงป่าช้าง
ตามหัวโนนแถบดงแถวนี้
เหตุไปหาดงหลวงพุนที่
ตามวาที่บุฮานว่าไว้
คนสุพรรณสวยงามจนล้ำ
เฮาหลงเทียวชมดงเดินช้า
ของสำคัญพวกขายเข้าห่อ
ข้อสำคัญหลายตัวเข้าปิ้ง

สายเข้าเมืองชื่อถนนจิระ
ชื่อจึงมีสถานีจิระ
เป็นค่างามชื่อทางชื่อรถ
เป็นอุบายบอกพระนามกายสร้อย
บ้านพะไลถ้วน ๔๓
คนต่างบ้านเสียงเว้าต่างกัน
โคราชไซ้เอ็นว่าพะไล
เขากลับกลอกเอ็นว่าหวานโพล
เขาช่างนับเอ็นหัวปุ่เลย
เฮาบอกว่ามันถึกของไผ
มันบ่ไกลแต่หัวปุ่เลย
เฮาบอกไว้พออยู่ทั่วกัน
ไปบ่ช้าถึงบ้านพระเนา
บอกไว้ถึคำว่าพระเนา
บ้านพระอยู่ว่าบ้านพระเนา
ฟังสำเหนียกเฮาเอ็นบ้านตุ้ม
จำไว้นะแปลได้ต่างกัน
รถบ่ช้า ๔๕ อย่าถาม
เขาหากอ้างช้างข้ามล่ำมุล
แต่ก่อนนี้เมืองบ้านบ่มี
พวกหมอช้างมาคล้องมาโพน
ช้างหมุ่นี่ข้ามไปข้ามมา
ช้างหมุ่นี่เป็นต้นตัวดี
คนชอบใช้ช้างตันคนสุพรรณ
ช้างในป่าหมุ่นี่ฉันเดียว
เฮายังกล้าอยากชมทุกอัน
ยังมีต่อไก่อปิ้งติดกัน
อย่างไส่หิ้งตัดคอตัดดา

ออกเขาหว่าทับแบนข้างอย่าง
บ่ไช่ขายแต่บ้านท่าช้าง
น่าเสียดายเสียดแนวไก่อต่อ
ใจคือตั้งฆ่าไก่อชูมือ
ไก่อฉิบหายไก่อแพงคราวนี้
อย่าทำเข็ญใส่ตัวภายหน้า
อยากผิป้องหาเงินก็ได้
ไปเลือกเล่มเอาตามตลาด
เป็นอุบายหาเงินไปหน้า
อย่าวิตกซื้อห่วยจักรราช
ต้นแสงของไทยลาวเขาเรียก
เกิดเป็นแนวอยู่ฮิมแคะน้ำ
เป็นล่ำคัญห่วยจักรราช
ตามล่ำเนียงสืบมาแต่เค้า
รถของเขาแล่นไปภายหน้า
บอกไว้เสร็จซื้อบ้านหินดาด
บ่มีถานจิ่งเรียกหินดาด
บ่สู้ไก่อลที่ ๔๘
รถแสงส่งคนลงขึ้น
บ่สู้ไก่อลหนองกระทิงซื้อเค้า
บอกไว้จริงหนองกระทิงงัวเถื่อน
ผู้บ่เคยจงจำเอาไว้
ตามคะณะภาษาต่างชาติ
รถเขาหวังแล่นไปบ่ช้า
สถานีซื้อล่ำปลายมาศ
บ่ต้องคุณต้องหารบวักช้า
ตามล่ำเนาเขมรประกาศ
เฮาผิป้องแปลคำปะลัก

เอาขึ้นค่างท่อเข้าเอ็นขาย
บ้านจักราชปลายมาศก็ขาย
ขายบ่ท่อตัวสองสลึง
เขาช่างคือฆ่าซื้อฆ่าขาย
เฮาจักซื้อเป็นบาปเป็นเวร
อย่าได้บ้านำเงินนำทอง
แต่ให้ใช้ปลาแห้งปลาเค็ม
อย่าให้ขาดบั้งไว้ซื้อขาย
รถบ่ช้าถึงที่ ๔๖
จักราชนี้เป็นชื่อเพียงแดง
จ่งล่ำเหนียกต้นนี้เป็นแถว
เขาเลยซ่ำหมายห่วยชื่อมัน
ไทยโคราชตั้งชื่อตั้งเสียง
ให้หมู่เจ้าฟังแล้วจื่อเอา
รถบ่ช้าถึง ๔๗
หินมันลาดเป็นแผ่นเป็นลาน
รถก้าดๆ เดินหน้าต่อไป
ชื่อมันแปลกว่าห่วยแถว
เสียงอื่นๆ เดินหน้าต่อไป
ที่ ๔๘ เอ็นบ้านหนองกระทิง
มีกลาดเคลื่อนลาวเอ็นว่าเมย
เฮาบอกให้กันแก้โลเล
ผู้ฉลาดเว้าต่อภายหลัง
เถิงคราหน้า ๕๐ พอดี
ล่ำปลายมาศตกทางฮ่วมมูล
เป็นล่ำน้ำล่ำห่วยจื่อเอา
ชื่อปลักมาศเป็นชื่อล่ำคลอง
เขมรปะลักไทยหักเงินบาท

เขมรว่ามาศไทยเรียกทองคำ
แปลไว้ด้วยห้วยเงินห้วยคำ
อย่าประมาทฟังแล้วจื่อเอา
ไปข้้า ๕๑ พอดี
ทะเลนไชยบ่ถึกชื่อแท้
ทะเลนไทรเป็นชื่อต้นไม้
สีทะเลนไชยคำไทยเขาว่า
เป็นกรรมเวรเขมรต้นหน้า
เป็นทางไกล ๕๒ ถ้วน
บุรีรัมย์เป็นเมืองมาก่อน
ต่อไปนี้เขมรมีมาก
รถไฟยังบ่มีมาฮอด
ตามบริเวณป่าไพรมีมาก
จับใส่หน้าฮั่วสวนสร้างบ้าน
ตามมรรคาบ้านลาวตลอด
บอกสะเกนไว้พอให้ฮู้
ที่อาศัยถ้วน ๕๓
คำตะโกเป็นชื่อต้นไม้
รถบอคาเล่นต่อไปอีก
อันมีคลองเอ็นห้วยหินลาด
อันมีนามว่าบ้านกะลั้ง
ฟังสำเหนียกจำไว้ให้ดี
อย่าวิตกเขาเอ็นลำชี
ไทยว่าฝั่งมีมากมีหลาย
อย่าประมาทคำว่าลำชี
ลำชีนี้สั้นน้อยบ่ยาว
ฟังสังเกตอยู่เหนืออุบล
บ่ชี้ฮ้าย ๒ ฟากแคมชี

ควรรักจำเงินคำชื่อห้วย
ควรรำนำภาษาต่างชาติ
รถของเขาเล่นต่อไปหน้า
สถานีชื่อบ้านทะเลนไชย
เขมรแท้ชื่อทะเลนไทร
ลาวเขาใช้ว่าต้นหลวงไชย
บอกทุกท่าทั้งภาคเขมร
รถของข้าเดินเรื่อยต่อไป
มีชื่อล้วนเมืองบุรีรัมย์
แต่เป็นบ่อนสิ้นเขตคนไทย
ตั้งแต่ภาคปางก่อนปางหลัง
แถบนี้ตลอดเป็นเขตเขมร
พวกลาวจากฝ่ายใต้ขึ้นมา
ลาวบ่ค่านจับใส่จับนา
มาอยู่ฮอดแกมบ้านเขมร
พวกรถตู้เขาเล่นเลยไป
บ่ให้ถามชื่อบ้านตะโก
ลาวเขาใช้เอ็นหมากโกนา
ถึงที่ฝัก ๕๔ เป็นรอง
รถก้าดๆ เข้า ๕๕ สถานี
คำกระลั้งหมากลั้งลาวเรียก
สถานีที่ ๕๖
ใกล้ลำชีมีดงป่าเผิง
เขาชื่อขายทุกปีบ่ขาด
บ่ใหม่ชีเดียวเท่านั้น
ชีทางลาวใหญ่ยาวสุดเขต
เป็นแม่ชลแยกมูลฝั่งซ้าย
คนเขามีหลายเมืองหลายบ้าน

คนหลายล้านสร้างไ้ทำนา
ไปตลอดภูเขียวภูเวียง
รถแล่นปรวดถึงเมืองสุรินทร์
รถหยุดเสร็จคนขึ้นคนลง
ในเขตของเมืองสุรินทร์
เมืองกลางโคกแม่น้ำมี
ปล้ำปากใช้น้ำตามสระ
ใกล้ป่าไม้ใกล้เขตภูเขา
เห็นจักสร้างมากกว่าพันปี
คนในพื้นที่ในเหล่าในกอ
ยังปลาดแต่ไพร่ตามดง
เป็นกากซากก่าๆ ด่าๆ
เว้าถึงชั้นการทางการเมือง
หาพอใช้พอกินพอทาน
ดูถูกเมืองป่าเมืองดง
ไปบ้ำถึงบ้านเมืองที่
เฮาจักแกดบอกไว้พอดี
เหมิดความเว้าประวัติปมี
ถึงบ้ำ ๕๙ สถานี
กระโดนค้อบถักภาษา
กระโดนคว่ากระโดนโคกของลาว
รถจักรใช้เดินหน้าต่อไป
อย่าคางแคงที่ ๖๐ ถ้วน
ตามสะเกนชื่อลาวไม้ตัว
บ้านระแงงอำเภอมำตั้ง
นามเขามีสี่ชะระภูมิเมืองเก่า
คนทั้งหลายเรียกอำเภอนใหม่
ตามภาคภูมิเขมรเป็นพื้น

พรรณนาถึงปลายสุดยอด
กล่าวไว้เพียงคำกลอนบ้ำขาด
เมืองสุรินทร์ถ้วน ๕๗
เฮาประสงค์อยากใ้ผู้เหตุ
เป็นที่ดินแต่ดงแต่โคก
ยังมีดีแต่บั้งสระมาก
มีผักปลาหากินก็ไ้
ดูสำเนาเป็นเมืองเก่าฮ่าง
ชาวบุรีเขมรเป็นพื้น
งามล่อใหญ่สูงสะอาด
ดูทรวดทรงหางมไ้ดัก
เขาว่าคนขำชอบกันอย่างนั้น
เขาบปีติหาเงินมาไว้
พอสำราญเลี้ยงเมียเลี้ยงลูก
รถประสงค์ต่อไปภายหน้า
สถานีที่ ๕๘
บ้านเมืองที่เป็นบ้านเมืองเก่า
รถออกหนีต่อไปภายหน้า
บอกใ้ดีชื่อบ้านกระโดนค้อ
ตามภาษาว่ากระโดนคว่า
เฮาสืบสาวแปลคำมาไว้
บ้ำสู่ไกลถึงบ้านระแงง
ระแงงล้วนเป็นชื่อเขมร
ไทยไม้แต่หัวเขมรเอิ้นระแงง
มาอยู่ฮ้างใกล้สถานี
เอาชื่อเก่ามาตั้งเครื่องหมาย
อำเภอนใหม่สี่ชะระภูมิ
เว้าตั้งๆ บ้านโคกดินทราย

การค้าขายกันดารทุกสิ่ง
รถเดินเลิงชนของมาให้
บอกสำคัญไว้เพียงเล็กน้อย
บอกไว้เสร็จซื้อบ้านกะลัน
จงสำเหนียกไทยเรียกไม้เซลง
แปลเป็นท่าเรียกว่าบ้านเค็ง
พวกรถตู้ไปหน้าบหน
พากันทราบที่ถ้วน ๖๒
จงสังเกตคำว่าสำโรง
จงพิสูจน์คำหาบต่อไป
เดียวกับเปลี่ยลาวอื่นอย่างเดียว
พวกรถตู้เดินหน้าต่อไป
ห้วยรถทอดเขาเอ็นทับทัน
มีป่าไม้อ่าวกว้างเป็นนา
จงสังเกตต่อนี้แดนลาว
ทัพของเจ้าอนุเวียงจันทน์
เขามาเสพตั้งค่ายเกณฑ์พล
ห้วยอันนี้มีต้นทันหลาย
มันเป็นสิ่งเอ็นห้วยหมากทัน
กองทัพยังอยู่นี่หลายเดือน
บอกไว้ด้วยชื่อห้วยทัพทัน
สำเหนียกไว้พอแก่ผู้ถาม
รถเล่นเข้าที่จอดหนองแคน
รถเขาจอดคนขึ้นคนลง
คำต่างๆ เขาเอ็นว่าแคน
เขาต้องสอบหัดเป่าหลายเพลง
มีดี้นดาตเขาเอ็นว่าแคน
แสนลำปากเขาเอ็นเหมือยแคน

ยังแควนยั้งแต่รถมาถึง
มันจึงได้ขายแลกสู้กัน
รถเล่นค่อยถึงที่ ๖๑
คำกะลันเขมรเขาเรียก
ลาวหมากเค็งจำคำเฮว่า
บ้านหมากเค็งบอกไว้พอสู้
รถไปจนถึงสำโรงหาบ
เฮาจักปองบอกพอสู้เหตุ
ต้นล้มโงงคาลาวเขาพูด
อย่าสงสัยต้นสำโรงเดี่ยว
อย่าเฉลียวบอกไว้พอสู้
ถึงทับไชย ๖๓ ที่จอด
ห้วยทับทันมันเป็นห้วยใหญ่
อยู่ค้ำคาเขมรหมดเขต
เฮาจักสาวทับทันมาว่า
เกิดสำคัญกบฏกรุงเทพฯ
อยู่ตำบลไกล้ห้วยอันนี้
มันเกิดยายอยู่ไกล้ตลิ่ง
เป็นสำคัญกองทัพมาตั้ง
เลื่อนสะเทือนทัพทันชื่อห้วย
ลาวหมากทันพูดทราไทยเรียก
ผิดก็ตามเฮามีความว่า
บ้านหนองแคน ๖๔ ทอด
เฮาประสงค์ให้ฮู้หลายอย่าง
คำว่าแคนหมอลำเขาชอบ
พวกนักเลงเป่าได้หลายवाद
อีกมันแสนเดินทางทุกซุ่ยยาก
อีกกกแคนเป็นชื่อต้นไม้

มีปี่ไฮ่ไทยว่าตะเคียน
เขาจึงใส่ชื่อว่าหนองแคน
พวกรถตู้เดินหน้าต่อไป
รถเขาทอดที่บ้านกำแพง
เป็นสำนักเมืองเก่าภูฮาน
เหลือแต่กากเมืองเก่ากำแพง
จึงกล่าวกันว่าบ้านกำแพง
เฮาจักซีไปนี่ปี่ไกล
ในเขตขวางใกล้ฝั่งฮิมสระ
เป็นสถูปของคนภูฮาน
ผู้หญิงมีผิวผู้ชายออกลูก
เป็นปฤษณานูฮานสืบต่อ
บ่ท่อนเคื่องชื่อเมืองศิระเกษ
ไปสถาตั้งเมืองขึ้นใหม่
เป็นเมืองวิเศษเดียนี่สืบมา
เฮาซอกใส่หาเว้าสู่ฟัง
รถประเวศเดินหน้าต่อไป
ตั้งแม่แห้ว ๖๖ สถานี
มีไม้แต่เป็นป่าเป็นแถว
เขาจึงตั้งเป็นชื่อเครื่องหมาย
คำไทยแท้มะค่าแต่เสาเฮือน
รถเล่นไต่สืบต่อตามราง
ที่รถทอด ๖๗ พอดี
เฮาบ่พลังคำเว้าว่าเนียม
บ่มีลูกเขาปลูกตามฮาง
ผู้บ่าวก้มชมแก้มผู้สาว
สาวเกือบล้มบ่าวจวบเต็มแสง
ตั้งคือยักษ์มันอยากกินคน

มีเสียนเสียนฮิมหนองต้นใหญ่
บอกเป็นแผนคำแคนพอฮู้
บ่สู้ไกลรถถึงที่จอด
บ้านกำแพง ๖๕ ที่พัก
เหม็ดตำนานยังเหลือแต่ทราก
เขามาแปลงปลูกเฮือนสร้างบ้าน
เหม็ดทั้งแขวงของเก่าอยู่
มีน้ำใสสระโตใหญ่กว้าง
มีขรุขระสถานทวารูป
มีตำนานว่าสระสี่แจ่งมีแฮ้งสี่ตัว
เขาสร้างผูกเว้าต่อกันมา
เผิ่นมาก่อสร้างบ้านสร้างเมือง
ถือเอาเลขเมืองเก่ามีสระ
จึงได้ใส่ชื่อว่าเมืองศิระเกษ
บ่มีตำราภูฮานบอกไว้
คนภายหลังจักได้ฮู้เหตุ
รถเดินไวจอดโนนบ้านแต่
บอกไว้ที่คำว่าบ้านแต่
มีตามแนวที่เขาสร้างบ้าน
คนทั้งหลายจึงเอ็นบ้านแต่
อย่าบิดเบือนเว้าไปทางใหม่
หยุดแยกทางบ้านเนียมที่จอด
ชื่อมันมีบ้านเนียมเขาตั้ง
คำว่าเนียมโบหอมเขาปลูก
ปลูกตามถางหอมเนียมหอมอ้ม
เหตุผู้สาวเห็นบเนียมเห็นบอ้ม
สาวหน้าแดงใจเต้นตึกตึก
เว้าบ่จนกล่าวพอฮู้เหตุ

อุปเทศจักเอ็นบ้านเนียม
มาอยู่ยั้งทั้งลูกทั้งหลาน
มาตั้งอยู่จึงเอ็นบ้านเนียม
จักกล่าวตำนานหน้าต่อไป
ศิระเกษ ๖๘ สถานี
พวกเจ้าชู้ล่าเล่นไล่กัน
ตั้งแต่เค้าเขาตั้งบ้านดอน
ตั้งที่นี่ใกล้ห้วยสำราญ
ศิระเกษเป็นชื่อสระหลวง
ชื่อเมืองศิระเกษเป็นต้นสืบมา
มากกว่าฮ้อยเขาสูงเขาเฮือง
มีตลาดสินค้าสินขาย
คนป่ค้ำมีฮิ้วมีสวน
มีหัวด้าวหัวเขตหัวแดน
ไทยโคราชไทยใต้ไทยเหนือ
เจ้าอ่วยฮ่วยไทยส่วยไทยเยอ
เฮามักไปบอกไว้หลายทาง
นั่งตลาดเห็นเหน็บเตียวมังมอ
เว้าลือๆ ชายถูกสู้อัน
นับด้วยฮ้อยด้วยหมื่นด้วยแสน
ไผ่อยากเบ็งลองเที่ยวไปดู
นุ่งผ้าลิวใส่สร้อยตุ้มหู
ป่หน้าข้ามหน้ายกหน้าแยง
ฮีบไปเบ็งสาวเจ๊กสาวไทย
งามอ้วยฮ่วยสาวยอปู้ไทย
งามอ้วยฮ่วยคือหมากส้มโอง
เฮ็ดลีนตีนผูกตุ้มแขนยัน

พ่อเถ้าเนียมแกพามาตั้ง
ทั้งวงศ์วานเพื่อนฝูงเป็นหมู่
ชื่อจึงเทียมตาเนียมพ่อบ้าน
รถเล่นไวถึงเมืองสระเกษ
อย่าฟ้าวตีจักบอกให้ฮู้
บอกลำคัญเมืองเดิมเมืองเก่า
พอสมควรยกมาตั้งนี่
เป็นสถานมงคลหมายเหตุ
เจ้ากระทรวงจดหมายบอกเหตุ
นครอายุบ่ฮ้อย
พวกผ้าเหลืองพระสงฆ์นักปราชญ์
มีเจ้านายขุนกวนพ่อบ้าน
พอสมควรต้นหมากต้นพรวัว
บ่อขาดแคนบ่าวสาวหลายชาติ
มีลั่นเหลือไทยลาวไทยส่วย
เว้าปีเลอหุ่งซิ่นตาใหญ่
พวกไทยกลางไทยเมืองโคราช
ได้บ่พอทั้งชายทั้งฮู้
เขาลำคัญเงินค้ำบ่ฮ้อย
บ่ขาดแคลนคนลาวได้เผิง
ตั้งหน้าดูสาวไทยแอวกี้
หน้าเอ็นดูคืออนกเบ็ดน้ำ
เว้าแผงๆ ไปไเฮ้ไปเบ็ง
สาวไทยไกลสาวลาวสาวส่วย
งามสุดใจสาวไทยบ้านส่วย
นุ่งผ้าถงเขาเอ็นว่าลีน
ของลำคัญกระจอนยอไล่ต่าง

เป็นแม่ช่างเพศยิ่งกว่าสาว
ตัดดอกไม้หุ้ช้ายเป็นแหยม
คือคนป่วยตาเพื่องตาสลิ่ง
แก้วจู้จี้ตัวละเล่นบ่อาย
นำลั้งเวชเขาเอิ้นดูขัน
เมืองอยู่ฮ้อยปลายเขตปลายแดน
เมืองขี้ป่วยขี้ใช้ขี้เจ็บ
เอามาใส่ทับชื่อเมืองดี
อุปติเหตุให้เอิ้นขุขัน
เผิ่นยังแก้ตายได้ดังคน
บ่ขัดแข่งจึงถึกบุญฮาน
ไหว้พระบาทตนยอดสินไชย์
ไผจักลอนขัดขึ้นต้องเสพโดยดอบเจ้า)
เหตุเสียดายเมืองศิระเกษ
ให้เป็นการจบลงเพียงนี้
บ่สู้ไกลหนองแวงที่จอด
บอกไว้ที่หนองแวงชื่อหญ้า
อย่าระแวงตันบรีอไทยเรียก
อนุสนธิ์รถไฟเล่นทอด
เป็นสถานที่ ๗๐ ถ้วน
คำบ่ยาวการแปลบ่ยาก
ถึงสถาน ๗๑ เขาว่า
คำนี้เคยที่เมยมาอยู่
เป็นชื่อข่าน้ำคำน้ำซบ
เฮาหากเคยงัวกะทิงบอกไว้
พระจอมธรรมอำเภอมที่ตั้ง
การจักไปจักมาก็ง่าย
การรับรองเจ้านายบ่ยาก

เพศของลาวเขางามพอใช้
ตาเขาแหลมเบิ่งชายเชิงหน่วย
คนขี้หึงแม่นสาวเมืองนี้
เฮาเสียดายแต่เมืองสระเกษ
บ่ลำคัญขุขันเมืองน้อย
เมืองอยู่แขนเขมรแกมส่วย
เอามาเหน็บทับถมเมืองใหญ่
เมืองมั่งมีชื่อเมืองศรีสะเกษ
เป็นอัครวรยศชื่อเมืองแท้ๆ
อย่ากังวลเจ้านายเผิ่นแต่ง
ตามตำนายักษ์วรยุราช
(ว่าพระราชเจ้าจำเสพสุนัขขากี้ดี
คำเฮาว่าเฮาจ่มมากมาย
ไว้เป็นเหตุแก่ลูกแก่หลาน
เฮาจักขี่รถเล่นต่อไป
รถมาทอด ๖๙ พอดี
หนองตรงหน้ามีตันหญ้าแวง
เพ็งสำเหนียกจำไว้สู่ตน
เล่นไปจอดบ้านท้อบ่ปาน
ชื่อล้วนๆ บ้านคือคำลาว
รถจ่ากๆ เดินหน้าบ่ปาน
ตามชื่อเก่าว่าบ้านคำเมย
บอกให้ฮู้ศัพท์ว่าคำคำ
บ่ใช้ลับเอิ้นว่าคำเมย
บ้านนี้ใหญ่จังหวัดขุขันไว้
มาอยู่ฮ้อยไกลเขตรถไฟ
การจับจ่ายซื้อข้าวซื้อของ
บ่ลำบากจึงตั้งอำเภอ

อย่าสู้เปลอگانทรารมย์อยู่นี้
ชื่อของมันเอามาไว้พี่
เมืองอยู่ห้อยสังชะชุนท์
ไผ่บ่เคยฮีบจำเอาไว้
บ่สู้ไกลถึงบ้านโนนผึ้ง
เฮาจักปองเอาผึ้งมาเว้า
มันหน้าเคื่องบ้านลาวเอ็นผึ้ง
เฮาประสงค์บอกไว้เล็กน้อย
แก้คำถามห้วยกระยุงจำไว้
ไปหลายคราวปากกระยุงมีมาก
ไม้ชิงชันแดงดงก็เรียก
บอกลำคัฏรถเดินไปหน้า
รถมากลายสถานีเขาตั้ง
บอกไว้ที่บุงหวายบ้านเก่า
บุงเขาหมายกุดวังปากกว้าง
ส่วนภายในใหญ่ยาวน้ำมาก
บุงหมากนาวบุงหวายปากสั้น
เขาจึงหมายบุงหวายเป็นชื่อ
เป็นตำนานสืบไปภายหน้า
ไปเหม็ดทาง ๗๕ สุดยอด
อยู่ทักซิณอุบลเมืองใหญ่
เขาจึงพูนถนนลงท่า
เว้านิทานวารินทร์ให้ฮู้
มันอยู่แขวงอุบลทางใต้
ตามพื้นดินชื่อค้ำน้ำแซบ
ตามวงค์วานเอ็นค้ำน้ำแซบ
คนทั้งปวงถางดงสร้างบ้าน

แต่ก่อนก็อยู่เขตชุนท์
กันทรารมณ์ก่อนนี้เป็นเมืองน้อย
มาไว้ฮั้นหมูบ้านคำเมย
เขาฮีบไซจักรแล่นเลยไป
บ้านโนนผึ้งพอถ้วน ๗๒
ลาวหมู่เจ้าเอ็นผึ้งทั้งเมือง
เป็นผึ้งวิ่งฮวงโต้นหย่อนลง
รถแล่นค่อยถึงเขต ๗๓
ห้วยนี้ไซ้มันใหญ่มันยาว
แปลบยากเอ็นห้วยกระยุง
จงสำเหนียกความเว้าต่างกัน
บ่ได้เข้าถึงบ้านบุงหวาย
รถมายั้ง ๗๔ พอดี
เฮาจักเหล่าค้ำบุงค้ำหวาย
ใกล้แม่น้ำปากทางบ่ไกล
ต่างแต่ปากทางสั้นทางยาว
เว้าจั้นๆ ฮิมบุงมีหวาย
พากันจื่อเอาไว้เนอหลาน
รถบ่ซ้อออกเล่นตามราง
ที่เขาจอดอำเภอวารินทร์
อยู่ทิศใต้คนพากฝั่งมูล
เป็นสง่ารถแล่นบ่นาน
เดินไปกู่เมืองเก่ามาแบ่ง
เอามาไว้อำเภอทักซิณ
ค้ำน้ำแซบน้ำซับกินหวาน
มันบ่แคบดงกว้างใหญ่หลวง
ผู้บ่ค้ำสร้างฮู้สร้างสวน

ผู้เป็นกวนสร้างโงงเขื่อนใหญ่
เป็นสนามรถไฟมาจอด
อย่าเผลอเลอชื่อเมืองของเก่า
อยู่ทักษิณฟากมูลทางใต้
บ้านตาดิกบ้านฝั่งบ้านกลาง
บ้านบกกลางคูเมืองก็ใกล้
เต็มสถานกุดละงุมปลายเขต
อยู่ป่าใกล้เต็มดงป่าไม้
บ้านลับสนผู้คนมีมาก
ทั้งหญิงชายชื่อชายเกลื่อนกลาด
เป็นระวางชื่อกินปยาก
ตามคลองลาวเว้ากันก็ง่าย
เงินบ่พอขอเอาตัวตั้ง
เลยตามเลยเงินทองบ่เว้า
ใจผู้สาวมันชอบแต่ย่อง
บ่ต้องถามบ่ถามก็ซึ้ง
งามลั่นถงงามแพรเขาตุ้ม
งามเหลือตาคือนกขี้ตี
พวกสาวลาวชอบบ่อย่างนี้
ลงรถใหญ่ขนถ่ายรถยนต์
รถเขาทำจักเสียเวลา
แล้วจึงผ่อนมาขนภายหลัง
ไฟก็อ้างแต่รถตัวดี
เล่นมาจอดฮิมน้ำแคมมูล
บ่ได้หล้าดูบ้านดูเมือง
เฮาบ่อ้างอวดฮู้อวดเห็น
ใจบ่ชื่นถึงแล้วฮีบนอน

ผู้เป็นไพร่สร้างขึ้นพองาม
บอกตลอดเฟิ่นตั้งอำเภอ
ฮู้ให้เท่าอำเภอวารินทร์
หมู่บ้านใกล้บ้านก่อบ้านจิก
บ้านไม้ค้ำบ้านค้อบ้านหวาง
อยู่ทางใต้แม่หนองหาร
ที่วิเศษใกล้เขตรถไฟ
เฮาบอกไว้พอฮู้ตำบล
บ่ลำบากทางค้าทางขาย
มีตลาดสุดเขตสุดทาง
บ่ลำบากบ่าวๆ สาวๆ
เว้าเบียงบ่ยเสียแล้วฮู้ขอ
ตัวไปฮั่งเป็นข้าเป็นเขย
บอกเป็นเค้าการเกี่ยวสาวลาว
ให้ฮีบจ้องย่องว่างาม
ย่องต่างๆ งามวาทางมวง
งามอุ่มลุ่มคือลุ่มลักปลา
คือแมงปี้มันแ่อนกลางหวาง
ตะโตตั้งเดินกลอนไปใหม่
พากันขนบันทุกอย่าช้า
ให้ฮีบมาขึ้นรถเสียก่อน
เป็นตาซังแต่พวกรถจ้าง
ครั้นได้ที่รถเล่นมาฮอด
เจ้าประคุณรถมาถึงค้ำ
มั่วแค้นเคืองรถยนต์เฮือจ้าง
เป็นกรรมเวรขนของเด็กตื่น
คอยฟังกลอนวันหลังเฮาตื่น

ใจเฮาชื่นจักเที่ยวชมเมือง
เหมือนดั่งกุ่มเมืองขึ้นให้สูง
เลียบฮิมท่าของเมืองอุบล
เฮื่อนไผอยู่แควน้ำสบาย
วัดก็มากฮิมน้ำมีสาม
ใต้เป็นคู่วัดหลวงวัดกลาง
แต่บ้านใต้ตลอดบ้านเหนือ
บ่ใช้บ่อยแปดเส้นทางหลวง
มีตลาดสี่แยกตึกแถว
ซื่อกับข้าวกับแกลุ่มของกิน
ไทยโคราชมากกว่าไทยลาว
นั่งตลาดขายแทบทุกอัน
ยิงวิเศษเครื่องใช้ของสอย
เขาตั้งร้านอยู่กลางถนน
พวกตลาดเขามั่งเขามี
ปล้ำปากการบ้านการเมือง
ผู้พิพากษตัดสินคดี
เขาเที่ยวตรวจเมืองบ้านอยู่เย็น
ฮีดก็คัดครองวัดครองสงฆ์
บวชแท้ๆ บวชสุตรบวชเฮียน
เฮาจักเว่าบอกผู้มาไกล
จำเอาวาดให้ฮู้จักคน
มันบ่แปลกแต่ใจกับแกว
ดูตลอดคนไทยคนลาว
คันไปเที่ยวให้เบิ่งผู้สาว
สาวต่างบ้านสาวแจ็กผมยาว
สาวหัวโล้นผมสั้นสาวไทย

อย่าฮ้อนเคื่องจักบอกให้ฮู้
พวกตาลุงฟิงเยอจักว่า
ดูลับสนเฮือนชานเป็นหมู่
ยามน้ำหลายชนของบ่ยาก
เป็นวัดงามสุปฏิญ์เหนือหมู่
ตัดเป็นทางถนนสายใหญ่
ตัดเป็นเครือถนนใหญ่กว้าง
ตัดทางขวางทางซอยยิ่งมาก
เสียงแซวๆ ยามเย็นยามเช้า
น้ำเย็นดีแต่ชาวตลาด
พวกสาวๆ ชายของตามกาด
ของสำคัญผ้าแพรเครื่องเทศ
มีจนพอยปิดเฮือนกวาดบ้าน
คนลับสนซื่อขายบ่ขาด
เป็นเศรษฐีด้วยกันมีมาก
บ่ฮ้อนเคื่องขุนนางมีมาก
เจ้าภาษีพลทหารตำรวจ
พวกชาวเถรสมภารเจ้าวัด
บวชจำนงเอาบุญแท้ๆ
บวชซิดเขียนเขียนธรรมพระเจ้า
บ่เคยไปจักหลงตลาด
คางเป็นชนเขาเอิ้นว่าแขก
ดูบั้นเอวกางเกงมันสอด
เป็นกาวๆ ทุ่งผ้าเหน็บเตี่ยว
แม่นสาวลาวนุ่งซิ่นหัวก่าน
นุ่งกางเกงเทศคือโกโจ้น
เขาเต็มใจนุ่งผ้าเหน็บเตี่ยว

เขาเดินเที่ยวเพศคองคือลึง
แก้วจั้นๆ จำไว้อย่าหลง
เฮาอดเว้นคำเย่าบ่ไหว
มันบ่แคว่คองฮ่างคองมี
ของเป็นลูกเป็นเหง้าเป็นใบ
อย่าให้ไฮ้ขายได้ทุกอัน
อย่าสู้คือหาฮ่างหามี
อย่าประมาทเป็นชาติชายหญิง
อย่าให้แพ้ไทยต่างภาษา

เพศผู้หญิงต่างกันอย่างนั้น
เฮาประสงค์แต่งกลอนอ่านเล่น
ทางรถไฟเหินมาฮอดแล้ว
ให้ยินดีเฮ็ดสวนของปลูก
อุตสาห์ไปหามาปลูกไว้
เป็นลำคัญพวกกรถจักซื้อ
เป็นเศรษฐีนำเขาจักชาติ
เฮ็ดจริงๆ ฮ่างมีแท้ๆ
โยนิกาจบลงเพียงนี้ ๕

คุณแห่งพระสงฆ์

(เชียงใหม่ วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๓๑)

อิทานิ โสรวาเร สนุหิปติตาย ปริสาย สงฆคุณกถา ภาสิสุสามิ ตัง สุณาถ
สมาคตาติฯ

ณ วันนี้ เป็นวันเสาร์ เป็นวันที่บริษัทนักเรียนนัดประชุมกันในพระวิหารเจดีย์หลวง
ที่นี่ เป็นครั้งที่ ๔ ด้วยท่านทั้งหลายมีผู้อำนวยการเป็นประธาน พร้อมทั้งครูและนักเรียน
ทั้งชายและหญิงได้มาสโมสรสันนิบาตเพื่อจะฟังธรรมเทศนาอันเป็นพุทธโอวาท ศาสนา
คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าสำหรับจะปฏิบัติได้ตาม

ถ้าพวกเราเป็นชาวสยาม เป็นพุทธมามกะมาแต่บรรพบุรุษ จำเป็นจะต้องศึกษา
ให้เข้าอกเข้าใจทางพระพุทธศาสนาไว้สำหรับตนทุกๆ คน คือพวกเราที่เป็นเด็กนี้แล
จะต้องเป็นผู้ใหญ่รับมรดกพระพุทธศาสนาสืบไป ที่เป็นผู้ใหญ่บำรุงพระพุทธศาสนา
อยู่ทุกวันนี้แต่ก่อนก็เป็นเด็กเหมือนสุนัขจิ้งจอกทั้งหลายนี้เอง ครั้นเติบโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้น
ก็แบ่งออกเป็น ๒ พวก พวกที่เป็นนักบวชก็รับมรดกทางนักบวชต่อกันมา พวกที่เป็น
ชาวบ้านก็รับมรดกเป็นอุบาสกอุบาสิกาทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาต่อกันมา เบื้องหน้า
ต่อไปก็ต้องพากันรับมรดกพุทธศาสนาสืบต่อกันไปอย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด

วันนี้ก็จักแสดงพระสังฆคุณอันเป็นวัตถุที่ควรเคารพ ซึ่งเป็นประการที่ ๓ ให้พากัน
เข้าใจไว้ด้วย พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ๓ ประการนี้ ท่านให้ถือเอาเป็นสรณะที่พึ่ง
ถ้าเราไม่รู้ไม่เข้าใจก็จักไม่รู้ว่าจะพึ่งท่านอย่างไร

ความจริงมนุษย์ทั่วโลก ถ้าเป็นชาติอันเจริญแล้ว เขาต้องมีศาสนาไว้สำหรับเคารพ นับถือทุกชาติ ศาสนานั้นแปลว่าคำสอนของนักปราชญ์ ศาสนาที่เลื่องลือมีชื่อเสียง อันโด่งดังอยู่ในโลกทุกวันนี้มี ๓ คือ พุทธศาสนา ๑ คริสตังศาสนา ๑ อะหล่าศาสนา ๑ คริสตังศาสนา ยกพระเยซูขึ้นเป็นพระศาสดา อะหล่าศาสนา ยกพระโมหะหมัดขึ้นเป็นพระศาสดา แต่พระศาสดาทั้ง ๒ นี้มิได้ยกตนเป็นพระเจ้า เป็นแต่ผู้รับใช้ ผู้แทนพระเจ้า ให้มาสั่งสอนมนุษย์เท่านั้น คริสตังศาสนา ชาวประเทศยุโรปโดยมากถือเอาเป็นเจ้าของ อะหล่าศาสนา ชาวประเทศอาหรับโดยมากถือเอาเป็นเจ้าของ ส่วนพุทธศาสนานั้น พระบรมสวดตศากยมุนีสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพระสยัมภู ตรัสรู้ธรรมอันเป็นประเสริฐ ขึ้นเอง เป็นพระเจ้าเอง ไม่ได้รับใช้ใคร ไม่มีใครเป็นใหญ่ในทางตรัสรู้ยิ่งกว่าพระองค์ ส่วนพุทธศาสนา นี้ ชาวประเทศเอเชียฝ่ายตะวันออกโดยมากถือเอาเป็นเจ้าของ

ว่าโดยเหตุผล คริสตังศาสนา อะหล่าศาสนา แสดงเพียงสวรรค์ว่าเป็นยอดแห่งความสุข ส่วนพุทธศาสนา แสดงว่าพระนิพพานเป็นยอดแห่งความสุข ผลที่สุดมีวิเศษต่างกันดังนี้

การที่ยกศาสนาต่างๆ มาแสดงให้ฟังดังนี้ ประสงค์จะให้รู้ไว้ว่า ในโลกนี้มีศาสนา ใหญ่อยู่ ๓ ศาสนาเท่านั้น พระศาสนาทั้ง ๓ นั้น ล้วนแต่ประกาศคุณงามความดีแก่ ผู้ประพฤติปฏิบัติให้ได้รับความสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้าเหมือนกัน เป็นศาสนาที่ดีวิเศษ ด้วยกันทั้ง ๓ แต่ที่จะประกวดกันให้รู้ว่าศาสนาไหนจะยิ่งและหย่อนกว่ากันด้วยเล่ห์หลมคมใน ข้อนั้นเป็นวิสัยของนักปราชญ์ผู้เป็นจินตทวิจะพึงรู้พึงวินิจฉัย

แต่ให้พึงรู้พึงเข้าใจไว้ว่า ศาสนาในโลกเป็นของกลางด้วยกันหมด คนชาติใดจะถือศาสนาใดก็ได้ แต่ให้ชาติที่รับปฏิบัติมีอิสระ มีกรรมสิทธิ์ คือเป็นเจ้าของแก่ศาสนานั้น ถ้าชาติไม่ได้รับความเป็นอิสระ ไม่ได้รับความเป็นกรรมสิทธิ์ คือว่าคนชาติที่เขาถือ มาก่อนเขาไม่ยอมให้กรรมสิทธิ์ เขามาสอนให้นั่นแหละ แต่เขาตามมาปกครอง เป็นอิสระ เขาตามมาถือกรรมสิทธิ์อยู่ ศาสนาเช่นนั้นเราไม่ควรถือเพราะเสียเกียรติยศของชาติ

บัดนี้ จักเล่าถึงความเฉลียวฉลาดของบรรพบุรุษของพวกเราที่รับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเป็นเจ้าของ คือพระพุทธรเจ้าไม่ใช่คนชาติเรา เป็นคนชาติอริยกะ ตามพระพุทธรประวัติว่าอยู่ประเทศอินเดีย เมื่อพระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว ก็ทรงประกาศพระศาสนาอยู่ประเทศอินเดีย ไม่ได้เสด็จมาสั่งสอนถึงประเทศสยามเรา จะเล่าให้ฟังตามศาสนาประวัติ เมื่อพระพุทธรเจ้าของเราเสด็จนิพพานแล้ว ในระหว่าง ๒๐๐ ปีเศษ ในครั้งนั้นเป็นรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งเมืองปาฏลิบุตร ได้พระโมคคัลลีบุตรเป็นพระมหาสังฆนายก ยกตติยสังคายนาเสร็จแล้ว พระเถระเจ้าพิจารณาด้วยอนาคตังสญาณเห็นว่าพระพุทธรศาสนาจะไปรุ่งเรืองเจริญอยู่ในปัจฉิมประเทศ จึงได้แต่งตั้งให้พระเถระผู้แตกฉานในพระธรรมวินัย พร้อมด้วยพระอัครบัณฑิตครบคณะอุปสมบทกรรม แยกกันออกไปประกาศพุทธศาสนาเป็นหลายสาย ในประเทศลังกาและประเทศสยามก็คราวเดียวกัน

ในประเทศสยามเรา ปรากฏตามศาสนประวัติว่ามี ๒ สาย คือ โยนกประเทศ ซึ่งนิยมกันว่าเมืองเชียงแสน สาย ๑ สุวรรณภูมิประเทศ นิยมกันว่าเมืองท้าวอุทอง อยู่ระหว่างนครปฐมกับกาญจนบุรีต่อกัน สาย ๑

ถ้าหากเป็นความจริงตามศาสนประวัติ เราพึงเข้าใจว่าพระเถระเจ้าทั้งหลายที่นำเอาพุทธศาสนามาประกาศนั้น ไม่ใช่คนชาติสยามเรา คงเป็นคนชาติอินเดียนั่นเอง เป็นผู้นำมา เหตุไฉนคนชาติสยามเรา มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุขครั้งกระโน้น จึงได้รับเอาพุทธศาสนาเข้าไว้ให้เป็นสมบัติของประเทศ ไม่พากันมีความรังเกียจข้อนี้แหละพวกเราจะเห็นได้ว่าท่านที่เป็นบรรพบุรุษเป็นผู้เฉลียวฉลาดแหลมลึก พึงเห็นดังนี้ พระสงฆ์ผู้นำพระศาสนาไปสู่ประเทศนั้นเป็นผู้บริสุทธิ์ เป็น **สุปฏิปันโน** ผู้ปฏิบัติดีแล้ว **อุชุปฏิปันโน** เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว คือปฏิบัติดีด้วยกาย วาจา ใจ ตรงกาย วาจา ใจ คือดีต่อไตรสิกขา ตรงต่อไตรสิกขา **ฉายปฏิปันโน** ปฏิบัติเพื่อจะรู้ของจริง **สามิจปฏิปันโน** ปฏิบัติไม่ให้วันำกราบ และเป็นผู้แสดงตนไม่เกี่ยวกับชาติชาติจากนามสกุล เป็น**อริโย** ผู้ไม่มีข้าศึก คือไม่ทำตนให้เป็นข้าศึกแก่ตน

และการที่นำพระพุทธรูปศาสนามามอบให้นี้ ให้ผู้รับมีอิสระ มีกรรมสิทธิ์ คือเมื่อ
ตนตายแล้วก็ไม่ต้องให้ผู้หนึ่งผู้ใดเป็นคนในชาติของตนมารักษาสีระรักษากรรมสิทธิ์
ส่วนพระพุทธรูปอิวาทศาสนาที่นำมานั้นก็ล้วนแต่เป็นของดีของจริง นำผู้ปฏิบัติให้ได้รับ
ความสุขความสำราญเป็นผล

ผู้นำพุทธรูปศาสนามาสู่ชาตินั้น เปรียบเหมือนนำเอาแก้วสารพัดนึกมามอบให้
คือว่า เมื่อท่านมาประกาศพระพุทธรูปศาสนาให้บรรพบุรุษของพวกเราเกิดความเลื่อมใส
รับปฏิบัติตามแล้ว ก็เร่งรีบสั่งสอนอุบาสกอุบาสิกาให้ยินดีใน ทาน ศีล ภาวนา ให้มี
พระไตรสรณคมน์เป็นที่พึ่งตามสมควรแก่อุปนิสัย ส่วนกุลบุตรผู้ยังหนุ่มยังน้อย
ก็แนะนำให้มีศรัทธาบวชเป็นสามเณรและเป็นภิกษุให้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมให้
แตกฉาน ชำนิชำนาญในธรรมวินัย ให้ฉลาดในการเทศนาสั่งสอนบริษัทให้เป็นผู้
ผู้แทนตนได้ทุกประการ ครั้นท่านที่เป็นบูรพาจารย์เหล่านั้นถึงมรณภาพดับขันธแล้ว
ลูกศิษย์ซึ่งเป็นชาวสยามก็รับมรดกเป็นอิสระรักษากรรมสิทธิ์ต่อมาจนกาลทุกวันนี้
คนชาวสยามจึงชื่อว่า **พุทธมามกะ ธรรมมามกะ สังฆมามกะ** แปลว่า ผู้ถือเอาพระพุทธรูป
พระธรรม พระสงฆ์ เป็นของของตนและเป็นที่พึ่งของตน คือว่าตนเป็นเจ้าของ
พระพุทธรูปศาสนา

ข้อแสดงมานี้ พึงเห็นได้ว่าบรรพบุรุษของพวกเราเฉลียวฉลาดนัก ได้ทั้ง
พระพุทธรูปศาสนาเป็นของรัฐ ได้ทั้งความเป็นอิสระกรรมสิทธิ์ด้วย ท่านจึงรับเอา
พระพุทธรูปศาสนาไว้สำหรับชาติ คือว่าไม่ต้องนับถือบุคคลชาติที่นำเอาพุทธรูปศาสนามา
มอบให้ นับถือจำเพาะพระสงฆ์ที่ท่านนำเอาพระพุทธรูปศาสนามามอบให้เท่านั้น ถึงแม้
ชาติของพระพุทธรูปเจ้าซึ่งเรียกว่าอริยกะ ก็ไม่ต้องนับถือเหมือนกัน นับถือแต่จำเพาะ
พระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นเจ้าของพระศาสนาองค์เดียวเท่านั้น

การที่นับถืออย่างนี้ สมควรแท้ที่จะเรียกร่องว่าถือพระศาสนา ไม่ได้นับถือบุคคล
ชาตินั้นทั่วไป การนับถือพระศาสนาเช่นนั้นจึงเป็นเกียรติยศสำหรับชาติ การนับถือ
พระพุทธรูปศาสนาได้เปรียบได้กำไรอย่างนี้ บรรพบุรุษของพวกเราจึงพากันนับถือ ที่นี้เรา

พึงทหายใจของพวกบรรพบุรุษของเราดู ถ้าหากว่าพระสงฆ์ที่ท่านนำเอาพระพุทธศาสนา มาประกาศให้พวกเราปฏิบัติตามเหล่านั้น บอกว่าพวกชาวสยามเป็นคนโง่ จะบวชเป็น ภิกษุปกครองศาสนาเองไม่ได้ ต้องให้ภิกษุชาติอินเดียของพวกเราผลัดเปลี่ยนกัน มาปกครองเสมอไป คนชาติสยามต้องรับเป็นลูกศิษย์คอยปฏิบัติภิกษุชาวอินเดียรำไป อย่างนี้ตลอดถึงลูกหลาน ถ้าพระภิกษุเหล่านั้นพูดอย่างนี้ บรรพบุรุษของพวกเราจะ ยอมรับนับถือพระศาสนานั้นหรือไม่? ขอตอบเสียเองว่า ท่านจะไม่พากันนับถือเลย

เปรียบเหมือนครูที่เขาทรงวิชา เขาไม่ยอมสอนวิชาครูให้แก่เรา สอนให้เราเรียน วิชาเพียงชั้นลูกศิษย์รำไหรำไปเท่านั้น คนเช่นนั้นเราไม่ควรเคารพนับถือ เราไม่ควร เรียนเลย

การที่แสดงมาโดยยี่ดียวนี้ประสงค์จะให้เห็นคุณแห่งพระสงฆ์ คือพระสงฆ์ที่ ท่านนำเอาพระพุทธศาสนาของประเสริฐมาประกาศให้ชาติเรานับถือ ชื่อว่าบูรพาจารย์ มีคุณแก่ชาติเราอย่างยิ่ง ควรพวกเราต้องระลึกถึงพระคุณของท่านอย่างยิ่ง แม้พระสงฆ์ ที่ท่านรับมรดกตั้งอกตั้งใจศึกษาเล่าเรียนจำทรงพระธรรมวินัย และรับปฏิบัติกิจ พระพุทธศาสนาตลอดกาล ก็เป็นที่ควรเคารพ ควรเลื่อมใส ถ้าขาดพระสงฆ์ผู้รับ ปฏิบัติสืบกันมา พวกเราเกิด ณ ภายหลังก็จักไม่ได้ประสบพบเห็นพระพุทธศาสนา

เมื่อเราถึงพระสงฆ์เป็นที่พึง ก็พึงศึกษาให้รู้ว่าพระสงฆ์ท่านทรงคุณธรรม ประการใด ท่านจึงได้นามว่า สุปฏิปันโน พึงเข้าใจว่าท่านทรงไว้ซึ่งคุณธรรม คือ ไตรสิกขา ได้แก่ คีล สมาธิ ปัญญา ท่านจึงเป็นผู้ปฏิบัติดีด้วยกาย วาจา ใจ ท่านเป็นผู้ตรงต่อไตรสิกขา ท่านจึงได้นามว่า อุชุปฏิปันโน ผู้ปฏิบัติตรงแล้ว ถ้ารู้คุณธรรม อันพระสงฆ์ทรงไว้เช่นนั้น ก็น้อมเอาคุณธรรมเหล่านั้นมาสู่ตน คือให้มีขึ้นในตน คือ คีล สมาธิ ปัญญา พระสงฆ์ท่านทรงไว้ครบทุกประการ เมื่อเรามีคีล สมาธิ ปัญญา เพียงขั้นใดก็เป็นอันถึงพระสงฆ์ด้วยคุณธรรมขั้นนั้นเป็นที่พึง

ตกลงเรามีคีล ๕ อย่างเดียว เป็นอันถึงปัญญาคุณของพระพุทธเจ้า เพราะ คีล ๕ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าเป็นพระปัญญาคุณของพระองค์ ถ้าเราทรง

คุณธรรมคือศีล ๕ ให้มีในตน ก็เป็นอันถึงพระธรรม เพราะศีล ๕ เป็นพระธรรม
คือเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ถ้าเรารักษาศีล ๕ ไว้ ทรงไว้ครบทุกประการ รวมความ
ให้สิ้น ถ้าเรารักษาศีล ๕ ได้ ก็เป็นอันถึงพระไตรสรณคมน์ เป็นพุทธมามกะ
มีพระไตรสรณคมน์เป็นที่พึ่ง ปิดอบายภูมิได้ มีสุคติเป็นที่ไป ณ เบื้องหน้า
ด้วยประการเช่นนี้ ฯ

คุณแห่งบิดามารดา

(เขียนใหม่ วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๓๑)

อิทานิ ธรรมสวนทิวเส สนฺนิปติตาย ปริสาย มาตาปิตุคุณกถํ ภาสิสุสสามิ
ตํ สุณนถ สมากตาทิตา

ณ บัดนี้ เป็นวันที่จักฟังพระธรรมเทศนา ท่านทั้งหลายที่เป็นพุทธบริษัทได้มา
ประชุมพร้อมกันแล้ว มีประสงค์จะฟังพระธรรมเทศนาอันเป็นพุทธโอวาทศาสนา
คำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะว่าการฟังธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าย่อมมีประโยชน์
มีอานิสงส์เป็นอันมาก

อานิสงส์ที่จะพึงได้ในปัจจุบันทันด่วนเท่านั้น ๕ ประการ **อสุตํ สุณนถิติ** คือ
จะได้ยินได้ฟังข้ออัศจรรย์ที่ตนยังไม่เคยได้ยินได้ฟัง ๑ **สุตํ ปริโยทเปตติ** และจะยัง
ข้ออัศจรรย์ที่ตนเคยได้ยินได้ฟังมาแล้วให้ชำนาญชาญแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นไปกว่าเก่า ๑
กนฺขํ วิตรตติ จะตัดเสียซึ่งความสงสัยอันข้องอยู่ในใจของตน ๑ **สกจิตฺตติ ปสฺสิตติ**
จะย่อมมจิตของตนให้เลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัยเป็นต้น ๑ **อตฺตโน จิตฺตํ อฺสุ กโรตติ**
จะกระทำจิตของตนให้เป็นคนซึ่งตรงต่อคุณท่าน คุณคือ เป็นต้น ๑

อานิสงส์ ๕ ประการนี้ จะบังเกิดขึ้นแก่ผู้ตั้งใจฟังธรรมเทศนา เพราะเหตุนั้น
การฟังธรรม ท่านจึงจัดว่าเป็นสวนานุตตรียะ เป็นการฟังอันสูงสุด ไม่มีการฟังใดๆ
จะเสมอได้ ควรท่านทั้งหลายจะพากันตั้งอกตั้งใจฟังให้สำเร็จประโยชน์ของตนๆ

บัดนี้ จักได้แสดงคุณแห่งมารดาบิดา ซึ่งเป็นวัตถุอันควรเคารพเป็นประการที่ ๕
ต่อไป

มาตาปิตโร นาม ชื่อว่า มารดาบิดานี้ย่อมเป็นผู้สมควรอันบุตรและธิดาจะพึงเคารพนอบน้อมนับถือและสักการบูชาอย่างยิ่ง คำที่ว่า มารดาบิดา นั้น ให้แปลกลับหน้าเป็นหลังว่า พ่อแม่ คำที่ว่าบุตรธิดานั้น ก็ให้แปลกลับหน้าเป็นหลังว่า ลูกหญิงลูกชาย

บัดนี้ จักพูดเป็นภาษาไทยๆ ให้ฟังง่าย พ่อแม่ นั้น หมายถึงผู้ก่อให้เกิด เมื่อเราอาศัยเกิดกับท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นแลชื่อว่าพ่อแม่ ธรรมดาพ่อแม่ย่อมรักลูก ย่อมเลี้ยงลูก ย่อมสั่งสอนลูก ย่อมบำรุงลูก ย่อมสงเคราะห์ให้ลูกมีวิชาเลี้ยงชีพ ย่อมหาทรัพย์ให้แก่ลูก ย่อมปลูกฝังตั้งแต่งให้ลูกมีฝีมือมีเมียบตามธรรมดาประเพณีในสมัยที่ควร ถึงคนอื่นไม่ใช่ผู้ที่เราอาศัยเกิด แต่ทำคุณแก่เราดังที่กล่าวมานั้น ก็นับเข้าในฐานะอันเป็นพ่อแม่เป็นแม่เหมือนกัน ข้อที่ท่านเกื้อกูลอุดหนุนทะนุบำรุงเลี้ยงดูเรามาจนให้เราเจริญเติบโตขึ้นมาได้ นั้นแหละชื่อว่าท่านทำคุณไว้แก่เรา ธรรมดาของผู้เป็นลูก เมื่อเราได้รับการอนุเคราะห์เช่นนั้น ก็ย่อมรักพ่อรักแม่เป็นการตอบแทน พ่อแม่ นั้นชื่อว่า **บุพการี** ผู้ทำคุณก่อน ส่วนลูกนั้นชื่อว่า **ปฏิการ** ผู้กระทำคุณตอบแทน ณ ภายหลัง

การตอบแทนนั้น ก็คือกระทำความเคารพต่อท่านด้วยกาย วาจา ใจ ไม่ดูถูกดูหมิ่น ท่านประสงค์สิ่งใดก็กระทำสิ่งนั้นให้สมความประสงค์ นั้นแหละชื่อว่าเคารพบูชา นั้นก็คล้ายกันกับเคารพ ต่างกัน มีอามิส และปฏิบัติ

อามิส นั้นเมื่อท่านจำนงวัตถุสิ่งใด เราหามาให้ตามปรารถนา ตลอดถึงให้ท่านได้ทำบุญให้ท่านรักษาศีล จนถึงท่านตายแล้วเราประกอบการกุศลอุทิศไปให้เป็นที่สุด ก็ชื่อว่าบูชาพ่อแม่ด้วยอามิส แต่การบูชาด้วยอามิสนั้นไม่เป็นสาธุการ คือไม่ทั่วไปแก่พ่อแม่บางประเภท เหมือนอย่างพ่อแม่ที่ท่านบริบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์เหมือนอย่างท่านเป็นเจ้าของนาย เป็นเศรษฐีคฤหบดีผู้มั่งคั่งด้วยโภคสมบัติ ไม่สู้จะมีความประสงค์จะให้ลูกแสวงหาข้าวของเงินทองมาให้หนัก ไม่เหมือนคนสามัญ

แต่ **ปฏิบัติบูชา** นั้น พ่อแม่มีความจำนงทั่วกัน คำว่าที่ ปฏิบัติ นั้น หมายความว่าประพฤติตามความประสงค์ของท่านชื่อว่าปฏิบัติ เหมือนอย่างจำพวกที่ท่านมั่งมีบริบูรณ์ ก็มีความประสงค์ให้บุตรของตนมีวิชาศิลปศาสตร์ สามารถจะรับมรดกให้ตั้งมั่นสืบ

วงศ์สกุลต่อไป ส่วนพวกคนสามัญที่พอตั้งบ้านเรือนอยู่ได้ ก็มีความประสงค์จะให้ลูกมีวิชาศิลปศาสตร์ สามารถเลี้ยงตนให้เป็นสุข บำรุงวงศ์สกุลของตนให้เจริญยิ่งขึ้นไป เหมือนกัน ข้อสำคัญ ความจำนงของพ่อแม่อยากให้ลูกเป็นคนประพฤติตนเป็นคนดี ข้อนี้ดูเหมือนจะทั่วกันทั้งโลก

เมื่อเราผู้เป็นลูกรู้ความประสงค์ของพ่อแม่เช่นนั้น เมื่อยังเด็กยังเยาว์ พ่อแม่มีประสงค์จะให้เล่าเรียนวิชาศิลปศาสตร์อย่างไรก็ให้ตั้งใจปฏิบัติตาม เมื่อเติบโตขึ้นแล้ว พ่อแม่มีประสงค์จะให้เราทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยวิธีใดก็ให้ปฏิบัติตาม ให้ต้องตามความประสงค์ของท่านด้วยวิธีนั้น การประพฤติตนให้ถูกต้องตามประสงค์ของท่านนั้นแหละ ชื่อว่าปฏิบัติบูชาท่าน และให้หม่อมคุณทั้งสิ้นของพ่อแม่มารวมอยู่ที่ตัวของเราเสมอไป คือให้เห็นว่าที่ตัวของเรามีความเจริญอยู่เดี๋ยวนี้ก็เพราะอุปการคุณที่พ่อแม่บำรุงมา แม่ร่างกายของเรานี้ก็เท่ากับแบ่งปันมาจากพ่อแม่ ส่วนตัวของเราก็มีแต่จิตวิญญาณที่ท่านเรียกว่าปฏิสนธิจิต กับกุศล อกุศล เป็นผู้อุปถัมภ์เท่านั้น

ส่วนร่างกายอันนี้ เมื่อตั้งปฏิสนธิขึ้นแล้ว ก็อาศัยเนื้อและเลือดของแม่มาบำรุงร่างกายของตนจนเป็นรูปเป็นร่างครบบริบูรณ์แล้วจึงคลอดออกมา จึงว่าเท่ากับแบ่งเอาร่างกายของพ่อแม่มาเป็นร่างกายของตน ถึงแม้คลอดออกมาแล้ว เมื่อยังเป็นทารก ยังกินของแข็งไม่ได้ ก็ต้องดูดกินน้ำนมของแม่มาบำรุงร่างกายของตน ถึงพ้นเขตดื่มน้ำนมแล้ว ในระหว่างยังหาเลี้ยงตนไม่ได้ จนถึงอายุ ๑๕ ปี ๑๖ ปี ก็ยังต้องอาศัยอาหารที่พ่อแม่หามาเลี้ยง คือเลี้ยงตนเองยังไม่ได้

ถ้าตรองเห็นตามนัยที่ว่ามานี้ ต้องเข้าใจว่าร่างกายของเรานี้เนื่องมาจากพ่อแม่ หรือแบ่งมาจากพ่อแม่ก็ได้ ถ้าเช่นนั้น ก็ควรเห็นได้ว่าพ่อแม่มีในตัวของเราอยู่ทุกเมื่อ ถึงแม้ว่าท่านล่วงลับดับสูญไป แต่ส่วนของท่าน ส่วนที่แบ่งมาเป็นเราแล้ว ถ้าตัวของเรายังมีอยู่ตราบใด ก็ชื่อว่าพ่อแม่ยังมีอยู่ที่เราเสมอไปตราบนั้น ถ้ารู้เช่นนั้นการเคารพพ่อแม่ก็ไม่ลำบาก คือให้ระวังรักษาตัวของเราเท่านั้น

การรักษาตัว คือ รักษาสุจริตธรรม ประพฤติดีด้วยกาย วาจา ใจ ให้เป็นสุภาพบุรุษ สุภาพสตรี ตั้งหน้าทำมาหากินให้มั่งมีศรีสุข ให้ได้นามว่า **อภิชาติบุตร** แปลว่า ลูกดีเกิน

พ่อเกินแม่ คือมีทั้งลาภทั้งยศเกินพ่อเกินแม่ เป็นคนยินดีมีทานยิ่งกว่าพ่อแม่ หรือสละความสุขออกบวชบำรุงพระพุทธศาสนาได้ดีกว่าพ่อแม่ เป็นต้น ชื่อว่าอริชาตบุตร เป็นบุตรชั้นสูง

ถ้าประพัตติตนให้เป็นบุตรชั้นสูงไม่ได้ ก็ให้ได้เพียง **อนุชาตบุตร** แปลว่า ลูกเสมอพ่อแม่ก็ยังมี ลูกที่ได้นามว่าอนุชาตบุตรนั้น คือว่าพ่อแม่พามั่งมีเพียงใด และมียศถาบรรดาศักดิ์เพียงใด มีทานมีศีลเพียงใด มีคุณงามความดีเพียงใด ก็รักษาไว้ได้ เสมอพ่อแม่ ชื่อว่า อนุชาตบุตร หรือว่าพ่อแม่แสวงหาทรัพย์มรดกไว้ให้ มีทั้งสังหาริมทรัพย์เคลื่อนที่ได้ ดังเครื่องใช้สอย มีข้าวของเงินทอง เป็นต้น อสังหาริมทรัพย์เคลื่อนที่ไม่ได้ คือที่บ้าน ที่นา ที่สวน เป็นต้น ก็รักษาไว้ได้ ทรัพย์ที่เป็นสังหาริมะ เปรียบเหมือนเลือดและเนื้อของพ่อแม่ ทรัพย์ที่เป็นอสังหาริมะ เปรียบเหมือนกระดูกของพ่อแม่ ถ้าลูกรักษาไว้ได้ทั้ง ๒ ประเภท เป็นอนุชาตบุตรอย่างดี ถ้ารักษาสังหาริมะไว้ไม่ได้ คงรักษาไว้ได้แต่อสังหาริมะ ก็ยังนับว่าเป็นอนุชาตบุตร อยู่ นั่นแหละ แต่เป็นอย่างต่ำ

อีกจำพวก ๑ ชื่อว่า **อวชาตบุตร** แปลว่า ลูกอย่างต่ำ อย่างเลว คือประพัตติตนให้เสมอพ่อแม่ไม่ได้ เป็นต้นว่าพ่อแม่มี ตัวเป็นคนจน พ่อแม่มียศถาบรรดาศักดิ์ ตัวหายยศถาบรรดาศักดิ์ไม่ได้ พ่อแม่ยินดีในทานในศีล ตัวหาทานศีลมิได้ ชื่อว่า อวชาตบุตร หรือพ่อแม่หาทรัพย์มรดกไว้ให้ทั้งสังหาริมะและอสังหาริมะ ตัวรักษาไว้ไม่ได้ ส่วนอสังหาริมทรัพย์ก็จับจ่ายใช้สอยเสียสิ้น ชื่อว่ากินเนื้อกินเลือดของพ่อแม่จนหมด ยังเหลือแต่กระดูกคืออสังหาริมทรัพย์ก็ยังมี ถ้าลงชื่อขายกินส่วนอสังหาริมทรัพย์ของพ่อแม่เสียสิ้น ชื่อว่ากินจนชั้นกระดูกพ่อแม่ ดังนี้ เป็นลูกอย่างต่ำ อย่างเลวที่สุด ชื่อว่าอวชาตบุตร เป็นบุตรชั้นต่ำ

ถ้าศึกษาตรวจตรองเห็นความชัดเจนว่า พ่อแม่มีอยู่ที่ตนของเราเสมอ อย่าประพัตติตนให้เป็นอวชาตบุตร อย่าประพัตติตนให้เป็นคนพาล เบียดเบียนฆ่าฟันท่านผู้อื่น อย่าโลภลักฉกชิงสมบัติข้าวของของท่านผู้อื่น อย่าลอบลักขูและเมียท่านผู้อื่น อย่าหลอกลวงให้ท่านผู้อื่นเสียทรัพย์สินเงินทอง อย่าเป็นนักเลงขี้เมา อย่ารับ

เป็นพยานโอง อย่านักเลงเจ้าชู้ อย่านักเลงเล่นการพนัน อย่านักคิดต้องขึ้นโรง
ขึ้นศาล อย่านักติดคุกติดตาราง

ให้คิดถึงพ่อแม่ที่อยู่กับตัว อย่าพาหน้ไปทำความชั่ว ไม่ใช่ชั่วแต่ตัวของเรา
พลอยทำให้พ่อแม่ได้รับความอภัยเสียหายด้วย คือว่าเราถูกเขาตำ พ่อแม่ก็พลอย
ถูกด้วย เราถูกเขาตี พ่อแม่ก็พลอยถูกด้วย เราถูกติดคุกติดตาราง พ่อแม่ก็พลอยติด
ด้วย เราถูกประหารชีวิต พ่อแม่ก็พลอยถูกด้วย เพราะเหตุว่าพ่อแม่มีอยู่ที่ตัวเราเสมอ

ถ้าผู้ใดเว้นความชั่วทั้งปวงเสีย ประพฤติตนให้เป็นคนดีอยู่ทุกเมื่อ นั้นแหละ
ชื่อว่าเคารพพ่อแม่ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ และได้ชื่อว่าบูชาพ่อแม่ของตนด้วย
ปฏิบัติบูชาอยู่ทุกเมื่อ จงตั้งใจรักษาตนให้เป็นอภิชาติบุตรหรืออนุชาติบุตรอยู่ทุกเมื่อ
ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวที รู้จักคุณของท่าน และกระทำให้ปฏิบัติการตอบแทน
คุณของท่าน ผู้ประพฤติได้เช่นนั้นจะมีแต่ความเจริญและความสุขทั้งชาตินี้และ
ชาติหน้า ดังแสดงมานี้.

คุณแห่งครูอาจารย์

(เขียนใหม่ วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๖๒)

อิทธิ ธรรมสวนทิวเส สนธิปัตติยา ปริสยา อัจฉริยสุตคุณ อนุสนธิ ฆฎตวา
ภาสิตถามิ ต่ สุณาท สมากตาทิ

ณ บัดนี้เป็นวันอันบริษัษมาสันนิบาตเพื่อจะฟังพระธรรมเทศนาตามเคย จักแสดง
อัจฉริยคุณสืบมาเป็นลำดับไป ท่านทั้งหลายที่ได้มายังสมาคม ณ ที่นี้ จงพากันตั้งใจฟัง
ซึ่งอัจฉริยคุณตามนัยที่จักแสดงไปนั้นให้สำเร็จประโยชน์ของตนๆเถิด

ด้วยการฟังพระธรรมเทศนาโดยความตั้งใจ ย่อมทำประโยชน์ของตนให้สำเร็จได้
คือได้ความรู้ความฉลาดในข้ออัธยธรรมนั้นแหละ ชื่อว่าสำเร็จประโยชน์ในการฟัง
อย่าฟังเอาแต่บุญอย่างเดียวเหมือนนายเอาตาแก่บางพวก ให้ตั้งใจฟังจำเอาข้ออัธยธรรม
ให้เป็นคนฉลาดขึ้นตามลำดับ จึงจะนับว่าได้ประโยชน์ในการฟังพระธรรมเทศนา

บัดนี้ จักแสดงคุณแห่งอาจารย์ ซึ่งเป็นส่วนที่ควรเคารพไว้เป็นหลักฐาน **อจารย์โย
นาม** ชื่อว่าอาจารย์เป็นของควรที่กุลบุตรจะฟังเข้าใจไว้ เพราะเป็นวัตถุที่ควรเคารพ
ประเภทหนึ่ง

ด้วยว่าธรรมดาคณเราที่เกิดมาต้องศึกษาเล่าเรียนวิชาศิลปศาสตร์ไว้สำหรับ
ตัวทุกคน วิชาสำหรับรู้ด้วยใจ จำทรงไว้ด้วยใจ ดังบาทบพทฎหมายเป็นตัวอย่าง
ศิลปศาสตร์นั้นหมายหัตถกรรมการทำงานที่ทำด้วยมือของตนได้ ดังช่างวาดเขียนเป็น

ตัวอย่าง เป็นวิชาด้วย เป็นศิลปะด้วย จึงรวมกันเรียกว่าวิชาศิลปศาสตร์ คือเป็น เครื่องมือสำหรับหาเลี้ยงชีพให้เป็นสุขสืบไป

ถ้าเกิดมาเป็นคนเหมือนเขา แต่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนอะไร หาวิชาศิลปศาสตร์ สำหรับตัวไม่ได้ ก็เป็นคนโลเลหาที่พึ่งในตัวไม่ได้ ต้องได้รับการงานอันหนักมีลากเข็น แบกหามเป็นต้น เป็นการหาเลี้ยงชีพด้วยความลำบากเหน็ดเหนื่อยมาก ถ้ามีวิชา ศิลปศาสตร์ อาจจักหาเลี้ยงชีพด้วยการงานอันเบาได้รับความสุขสบายมากกว่ากัน เพราะเหตุนี้ต้องเรียนวิชาศิลปศาสตร์ไว้สำหรับตัว

ผู้ที่สอนวิชาศิลปศาสตร์ให้นั่นแหละชื่อว่า ครูบาอาจารย์ มีมากประเภท แจกออกไปตามวิชา สอนหนังสือ สอนเลข สอนลูกคิด สอนหัตถกรรมต่างๆ สอนอุตสาหกรรม สุดแต่แต่เป็นผู้สอนวิชาประเภทใดให้ ก็เรียกว่าครูบาอาจารย์ตามประเภทวิชานั้นๆ

ทำไมพ่อแม่ก็เป็นผู้มีวิชาศิลปศาสตร์อยู่ด้วยกันทุกคนแล้วจึงไม่สั่งสอนวิชาให้ แก่ลูกของตนเสียทีเดียว ข้อนี้ฟังเข้าใจว่า ผู้เป็นพ่อเป็นแม่หนักอยู่ในการทำมาหากิน การทำมาหากินได้กำไรบางอย่าง เหมือนอย่างท่านก็ตั้งหน้าทำแต่นั้น ถ้าสอนลูกก็ได้ แต่สอนให้ทำมาเท่านั้น วิชาอื่นๆ ที่จักฟังรู้ มีหนังสือและเลข เป็นต้น ก็สอนให้ไม่ได้ เพราะเวลาไม่พอ เหตุนี้จึงต้องยอมเสียเงินให้เป็นกำลังแก่ครูเขาจะได้ตั้งหน้าสอน วิชาอื่นๆ ให้แก่ลูกศิษย์ได้เต็มความสามารถ ให้ฟังเข้าใจความไว้อย่างนี้ ยิ่งสมัย บ้านเมืองกำลังเจริญอย่างทุกวันนี้ คนหนึ่งๆ ต้องการรู้วิชาหลายๆ อย่างเพื่อจะได้ เลือกลงใช้ให้เหมาะแก่กาลเทศะ และให้รู้ว่าวิชาศิลปศาสตร์อันใดที่เราเล่าเรียนได้แล้ว แต่สำนักของท่านผู้ใด วิชาของท่านผู้นั้นก็อยู่กับเรา เท่ากับแบ่งภาคออกมาจากครูบา อาจารย์ จึงชื่อว่าครูบาอาจารย์อยู่กับเราเสมอ ไปกับเราเสมอ เท่ากับว่าครูบาอาจารย์ ตามไปช่วยและตัดเดือนเราอยู่ทุกเมื่อ ฟังรู้ว่าคุณครูบาอาจารย์มีอยู่ที่ตัวเราด้วยเหตุ อย่างนี้

การเคารพครูบาอาจารย์ ข้อสำคัญก็คือให้ประพฤติตนให้เป็นคนดี ให้ฟังวิชา ศิลปะนั้นๆ เป็นอาชีพ ก็เป็นการแสดงตนว่าเป็นผู้มีกตัญญูกตเวที คือรู้จักคุณและ การกระทำปฏิบัติการตอบแทนคุณของครูบาอาจารย์ บุคคลผู้ตั้งใจอยู่ในกตัญญูกตเวที

เช่นนั้น ย่อมจักได้รับแต่ความสรรเสริญ และจะมีความสุขความสำราญ ความเย็นใจ เป็นผลอยู่ทุกเมื่อ

การเคารพ จึงแบ่งเป็น ๒ ประการ ประการหนึ่ง ให้เคารพต่อตัวของครูบาอาจารย์ คือการแสดงตนเป็นคนอ่อนน้อม กราบไหว้ และบูชาท่านด้วยยามิสตามสมัยที่ควรบูชา และรับปฏิบัติในสมัยที่ควรปฏิบัติ ให้เชื่อเชิญให้ไปมาหาสู่ในสมัยที่ควรไปมาหาสู่ ประพฤติตนอย่างนี้เป็นประการที่หนึ่ง ประการที่ ๒ นั้นคือให้รักษาตนให้เป็นคนดี ให้เป็นคนสมบูรณ์ด้วยลาภและยศ คือตั้งใจทำมาหาเลี้ยงชีพโดยสุจริตธรรมให้ต้องตามประสงค์ของท่าน ก็ได้ชื่อว่าแสดงตนเป็นคนตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวทีมเหมือนกัน เป็นประการที่ ๒ อย่าเป็นคนกระด้างกระเดื่องลบหลู่ครูบาอาจารย์เรา

เคยได้ยินคนสันดานหยาบเลวทรามพูดลบหลู่ครูบาอาจารย์ เขาพูดว่าจะเคารพ ทำไม้กับครูผู้สอนวิชาให้อย่างทุกวันนี้ การสอนก็เป็นอาชีพของเขา คือว่าเขาสอนเอาเงินเดือนต่างหาก ส่วนเราเรียนวิชาจากเขาก็เท่ากับเอาเงินพ่อแม่ไปซื้อวิชากับเขาเท่านั้น ได้ทำการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันเสร็จแล้ว จะต้องเคารพยำเกรงอะไรกันอีก เขาพูดอย่างนี้ คนผู้พูดอย่างนี้แหละชื่อว่าคนลบหลู่ครูบาอาจารย์ เป็นคนอกตัญญู เป็นบาปอันหนัก จะทำมาหากินไม่ขึ้น ให้พากันรู้ไว้

ธรรมดาว่าสรรพวิชาในโลกท่านแสดงไว้ว่า เป็น **มทคฺชา** มีค่ามากบ้าง **อนคฺชา** มีค่าอันบุคคลไม่พึงนับได้บ้าง คือว่าวิชาทั้งปวงที่เราเรียนได้แล้วย่อมเป็นอาภรณ์เครื่องประดับสำหรับตัวเราตลอดวันตาย เงินที่เราได้จากพ่อแม่นำไปให้แก่ครูนั้นเป็นแต่เพียงเครื่องบูชาเท่านั้น หาใช่ค่าจ้างไม่ ถ้าครูไม่ได้ค่าบำรุงเป็นเครื่องเลี้ยงชีพ ครูจะมานั่งสอนวิชาให้แก่ศิษย์ได้ด้วยเหตุอย่างไร

ถ้าเราเป็นคนลบหลู่ครูบาอาจารย์เช่นนั้น วิชาที่ตนได้ไปนั้นจะเป็นอัมพมงคล จะเป็นข้าศึกแก่ตน จะทำมาหากินด้วยวิชานั้นไม่ขึ้น ธรรมดาบุคคลผู้มักลบหลู่คุณของท่านที่มีคุณแก่ตน มักเป็นคนซื่อวด มักยกตนข่มท่าน มักเห็นตนเป็นคนดีวิเศษ ยิ่งกว่าคนทั้งโลก แม้ใครจะตักเตือนแนะนำอย่างไรก็ไม่ทำตาม ชอบอวดผีปากเสมอ

ตั้งนิทานของโบราณท่านเล่าไว้สืบกันมาว่าในอดีตกาล ยังมีเต่าตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ในหนองกลางป่าใกล้แม่น้ำลำคลอง สมัยหนึ่งเกิดแล้งจัด ฝนขาดหลายเดือน น้ำในหนองนั้นแห้ง เต่าตัวนั้นอดน้ำอดอาหารทนทุกขเวทนาแสนสาหัส วันหนึ่งมีหงส์ ๒ ตัว บินผ่านมาในที่นั้น เต่าจึงร้องอ้อนวอนขอความกรุณาให้หงส์ทั้ง ๒ ช่วยชีวิต นำตนไปสู่ที่มีน้ำ หงส์ทั้ง ๒ เกิดความสงสาร เห็นว่าเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน และเห็นว่าพอมีอุบายที่จักช่วยได้ จึงรับอาสาว่าเรจักช่วยได้ แต่เราจะสอนวิชาให้ท่านต้องทำตาม

หงส์นั้นจึงไปหาเอาไม้มาท่อนหนึ่งพอเหมาะแล้วสอนว่า แนะ สหาย ท่านจงคาบกลางท่อนไม้นี้ เราทั้ง ๒ จะคาบคนละข้างห้ามท่านไป แต่ท่านจงระมัดระวังตัวคาบให้มั่น แม้จักได้ยินเสียงอะไรก็อย่าเอาใจใส่ เต่ารับคำแล้วคาบกลางท่อนไม้ หงส์ทั้ง ๒ ก็คาบคนละข้างห้ามเต่าตัวนั้นบินไปบนอากาศ บินผ่านพระนครตำบลหนึ่ง คนในพระนครนั้นแลเห็นหงส์ห้ามเต่าเป็นของประหลาด ต่างก็ร้องบอกกันต่อๆ ไปว่า ดูหงส์ห้ามเต่าๆ

เต่าเป็นสัตว์อวดตัณญา เมื่อได้ยินเขาร้องบอกกันเช่นนั้นอดรอนทนไม่ไหว อ้าปากขึ้นจะร้องตอบชาวเมืองว่า เราห้ามหงส์ต่างหาก หาใช่หงส์ห้ามเราไม่ จะร้องบอกเขาเท่านั้นแหละ แต่พออ้าปากก็พลัดตกลงมาเหนือแผ่นดินด้วยกำลังที่สูง กระดองแตกตายอยู่กับที่

ชักนิทานมาแสดงให้เห็นว่า เต่าเป็นสัตว์อวดตัณญา ไม่รู้คุณของหงส์ เขาสอนวิชาให้ว่าคาบกลางไม้ให้มั่น ได้ยินเสียงอะไรก็อย่าเอาใจใส่ดังนี้ ครั้นได้ยินเสียงชาวเมืองเขาร้องแข็งแจะว่าหงส์ห้ามเต่าเท่านั้น อดพูดอวดตัวไม่ได้ จึงถึงแก่ความตายเพราะปากของตัวเอง การลบหลู่ท่านผู้มีคุณยอมได้รับโทษดังแสดงมานี้

ผู้ที่ท่านเป็นบัณฑิตผู้ฉลาด ท่านย่อมเคารพครูบาอาจารย์ยิ่งนัก เหมือนอย่างพระสารีบุตรอัครสาวก ผู้เลิศด้วยปัญญาในพระพุทธศาสนา ท่านได้ฟังธรรมแสดงอริยสัจโดยย่อแต่สำนักพระอัสสชิในพวกเบญจวัคคีย์ ท่านได้บรรลุพระโสดาปัตติผล ภายหลังท่านได้สดับพระธรรมเทศนาในสำนักพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้สำเร็จพระอรหันต์สาวกบารมีภูมิ เป็นที่ ๒ รองพระผู้มีพระภาคเจ้า

แต่ถึงอย่างนั้น ถ้าท่านทราบว่าพระอัสสชิ อาจารย์เดิมของท่านอยู่ที่ไหน ท่านนอนฝันศีรษะไปทิศนั้น จนมีผู้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระสารีบุตรนอนไม่เป็นปกติ ฝันศีรษะไปสู่อุทิศต่างๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงประกาศคุณงามความดีของพระสารีบุตรว่า พระสารีบุตรเป็นบัณฑิต ประกอบด้วยกตัญญูกตเวทียิ่งนัก ท่านถือว่าพระอัสสชิเป็นบุพพอาจารย์ของท่าน เมื่อท่านทราบว่าพระอัสสชิอยู่ที่ใด เมื่อนอนก็ฝันศีรษะไปทิศนั้นดังนี้

ความจริงครูบาอาจารย์ก็ไม่ต่างกับพ่อแม่สักปานใด พ่อแม่เป็นผู้อุปถัมภ์ ก็เลี้ยงดูและสอนจรรยาในเมืองต้นให้รู้ภาษาโลกนิยม ท่านจึงขนานนามว่าบุพพอาจารย์ ส่วนครูบาอาจารย์ที่เราอาศัยเรียนวิชาศิลปศาสตร์นั้น เป็นอาจารย์ภายหลัง แต่ว่าเป็นธรรมดาของผู้เป็นครูบาอาจารย์ ย่อมเป็นผู้ตั้งใจสอนลูกศิษย์อย่างเต็มเปี่ยม ด้วยเมตตากรุณาหวังแก่ลูกศิษย์ สอนทั้งกิริยามารยาท สอนทั้งศิลปศาสตร์ เท่ากับท่านให้ทรัพย์อันนับค่ามิได้แก่เรา ถ้าเราได้ครูบาอาจารย์ที่ดีก็เท่ากับเราได้นายเรือผู้ฉลาด อาจจกนำเรือคืออรรถภาพของเราให้พ้นจากที่อันกันดาร คือทุกข์โศก โรคภัยยากจนข้นแค้น เสียได้ ให้เราได้บรรลุสภาพที่ตนเกษมสำราญ ให้เราได้รับความเบิกบานด้วยลาภยศ

เพราะเหตุฉะนั้น ครูบาอาจารย์จึงนับว่าเป็นสถานที่ควรเคารพของสานุศิษย์โดยแท้ ท่านทั้งหลายผู้หวังประโยชน์และความสุข พึงตั้งใจเคารพครูบาอาจารย์ของตนตามนัยที่แสดงมานี้ ก็จักได้รับความสุขความสำราญตามอาการที่ตนปรารถนาดังพรรณนามาด้วยประการฉะนี้.

คุณแห่งพระราชามหากษัตริย์

อิทานิ สนุปีติตาย ปริสาย กาลิ ฌมมิกถา กถิตเต, ตัง สุณนถ สมากตาดิ ฯ

บัดนี้ จักแสดงธรรมีกถา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ในการฟังธรรมแก่ท่านทั้งหลาย อันมายังสันนิบาต ณ ที่นี้ ท่านทั้งหลายบรรดาที่ได้มาสมาคม ณ ที่นี้ ฟังตั้งใจคอย สดับธรรมีกถาอันจักแสดงไป ณ บัดนี้ ทำประโยชน์ของตนให้สำเร็จเถิด

ด้วยการฟังธรรมเทศนา ถ้าฟังด้วยความตั้งใจ ย่อมทำประโยชน์ให้สำเร็จ ประโยชน์แห่งการฟังธรรมนั้น ก็คือความรู้ความฉลาดในข้ออรรถข้อธรรม ข้ออรรถ ข้อธรรมนั้นก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกกันว่าพระพุทธศาสนา ล้วนแต่ ประกาศทางแห่งความชั่วและทางแห่งความดี คือ ทางแห่งความทุกข์ และทางแห่ง ความสุขใจ ให้ฟังเข้าใจแล้วจะได้หลีกเลี่ยงทางแห่งความทุกข์ ดำเนินปฏิบัติในทางแห่ง ความสุข จักนำมาแสดงพอได้ใจความ

ทางแห่งความทุกข์ นั้น คือ เป็นคนเกียจคร้าน เห็นแก่ความสุขมีประมาณน้อย เห็นแก่การสิ้น มุ่งแต่ความสุขจำเพาะวัน จะเรียนวิชาสิ่งใดก็ไม่สำเร็จ เห็นเป็นการลำบาก แม้จะกระทำการงานสิ่งใดก็ไม่สำเร็จเห็นเป็นการเหลือกำลังไป มักหาความสุขแต่ ส่วนตัว ผู้อื่นจักฉิบหายวายร้ายได้รับความเดือดร้อนสักเพียงไรไม่เข้าใจ ขอแต่ให้ข้า มั่งมีบริบูรณ์มีความสุขเป็นแล้วกัน ขาดเมตตากาภูณานิเพื่อนดังนี้ จึงมีความสามารถ อาจหาญลักขโมย ฉ้อโกง เอาข้าวของท่านผู้อื่นได้ และสามารถอาจหาญทุบตีฆ่าฟัน เพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้

ผู้ประพฤตินทางชั่วช้าลามกเช่นนั้น จะต้องได้ประสบพบเห็นแต่ความยากจน ชนแค้น หาความสุขสำราญมิได้ ด้วยเหตุไม่รู้จักพระพุทธศาสนาว่ามีคุณอย่างไร ไม่ว่า

คุณพ่อคุณแม่ว่าท่านเลี้ยงเรามาท่านประสงค์อย่างไร ไม่รู้จักคุณครูบาอาจารย์ว่าท่าน
สั่งสอนเรามาท่านประสงค์อะไร ไม่รู้จักคุณของพระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรงจัดการปกครอง
มีพระราชกำหนดกฎหมาย ตั้งพระราชบัญญัติพิภคโทษแก่ผู้ทำผิด ให้มีนักการคอย
ตรวจตราอยู่ทุกหน้าทุกตำบล ท่านมีประสงค์อะไร

การที่ไม่รู้จักคุณของท่านผู้มีคุณนั่นเอง จึงทำความเสียหายใส่ตัว คือเป็นคน
ฆ่าความสุขของตนเอง เป็นคนตัดทอนชีวิตของตนให้สั้นให้น้อยลง เท่ากับว่าเกิดมา
เป็นข้าศึกแก่ตัวเอง ผู้ประพุดตัวอย่างนี้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติดำเนินในทาง**แห่งความทุกข์**

ส่วน **ทางแห่งความสุข** นั้น ทรงแสดงไว้เป็นแผนกหนึ่ง คือ ทางแห่งความสุข
ในชาตินี้และชาติหน้า ความสุขคือพระนิพพาน จะนำมาแสดงแต่ความสุขอันผู้ปฏิบัติ
จะพึงได้ในชาตินี้ คือสอนว่าให้มีความเพียรความหมั่นต่อกิจการงานทั้งปวง เบื้องต้น
แต่เป็นนักเรียน ก็หมั่นเล่าเรียนเขียนอ่าน หมั่นพากเพียรให้วิชาที่ตนเรียนนั้นสำเร็จไป
แม้จะกระทำการงานใดๆ ก็ตั้งใจทำจริงให้การงานนั้นสำเร็จ แต่อย่าเห็นแก่ความสุข
ส่วนตัว อย่าเห็นแต่ความได้ส่วนตัว ทำสิ่งใดให้มีใจเพื่อแผ่ คือให้หวังความสุขแก่
คนอื่นด้วย คือว่าเมื่อตนสำเร็จวิชาสิ่งใด พึงช่วยให้คนอื่นได้สำเร็จวิชาสิ่งนั้นด้วย
เมื่อตนบริบูรณ์ด้วยโอกาสสมบัติสิ่งใด พึงช่วยแนะนำให้ผู้อื่นบริบูรณ์ด้วยโอกาสสมบัติ
สิ่งนั้นด้วย คือให้เป็นคนประกอบด้วยเมตตาทายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตาโมกกรรม
และสอนให้มีศีลมีสัตย์ สอนให้รู้จักคุณพระรัตนตรัย และสอนให้รู้จักคุณพ่อคุณแม่
คุณครูบาอาจารย์ ดังแสดงมาแล้วโดยลำดับ ล้วนเป็นทางแห่งความสุข

การที่สอนให้รู้ทางแห่งความทุกข์ก็หวังจะให้ผู้รู้หลีกเลี่ยงเสีย การที่สอนให้รู้ทาง
แห่งความสุขก็หวังจะให้ผู้รู้ได้ปฏิบัติดำเนินตาม จะได้รับผลแห่งความสุขต่อไป

วันนี้ จักแสดงคุณแห่งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาเจ้า ผู้เป็นเจ้าของจอมแห่ง
ประเทศ คือว่าประเทศหนึ่งคืออาณาจักรหนึ่ง ต้องมีผู้เป็นใหญ่สำเร็จการแผ่นดิน
คนหนึ่งดังนี้ทั่วโลก แต่ผู้สำเร็จการแผ่นดินนั้นมีชื่อต่างกันตามนิยมของประเทศนั้นๆ
แต่ตามแบบแผนโบราณประวัติ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต้องทรงพระนามว่าพระราช
โดยมาก ยิ่งในสยามประเทศ มีพระราชเจ้าเป็นเจ้าเป็นจอมสืบเนื่องกันมาแต่ดึกดำบรรพ์

ยิ่งกว่านี้ตามโลกประวัติ โบราณจารย์เจ้าได้แสดงไว้ในคัมภีร์โลกวิเนจฉัย
ปรารภถึงปฐมกาล เมื่อครั้งหมู่มนุษย์ยังไม่มีเจ้ามีนาย ต่างคนต่างมีอิสรภาพเสมอกัน
พวกบอลเชวิกเขาจำงอยู่ในสมัยนี้ ถือสุจริตธรรมเป็นเครื่องบำรุงสุขภาพ ชื่อนี้โลก
เคยประสบมาแล้ว

แต่ครั้นหมู่มนุษย์เจริญมากขึ้น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็เจริญขึ้นตาม
พวกสันดานหยาบ หาคความสุขส่วนตัว ตั้งหน้าเบียดเบียนพวกประพฤตีสุจริต จะทำนา
ทำสวน ปลูกสร้างสิ่งใดขึ้นไว้ พวกคนพาลก็มายื้อแย่งเบียดเบียนฉกฉกเอาไปเป็น
ประโยชน์ส่วนเขาเสีย ถึงแก่ต้องรบราฆ่าฟันกันหาความสุขมิได้

ลงท้ายต้องเลือกตั้งผู้มีปัญญาสามารถให้เป็นพระราชามหาสมมุติราชมีอำนาจ
เหนือประชาชนทั่วไป ให้มีหน้าที่แต่การปกครองเท่านั้น ไม่ต้องทำมาหากินอย่างอื่น
คือราษฎรพร้อมใจกันแบ่งส่วนสิบ ลดจากของที่ตนทำมาหาได้ยกถวายให้เป็นราชพลี
คือว่า ถ้าทำนาได้ข้าว ๑๐ สัด ยกถวายเป็นราชพลีเสีย ๑ สัด ถ้าได้ ๑๐ เกวียน
ยกถวายให้เป็นราชพลีเสีย ๑ เกวียน หรือทำการค้าขายมีกำไร ๑๐ บาท ยกให้เป็น
ราชพลีเสีย ๑ บาท ดังนี้เป็นตัวอย่างทั่วไป

ฝ่ายผู้เป็นพระราชา เมื่อได้รับส่วนราชพลีเป็นพระราชทรัพย์เพียงพอแล้ว ก็จัดตั้ง
ผู้ช่วยผู้แทน ตั้งมหาอำมาตย์ราชเสวก จัดเป็นหมวดเป็นกรม เป็นกระทรวงทบวงการ
จัดให้มีเจ้าพนักงานรักษาการเป็นส่วนๆ แบ่งพระราชทรัพย์ที่ได้จากราชพลีเฉลี่ยแก่
เจ้าหน้าที่เป็นเบี้ยหวัดเงินเดือนตามสมควร พอมีความสุขรักษาการตามหน้าที่ได้เป็น
ระเบียบต่อมาดังนี้

ครั้นมนุษย์มีความเจริญมากขึ้นก็ขยายการปกครองให้มากขึ้น จนถึงแบ่ง
พระราชอาณาเขตเป็นส่วนๆ มีพระราชปกครองเป็นส่วนๆ ทั่วไปในโลก อาศัยความ
เจริญของหมู่มนุษย์มากขึ้น สรรพสิ่งทั้งปวงก็เจริญขึ้นทุกอย่าง คนพาลสันดาน
หยาบคายคอยเบียดเบียนผู้อื่นก็เจริญขึ้นตาม จึงต้องตั้งกฎหมาย ออกพระราชบัญญัติ
มีวิธีปรับปรุงลงโทษ และมีเครื่องพันธนาการ คือ โซ่ตรวน ชื่อคา คุกตะราง สำหรับ
คุมขังนักโทษที่ทำผิดต่อกฎหมาย ลงพระราชอาญาให้เข็ดหลาบ

ภายหลังเกิดกิเลสหยาบในระหว่างผู้เป็นใหญ่ เกิดแย่งชิงราชอาณาจักรแห่งกัน และกัน จึงต้องมีการป้องกัน สร้างอาวุธยุทธภัณฑ์ที่แกร่งทหารขึ้นไว้สำหรับป้องกัน อิศรภาพในระหว่างราชอาณาจักรของตน เมื่อมีนักการเมืองมากขึ้นเท่าไร การเลี้ยงดูกัน ก็ใช้จ่ายพระราชทรัพย์มากขึ้น จึงต้องตั้งภาษีอากรและเรียกรัชชูปการแก่ราษฎร เพิ่มเติมเพื่อให้เพียงพอแก่การใช้จ่ายบำรุงพระราชอาณาจักร ให้ชาวอาณาประชาราษฎรได้รับความร่มเย็นเป็นสุข เป็นพระราชอาณาจักรอันสมบูรณ์มั่นคงสืบเนื่องกันมาดังนี้

พึงเข้าใจว่า ผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินต้องเป็นผู้มีบุญญาภินิหารได้ทรงสร้างสมอบรม มาแล้วแต่เอกชาติ ได้ไปบังเกิดเป็นเทพบุตรเทพธิดาเสวยสุขในวิมานชั้นสวรรค์ ถ้าเทพเจ้าทั้งหลายเห็นว่าท่านองค์ใดสมควรเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในประเทศใด ก็เชื้อเชิญให้อวตารลงมาปฏิสนธิในประเทศนั้น เพื่อจะได้ช่วยบำรุงความสุขแก่ประเทศนั้น เพราะเหตุนี้ จึงเป็นผู้สามารถที่จักปกครองให้ประเทศนั้นอยู่เป็นสุข

ถ้าประเทศใด หม่อมมนุษย์ตั้งอยู่ในสุจริตธรรมโดยมาก ประเทศนั้นก็ได้ออมที่ประกอบด้วยพระปรีชาญาณอันปกครองด้วยเมตตากรุณา ถ้าประเทศใดมีหม่อมมนุษย์ประพฤติทุจริตโดยมาก ประเทศนั้นก็ได้ออมที่ประกอบด้วยโทษะ พยาบาท ปกครองด้วยอำนาจคัสตราวุธให้เหมาะแก่ประเทศ

อย่างประเทศสยามของพวกเรา เป็นประเทศนับถือพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่ง ผู้ที่ให้อวตารมาเป็นเจ้าเป็นจอมก็ต้องได้ผู้ประกอบด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุม และเป็นผู้มีศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เป็นอัครศาสนูปถัมภก เป็นนายบำรุงพระพุทธจักรและพระราชอาณาจักร ด้วยกุศโลบายให้บ้านเมืองรุ่งเรือง เจริญด้วยความสุขทั่วพระราชอาณาจักรด้วยอำนาจพระมหากษัตริย์คุณ ดังพวกเรา ประจักษ์อยู่กับตากับใจทุกวันนี้

ธรรมดาต้นไม้ใหญ่มีใบอันดก มีกิ่งก้านสาขาอันกว้างใหญ่ มีร่มเงาอันเย็น ย่อมเป็นที่อาศัยระงับร้อนของสัตว์ทั้งหลายฉันใด พระเจ้าแผ่นดินก็มีกิ่งก้านสาขา อันกว้างใหญ่ คือพระบรมเดชานุภาพ มีใบอันดกหนา กล่าวคือ พระมหากษัตริย์คุณ

ย่อมเป็นที่เข้าฟังปาอาศัยของทวยราษฎร์ทั่วพระราชอาณาจักรให้ชุ่มชื่นอยู่ด้วยความสุข
ปานประหนึ่งว่าต้นไม้ใหญ่เป็นที่อาศัยระงับร้อนของสัตว์ทั้งหลายฉันนั้น

เพราะเหตุนั้น จึงได้พระนามว่า **พระเจ้าอยู่หัว** คืออยู่เหนือหัว ไม่ใช่อยู่ที่หัว
เปรียบเหมือนดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ คนในสากลโลกย่อมกล่าวว่าเป็นพระจันทร์
พระอาทิตย์อยู่เหนือหัวของเรา ดังนี้ ข้อนี้ฉันใด พระเจ้าแผ่นดินก็เป็นเช่นนั้น คือเป็น
ยอดเป็นจอมของประเทศ คนในประเทศผู้ฟังพระบรมโพิธิสมภารย่อมมีความสำคัญ
ด้วยกันว่าพระราชของเราท่านทรงพระมหากรุณาแก่เราดังนี้ทั่วกัน เพราะเหตุนี้
จึงพากันขนานพระนามว่า พระเจ้าอยู่หัว

อีกพระนามหนึ่งพากันร้องเรียกว่า **เจ้าชีวิต** เพราะเป็นผู้ปกครองชีวิต คือว่า
ชีวิตของทวยราษฎร์ย่อมตกอยู่ในความอารักขาของพระราชา คือว่าผู้ใดประหารชีวิต
ของท่าน ผู้นั้นย่อมได้รับโทษแก่แผ่นดินผู้ถูกประหาร แม้ครอบครัวและทรัพย์สมบัติ
ทั้งสิ้นของทวยราษฎร์ ก็ตกอยู่ในความอารักขาของพระราชาเหมือนกัน คือว่า ผู้ข่มเหง
กรรมสิทธิ์ของท่าน ย่อมได้รับโทษแก่แผ่นดินผู้ถูกข่มเหงตามโทษานุโทษ เหตุนี้
จึงพากันร้องเรียกว่าเจ้าชีวิตดังนี้

ให้ทวยราษฎร์ทั้งปวงฟังเข้าใจว่า ตัวของเราเกิดมาสำหรับเป็นราษฎร ไม่ใช่เกิดมา
สำหรับเป็นเจ้า ผู้ที่ท่านมีบุญญาภิบาลเกิดมาสำหรับเป็น มีอาการแห่งวรรณะอันต่างกัน
กับเรา เมื่อเข้าใจความดังนี้แล้ว ให้พากันเคารพและบูชาด้วยความเต็มใจ การเคารพ
นั้นคือให้มีความรักในพระเจ้าอยู่หัวของตนเป็นอย่างยิ่ง ให้มีความเคารพและเลื่อมใส
ในเมื่อทำบุญสิ่งใดแล้วก็ให้อุทิศส่วนพระราชกุศลถวาย ขอให้ทรงพระเจริญยืนยง
คงทนอยู่ได้ตลอดเขตอายุขัย ได้เป็นร่มเย็นปกเกล้าฯ เหล่าประชาชนทั่วไป

ส่วนนี้เป็นอาการแห่งการเคารพบูชาอันเกี่ยวด้วยวัตถุซึ่งเป็นส่วนราชพลี คือว่า
เราทำมาหาได้ จะเป็นค่าไรค่านา ค่าภาษีอากร รัฐูปการอย่างไรก็ตามซึ่งเป็นส่วนราชพลี
ทั้งสิ้น เป็นอาการแห่งการบูชา เพราะเหตุนี้ เมื่อเราจะประกอบกิจการงานใดๆ ให้ระลึก
ถึงพระมหากรุณาธิคุณเป็นที่พึ่งว่า ด้วยอำนาจพระบรมเดชานุภาพ ขอให้พืชผลที่ข้าพเจ้า
กระทำขึ้นนี้ พึ่งเป็นผลสำเร็จสมประสงค์เพื่อจะได้เพิ่มพูนราชพลีให้เจริญขึ้น

ผู้ตั้งใจฟังพระบรมโพนธิสมภารของพระเจ้าอยู่หัวของตน ตั้งหน้าทำมาหากินโดยสุจริต ไม่ประพฤติดัดต่อพระราชกำหนดกฎหมายจนได้รับราชทัณฑ์เป็นคดีเกี่ยวข้องในโรงศาลให้เป็นเครื่องรำคาญต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

การที่ตั้งตนให้เป็นคนดี ประพฤติสุจริตธรรม เป็นคนอารีโอบอ้อม ชักนำเพื่อนบ้านญาติมิตรให้สนิทเป็นสามัคคี ยินดีในการบุญการกุศล ตั้งใจเคารพต่อเจ้านายตน เป็นต้นว่า พระเจ้าอยู่หัวของตนพำนักถือพระพุทธศาสนา ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างไร ส่วนตนก็ตั้งใจทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น ตามเสด็จอย่างนั้น ผู้ประพฤติตนอย่างนี้ชื่อว่า เป็นพลเมืองดี

ถ้าเป็นผู้เอาใจออกห่างจากพระเจ้าอยู่หัวของตน ไปคบคนต่างด้าวทำวต่างแดน คือคนชาติอื่นภาษาอื่นศาสนาอื่น ผู้ประพฤติเช่นนั้น ถึงจะประพฤติตนเป็นคนดีอย่างไรก็ตาม จะนับเข้าในพวกพลเมืองดีไม่ได้ เพราะไม่ตรงกับสุภาวชิตที่ว่า ให้รักตน รักชาติ รักศาสนา รักพระมหากษัตริย์

ผู้ที่คบคนต่างด้าวทำวต่างแดนนั้น ขาดถึง ๓ หลัก คือ การรักชาติก็ขาด การรักพระมหากษัตริย์ก็ขาด ยิ่งเหลืออยู่แต่การรักษาตนเท่านั้น การรักษาตนในทางพระพุทธศาสนาก็ได้แสดงไว้ว่า **อตตทานญเจ ปิยํ ชญญา รกฺขเขยฺย นํ สุรกฺขิตํ** แปลว่า **ถ้าผู้รู้ว่าตนเป็นที่รักของตนแท้ ก็พึงรักษาตนให้ตั้งอยู่ในสุจริตธรรมตลอดกาลทุกเมื่อเถิด** ดังนี้ ไม่เห็นจำเป็นจะต้องวิ่งกระหืดกระหอบไปฝั่งซ้ายฝั่งขวา ตั้งหน้ารักษาตนให้เป็นพลเมืองดีเท่านั้นก็เป็นการสมควรดีอยู่แล้ว

ท่านทั้งหลายพึงমনสิการให้ได้ความดั่งที่แสดงมานี้ แล้วประพฤติตนให้ตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวทีต่อพระเจ้าอยู่หัวของตน ก็จักสำเร็จผลคือความสุขความสำราญตลอดกาลทุกเมื่อ ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน

(เทศน์กัณฑ์นี้ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ วัดเจติยหลวง
แสดงแก่นักโทษในเรือนจำนครเชียงใหม่ ในวันอาทิตย์ที่ ๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๑)

อตฺตาทิ อตฺตโน นาโถ

โก ทิ นาโถ ปโร สिया

อตฺตนา ทิ สฺทนฺเตน

นาถํ ลภติ พุทฺถมฺหิตํ

ณ วันนี เป็นวันอาทิตย์ เป็นวันที่ผู้เจ้าทั้งหลายเคยฟังพระธรรมเทศนาโดยลำดับ การฟังพระธรรมเทศนามีประโยชน์อย่างไร ท่านผู้อำนวยการจึงได้ชักชวนให้ท่านทั้งหลายฟังอยู่บ่อยๆ ข้อนี้ท่านทั้งหลายฟังเข้าใจว่า การฟังธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า มีประโยชน์สำหรับตัวของเรามากนัก

เหตุที่ผู้เจ้าทั้งหลายได้มาติดอยู่ในเรือนจำที่นี้ ก็เพราะขาดความรู้ในทางพระศาสนา คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ขาดกัลยาณมิตร คือไม่ได้คบหากับท่านที่เป็นนักปราชญ์ แต่เดิมมา ความโง่เขลาแห่งนั้นแหละชักนำให้ทำความผิด

ผู้ทำความผิด ท่านเรียกว่า คนพาล คือคนปัญญาอ่อน รักษาตัวให้พ้นจากทุกข์ภัย ไม่ได้ ถ้าใครไปคบหาสมาคมด้วยกับคนเช่นนั้น ท่านเรียกชื่อว่าคนพาล ถ้าคบกับด้วยคนพาลเช่นนั้นก็มีแต่จะหาโทษหาความผิดมาใส่ตัว จักนำตัวไปตกทุกข์ได้ยาก ได้รับความลำบากไม่มีที่สิ้นสุด

ผู้เจ้าทั้งหลายที่ได้มาติดในเรือนจำที่นี้ ด้วยกรรมอันเป็นบาป ๒ ประการ คือ กรรมเก่าประการหนึ่ง กรรมใหม่ประการหนึ่ง **กรรมเก่า** นั้นคือกรรมที่เราทำไว้แต่ก่อน หรือแต่ชาติก่อนตามมาทัน เผลอญให้เขาใส่ความปรักปรำทำโทษแก่ไม่หลุด ต้องได้มารับโทษ

กรรมใหม่ นั่นคือตัวต้องทำความผิดขึ้นเองด้วยเจตนา คือได้หุบตีฆ่าฟันท่านผู้อื่น หรือได้จ้องแย่งชิงเอาจกัลกัซของของของท่านผู้อื่น หรือสิ่งใดที่ท่านมีพิกัฎมาษีต้องห้าม ตัวรู้แล้วขึ้นทำแล้วได้รับโทษ อย่างนี้ชื่อว่ากรรมใหม่

เมื่อเราได้มารับโทษด้วยกรรมเก่าหรือกรรมใหม่ก็ตาม อย่าเสียใจ ให้เห็นว่าเราเสวยผลของกรรมของเราเอง อย่าเห็นไปว่าคนอื่นเขาหาโทษมาใส่ตัว ให้ตั้งหน้ารับผลของกรรมนั้นไปกว่าจะสิ้นจะหมด ให้เห็นว่าคุกตระวางโซ่ตรวนเขาไม่ได้ไปใส่เรา ตัวของเราหากมาหาเขาเอง มาเข้าโซ่เข้าตรวนเอง คุกตระวางเขาตั้งอยู่ที่นี้ โซ่ตรวนเขาอยู่ที่นี้ ไม่ได้ไปหาใคร เราเข้ามาหาเขาเอง ถึงเจ้าพนักงานและผู้คุมเขาก็อยู่ที่นี้ เรามาหาเขาเอง

ถ้าใครตกมาอยู่ที่นี้ เขาย่อมบังคับใช้สอยอย่างนี้ ถ้าเราพ้นออกไปจากที่นี่แล้ว เขาก็ไม่ตามไปบังคับบัญชา เขามีอำนาจอยู่แต่ในที่นี้เท่านั้น แม้เขาจะบังคับบัญชา ดูด่าว่าร้ายประการใดก็ตามอย่าเสียใจ ให้ถือว่ากรรมของเราเอง ให้ตั้งใจอดทนไปกว่าจะสิ้นกรรมสิ้นเวรของตน ให้คิดอย่างนี้

การที่สุเจ้าทั้งหลายมาติดอยู่ในเรือนจำนี้ โดยมากเป็นผู้ไม่ได้คบหาสมาคมกับด้วยนักปราชญ์ ไม่ได้สดับรับฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า ความจริงพวกเราทั้งหลายเป็นคนชาวสยาม คือเป็นคนไทย เป็นพุทธบริษัท นับถือพระพุทธศาสนาสืบๆ กันมาแต่บรรพบุรุษกาลล่วงไปได้ ๒,๐๐๐ ปีเศษแล้ว ผู้ที่เขาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเข้าวัดฟังธรรม จำศีลภาวนาอยู่บ้าง เขาก็ได้รับความสุข ถึงหากว่าเขารักษาได้เพียงแต่เป็นครั้งเป็นคราว เขาก็ยังมีความละเอียดอ่อน

ให้คิดดู คนที่อยู่จังหวัดเชียงใหม่นี้ ตลอดทุกอำเภอ มีคนจำนวนหลายแสน ผู้ที่ต้องมาติดอยู่ในเรือนจำนี้เพียง ๔๐๐-๕๐๐ คนเท่านั้น คิดเฉลี่ยดูไม่ถึงร้อยละ ๑ คน คิดดู โทษของเรือนจำนี้ก็มากไม่น่าจะยินดีเลย คือว่าการกินการนอน การงานต่างๆ โดยที่สุดแต่จะไปถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ก็ต้องถูกบังคับเสียทุกอย่างทุกประการ จะเอาความสุขมาแต่ไหน

ถ้าเราตั้งหน้าทำมาหากิน เป็นคนมีศีลมีสัตย์เป็นปกติ อยู่กับบ้านกับเรือน การกินก็เป็นสุข หากมากินตามชอบใจ นอนก็มีเสื่อสะอาดอาสนะมุ้งหมอน นอนอุ้งกันกับเมียสบาย จะทำการงานอะไรก็เลือกทำได้ตามชอบใจแสนที่จะมีความสุข

การที่เรามาติดอยู่ที่นี่ ตัวของเราก็แสนที่จักลำบาก ถึงพ่อแม่พี่น้องลูกเมียของเราก็ต้องได้รับความเดือดร้อนด้วยเหมือนกัน คือเดือดร้อนด้วยคิดถึงเราอย่างหนึ่ง เดือดร้อนด้วยขาดผู้พาทำมาหากินอีกอย่างหนึ่ง ต้องเข้าใจว่าเราไม่ได้ทำความเดือดร้อนให้แก่ตัวเราคนเดียว ข้าให้ความเดือดร้อนเล่นตลอดถึงพ่อแม่ลูกเมียและวงศ์ญาติเป็นที่น่าสลดใจ

การที่พากันทำความผิดนี้ไม่ใช่เกิดจากข้ออื่น เกิดจากข้อดูถูกดูหมิ่นของตัวเอง เห็นว่าตัวของตัวจะพึ่งตัวไม่ได้ จึงต้องตั้งหน้าแต่พึ่งคนอื่นเขาร่ำไห้น้ำไป คือว่าเห็นเขมขี้ข้าวของเงินทอง เรือกสวนไร่นา วัควายช้างม้า พอไปแลเห็นของเค้าเท่านั้น ก็เกิดความอิจฉาเสียแล้วว่าเราไม่ต้องคิดหา ไม่ต้องคิดทำ คอยทำแต่ลักขโมยฉ้อโกง เอามาเลี้ยงชีวิตก็พอเท่านั้น นั่นแหละชื่อว่าคิดพึ่งแต่คนอื่นเขา เห็นตัวของตัวไม่มีราคาค่างวดอะไร จึงได้เป็นคนขี้ลักขโมยเป็นโจรขึ้น เพราะไม่ได้ฟังคำสอนของพระพุทธรเจ้า ขาดความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธรศาสนา

บัดนี้ เราจักนำเอาคำสอนของพระพุทธรเจ้ามาแสดงให้ฟังสักข้อหนึ่งอย่างสั้นๆ พอฟังเข้าใจได้ พระพุทธรเจ้าทรงสั่งสอนพุทธบริษัทว่า **อตตาทิ อตตโน นาโถ** แปลว่า ตนของตนเป็นที่พึ่งแก่ตน **โก ทิ นาโถ ปโร ลียา** ก็คนอื่นใครจะเป็นที่พึ่งแก่ใครได้ **อตตนา ทิ สุนฺเทน นาทํ ลภติ พุละภํ** ด้วยว่าตนของตนที่ตนฝึกฝนทรมาดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันผู้อื่นได้ด้วยยากดังนี้

อธิบายว่า ตนต้องพึ่งตน จะพึ่งแต่คนอื่นไม่ได้ คือว่าถ้าเราเป็นคนประพฤติน่าไม่ดีแล้ว จะพึ่งพ่อแม่พี่น้อง ลูกเมีย พึ่งเจ้าหรือพึ่งนายไม่ได้เลย ให้ดูตัวสุเจ้าทั้งหลาย เป็นตัวอย่าง เมื่อมาติดคุกได้ยากอย่างนี้ ใครเขาจะตามมาเป็นที่พึ่งแก่เราได้

คำที่ว่าตัวว่าตนนั้น ก็หมายเอาร่างกายจิตใจที่เราอาศัยอยู่นี้เอง คือว่ารวมทั้งตา หู จมูก ปาก ลิ้น กาย ใจ อวัยวะ ศีรษะ มือ เท้า ทั้งก้อนนี้แหละชื่อว่าตัวตน อย่าไปกังวลกับตัวอนัตตา เพราะอนัตตาเป็นทางวิปัสสนาญาณ ยกไว้แก่ท่านผู้เจริญวิปัสสนา

ที่ว่า **พึ่งตน** ก็คือ ให้พึ่งตา พึ่งหู พึ่งจมูก พึ่งปาก พึ่งลิ้น พึ่งมือ พึ่งเท้า พึ่งใจ ของเรานี้แหละ คือให้เห็นว่าตา หู เป็นต้น ซึ่งเป็นของมีอยู่สำหรับตัวของเรานี้

ล้วนแต่เป็นสมบัติอันประเสริฐของเรา คือเป็นแก้วสารพัดนึกแต่ละอย่างๆ พึงคิดดู ให้เห็นจริง

เรามีตาไว้นึกอยากดูอะไรก็ได้ เรามีหูไว้นึกอยากฟังเสียงอะไรก็ได้ เรามีจมูกไว้นึกอยากดมกลิ่นอะไรก็ได้ เรามีปากมีลิ้นไว้นึกอยากพูดจา สั่งเสียการงานอะไรก็ได้ สำหรับเล่าเรียนวิชาศิลปศาสตร์อะไรก็ได้ สำหรับบริโภคอาหารและรู้รสดีชั่วได้ทุกประการ เรามีมือทั้ง ๒ ไว้นึกอยากใช้ทำกิจการงานอะไรก็ได้ ทุกประการ เรามีเท้าทั้ง ๒ ไว้นึกอยากใช้ไปทางใดก็ได้ตามความปรารถนา จะให้ช้าให้เร็ว ให้วิ่งให้เต็น้อย่างไรก็ได้ เรามีใจไว้นึกอยากคิด เราอาจจักคิดดีคิดชั่วได้ตามประสงค์

สมบัติในตัวของเราที่ยกขึ้นมาแสดงให้ฟังนี้ ล้วนแต่เป็นแก้วสารพัดนึกทั้งนั้น คือ เรานึกใช้สิ่งใด สิ่งนั้นย่อมทำประโยชน์ตามหน้าที่ของตนให้สำเร็จได้ทุกประการ จึงชื่อว่าเรามีแก้วสารพัดนึกอยู่ในตัว

ผู้ที่เขารู้ว่าของดีมีในตัวอย่างนี้ เขาย่อมใช้ให้ทำการงานให้เหมาะตามหน้าที่ เป็นต้นว่า ทำนาทำสวน ทำการค้าขาย และทำราชการงานเมือง จนสำเร็จเป็นคนมั่งมี ศรีสุข เป็นเศรษฐีมหาเศรษฐี เป็นพ่อค่านายห้าง เป็นขุนนาง ล้วนแต่เขาใช้แก้วสารพัดนึก ในตัวนี้เอง เพราะเขาเห็นว่าเป็นที่พึ่งได้ เขาใช้ถูกต้องตามทางอันชอบธรรม เขาก็ รุ่งรวยขึ้น เป็นที่พึ่งได้จริง เท่านั้นเอง

ส่วนคนที่ตาเสียหูเสียนั้น คนอื่นเขาทำนาทำสวนและค้าขายกันอย่างไร เขาพากัน เข้าวัดฟังธรรม ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนากันอย่างไรก็ไม่เห็น เพราะตาในมันเสีย ที่ว่าหูเสียนั้น เขายกย่องคนประพุดดีอย่างไร เขาติเตียนคนประพุดดีอย่างไร คุณพ่อ คุณแม่ คุณครูบาอาจารย์ คุณพระเจ้าแผ่นดิน มีอยู่แก่ตัวอย่างไร คุณพระพุทธรเจ้า คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ คุณทาน คุณศีล เป็นอย่างไร เขาพูดกันอยู่เต็มบ้าน เต็มเมือง ตัวก็ไม่ได้ยินทั้งสิ้น เพราะหูในมันเสีย จะว่าหูหนวกก็ได้ เพราะเสียงที่ดี ไม่ได้ยิน จนไม่รู้จักว่าตา หู จมูก ลิ้น กาย มือ เท้า และใจของตนมีคุณมีประโยชน์ แก่ตนอย่างไร เพราะความโง่รู้เท่าไม่ถึงการณ์นั่นเอง จึงใช้ของวิเศษเหล่านั้นในทาง ที่ผิด จนกลับเป็นโทษเป็นข้าศึกศัตรูแก่ตน จนได้รับความลำบากยากแค้นถึงเพียงนี้ น่าเศร้าใจยิ่งนัก

ถ้าเราเป็นคนฉลาด รู้จักผิด รู้จักถูก รู้จักดี รู้จักชั่วบ้าง ก็คงไม่เป็นอย่างไร ถ้ารู้จักว่าคุณพ่อคุณแม่มีอยู่ที่ตัวของเรา คือเราเป็นลูกมีพ่อแม่ ร่างกายอันนี้พ่อแม่ บำรุงเลี้ยงดูมา ร่างกายอันนี้เท่ากับแบ่งภาคมาจากพ่อแม่ คุณพ่อแม่จึงเชื่อว่ามีอยู่กับ ตัวเราเสมอ เราตกทุกข์ได้ยากก็เท่ากับพ่อแม่ของตนได้เสื่อมเสียเกียรติยศไปด้วย

ถึงคุณแห่งครูบาอาจารย์ก็เหมือนกัน ธรรมดาเกิดมาเป็นคนต้องมีครูบาอาจารย์ ทุกคน เมื่อเราได้รับความรู้ความฉลาดในวิชาศิลปศาสตร์สิ่งใดก็ตาม แต่สำนักท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นแหละชื่อว่าเป็นครูบาอาจารย์ วิชาที่ท่านสอนให้นั้นย่อมอยู่กับตัวเราเสมอ ถ้าเราไปตกทุกข์ได้ยาก ก็เท่ากับพาครูบาอาจารย์ไปเสื่อมเสียเกียรติยศไปด้วยเหมือนกัน

แม้คุณแห่งพระเจ้าแผ่นดินก็มีอยู่แก่เราเสมอ คือว่าพ่อแม่ของเรา ลูกเมียของเรา ทรัพย์สมบัติของเราก็อยู่ในความอารักขาคืออยู่ในความปกครองของพระเจ้าแผ่นดิน ทุกประการ ถึงตัวของเราก็อยู่ในความปกครองของพระเจ้าแผ่นดินเหมือนกัน พระเจ้าแผ่นดินจึงทรงพระนามว่าเจ้าชีวิต ถ้าเราทำความชั่วเสียหายก็เป็นเหตุให้เสื่อมเสีย พระราชเกียรติยศเหมือนกัน ถ้าเราทำความดี ตั้งหน้าทำมาหากินโดยชอบธรรมก็เป็น ผลเมืองดี ชื่อว่าได้เซ็ดชูพระราชเกียรติยศและได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวที ฉลองพระเดชพระคุณของพระเจ้าอยู่หัวของตน

การประพฤติให้ตนเป็นคนดีอย่างเดียวนั้น เป็นคนชื่อว่าได้สนองคุณพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ตลอดถึงพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ที่ได้สนองคุณของท่านผู้มีคุณเช่นนั้น จะได้รับแต่ความสุข และจะมีแต่ความเจริญตลอดชีวิต นับว่าไม่เสียที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์

เบื้องหน้าต่อแต่นี้ไป ให้พากันตั้งใจฟังตนของตน ตามพุทธโอวาทที่ว่า **อตฺตา ทิ อตฺตโน นาโถ** **ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน** ถ้าตนไม่เป็นคนดีพึ่งใครไม่ได้ ส่วนความผิดที่ ตนทำมาแล้วเพราะอาศัยความโง่ความเขลาไปแล้วไป ให้พากันตั้งอกตั้งใจรับผล ของกรรมนั้นไป อย่ามีความน้อยใจเสียใจ ธรรมดาเป็นปุถุชนย่อมมีผิดบ้างถูกบ้าง อย่างนั้นเอง

เมื่อเราได้มาติดอยู่ในที่คอกที่ขังอย่างนี้ ก็ให้ค้นหาความสุขอยู่ในที่ความสุข อยู่ในใจของเราเองแต่ไว้ ให้คิดเสียว่าเราเสวยผลของกรรมที่เราทำมาเอง ส่วนระเบียบ

การทำงานของเรื่อนจำมีอยู่อย่างไร ก็ให้ตั้งใจปฏิบัติตาม อย่าแสดงความกระด้างกระเดื่อง อวดดีบอวดดี คิดต่อสู้อัดขิ้นต่อเจ้าพนักงาน ให้เห็นว่าตนเป็นผู้หมดอำนาจ สุดแต่เจ้าหน้าที่ท่านจะบังคับใช้สอยอย่างไรก็ตั้งหน้าทำตาม อาจจักเป็นวิชาสำหรับตัวของเราต่อไปก็ได้ ทำให้ถูกใจของเจ้าพนักงานที่ท่านทำการตามหน้าที่ ให้ได้รับความเมตตา กรุณาในสำนักของท่านผู้มีอำนาจเหนือตน ข้อสำคัญก็คือให้มีความเพียรความหมั่นเท่านั้น ก็จักได้รับความสุขตามสมควรแก่ภูมิประเทศ

ความจริงคนที่เกิดมาในโลกก็เท่ากับติดคุกด้วยกันหมด เท่ากับมีโทษถึงตายด้วยกันหมด เป็นแต่ว่าวงกว้างและวงแคบกว่ากันนิดหน่อยเท่านั้น ใครจักออกจากโลกไปได้ ใครจักเป็นคนไม่ตาย ย่อมจักตายด้วยกันหมดทั่วโลก แต่ว่าคุกใหญ่วงกว้างหน่อย ส่วนคุกน้อยที่พวกสุเจ้าพากันมาติดอยู่นี้วงแคบ แต่ก็ยังมีตีบางส่วน คือยังมีกำหนดเวลาที่จักหลุดพ้นออกไปได้

ให้ฟังเข้าใจว่า กรรมกงสำหรับเรื่อนจำนี้ หากเป็นอยู่อย่างนี้ก่อนแต่เรายังไม่เข้ามา เขาก็ทำกันอยู่อย่างนี้ เมื่อเราเข้ามาอยู่เขาก็ทำกันอยู่อย่างนี้ เบื้องหน้าแต่เราออกไปแล้ว เขาก็จักทำกันอยู่อย่างนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด ความสุขและความทุกข์อยู่ที่ใจ ต้นแห่งความสุขอยู่ที่ความพอ คือทำความพอในสิ่งที่ได้ที่มีเท่านั้น ต้นแห่งความทุกข์อยู่ที่ความไม่พอ คือทำตนให้เป็นคนจนอยู่เสมอ บุญและบาปก็อยู่ที่ใจ ต้นแห่งบุญอยู่ที่ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ต้นแห่งบาปอยู่ที่ความโลภ ความโกรธ ความหลง ตัวของเราอยู่ที่ไหน ความสุขและความทุกข์ก็อยู่ที่นั่น ตัวของเราอยู่ที่ไหน บุญและบาปก็อยู่ที่นั่น ให้เป็นคนมีความสุขไว้ดีกว่าคนที่มีความทุกข์ ให้เป็นคนมีบุญไว้ดีกว่าเป็นคนมีบาป

ท่านทั้งหลายเมื่อเข้าใจตามที่แสดงมานี้ ฟังตั้งใจรับปฏิบัติตามก็จักได้รับผลอันงาม คือความสุขความสำราญทั้งในปัจจุบันและเบื้องหน้า ดังวิไลชชามาด้วยประการฉะนี้.

ธรรมคุณกถา

(แสดงทางออกจากโลกโดยทางวิปัสสนา)

อิทานิ อัญจมีทิวเส สนฺนิปติตาย พุทฺธปริสาย กาจิ ฌมฺมีกถา กถียเต สุวากฺขาโต
ภควตา ฌมฺโมติ อาทิกิ ฌมฺมคุณกถํ อานุสนฺธิ ฌมฺมุตฺวา ภาสิสฺสามิตี อิมสฺส ฌมฺมปริยายสฺส
อตฺถโส สาธายสฺสมนฺเตหิ สกฺกจฺจํ โสตพฺโพติ.

ณ วันนี เป็นวันอัญจมีตเถที่ ๘ คำ แห่งปักขคณนา พุทฺธปริสชาติได้มาสนฺนิบาต
ประชุมกันไนธรรมสวนมณฑลนี้ เพื่อประสงค์จะสมาทานอุโบสถศีลและเบญจเวรวิริตี
และลำดับพระธรรมเทศนาอันเป็นพระโอวาทคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา
เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ไนส่วนปฏิบัติบูชาของตนๆ

การที่ได้มารักษาอุโบสถศีลและเบญจเวรวิริตี ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาเหล่านี้
ชื่อว่าเป็นส่วนปฏิบัติบูชาไนพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างสูงสุด เมื่อพร้อมด้วย
สนฺนิบาตเช่นนี้แล้ว เบื้องหน้าแต่เป็นโอกาสที่ลำดับพระธรรมเทศนา

ด้วยการที่ท่านทั้งหลายได้ตั้งกตีกาอธิษฐานไว้ในใจของตนว่า ถึงวันพระหนึ่งๆ
จะพากันสะสมคุณความดี มีให้ทานและรักษาศีล ๕ ศีล ๘ เป็นต้น เมื่อได้ตั้งกตีกาไว้
อย่างไร ข้อนั้นก็พากันประพฤติปฏิบัติสำเร็จตลอดมาได้ จนบัดนี้ก็จวนใกล้จะออก
พรรษาแล้ว การที่ตั้งเจตนาไว้อย่างใดก็ได้ทำให้สำเร็จตามนั้นอันนี้ควรจะโลมนัสยินดี

การที่ได้พากันอบรมความดีต่างๆ มีให้ทาน รักษาศีล และลำดับพระธรรมเทศนา
เป็นต้นนี้ นับว่าเป็นการได้ทำความดีให้เกิดให้มีขึ้นไนตน เป็นส่วนที่จริงที่แท้สามารถจะ

ยึดเอาเป็นสรณะที่พึ่งของตนได้ และได้ชื่อว่าได้กระทำหลักฐานไว้แก่ตน ทำตนให้เป็นคนมีหลักฐานในกาลต่อไป

ด้วยว่าโลก คือหมู่สัตว์ ไม่คงที่เป็นปกติอยู่เสมอได้ ทั้งโรคร้ายไข้เจ็บก็ไม่มีนิมิตเครื่องหมายว่าจะมีมาเมื่อไร ถึงแม้เราอยู่ต่อๆ ไป ก็ไม่รู้ว่าจะได้รับความสุขสักเพียงไร แล้วให้หวนคิดเพ่งดูหมู่สัตว์ทั่วโลก ซึ่งได้รับความเดือดร้อนลำบากรำคาญเกิดแต่เหตุภายใน ดังโรคร้ายไข้เจ็บเป็นต้น เกิดแต่เหตุภายนอก ได้แก่การเบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีทั่วไปในหมู่มนุษย์และสัตว์หาที่ว่างที่เว้นไม่มีเลย

เมื่อเพ่งดูแล้วก็น่าจะรำคาญสักปานใด จะอยู่คนเดียวก็ไม่ได้ด้วยชีวิตและความสุขเนื่องอยู่ด้วยหมู่คณะ ต้องอยู่ด้วยกันมากๆ จึงจะมีความสุข ครั้นเมื่อมาอยู่หมู่คณะมากคณะหนักเข้าก็เกิดความเดือดร้อนขึ้นในระหว่างพวกของตัวเอง เพราะต่างคนต่างแสวงหาความสุข ที่นี้ก็เกิดข่มแข่งชิงสถานที่และทรัพย์สินสมบัติกันขึ้น ผู้มีอำนาจมากก็ข่มเหงผู้มีอำนาจน้อย ผู้มีอำนาจน้อยสู้ทางนี้ไม่ได้ ก็หาอุบายทางอื่นแก้แค้นแก้ผู้มีอำนาจมาก ต่างฝ่ายต่างก็ถือดีแก่กันและกัน จนถึงมีพระราชามหาอำมาตย์ช่วยป้องกันคอยระงับความเดือดร้อน ถึงปานนั้นก็ยังไม่สงบจริงจัง เป็นแต่เพียงเบาบางลงเท่านั้น ซึ่งทำให้ต่างหมู่ต่างคณะที่เข้ามาระคนปนกันมากหมู่คณะขึ้นนั้น ได้พึ่งพาอาศัยกันนำความสุขความสำราญมาสู่มากขึ้น แต่ส่วนความเดือดร้อนรำคาญก็ยิ่งทวีมากขึ้นอีกเหมือนเดิม เพราะต่างฝ่ายก็ต่างจะเอาเปรียบแก่กันในทางหาความสุขแก่พวกของตัวเองนั้นแล จนถึงแก่ก่อการวิวาทบาดหมาง ฆ่าฟันทุบตีกันในระหว่างหมู่ระหว่างคณะตลอดขึ้นไปจนถึงประเทศต่อประเทศ

มองดูในระหว่างหมู่มนุษย์ด้วยกันก็น่าสังเวชน่าเบื่อหน่ายเหลือทน ต่างถือชาติถือตระกูล ถือพวกถือเหล่า ถือประเทศบ้านเมือง จนไม่รู้ลึกลงว่าตนเป็นมนุษย์ชาติเดียวกันทั้งโลก มีสมบัติในตัวก็เท่ากัน แต่เหตุไฉนจึงต้องเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน แท้ที่จริงความสุขที่มนุษย์ทั่วโลกจะพึงได้ก็ต้องได้ด้วยสุจริต คือความประพฤติดีด้วยกาย วาจา ใจ ที่สัมปยุตด้วยเมตตากรุณาโดยแท้

ครั้งแลไปดูสัตว์หมู่อื่นนอกจากมนุษย์พวกเราก็อีกแหละ สัตว์บางพวกต้องกินสัตว์ที่มีชีวิตเหมือนกับตัวเป็นอาหาร สัตว์ใหญ่กินสัตว์น้อย สัตว์น้อยกินสัตว์ใหญ่ สัตว์ที่กินต้นไม้ต้นหญ้าเป็นอาหารก็พลอยถูกสัตว์พวกที่กินเนื้อเป็นอาหารจับกินเสียด้วย สัตว์จำพวกที่กินต้นไม้ใบหญ้าเป็นอาหารก็เบียดเบียนกันในหมู่ของตัว ด้วยการหาความสุขใส่ตัวในทางอาหารบ้าง ในทางกามสุขบ้าง

มองดูบรรดาสัตว์ในน้ำและบนบก โดยที่สูงสุดแต่สัตว์ที่เหาะไปได้ในท้องอากาศ จะหาจำพวกใดที่พ้นไปจากความเบียดเบียนแก่กันและกันไม่มีเลย ข้อสำคัญก็คืออาหารนี้แหละเป็นต้นเหตุก่อให้เกิดเบียดเบียนกัน รองลงมาก็กามสุข ส่วนการแสวงหาอาหารนี้ในหมู่สัตว์ทั่วโลกไม่ร้ายแรงเหมือนหมู่มนุษย์ เพราะไม่สู้จะมีสัตว์จำพวกที่สะสม เพียงแต่หาพออิ่มท้องวันหนึ่งๆ เท่านั้นโดยมาก

ส่วนหมู่มนุษย์นี้ อาหารอยู่ข้างจะยุ่งมาก ต้องสะสม ด้วยได้เท่าไรก็ไม่พอ หามาใส่ตุ่มใส่ไหใส่โถใส่อ่างใส่หีบใส่กระป๋อง อย่างด้วยไฟผึ้งด้วยแดดให้เป็นของแห้งไว้บ้าง ดูไปเถอะ นับอย่างอาหารของหมู่มนุษย์ไม่ถ้วน เป็นต้นว่าผลไม้ทั้งปวง ใบไม้ทั้งปวง ต้นไม้รากเหง้าของต้นไม้และเถาวัลย์ที่ไม่เมื่อไม่เมา เป็นอาหารของมนุษย์ได้ทั้งสิ้น ในหมู่สัตว์ทั้งหลาย ไม่ว่าสัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์อยู่ถ้ำอยู่รู สัตว์เดินไปได้ในท้องอากาศ ไม่เลือกว่าสัตว์ตัวใหญ่ตัวเล็ก เพื่อนกินตะพึดตะพือไปที่เดียว

ถ้าจะว่าไปโดยความจริง หมู่มนุษย์เรามีปัญญามาก ควรจะให้ความสุขแก่สัตว์ทั่วโลกเป็นการสมควรแท้ แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ บรรดาสัตว์ในโลกได้รับความเบียดเบียนแต่หมู่มนุษย์มากมายเหลือส่วนที่พึงประมาณ ไซ้จะเบียดเบียนแต่ในหมู่สัตว์เพียงเท่านั้นก็หาไม่ ยังเบียดเบียนในหมู่มนุษย์ด้วยกันก็เหลือล้น จนถึงพวกพ้องพี่น้อง ตลอดจนไปจนถึงสามีภรรยา ก็เบียดเบียนข่มเหงกัน เมื่อเฟื่องดูแล้วก็น่าสังเวชสลดใจเหลือเกิน

ส่วนที่กินเนื้อเป็นอาหารนั้นจะมาโทษเอาหมู่มนุษย์ทุกวันนี้ที่เดียวก็ไม่ได้ เพราะของเป็นมาแล้วแต่บรรพบุรุษ มีเนื้อสัตว์เป็นอาหารสืบกันมาแก่ไม่ไหว แม้แต่ญาติ

ของพระพุทธเจ้าก็ทรงเห็นว่าไม่มีทางแก้ เมื่อทรงเห็นโทษแล้วจึงต้องเลิกจำเพาะตน และพรรคพวกของตนเท่านั้น

การทรงแต่งตั้งลูกขาบทแห่งศีลทั้งปวง ยกปาณาติบาต ให้เว้นการฆ่าสัตว์เป็น ประชาน เท่ากับประกาศทางเมตตาการุณาแก่หมู่มสัตว์ทั่วโลก เมื่อพุทธบริษัทพึงดูเห็น ความปั่นป่วนวุ่นวายของหมู่มสัตว์ทั่วโลกเช่นนี้ ก็สมควรจะเกิดความเบื่อหน่าย ป่ายหน้า หาทางหลีกเลี่ยงให้พ้นไปเสียจากโลกเป็นการชอบยิ่ง

ถ้าหากยังยืนติดอยู่ในโลก ก็ควรหาอุบายที่จะแก้ไขไม่ให้เบียดเบียนข่มเหงกัน ต่างคน ต่างอยู่พอสบายๆ ตลอดชีวิต เป็นการชอบแท้ อุบายทางแก้นอกจากโอวาทของ พระพุทธเจ้าแล้วเป็นอันไม่มี ที่ปกครองกันอยู่ได้โดยเรียบร้อยทุกวันนี้ก็เพราะ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์โดยแท้ คือในหมู่มนุษย์เราอยู่เป็นสุขด้วยกัน ทุกวันนี้ก็ด้วยเมตตาการุณาแก่กันและกันเท่านั้น

ส่วนเมตตาการุณานั้น เป็นพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแท้ ในหมู่มนุษย์เรา ถ้าต่างคนต่างอิจฉาพยาบาทโกรธเคืองแก่กันทั่วโลก โลกก็แตกเท่านั้น โดยที่สุดแต่ พวกเราที่อยู่ในกาลานี้ ต่างคนต่างเกลียดกันโกรธกันทุกๆ คน ศาลาก็แตกทนมไม่ไหว เท่านั้น ที่พวกเราพากันอยู่เป็นสุขนี้ก็ด้วยอำนาจเมตตาปราณีกัน คือพากันประพฤติ ตามคำสั่งสอนของพระองค์เช่นนี้ ควรแล้วที่จะต้องรู้จักคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

ผู้รู้จักคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้ว จะควรประพฤติตนอย่างไร คือจะ ต้องประพฤติอย่างนี้ เมื่อจะประกอบกรการกุศลใดๆ ถ้ามีโอกาส ต้องทำวัตรไหว้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียก่อน มีโอกาสสวดมนต์ให้สวดมนต์เสียก่อนจึงสมาทานศีล หรือจะให้ทานก็ดี จะฟังพระธรรมเทศนาที่ดี จะเจริญสมณวิปัสสนาก็ดี ก็ให้ไหว้พระ สวดมนต์เสียก่อน เป็นการสมควร แต่ต้องให้เหมาะแก่โอกาสควรย่อหรือควรพิสดาร

พระโอวาทของพระพุทธเจ้านั้น ทรงแนะนำสั่งสอนให้บริจาคตานเป็นเบื้องต้น เพื่ออบรมดวงจิตให้สัมปยุตด้วยเมตตาการุณา จากเจตนา หัดบริจาคตฤฎายนอกก่อน ครั้นจากเจตนาแก้ไข้จึงรักษาศีล บริจาคตฤฎายในคือกิเลส ซึ่งได้แก่ความโลภ

ความโกรธ ความหลง ส่วนหยาบที่ออกมาทางกายทางวาจา เพราะทานและศีลมีเมตตา กรุณาและจาคเจตนาเหมือนกัน ครั้นทานศีลบริบูรณ์แล้ว ก็เป็นภาคพื้นแห่งสมาธิ และปัญญาอยู่เอง ผู้ปฏิบัติได้เพียงขั้นโลกียะปฏิบัติตามนัยที่แสดงมานี้ ก็พ้นจากการ วุ่นวายข่มเหงเบียดเบียนกัน จะพาอยู่เย็นเป็นสุขตลอดชีวิตไม่ต้องมีความสงสัย

ถ้าเป็นผู้เบื่อโลกจริงจัง อยากจะออกให้พ้นโลก ถ้าเช่นนั้นในสองวันพระก่อน ได้แสดงทางออกจากโลกไว้สองทาง ทางหนึ่ง ให้ปฏิบัติตรงต่อพระอัฐฐังคิกมรรค บำรุงศีลชั้นร์ สมาธิชั้นร์ ปัญญาชั้นร์ ให้เป็นอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ให้องค์ของ มรรคสามัคคีกันในสกลกายนี้ ก็เป็นทางออกจากโลกได้ วันพระหลังได้แสดงทางออก จากโลกหรือออกจากทุกข์ด้วยทางวิสุทธิมรรค ก็คือต้องออกอาศัยไตรสิกขาเหมือนกัน ทางทั้งสองนั้นถ้ารู้แล้วก็เหมือนกัน

วาระนี้จะแสดงทางออกอีกทางหนึ่ง เป็นทางวิปัสสนา เพื่อจะให้กว้างขวางเหมาะ แก่อุปนิสัยของพุทธบริษัท และเพื่อให้เป็นทางที่พุทธบริษัทจะเลือกดำเนินตามให้ เหมาะแก่อุปนิสัยของตน เพราะพระธรรมที่แสดงต่อไปนี้เป็นสวากขาตธรรม เป็นธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้วทั้งนั้น

ทางวิปัสสนานั้น ควรแก่ผู้มีศีลาจารวัตรบริบูรณ์แล้วจะพึงเจริญ เรียกว่า **วิปัสสนา** **กัมมัฏฐาน** ทานแสดงไว้โดยอเนกนัยคือมิใช่อย่างเดียว ในที่นี้จะยกเอาใจความ ในธรรมนิยามสูตรมาแสดง พอเป็นนิทศนะอุทาหรณ์พอให้เห็นทางแห่งวิปัสสนา กัมมัฏฐาน

ใจความในธรรมนิยามสูตรนั้นว่า

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สังขารทั้งสิ้นเป็นของไม่เที่ยง

สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขารทั้งสิ้นเป็นทุกข์

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งสิ้นเป็นอนัตตา คือไม่ใช่ตัวตน

อด นิพพิหนฺตติ ทุกฺขอ ครั้นเมื่อพิจารณาเห็นสังขารธรรมเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เช่นนั้น ก็เกิดนิพพิทาญาณ ความหน่ายในทุกข์ เห็นว่าความไม่เที่ยงก็เป็นตัวทุกข์ ความทนยากก็เป็นตัวทุกข์ อนัตตา ไม่ใช่ตัวตนก็เป็นตัวทุกข์ (คือเห็นโทษของสังขาร)

เอส มคโค วิสุทฺธิยา นิพพิทาญาณ ความเบื่อหน่ายในสังขารทั้งหลายเพราะเป็นตัวทุกข์ อันนี้เป็นวิสุทฺธิมรรค เป็นทางที่ให้ถึงความบริสุทธิ์

ในสุดต้นต้นัย ตรัสเป็นการรับรองว่า **อุปปาทา วา ภิกฺขเว ตถาคตาณํ อุนฺนุปาทา วา ตถาคตาณํ จฺฉิตวา สฺมา ธาตุ ธรรมญฺจจิตฺตา ธรรมนियามตา** ความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตเจ้าทั้งหลายจะบังเกิดขึ้นในโลกหรือไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ขึ้นชื่อว่าสังขารธรรมทั้งหลายย่อมเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นธรรมธาตุ ธรรมฉฺฉิต ธรรมนियาม คือตั้งอยู่เป็นธรรมดาอย่างนั้นไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น เป็นแต่เราตถาคตตรัสรู้ดีแล้ว นำมาแนะนำสั่งสอนกระทำให้ตื่นขึ้นเท่านั้น คงได้ใจความตามนัยพระสูตรดังนี้

ต่อนี้ จักแสดงตามมติของตนโดยทางไต่สวนพระพุทฺธภาษิตเพื่อให้สะกิดใจของพุทฺธบริษัทผู้เห็นภัยแจ้งชัดในวัฏสงสารมุ่งหาทางที่จะออกจากวัฏทุกข์ ทางวิปัสสนานี้เป็นทางสำคัญอย่างยิ่ง แต่ต้องอาศัย ศีล สมาธิ เป็นภาคพื้นมาแล้ว จึงจะเป็นทางให้สำเร็จได้

วิปัสสนา แปลว่า เห็นแจ้งเห็นจริง คือเห็นจริงตามสภาวะที่เป็นอยู่อย่างไรแห่งธรรมนั้นๆ เหมือนอย่างไรในธรรมนियามสูตร ที่ท่านแสดงว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา ดังนี้

ทางไต่สวนควรสงสัยว่า ไฉนหนอ ท่านจึงแสดงว่าสังขารทั้งสิ้นเป็นของไม่เที่ยง สังขารทั้งสิ้นเป็นทุกข์ ทำไมไม่แสดงว่าสังขารทั้งสิ้นเป็นอนัตตา เหตุใดจึงแสดงว่าธรรมทั้งสิ้นเป็นอนัตตา สังขารทั้งสิ้นกับธรรมทั้งสิ้นนั้นจะมีอาการต่างกันอย่างไร สังขารก็ชื่อว่าธรรมเหมือนกัน คือ สังขตธรรม คงได้ความว่าสังขารมีนัยเดียว

ส่วนธรรมนั้นมีสองนัย คือ สังขตธรรม หนึ่ง อสังขตธรรม หนึ่ง ที่แสดงว่า “สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา” หมายถึงสังขตธรรม และอสังขตธรรม มีอาการต่างกันคือ สังขตธรรม มี อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เต็มที่ ส่วนอสังขตธรรม อนิจจัง ทุกขัง ไม่มี แต่อนัตตาอย่างเดียว คือไม่ใช่ตัวตน เป็นธรรมต่างหาก

แสดงทางวิปัสสนาต้องแสดงในสกลกายนี้อย่างเดียว แสดงนอกออกไปไม่ได้ ต้องตรวจดูหน้าตาของสังขตธรรมและอสังขตธรรมในสกลกายนี้ให้เห็นชัดว่า สังขตธรรมมีที่สิ้นสุดเพียงไร ต้องตรวจดูหน้าตาของสังขารทั้งสิ้นเสียก่อน

สังขารในปฏิจลสมุปบาท สังขารในเบญจขันธ์ ท่านหมายเจตสิกสังขาร คือ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร เหมือนกัน ถึงกายสังขาร วจิสังขาร มโนสังขาร ก็เกี่ยวข้องกับเจตสิกสังขารเหมือนกัน จึงรวมสังขารทั้งสิ้นเป็นสองคือ อุปาทินนสังขาร ๑ อนุปาทินนสังขาร ๑ ชื่อว่าสังขารทั้งสิ้น

สังขารทั้งสองนี้มีเต็มโลกด้วยกัน จะชี้แจงไม่มีที่สิ้นสุด ผู้ปฏิบัติจะเห็นเอง จะชี้พอเป็นอุทาหรณ์เพื่อเป็นทางดำริเท่านั้น

ในสกลกายนี้เต็มไปด้วยสังขารทั้งสอง ท่านจึงตั้งชื่อว่าสังขารร่างกาย แต่เท่านั้นก็ไม่พอใช้ จึงตั้งชื่อต่อออกไปให้ชื่อว่า สกลกายบ้าง นามรูปบ้าง ขันธ์บ้าง ธาตุบ้าง อายตนะบ้าง เป็นต้น เป็นตัวอย่าง แล้วแจกอาการของชื่อตั้งนั้นๆ

ตั้ง **สกลกาย** แจกอาการออกไปตามลักษณะของธาตุ ๔ ปฐมวิธาตุ ๒๐ มี เกสา โลมา เป็นต้น อาโปธาตุ ๑๒ มี ปิตตํ เสมหํ เป็นต้น ถ้าแจกแต่สองธาตุนี้เป็นอาการ ๓๒ ถ้าแจกเตโชธาตุ ๖ มีสันตปป์คคิ เป็นต้น และแจกวาโยธาตุ ๔ มีอุทังคมาวาตา เป็นต้น ประสมเข้าเป็นอาการ ๔๒ ชื่อว่า สกลกาย รวมสกลกายให้ชื่อว่านามรูปใจชื่อว่า นาม กายทั้งสิ้นชื่อว่า รูป กายกับใจประชุมกันเข้าเป็นหมวดเป็นก้อนชื่อว่า ขันธ์ แจกอาการของขันธ์เป็น ๕ รวมอาการของกายเข้าเป็นหนึ่งชื่อว่ารูป ส่วนใจ แจกอาการเป็น ๔ คือ เป็นเวทนา ๑ สัญญา ๑ สังขาร ๑ วิญญาณ ๑ ขันธ์อันเดียว นั้นแหละ แต่มีอาการ ๕ อย่าง จึงชื่อว่าขันธ์ ๕

สกลกายอันเดียวนี้แหละ ท่านตั้งชื่อว่า **ธาตุ** แจกอาการของธาตุในที่นี้ออกเป็น ๖ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ๕ อย่างนี้เป็นรูปธาตุ วิญญาณอีก ๑ นี้เป็นนาม จึงรวมกันเป็นธาตุ ๖

สกลกายอันเดียวนี้แหละ ท่านตั้งชื่อว่า **อายตนะ** แจกอาการของอายตนะเป็น ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้อายุรูปแจกเป็น ๕ ใจนี้ ส่วนนามคงเป็น ๑ จึงรวมเป็น อายตนะ ๖

สกลกายอันเดียวนี้แหละ ท่านตั้งชื่อว่า **ชาติ** ความเกิด ๑ **ชรา** ความแก่ ๑ **มรณะ** ความตาย ๑

แจกอาการของ **ชาติ** เป็น ๒ คือ เป็น **ปฏิจันนชาติ** ความเกิดกำบัง คือ แรกแต่ปฐมปฏิสนธิวิญญาณมา ก็ชื่อว่า ชาติ ความเกิดเรื่อยไปจนถึงวันตาย ผู้ไม่พิจารณา ไม่เห็น จึงชื่อว่าความเกิดกำบัง ๑ **อัปปฏิจันนชาติ** ความเกิดเปิดเผยรู้ทั่วกัน คือ คลอดออกจากครรภ์ของมารดา ๑

แจก **ชรา** ความแก่ เป็น ๒ คือ **ปฏิจันนชรา** ความแก่ปกปิดกำบัง คือความแก่ มีมาแต่วันแรกเกิดจนถึงวันตาย แก่ตามวันคืนเดือนปีไปจนถึงวันตายเป็นที่สุด **อัปปฏิจันนชรา** ความแก่เปิดเผย ได้แก่ผู้ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย เกิดพิการในร่างกาย มีผมหงอกฟันหักเป็นต้น ๑

แจก **มรณะ** ความตาย เป็น ๒ คือ **ปฏิจันนมรณะ** ความตายปกปิดกำบัง ได้แก่ความตายที่มีมาแต่แรกเกิด คือตายเรื่อยไปจนถึงวันตายอันเป็นที่สุด ๑ **อัปปฏิจันนมรณะ** ความตายเปิดเผย ได้แก่สิ้นลมหายใจต้องเข้าโลงกัน ๑

ที่บรรยายมาพอเป็นสังเขปนี้เป็นเรื่องของอุปาทินนกลังขารทั้งสิ้น เป็นโลก จะตั้งชื่อว่าสังขารโลกก็ควร เพราะโลกประชุมกันตั้งขึ้น แต่พึงเข้าใจว่าอุปาทินนกลังขารทั้งสิ้น ต้องอาศัยอุปาทินนกลังขารทั้งสิ้นเกิดขึ้น ส่วนอุปาทินนกลังขารทั้งสิ้น เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ตรงตามธรรมนิยามสูตรทั้งสิ้น

ถ้าพิจารณาเห็นสังขารทั้งสิ้นเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็จะเกิดความเบื่อหน่าย
ในสังขารเหล่านั้น ส่วนตัวความไม่เที่ยง ความทุกข์ ความเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน นั้น
ก็ตัวสังขารอีกเหมือนกัน ต้องเบื่อ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อีกจึงจะชอบ

ตรงนี้แหละ ผู้ปฏิบัติจนมุมกันมาก มาติดกันเพียง**สังขารเบกขาญาณ** หาทางออก
ไม่ได้ ตกลงกันว่า เห็นนามรูปเบญจขันธ์ไม่ใช่ตัวแล้วก็หมดเรื่องกันเท่านั้น ตกลง
ยกตนเป็นพระโสดา ฯ เพราะละสักกายทิฏฐิได้ แต่นามรูปก็ไม่ดับ เบญจขันธ์ก็ไม่ดับ
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ไม่ดับ เป็นพระโสดา ฯ กันตื้อๆ อย่างนั้นเอง

ถ้าอย่างนี้คล้ายกับเอาอนัตตาเป็นโลกุตตรธรรม อนัตตาเป็นสังขาร จะเป็น
โลกุตตรธรรมอย่างไรได้ ต้องพยายามตรวจตรองให้เห็นความดับแห่งอุปาทินนสังขาร
ให้แจ่มแจ้ง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็อยู่ในพวกอุปาทินนสังขารเหมือนกัน ตัวสัญญา
อดีตทั้งนั้น ต้องเข้าใจว่าบรรดาอุปาทินนสังขารเป็นชาติสัญญาอดีตทั้งนั้น เป็นตัว
สมุทัยอริยสังทั้งสิ้น เมื่อตัวของเราเป็นสมุทัยอยู่ตราบไต่ ตัวของเราก็เป็นทุกข์ตราบนั้น
ต้องตรองแก้ไขให้สมุทัยดับ

ทางแก้ก็มีแต่อริยมรรคทางเดียว อริยมรรคเป็นขี้คี้กแก๊สมุทัย สมุทัยมีกำลังน้อย
สู้อริยมรรคไม่ได้ อริยมรรคก็คือศีล สมาธิ ปัญญา สมุทัยละเอียดเข้าไปเพียงใด
ต้องบำรุงอริยมรรคให้ละเอียดตามเข้าไปให้ควรแก่ประหารกันได้ อย่าวิตกกกลัวว่า
สังขารจะดับไม่ได้ ทางดับสังขาร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้โดยอเนกนัย

ตั้งในคาถาสำหรับบังสุกุลกันอยู่นี้เป็นตัวอย่าง **“อนิจจา วตสงขารา อุปปาทวย
ธมฺมิโน อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฌนฺติ เตสํ รูปสโม สุโข”** ความว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง
มีความเกิดขึ้นและดับเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปเท่านั้น จะเอาความสุขมาแต่ไหน
ความสงบระงับดับไปแห่งสังขารทั้งหลายเหล่านี้เป็นสุข ดังนี้

สังขารดับในที่นี้ ท่านไม่หมายคนตาย ท่านหมายคนเป็นๆ เรายังแหละ สังขาร
เป็นตัวกิเลส เป็นสมุทัย เมื่ออริยมรรคปัญญาเกิดขึ้น สังขารก็ดับไปเท่านั้น เมื่อเห็น
สังขารดับเมื่อใด ก็เห็นนิโรธเมื่อนั้น เรื่องสังขารดับ จะยกตัวอย่างมาแสดงไว้ในที่นี้

อีกนัยหนึ่ง ดังปฏิจจสมุปบาทในสมุทัยวารแสดงว่า อวิชชาเป็นปัจจัยแก่สังขาร สังขารเป็นปัจจัยแก่วิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยแกนามรูป เป็นปัจจัยต่อๆ กันไปจนถึงชรา มรณะ

คงได้ความว่า **อวิชชา** ความไม่รู้ตัวจริงของตัวเองจึงเป็นปัจจัยอุดหนุนแก่สังขารทั้ง ๓ คือ **ปญฺญาภิสังขาร อปญฺญาภิสังขาร อนัญญาภิสังขาร** ปัจจัยไม่ใช่เหตุ เป็นแต่เพียงอุดหนุนให้มีกำลังเท่านั้น

ความจริงอาการทั้ง ๑๒ ประการ มีสังขารเป็นต้น มีมรณะเป็นที่สุด เป็นอาการของอวิชชา เป็นตัวเหตุทั้งสิ้น คือเป็นตัวสัญญาอดีต เป็นชาติสมุทัยด้วยกันทั้งนั้น เป็นอุปาทินนกลังขารด้วยกันทั้งนั้น มีอวิชชาเป็นตัวเหตุด้วยเป็นปัจจัยด้วย สังขารเหล่านั้นจึงตั้งอยู่ได้

ครั้นถึงวาระที่ท่านแสดงนิโรธวารแสดงอย่างนี้ “**อวิชชาเยเตว อเสสวราคะนิโรธาสงฺขารนิโรโธ**” สังขารดับโดยไม่เหลือ เพราะความคลายความดับโดยหาเศษมิได้แห่งอวิชชาหนึ่งสิ่งเดียว ดังนี้ คงได้เนื้อความว่า อวิชชาดับสิ่งเดียวเท่านั้น สังขาร วิญญาณ นามรูป ตลอดจนไปถึงชรา มรณะ ดับตามกันไปหมด

ที่แสดงความดับแห่งอวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป เป็นต้น ในปฏิจจสมุปบาทนี้ ไม่ได้หมายความว่าคนตาย หมายถึงคนเป็นๆ เรายังมีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นตัวอย่าง สมัยที่พระองค์จะตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ได้ทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาทนี้เป็นทางวิปัสสนา เมื่ออวิชชาเกิดขึ้น อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป ตลอดจนไปถึงชรา มรณะดับหมด แต่พระองค์หาได้นิพพานไม่ ยังอยู่ไปรวดเร็วในยศัตร์ถึง ๔๕ พรรษา จึงเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน

เมื่อสังขารดับหมดแล้ว ตนของพระองค์ก็ยิ่งเต็มที แต่ส่วนที่เหลืออยู่นั้นจะเรียกว่าวิสังขารก็ได้ จะเรียกว่าอสังขตธรรมก็ได้ จะเรียกว่าสังขารธรรมก็ได้ จะเรียกว่าโลกุตระธรรมก็ได้ ไม่เห็นเป็นปัญหาอะไรกับชื่อหรามนามกร ข้อสำคัญคือตัวอวิชชาดับ เกิดเป็นวิชชาขึ้นเท่านั้น ส่วนธรรมที่เหลืออยู่นี้เป็นธรรมพิเศษ ไม่มีอนิจจัง ไม่มีทุกขัง คงมีอยู่แต่อนัตตาเท่านั้น เพราะไม่ใช่ตัวตน เป็นธรรมต่างหาก

อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดับไปตามอุปาทินนทสังขาร ถ้าไตรลักษณ์อย่างนี้ไม่ดับ ไม่รู้จักวิโมกข์ ๓ แสดงวิโมกข์ ๓ ไม่ได้ แสดงได้ก็ไม่ได้ความ ถ้าสังขารไม่ดับ แสดงก็ไม่ได้ แสดงได้ก็ไม่ได้ความเหมือนกัน ถ้ายังแสดงว่าตัวของตัวยังเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่ตราบไต่ ฟังรู้เถิดว่าตัวยังจมอยู่ในกองทุกข์ตราบนั้น เพราะ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นตัวทุกข์ เพราะเป็นสังขาร เมื่อสังขารดับหมดแล้ว ยังเหลืออยู่แต่ วิสังขาร เป็น**นาถกรรมธรรม** คือทำตนให้เป็นแก่นสาร เกิดศรัทธาความเชื่อตนขึ้น เป็น**อจลศรัทธา** ไม่มุงายหลงเชื่อแต่คนอื่น คนเราโดยมากมักเชื่อแต่ตำราเชื่อตามเขาว่า หาได้น้อมธรรมเข้ามาในตนให้เห็นจริงที่ตนเกิดความเชื่อขึ้นในตนไม่ จึงออกจาก สมบัติไม่ได้ ติดสมมติตายอยู่นี่เอง

สมมติกับสังขารอันเดียวกัน จะแสดงความดับแห่งสังขารหรือดับแห่งสมมติ ไว้เป็นตัวอย่าง ความจริงสังขารหรือสมมติเป็นของไม่มีอยู่แต่เดิม จึงเป็นของดับได้ เปรียบเหมือนไฟฟ้าที่ติดอยู่ในศาลาหลังนี้ เมื่อดูไม่เป็น เปิดสวิตช์ไฟก็เกิด ปิดสวิตช์ไฟก็ดับ ก็รู้อยู่แต่เพียงเกิดๆ ดับๆ เท่านั้น ถ้าดูเป็น สาวไปถึงวัดราชบูรณะ วัดเลียบ อยู่เชิงสะพานพุทธ (หมายถึงโรงไฟฟ้าวัดเลียบ) ก็จะเห็นความไม่เกิดไม่ดับกันเท่านั้น

เมื่อรู้ไม่จริงก็จกักรู้ยู่ว่าไฟฟ้า คือเข้าใจว่าไฟมาแต่ฟ้า ถ้าสาวหาเหตุตามสายไป จนถึงวัดราชบูรณะ ก็จกักรู้เห็นว่าไฟกลบเรานี่เอง หาใช่ไฟฟ้าไม่ ไฟฟ้าที่ใจของเรานั้นก็ดับ รู้จริงว่าเป็นไฟธรรมตาเรานี่เอง เขาสมมติให้เป็นไฟฟ้าต่างหาก ความจริงไฟฟ้า ไม่มีอยู่แต่เดิม ดับของไม่มีนั่นเอง แต่คงเรียกไฟฟ้าตามเขาอย่างเดิม เป็นผู้ไม่หลง ติดสมมติ คือรู้เท่าสมมติ สมมติก็ดับเป็นวิมุตติขึ้นเท่านั้น

แม้นามรูป ชาติ ชันท์ आयตนะ ก็เหมือนกัน ที่เราเรียนเข้าใจจำเข้าใจไว้ในขั้นแรก เป็นสมมติ ครั้นมาค้นพบตัวจริงเข้า ก็อนันไม่ใช้นามรูป ชาติ ชันท์ आयตนะ เสียแล้ว เป็นอยู่เพียงสมบัติเท่านั้น ความจริงเป็นสภาวะธรรมต่างหาก เขาเคยเป็นอยู่อย่างใด ก็คงเป็นอยู่อย่างนั้น เมื่อรู้เห็นความจริงอย่างนี้สมมติก็ดับ เมื่อสมมติดับไปแล้วก็คง เรียกนามรูป ชาติ ชันท์ आयตนะ อยู่อย่างเดิม

ส่วนนี้เป็นบัญญัติ เป็นพุทธบัญญัติเหมือนกัน แต่ไม่ได้ใช้ร่วมกัน ใช้จำเพาะแต่พวกท่านที่บรรลุมฤตติแล้ว และเป็นบัญญัติที่ไม่มีอาชญา พุทธบัญญัติอีกแผนกหนึ่งคือบัญญัติสิกขาบท ส่วนนี้มีอาชญาระวางโทษหนักเบาตามควร เหมือนกันกับพระราชบัญญัติของพระเจ้าแผ่นดิน ผู้รู้ผู้ไม่รู้ก็ตาม ถ้าล่วงต้องได้รับโทษตามบัญญัติ

ผู้ที่เพิกสมมตออกจากตนได้แล้ว เป็นผู้รู้คติข้างธรรมดา **โสกะปริเทวะทุกข-โทมนัสอุปายาส** ตัวผลดับหมด เป็นผู้ไม่มีโสกะปริเทวะทุกขโทมนัสอุปายาส เพราะเหตุภายนอก เพราะเหตุภายใน อันนี้เป็นตัวอานิสงส์ แสดงทางออกจากโลกโดยทางวิปัสสนาอันยั่วเพียงเท่านั้น แต่ให้พึงเข้าใจว่าไม่อื่นไปจากศีล สมาธิ ปัญญาทางเดียวกันนั่นเอง ต่างแต่อาการเท่านั้น

วิปัสสนา ที่แสดงนี้เป็น **สวากขาตธรรม** เป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว และเป็น **สนหิฏฐิโก** ผู้ปฏิบัติจะเห็นด้วยตน และเป็น **นอกาลิโก** ผู้ปฏิบัติไม่ต้องอ้างกาลเพราะตนมีอยู่ทุกเมื่อ และเป็น **เอหิภัสสิโก** ผู้ปฏิบัติอาจทำหายอวดเขาได้เพราะเป็นของจริง และเป็น **โอปนยิโก** ผู้ปฏิบัติอาจน้อมมาสู่ตนได้เป็น **ปจจตตํ เวทิตพโพธิญาณ** ผู้รู้คือผู้ปฏิบัติจะพึงรู้แจ้งจำเพาะที่ตน

ได้แสดงธรรมกถาโดยทางวิปัสสนาอันยั่วเป็นทางบำรุงสติปัญญาของพุทธบริษัทเมื่อท่านทั้งหลายได้สดับแล้ว พึงโยนิโสมนสิการ แล้วอุตสาหะประพฤติปฏิบัติตามก็จักได้รับความมอองงามในพระพุทธานุศาสนาโดยนัยดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

อัญจํคิกมรรค ๘

อัญจํคิกมรรค กับ ข้อแก้ปัญห
ของ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนโท จันทร)

อัญจํคิกมรรค ๘

บัดนี้ จักแสดงอัญจํคิกมรรค ต่อไป

เมื่อพระโยคาวจรกฤษณะผู้เห็นภัยในสังสารสาครว่าเป็นทางโคจรเจือไปด้วยกองทุกข์ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่เว้นวายทุกภพทุกชาติ และเชื่อแน่ว่ากรรมเป็นของของตน ดี ชั่ว สุข ทุกข์ ที่ตนได้ตนถึงทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนสำเร็จมาแต่ความทำของตนทั้งสิ้น **กรรมสกตาญาณ** นี้เป็นเบื้องต้นที่จักทำให้ตนพ้นจากสังสารทุกข์

เมื่อได้เจริญสมณะและวิปัสสนาตามนัยที่ได้บรรยายมาแล้ว ประสงค์จะเดินให้ตรงตามทางพระอัญจํคิกมรรค ซึ่งเป็นมรรคาเอกตรงต่อพระนฤพาน ไม่แวะเวียนไปสู่กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยค ก็พึงกำหนดองค์มรรคทั้ง ๘ ไว้ ทั้งอุเทศนิเทศและวรรณนา ตามแบบแผนที่ท่านกำหนดไว้อย่างไร พึงตั้งใจดำเนินตามให้ตรงพร้อมทางกาย วาจา ใจ อย่าเชื่อแต่เกจิอาจารย์โดยส่วนเดียว อย่าเชื่อแต่แบบแผนโดยส่วนเดียว ต้องไต่สวนให้เห็นจริงด้วยปัญญาของตนจนรู้สึกว่าตนอ่านตำราออก

คำว่า **อ่านออก** นั้น หมายความว่าเข้าใจ คือ ทำให้เกิดญาณจักขุขึ้นแล้ว ดังคำว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หน้าตาเป็นอย่างไร แจ่มประจักษ์แก่ตนแล้ว ชื่อว่าอ่านออก ดัง ปฐมญาณ ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน หน้าตาเป็นอย่างไร แจ่มประจักษ์แก่ตนแล้ว ชื่อว่าอ่านตำราออก

ในอภิญญาคัมภรคนี้ ต่างคนก็หากจำได้ด้วยกัน แต่จะอ่านออกด้วยกันทุกคน หรือ
ยังจะลั้งเลอยู่ไม่แน่นอนแก้ไขเพราะเป็นทางสำคัญ จะแสดงตามนัย **มคฺควิภังคสูตร**
ตัดเอาแต่ใจความ โดยอุเทศและนิเทศ

ตามพุทธภาษิตในอุเทศมีความว่า **สมฺมาทิฏฺฐิ** ความเห็นชอบ ๑ **สมฺมาสงฺกปโป**
ความดำริชอบ ๑ **สมฺมาวาจา** เจตนาวิริติเป็นเหตุกล่าวชอบ ๑ **สมฺมากมฺมนโต** เจตนา
กรรมเป็นเหตุทำงานด้วยกายชอบ ๑ **สมฺมาอาชีโว** เจตนากรรมเป็นเหตุเลี้ยง
ชีพชอบ ๑ **สมฺมาวาโยโม** เพียรชอบ ๑ **สมฺมาสติ** ตั้งสติชอบ ๑ **สมฺมาสมาธิ** ตั้งใจมั่น
เสมอชอบ ๑ เป็นองค์ ๘ โดยสรุปอุเทศเท่านี้

เนื้อความตามนิเทศในองค์มรรคทั้ง ๘ นั้น ในสมฺมาทิฏฺฐิองค์ที่ ๑ คือ
เห็นทุกข์ ๑ เห็นเหตุที่ตั้งขึ้นพร้อมแห่งทุกข์ ๑ เห็นความดับโดยไม่เหลือแห่งทุกข์ ๑
เห็นปฏิบัติความดำเนินถึงความดับทุกข์ ๑ ญาณปริชาหยั่งรู้ในสัจจของจริงทั้ง ๔ นี้
ชื่อว่า **สมฺมาทิฏฺฐิ**

องค์ที่ ๒ ความดำริชอบ นั้น ตามนัยนิเทศทรงหมายวิตก ๓ คือ ดำริที่จะออก
ให้พ้นจากกามารมณอันสัตว์พึงปรารถนา ๑ ดำริเพื่อกำจัดพยาบาท ๑ ดำริเพื่อกำจัด
วิหิงสาการเบียดเบียนสัตว์ ๑ กุศลวิตกทั้ง ๓ นี้ ชื่อว่า **สมฺมาสงฺกปโป**

ในองค์ที่ ๓ กล่าววาจาชอบ ในนิเทศหมายเจตนาวิริติ เว้นจากมิจฉาวาจา ๔
คือ เว้นกล่าวคำเท็จ ๑ เว้นกล่าวคำส่อเสียดซึ่งบดบังความรักของท่าน ๑ เว้นกล่าว
คำหยาบระคายโสตท่าน ๑ เว้นคำโปรยประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน ๑ เจตนาวิริติ
ทั้ง ๔ นี้ ชื่อว่า **สมฺมาวาจา**

ในองค์ที่ ๔ กายกรรมชอบ หมายถึงเจตนากรรม เว้นมิจฉากมฺมนโต การงานที่ผิด
๓ อย่างคือ เว้นการฆ่าสัตว์ ๑ เว้นการลักและฉ้อโกงเอาของท่าน ๑ ถ้าอย่างต่ำเว้น
การเสพสัทธิธรรมที่ผิด ถ้าอย่างสูงเว้นการเสพสัทธิธรรมที่เดียว ๑ การเว้นกายทุจริต
ทั้ง ๓ นี้ ชื่อว่า **สมฺมากมฺมนโต**

ในองค์ที่ ๕ เลี้ยงชีพชอบ หมายถึงเว้นมิจฉาอาชีพะ คือได้อาหารมาโดยทางโงงกาย โงงวาจาเสีย เลี้ยงชีพด้วยกายสุจริต วาสุจริต ชื่อว่า **สมมาอาชีพะ**

ในองค์ที่ ๖ เพียรชอบ หมายถึง ๔ อย่าง เพียรป้องกันอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น ๑ มละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป ๑ เพียรบำรุงกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ๑ กุศลที่เกิดที่มีอยู่แล้วเพียรบำรุงให้เจริญยิ่งขึ้น ๑ การเพียรมละบาปบำเพ็ญบุญนี้ชื่อว่า **สมมาวายาโม**

ในองค์ที่ ๗ ตั้งสติชอบ หมายถึงสติปัฏฐาน ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม คือทำอนุปัสสนาทั้ง ๔ นั้นเป็นวิหารธรรม เครื่องอยู่แรมสันดานทุกอิริยาบถ การที่ทำสติสัมปชัญญะให้ถึงรอบนี้ ชื่อว่า **สมมาสติ**

ในองค์ที่ ๘ สมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นเสมอชอบ ตามนัยนิเทศพุทฺธภาสิต ทรงแสดงมหรคตรูปาพจรญาณ โดยลำดับ หมายถึงอุปนาจิตเป็นบาทของวิปัสสนา ชื่อว่า **สมมาสมาธิ**

ต่อนี้เป็นคำอธิบายตามนัยที่มาจากต่าง ๆ และโดยอัตโนมัติบ้าง เพื่อให้ผู้ฟังได้ตรงตาม คือชี้ทางให้กระชั้นสำหรับผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสาร เมื่อท่านผู้เป็นโยคาวจรบุตรคือผู้ปฏิบัติเพื่อจะตรัสรู้ริยสัจ ๔ ต้องมีญาณจักขุหน่วงเอาพระนฤพานเป็นอารมณ์เพิกอวิชชานุสัยออกจากใจ จัดเป็น **สมมาทิฏฐิ**

เพราะสัมมาทิฏฐิญาณทัสสนะนั่นเองเป็นเหตุ คือมีนฤพานเป็นอารมณ์ ชี้ทางตรงอยู่แล้ว จึงเพิกมิจฉาสังกัปปะ, มิจฉาวาจา, มิจฉากัมมันตะ, มิจฉาอาชีพะ, มิจฉาวายามะ, มิจฉาสติ, มิจฉาสมาธิ ออกเสียได้ องค์มรรคทั้ง ๘ จึงเป็นสัมมามรรคคือเป็นอริยมรรค ที่ท่านแสดงว่า**มคคสมังคี** คือมีในขณะตรัสรู้พร้อมกัน มีนฤพานอย่างเดียวเป็นอารมณ์ ถ้าได้แบบนี้จัดเป็นปฏิเวธวิธานสมัยฝ่ายโลกุตตรอย่างเดียว

แต่ในมรรคทั้ง ๘ นี้ ท่านจัดเป็นโลกิยมรรคบ้าง โลกุตตรมรรคบ้าง แต่ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน โลกิยมรรคเป็นเหตุ โลกุตตรมรรคเป็นผล โลกิยมรรค โลกุตตรมรรคต่างกันอย่างไร

องค์มรรคทั้ง ๘ นั้นแลเป็นสัมมามรรคด้วยกันทั้งหมด แต่ยังแตกต่างกันด้วย
อารมณ์ คือต่างองค์ต่างชอบ คุมกันไม่ติด อย่างนี้เป็นลักษณะแห่งโลกิยมรรค ส่วน
โลกุตตรมรรค นั้น มีนฤพานอย่างเดียวเป็นอารมณ์ มีขึ้นพร้อมในขณะตรัสรู้
อันเดียวกัน คือคุมกันเข้าได้ เป็นลักษณะแห่งโลกุตตรมรรค เพราะเหตุนี้ พระโยคาวจร
ทั้งหลายผู้มุ่งหวังโลกุตตรมรรคจึงต้องการสัมมาสมาธิเป็นอย่างยิ่ง เพราะสมาธิเป็น
เครื่องคุมให้องค์มรรคทั้ง ๘ เป็นสามัคคีเข้าได้

ที่แสดงว่า โลกิยเป็นเหตุแห่งโลกุตตรนั้น พึงสังเกตตามนัยมรรคสังยุต ที่ท่าน
แสดงไว้ดังนี้ วิชชาความรู้เบื้องต้น ก็คือรู้ว่าหมู่มสัตว์มีกรรมคือบุญและบาปเป็นของ
ของตน เป็นปัจจัยอุดหนุนให้กุศลทั้งปวงบังเกิดขึ้นพร้อมมี หิริ เกลียดหน่ายต่อบาป
โศตตปปะ มีความสะดุ้งหวาดเสียวต่อบาป ๒ กุศลนี้ตามคุมกำกับอยู่ ไม่ห่างจาก
วิชาเลย เมื่อพระโยคาวจรเจ้าดำเนินไปในวิชาแล้ว สัมมาทิวฐิซึ่งเป็นอุปการะที่จะ
นำออกจากวิภวทุกขที่ย่อมเจริญขึ้นเต็มทีในตน เมื่อสัมมาทิวฐิญาณมีขึ้นแล้ว
สัมมาสังกัปปะเป็นที่ ๒ อุดหนุนให้สัมมาทิวฐิมีกำลังกล้าขึ้น แลเป็นปัจจัยแก่องค์มรรค
ทั้ง ๖ ต่อๆ ไป องค์มรรคทั้ง ๘ นี้ ย่อมบังเกิดเพิ่มพูนอุดหนุนกุศลธรรมแต่เบื้องต้น
ตลอดถึงโลกุตตรภูมิเป็นที่สุด จึงชื่อว่าโลกิยมรรคเป็นปัจจัยแกโลกุตตรมรรค
ด้วยประการฉะนี้

การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงสัมมาทิวฐิก่อนองค์มรรคทั้งปวงนั้น ก็เพราะ
สัมมาทิวฐิเป็นผู้มีอุปการะอุดหนุนให้องค์มรรคทั้ง ๘ มีกำลังขึ้น สัมมาทิวฐิเป็นองค์วิชา
องค์มรรคทั้ง ๗ มีสัมมาสังกัปปะเป็นต้น เป็นแต่เพียงจรณะเท่านั้น ส่วนจรณะนั้น
ถ้าไม่ได้กำลังแต่วิชาเป็นเครื่องอุดหนุนก็ไม่มีกำลัง ส่วนวิชาเล่า ถ้าไม่ได้กำลังแต่
จรณะเป็นเครื่องอุดหนุนก็มีกำลังน้อยเหมือนกัน

เพราะเหตุนี้ พระโยคาวจรเจ้าผู้มุ่งหวังต่อพระนฤพาน ต้องบำรุงองค์มรรคทั้ง ๘
ให้มีกำลังเสมอกัน และให้เป็นสามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงจะยัง
โลกุตตรธรรมให้แจ้งประจักษ์ได้ วิธีแสดงอริยมรรคตามระเบียบมัคคสังยุตโยกย้าย

หลายประการ แสดงโดยวิธีมีรถเป็นเครื่องเปรียบ ประพันธ์เป็นคาถาไว้ว่า **“ยสฺส สหฺทา จ
ปญฺญา จ ธมฺมา ยุกฺคา สทาธฺรึ หิริ อีสา มโน โยตฺตํ สติ อารกฺขสารถิ”**

แปลความว่า ศรัทธากับปัญญา ๒ ประการนี้ เปรียบเหมือนม้าเทียมในแอก คือ
อารมณ์นั้นๆ อยู่เสมอแห่งรถใด มโน หมายถึงวิปัสสนาญาณและมรรคญาณ เป็นลวด
เป็นหวายสำหรับคุมมิให้เครื่องรถกระจัดกระจายออกจากกันได้ เอาสติสัมปยุต
ด้วยอริยมรรคนั้น ต้องประดับให้งดงามด้วยศีล เอาฉานอันสัมปยุตด้วยวิปัสสนา
เป็นดังเพลลา เอาความเพียรเป็นไปในกายเป็นไปในใจเป็นดังจักร เอาอุเบกขาใน
มัชฌิมาตารมณฺ์ เป็นเครื่องดำรงให้เสมอ เอาอัปปิจจตา ความมักน้อยเป็นหลังคา
เอาสัมมาสังกัปปิ และวิเวกทั้ง ๓ เป็นอาวุธ เอาขันตีติกา ความอดทน เป็นเกราะ
สอดสวมสำหรับป้องกันอาวุธ รถคือ**อักษฺยวงคิกมรรค** อันประกอบพร้อมด้วยสัมภาระ
ดังนี้ ย่อมข้ามไปเพื่อความเกษมจากโยคะทั้ง ๔ ดำเนินตรงโดยอริยมรรควิธีถึงที่
อันเกษม คืออนุภาทาปรินิพพาน มิได้หยุดหย่อน และหักพังลงในทางอันกันดารคือ
สังสารภพ

เมื่อพระโยคาวจรเจ้าได้รถประเสริฐซึ่งมีนามว่า พรหมรถ หรือธรรมรถ อย่างนี้แล้ว
ปราบปัจจามิตร คือกิเลส มีชัยชนะแล้ว ย่อมนำตนออกจากสังสารสาครถึงสถานอันบวร
กล่าวคือ อมตนิพพาน โดยส่วนเดียว

อันนี้แสดงตามนัยมติของท่านโบราณจารย์ แต่ครั้งมาถึงสมัยปัจจุบัน รถไม่
เหมือนเก่า รถแต่ก่อนมีแอกมีงอน รถทุกวันนี้มีแต่คันชัก มีพวงมาลัยสรวมค่อม้าแทน
แอก มีคันชักแทนงอน คุมม้าให้เื่องอยู่กับคันชักและรถด้วยสายทาม เมื่อเป็นเช่นนี้
การที่จักถือเอาเนื้อความตามอุปมาของเก่าก็ออกลำบาก ในทุกวันนี้ยิ่งเกิดมีรถยนต์
ขึ้นอีก นับถือกันว่าเป็นรถอย่างวิเศษ ควรจะน้อมเอารถยนต์มาเป็นเครื่องเปรียบเทียบ
ด้วยอริยมรรครถ แต่ควรเทียบเอาเพียงย่อๆ พอเป็นเครื่องเตือนใจของตนเท่านั้น

คือให้เอาสกลกายของเรานี้เปรียบเหมือนเรือนของรถ เอากุศลเจตสิกใน
อริยมรรคมาประกอบเข้า คือเอาวิริติไตรเหตุ คือ สัมมาวาจา, สัมมากัมมันโต,
สัมมาอาชีโว มาเป็นหม้อน้ำและเครื่องไฟเครื่องยนต์ทั้งสิ้น เอาสัมมาวาจาโม ความเพียร

เป็นไปในกายเป็นไปในใจ มาเป็นลือหลังทั้ง ๒ เอาศรัทธากับปัญญา มาเป็นลือหน้า
เอาสัมมาสมาธิ คือสมาธิอันสัมปยุตด้วยสมถะ มาเป็นเพลาน้ำ เอาสมาธิอันสัมปยุต
ด้วยวิปัสสนา มาเป็นเพลาล้าง เอาสัมมาสังกัปปะ มาเป็นหลักพวงมาลัยสำหรับขับ
เอาสัมมาทิฏฐิ มาเป็นน็อตเป็นเกลียวสำหรับยึดเหนี่ยวให้เครื่องสัมภาระเหล่านั้น
กุมแน่นเป็นอันเดียวกัน มิให้เคลื่อนไหว เอาสัมมาสติมาเป็นสารถีถือพวงมาลัย
เมื่อคุมเครื่องพร้อมเช่นนั้นแล้ว เอาชาติ ชรา มรณะภัย มาหนุนให้เครื่องจักรเดิน
ตรงตามทางอริยมรรควิถีมืดหยุดหย่อน ก็อาจจักถึงโลกอุดรอันเกษมจากโยคะ
ตัวรถจักไม่หักพังลงในระหว่างทางอันกันดารคือสังสารสาคร ถึงที่อันบวรกล่าวคือ
อนุภาทาปรินิพพาน เป็นเอกัันตบรมสุข ดังนี้แลฯ

คำตอบปัญหา

ของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (พระสิริจันทโร จันทร์)

๑. คำถาม : เกิดมาให้ยักษ์กิน ชีพชื่อลีนน่าสงสร
จะได้ใครอภิบาล ให้พันพาลยักษ์ร้ายเออยะ
- คำตอบ : **“อจฺจนฺตติ อโหฺรตฺตา ชีวติ อปรุชฺชตติ”**
มหายักษ์คือวันคืน มั่นกล้ากลิ่นมนุษย์เสด็จ
องค์สมเด็จพระพุทฺธ เป็นแพทย์โตในโลก
มรรคผลเป็นตัวยา ใครรักษาพันยักษ์เออยะ
๒. คำถาม : ทุกคนรักมั่งมี เป็นเศรษฐีประเสริฐศักดิ์
ทำไฉนจะสมรัก เชิญช่วยชี้ชี้ทางเออยะ
- คำตอบ : **“สึเลน โภคสมปทา อฏฺฏจฺานสมปทา อาทิกา”**
ชอบสุขเป็นเศรษฐี อย่าหลีกหนีทางสุจริต
อุตสาหกรรมอย่าให้ผิด จักสมคิดมั่งมีเออยะ
๓. คำถาม : เขามีใช้วงษา ไฉนมารักแผ่นดิน
หน่อเนื้อสืบอนุสนธิ แต่กลับชังนั้นอย่างไร
- คำตอบ : **“อตฺตานญฺเจ ปิยํ ชมฺญา รกฺเขยฺย นํ สุรฺกฺขิตํ”**
ผิวเมียใช้วงษา คนพาลรักกว่าตน
ทำบาปอันเป็นผล มาเลี้ยงเขานั่นชังตนฯ

๔. คำถาม : ที่อยู่ประเสริฐสุด   เทพมนุษย์ซึ่งสรรเสริญ
                  นั่นคืออะไรเชิญ   อภิปรายขยายความฯ
- คำตอบ : “โย ธรรมจารี กาเยน วาจาอุทเจตสา อิธวณฺ์ปสฺสนฺติ”
                  ที่อยู่คือสุจริต   อย่าผิดประเสริฐสรรพ
                  เชิญอยู่ให้วันดี   เทพมนุษย์เซยชมเอ๋ยฯ
๕. คำถาม : “นทวารธิปตี ราชา”
                  พระราชาคือตัวตน   ย่อมรับผลทุกคืนวัน
                  มีคุณเป็นมหันต์   ชะนะกิเลสยอดราชาฯ

คำแก้ปฤศณา

ของพระอุบาลีคฤศนุปมาจารย์ (พระสิริจันทิ์ จันทร)

จะแก้ปฤศณา ๑๑ ข้อ ของนักปราชญ์เก่าท่านผูกไว้ ท่านคงหวังประโยชน์แก่ พวกเราผู้อยู่ภายหลัง แต่ธรรมดาตอบปัญหาคงไม่ตรงกันเพราะปัญหาเป็นของกลาง ใครตอบอย่างไรก็คงถูกของผู้ตอบ ผู้อ่านผู้ฟังควรจะถือเอาแต่ประโยชน์เท่านั้น

๑. กินเท่าไรไม่หายอยาก

ได้แก่ โลภะ ความละโมภ คือความอยากได้ อยากมี อยากสุข หาที่สิ้นสุด มิได้ ถึงจะได้จะมีสักเพียงไร ก็ไม่มีเวลาเพียงพอสมกับคำว่า “กินเท่าไรไม่หายอยาก”

๒. นอนมากไม่รู้จักตื่น

ได้แก่ โมหะ คือความหลง หลงรัก หลงชัง, หลงดี หลงชั่ว, หลงลาภ หลงยศ, หลงเขา หลงเรา มัวเมาไปด้วยความหลง ไม่มีเวลาสร้าง ไม่มีเวลาตื่น เหมือนกับ คนนอนหลับ หาเวลากลับตัวจากโมหะไม่ได้

๓. รักผู้อื่นยิ่งกว่ารักตัว

เพราะโมหะนั้นเองเป็นเหตุให้รักผู้อื่นยิ่งกว่าตัว คือ รักผิว รักเมีย รักลูก รักหลาน รักมิตรสหาย รักเจ้ารักนาย จนถึงยอมตัวของตัวลงสู่กรรมอันเป็นบาป เป็นต้นว่า ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ กล่าวมุสาต่อลวงเอาทรัพย์สมบัติของผู้อื่นมาบำรุงน้ำใจ ของชนเหล่านั้น ผลของอกุศลที่ตนทำลงนั้น ตนก็จักกัมหน้ารับไปแต่ผู้เดียว อาศัย ความรักเขาเป็นเหตุ อาจจักทำกรรมอันเป็นบาปใส่ตัวได้ทุกประการอย่างนี้

๔. ของควรกลัวกลับกลัว

เพราะความรักผู้อื่นนั้นเป็นเหตุ กรรมอันเป็นบาปเป็นของควรกลัว แต่กล้าทำได้ทุกประการ มนุษย์มีชาติเสมอกันก็อาจฆ่าได้ ลัทธิทุกจำพวกไม่ว่าตัวใหญ่ตัวเล็กตัวมีคุณและหาคุณมิได้ อาจฆ่าได้ทุกประเภท แม้ทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นอาจลักขโมยเอาได้ทุกประการ อาจกล่าวคำเท็จ น้อโกงเขาได้ อาจวินิจฉัยคดีกลับแพ้เป็นชนะ กลับชนะเป็นแพ้ได้ทุกประเภท ขึ้นชื่อว่ากรรมอันเป็นบาปแล้วซึ่งจะทำไม่ได้นั้นไม่มี เพราะโมหะนั้นเองเป็นเหตุ

๕. ของสั้นสัญญาว่าของยาว

ได้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์ เพียง ๖๐ ปี ๗๐ ปี เท่านั้น ต้องนับว่าสั้นนัก น้อยนัก ทั้งไม่มีนิมิตเครื่องหมายนายประกันว่าจะได้ถึงเพียงนั้นหรือไม่ แต่ความมุ่งหมายนั้นดูเหมือนจะอยู่ไปตั้งร้อยปีพันปี คือหมายความบากบั่นประกอบกิจการงาน ทั้งอาการที่หึงหวงในสรรพพัสดุ ทั้งที่มีวิญญูณและหาวิญญูณมิได้ เป็นต้นว่า หวงลูก หวงเมีย หวงเขตบ้านแดนสงวน เขตไร่แดนนา อย่างประหนึ่งว่าเราจะอยู่เป็นเจ้าเข้าเจ้าของไปตั้งหมื่นปี ทหารู้ไม่ว่าชีวิตเป็นของมีประมาณน้อย เป็นของสั้น

๖. ปอกมะพร้าวเอาปากกัด

ได้ความว่า ธรรมดาปอกมะพร้าวต้องใช้พร้าวใช้ขวาน เพราะเป็นของแก่นของแข็ง โพล์เอาปากไปกัด ผิดธรรมดาของโลก ตกลงก็คงไม่ได้กินกันเท่านั้น เปรียบเหมือนมรรคผลนิพพาน ธรรมดาของท่านผู้จะสำเร็จ ท่านต้องเอาศีล สมาธิ ปัญญา เป็นมรรคประหารกิเลส เปรียบเหมือนพร้าว ขวาน สำหรับปอกเปลือกมะพร้าว ส่วนตัวหาเอาศีล สมาธิ ปัญญา เป็นมรรคเครื่องประหารไม่ โพล์ไปเอาโวหารเป็นเครื่องประหารกิเลส อวดฝีปากกันว่า ข้าจำได้มากข้าฉลาดกว่าเจ้า จะถือเอามรรคผลนิพพานด้วยปากเท่านั้น ตกลงก็คงจะอยู่เท่านั้นเองเพราะผิดธรรมดา

๗. อุ้มลูกอ่อนกอดรัดไว้ไม่วาง

ร่างกายนี้เปรียบด้วยลูกอ่อน เพราะลูกอ่อนย่อมเป็นของอันมารดาและพี่เลี้ยง จะต้องประคองถนอมเป็นอย่างดีเอื้อเพื่อไม่มีความประมาท คอยพิทักษ์รักษาอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน คอยป้อนข้าวอาบน้ำ คอยระวังซักผ้าซัฟผ้าเยียวอยู่เสมอ ฉันทิดแม่อัศมาพร่างกายอันนี้ ผู้เป็นเจ้าของก็ต้องระวังรักษาอย่างถนอม ถ้าหิวต้องหาอาหารให้รับประทาน ร้อนอาบน้ำ หนาวห่มผ้า จะไปทางใดก็ต้องระวัง เตรียมพร้อมกันแดดกันฝนแลร่องเท้าไปด้วย ชั้นผู้ดีมีสมบัติจะไปทางใดต้องไปด้วยยานต่างๆ ถนอมร่างกายจนถึงไม่ต้องเดินจนเสียดำล้างขาเดินไปไหนไม่ได้ ยังไม่แก่ไม่เฒ่า ลักปานใด กลายเป็นคนเปลี้ยคนง่อยไปก็หนีไม่ถ้วนั่น แต่จะทำประโยชน์อย่างสำคัญแก่ตน คือหาที่พึ่งแก่ตน รักษาอุโบสถก็ไม่ได้ กลัวหิวข้าว กลัวเป็นลม กลัวตาย คนพวก ถนอมร่างกายอย่างกอดรัดเช่นนี้ กับพวกที่ถือว่าร่างกายเกิดมาสำหรับใช้ทำสำหรับเดินอุโบสถศีล ถ้ามุขย์รักษาไม่ได้ พระพุทธเจ้าคงไม่ทรงอนุญาตพวกที่รักษามาก่อน ก็ไม่ได้ยินข่าวว่าผู้ใดตายเพราะอดข้าวในวันรักษาอุโบสถ คิดเห็นอย่างนี้ก็ตั้งหน้าประพฤติไปโดยธรรมดาตามหน้าที่

อายุของบุคคล ๒ จำพวกนี้ ก็ไม่เห็นว่าจะได้เปรียบกันก็มากนัก เหตุนั้นอย่าหลงกอดรัดเขานักเลย

๘. หลงทางไม่ได้ถาม

ได้ใจความว่า ธรรมดาคนหลงทาง ถ้าพบต้องถาม ถ้าไม่ถามก็คงไปที่ตน ประสงค์ไม่ถูก อาจจักได้รับความลำบาก มีอดข้าวอดน้ำ เป็นต้น อยู่ตามที่หลงนั่นเอง

เปรียบเหมือนบุคคลผู้ไม่รู้จักทางนรก ทางสวรรค์ ทางนิพพาน ทางสุข ทางทุกข์ แต่ทำหิวดีอวดตัวไม่ถามท่านผู้รู้ ก็คงงุ่มง่ามทรมานเซอะ อาจจักตรงไปสู่ทางนรกก็ได้ ที่จะเดาให้ถูกทางสวรรค์ทางนิพพานนั้นแสนยาก น่ากลัวจะเสียตลอดชาติ ถ้าหลงตลอดชาติก็น่าเสียดายอยู่ เพราะเพื่อนมนุษย์ผู้ฉลาดเขาตรงไปสู่สุคติได้ ส่วนเรายังหลงงุ่มง่ามหันหน้าไปทางทุกข์ น่าสลดใจอยู่

๙. หนีจระเข้ใหญ่ไหลลงน้ำ

จระเข้ใหญ่เปรียบเหมือนความทุกข์ คนเกลียดทุกข์ กลัวทุกข์ คิดหนีทุกข์ การหนีทุกข์ไหลไปมีเรือ นั่นคือไปมีสามีภรรยากันขึ้น การครองเรือน คือมีสามีภรรยา นั้นเอง ท่านเปรียบด้วยน้ำ ตัวเรือนที่อยู่ของจระเข้ ต่อขึ้นไปก็จะมีแต่ทุกข์น้อยทุกข์ใหญ่ คือจระเข้ก็ดำไป จะเอาสุขสะอาดมาแต่ไหนก็เพราะไม่รู้จักทางสุขนั้นเองเป็นเหตุ

๑๐. ต้องจงจำกลับยินดี

เครื่องจงจำนักโทษทุกวันนี้ ที่เป็นของสำคัญแล้วไปด้วยเหล็ก คือ สายโซ่คอ ๑ กุญแจมือ ๑ ตรวนใส่ขา ๑ ท่านแสดงในที่มาบางแห่งว่า “**ตัดหาความรักลูก เหมือนโซ่เหล็กมาผูกคอ ตัดหาความรักผัวรักเมียเหมือนกุญแจเหล็กมามัดคอก ตัดหาความรักสมบัติข้าวของเหมือนดังตรวนเหล็กมาเป็นปลอกสวมตีน ตัดหา ๓ ประการนี้เป็นเครื่องผูกสัตว์ให้เวียนวนอยู่ในวัฏฏสงสาร จะต้องอาศัยอริยมรรคญาณ จึงจะตัดให้ขาดได้**” อาศัยนี้เห็นจะตรงกับปัญหาที่ว่า ต้องจงจำกลับยินดี เพราะบุคคลทั่วไปถ้ามีบุตร มีสามี มีภรรยา มีสมบัติข้าวของ ย่อมยินดีด้วยกัน โดยส่วนมาก

๑๑. สู้ไฟไม่หาอาวุธ

ไฟ แปลว่า **ข้าศึก** ธรรมดาข้าศึกเขาต้องเตรียมอาวุธยุทธภัณฑ์พร้อม จึงเรียกว่าข้าศึก เราจะต่อยุทธสงครามกับด้วยข้าศึก เราก็จะต้องเตรียมอาวุธยุทธภัณฑ์ไว้ให้พร้อม จึงจะต่อสู้กันได้ หมายยุทธสงครามภายนอก

ในปัญหานี้ ดูเหมือนท่านประสงค์ข้าศึกภายใน ข้าศึกภายในไม่มีมาก มี ๓ นาย เท่านั้น คือ นายชรา ๑ นายพยาธิ ๑ นายมรณะ ๑ แต่เป็นชาติเหี้ยมโหดดุร้ายมาก สังหารผลาญชีวิตของมนุษย์และสัตว์ทั่วโลกไม่ละเว้นไว้ให้หลงเหลือเลย เราควรเตรียมอาวุธภายนอกไว้รับมือกับอ้าย ๒ นาย คือ นายชรา กับนายพยาธิ อ้าย นายชรานั้นให้เตรียมอาวุธคือ ยาอายุวัฒนะ สู้กับมัน อ้ายนายพยาธิ นั้น ต้องใช้

สรรพยาต่างๆ เพราะเขามีอิทธิฤทธิ์แปลงฤทธิ์ได้ ๙๖ ประการ ถ้าเห็นจะสู้ด้วย
อาวุธยาเหล่านั้นไม่ไหว ต้องเข้าใจว่าข้าศึกก็รวมกำลังกันได้แล้ว คือ นายมรณะได้
นายชรา นายพยาธิ มาเป็นกำลังเต็มที่แล้ว อาวุธข้างนอกสู้ไม่ไหวแล้ว ต้องเอาอาวุธ
ข้างในเข้าต่อสู้

อาวุธข้างในคือ **ปัญญา** คราวนี้เราต้องเอาชัยชนะให้จงได้ ให้ตรวจกอง
เสบียงดู คือ ทานที่เราบริจาค ปัจจัยทั้ง ๔ เกื้อกูลแก่ท่านผู้มีศีลของเราพร้อม
บริบูรณ์อยู่แล้วหรือยัง กำลังทรัพย์ของเราเป็นอย่างไร **สทุธานิ** ทรัพย์คือศรัทธา
เชื่อต่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีในตนของเราอยู่แล้วหรือ
ศีลน ทรัพย์คือศีล มีที่ตัวของเรายู่หรือ **สงฆปสาท** ความเลื่อมใสในพระสงฆ์
มีที่ตัวของเรายู่หรือ **อุชุกตณฺจตฺสสน** ความเห็นตรงในธรรมเช่นนั้น เป็นตัว
ปญฺญาณ เกิดขึ้นแก่เราแล้วหรือ

เมื่อตรวจอริยทรัพย์เห็นมีพร้อมที่ตนเช่นนี้ เราก็รู้ได้ว่า กำลังทรัพย์ กำลังพาหนะ
ของเราพร้อมอยู่แล้ว กำลังอาวุธคือปัญญาเป็นของสำคัญ เราก็มีพร้อมอยู่แล้ว

เมื่อตรวจเห็นกำลังเสบียง กำลังทรัพย์ กำลังพาหนะ กำลังปัญญา มีพร้อม
เช่นนี้แล้ว จะต้องกลัวอะไรแก่ข้าศึก ออกประจัญบานกับเขาดู ชี้หน้ามันที่เดียวว่า
เฮ้ย อ้ายชรา อ้ายพยาธิ อ้ายมรณะ ข้ารู้จักหน้าตาเจ้าดีแล้ว เจ้าไปแปลงฤทธิ์แก่คน
โฉดเขลาโง่เห็นเถิด อย่ามาอวดดีแก่เราเลย ตัวของเจ้าเป็นอ้ายสมมุติ อ้ายสังขาร ไม่ใช่หรือ
เจ้ารู้จักข้าไหม ถ้าไม่รู้ ข้าจักบอกให้ ตัวของข้านี้คือ เจ้าอมตะ คือชาติกายสิทธิ์
ไม่มีชรา ไม่มีพยาธิ ไม่มีมรณะ พวกเองตามข้าไม่ทันดอก เอาเปลือกเมืองไปเถอะ

นี่แหละอาวุธภายในสำหรับทำยุทธสงครามต่อข้าศึก พวกนักปราชญ์ท่าน
เตรียมพร้อมทุกคน เมื่อตัวของเราไม่หาอาวุธเช่นนั้นไว้สำหรับตัว ถึงคราวข้าศึก
มาถึงเข้า จะมีเสียที่แก่ข้าศึกหรือ

๑๒. ใครไม่หยุดไม่ถึงพระ

คำที่ว่า **หยุด** นี้ ไม่ได้หมายหยุดกายกรรม หยุดวจีกรรม หยุดมโนกรรม หมายหยุดคิด หยุดนึก หยุดการส่ายหาพระภายนอก เท่านั้น

ส่วนกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ฝ่ายทุจริต ชักสะพานเสียไม่ให้เดิน ให้อยู่ ด้วยกับสุจริตธรรมทุกเมื่อ ถึงแม้เราจะไปไหว้พระบาทพระฉาย หรือพระธาตุเจดีย์ เมืองอย่างกรุงเทพฯ ก็ได้ แต่ให้เข้าใจว่า ไม่ใช่ไปหาพระภายนอก ไปบำรุงพระภายใน นี้เอง คือไปบำรุงทัศนานุตตริยะของตนเอง ถ้ารู้อย่างนี้ ถึงไปก็ชื่อว่า หยุดย่อมน้อย กับพระทุกเมื่อ

การตอบปัญหา^{นี้} ไม่ได้มุ่งจะแก้ไขให้ถูกตามความประสงค์ของผู้ถาม ตอบตาม ความเห็นตามความชอบใจของผู้ตอบเท่านั้น และไม่ได้มุ่งหวังที่จะตอบให้ผู้อ่านชอบใจ ทั่วกัน มุ่งหวังจะให้ผู้อ่านผู้ฟังบางพวกถือเอาประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น ถ้าเห็นเป็น ประโยชน์ก็ถือเอา ถ้าเห็นไม่เป็นประโยชน์ ขอบภัย ทำใจของท่านให้เป็นกลางก็แล้วกัน

เรื่องพระแก้วมรกต

พระแก้วมรกต พระคู่บ้านคู่เมืองของประเทศไทยนี้ เคยประดิษฐานอยู่ที่ วัดเจดีย์หลวง เชียงใหม่ นานถึง ๘๐ ปี ก่อนที่จะถูกอัญเชิญไปที่ประเทศลาว จนทำให้คนไทยและคนลาวจำนวนมากไม่น้อยเข้าใจผิดคิดว่า “พระแก้วมรกตเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของลาว”

แน่นอน ทางฝั่งลาวเขาสอนกันว่า “กองทัพของสยามประเทศทำการปล้นเอาพระแก้วมรกตของลาวไปครอบครอง” และพี่ไทยเราเองที่ไม่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ก็พลอยเข้าใจอย่างนั้น...ความจริงแล้วต้องบอกว่า “พระแก้วมรกต เป็นมรดกของไทยลาวต่างหากที่ย้ายยกเอาไปแล้วไม่ยอมส่งคืน ต้องส่งกองทัพไปทวงคืน”

ท่านที่เคยไปเที่ยวเวียงจันทน์ จะต้องไปนมัสการหอพระแก้วอย่างแน่นอน ภายในหอพระ เราจะเห็นฐานพระพุทธรูปที่ไม่มีพระพุทธรูปอยู่ แต่มีป้ายเขียนบรรยายว่า “ที่ฐานแห่งนี้เคยเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต...” และบอกเป็นนัยชวนให้เข้าใจว่าองค์พระ “ถูกกองทัพสยามปล้นเอาไป” นอกจากนี้ ที่ป้ายภายนอกหอพระได้เขียนถึงประวัติของหอพระแก้ว และมีตอนหนึ่งบอกว่า “...แต่ปัจจุบันนี้ องค์พระแก้วมรกต ได้ถูกนำไปประดิษฐานอยู่ต่างประเทศแล้วตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๗๗๙” เมื่อคนไทยอ่านข้อความในป้ายนี้แล้วชวนให้รู้สึกเหมือนกับว่าบรรพบุรุษไทยได้สร้างรอยบาปไว้ด้วยการกระทำเสมือนกองโจรที่ไปปล้นองค์พระแก้วมรกตของลาวมาไว้ในเมืองไทย คนที่ไม่เคยศึกษาประวัติศาสตร์ เมื่ออ่านแล้วก็รู้สึกเห็นใจน้องลาวจนพูดไม่ออกเหมือนกัน

ขอเล่าประวัติและความเป็นมาของ **พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร** หรือ **พระแก้วมรกต** พระคู่บ้านคู่เมืองของไทยเราอย่างย่อที่สุด ดังต่อไปนี้

พระแก้วมรกต เป็นพระพุทธรูปที่แกะสลักจากหยกอ่อน (เนไฟรต์) สีเขียวมรกต มีขนาดหน้าตักกว้าง ๔๘ ซม. สูง ๖๖ ซม. เป็นพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน ที่เรียกว่า **แบบสิงห์สาม** คือ มีสังฆาฏิพาดบนพระอังสะ (ไหล่) ซ้าย ย้อยลงมาถึงระดับพระนาภี (สะดือ)...(พระแบบสิงห์หนึ่ง ชายสังฆาฏิสั้นอยู่เหนือราวนม พระแบบสิงห์สอง ห้อยยาวลงมาถึงใต้ราวนม) เป็นพระพุทธรูปนั่งปางสมาธิ

มีการค้นพบพระแก้วมรกตครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๙ เมื่อพระเจดีย์วัดป่าเยียะ (ปัจจุบันคือ วัดพระแก้ว) ต.เวียง อ.เมือง จ.เชียงราย ถูกฟ้าผ่าพังลง แล้วพบพระพุทธรูปพอกไว้ด้วยปูนทรายลงรักปิดทอง ภายหลังปูนได้กะเทาะออกจึงเห็นเป็นพระแก้วมรกตงามสดใสทั้งองค์ ได้แสดงปาฏิหาริย์ให้ปรากฏหลายอย่าง ประชาชนต่างหลั่งไหลมาสักการบูชาและขอพร

ต่อมา นักปราชญ์ชาวล้านนาได้แต่งหนังสือขึ้น ๒ เล่ม เป็นภาษาบาลี เล่าถึงตำนานพระแก้วมรกต คือ หนังสือรัตนพิมพวงศ์ แต่งโดยพระพรหมราชปัญญา ภิกษุชาวเชียงราย เชื้อสายราชวงศ์ของพระเจ้ามังราย ส่วนหนังสือหรือพงศาวดารเล่มอื่นๆ แต่งขึ้นมาภายหลัง

เมื่อกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพระแก้วมรกต จึงกล่าวแยกกันออกเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เป็นตำนานตอนต้น ก่อนพบพระแก้วมรกตที่เชียงราย ใน พ.ศ. ๑๙๗๙

ตอนที่ ๒ เป็นประวัติภายหลังจากพบองค์พระแก้วมรกตแล้ว สืบมาจนถึงยุคปัจจุบัน

ตอนที่ ๑ : ตำนานพระแก้วมรกต

พระแก้วมรกตสร้างขึ้นหลังพุทธปรินิพพาน ๕๐๐ ปี คือพุทธศักราช ๕๐๐ พระอินทร์ กับพระวิษณุกรรมเทพบุตร ได้นำแก้วโลกาทิพย์รัตนายกสีเขียวที่ขุดมาจำหลักเป็นพระพุทธรูปถวายแด่พระนาคเสนเถระ ในรัชสมัยของพระเจ้ามิลินท์ กษัตริย์ผู้ครองกรุงปาณฑุบุตร ถวายพระนามพระพุทธรูปว่า พระพุทธรัตนพรรณมณี-มรกต แล้วพระนาคเสนเถระได้อธิษฐานอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ ๗ องค์ บรรจุลงในองค์พระ คือ พระโมลี พระนลาฏ พระนาภี พระหัตถ์ซ้าย-ขวา เมื่ออัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานก็เกิดเหตุการณ์แผ่นดินไหวขึ้น พระนาคเสนได้พยากรณ์ว่า **“พระแก้วองค์นี้จะเสด็จไปโปรดสรรพสัตว์ในเบญจประเทศ คือ ลังกาทวีป กัมโพชชครีโยทยา โยนะวิสัย ปะมะทละวิสัย และสุวรรณภูมิ”**

พุทธศักราช ๘๐๐ โดยประมาณ ในแผ่นดินพระเจ้าศิริกิตติกุมาร เกิดมหากลิ้งค์ในเมืองปาณฑุบุตร คือมีจลาจลในข้าศึกจากภายนอก มีผู้อัญเชิญพระพุทธรัตนพรรณมณีมรกต ลงเรือสำเภาลี้ภัยไปยังลังกาทวีป องค์พระแก้วได้ประดิษฐานอยู่ที่นั่นราว ๒๐๐ ปี

พุทธศักราช ๑๐๐๐ โดยประมาณ มีกษัตริย์แห่งพุกามประเทศ คือ พระเจ้าอนุรุธราชาธิราช (มังมหานรธาช่อ-ภาษามอญ) เป็นกษัตริย์ที่ทรงอำนาจมาก ได้ส่งทูตไปยังลังกาทวีปเพื่อขอคัดลอกพระไตรปิฎก และขอพระแก้วมรกตไปสักการบูชา ตอนขากลับ ขบวนเรือถูกพายุพัดเข้าไปทางอ่าวกัมพูชาแทน พระเจ้านารายณ์สุริยวงศ์ เจ้ากรุงอินทปัตถ์มหานคร แคว้นกัมพูชา ให้อำมาตย์คุมสำเภากลับไปถวายคืนพระเจ้าอนุรุธแต่...ส่งกลับเพียงพระไตรปิฎก มิได้ส่งพระแก้วมรกตไปด้วย องค์พระแก้วจึงประดิษฐานอยู่ในกรุงอินทปัตถ์อยู่ระยะหนึ่ง (ไม่ได้ระบุนานเท่าไร)

ต่อมาในแผ่นดินพระเจ้าแสนหาราช เกิดพายุและฝนตกน้ำท่วมใหญ่ พระเจ้าแสนหาราชก็สวรรคตด้วยมหาอุทกภัยนั้นด้วย...มีพระมหาเถระรูปหนึ่งได้อัญเชิญพระแก้วมรกตขึ้นสำเภาหนีไปยังที่ที่ปลอดภัย

พระเจ้าอติตยราช (อาทิตยราช) เจ้าครองนครอโยธยา ทราบเรื่อง จึงเสด็จโดย ขบวนพยุหยาตราไปอัญเชิญพระแก้วมรกตแล้วนำไปประดิษฐานในพระมหาเวศยันต-ปราสาท ในนครอโยธยา ต่อมาอีกหลายรัชกาล

ต่อมา เจ้าเมืองกำแพงเพชร พระญาติของกษัตริย์อโยธยา ได้ทูลขอพระแก้วมรกต ขึ้นไปประดิษฐานที่เมืองกำแพงเพชรอีกหลายรัชสมัย...ประดิษฐานที่วัดพระแก้ว ชากังราว ในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ในปัจจุบัน

ต่อมา เจ้ามหาพรหม (พระอนุชาของพระเจ้าก้อนา กษัตริย์ล้านนา) เจ้าผู้ครอง หัวเมืองฝ่ายเหนือ ๓ เมือง คือ เชียงราย เชียงแสน และเมืองฝาง ได้ลี้ภัยสงคราม ไปอาศัยอยู่กับพระยาญาณดิส เจ้าเมืองกำแพงเพชร ภายหลังเมื่อกลับเมืองเชียงราย ก็ได้ทูลขอพระแก้วมรกตไปเชียงรายด้วย

เมื่อเจ้ามหาพรหมชราภาพลง ด้วยความเป็นห่วงองค์พระแก้ว จึงได้พอกปูนจนทึบ และลงรักปิดทองเสมือนพระพุทธรูปต่างๆ ไป แล้วบรรจุไว้ในเจดีย์วัดป่าเยยะ ในเมือง เชียงราย โดยไม่มีใครรู้ จนกระทั่งเกิดฟ้าผ่าเจดีย์ตามที่ปรากฏในพงศาวดารล้านนา...

ตอนที่ ๒ : ประวัติพระแก้วมรกต

หลักฐานประวัติศาสตร์บันทึกว่า พระแก้วมรกต ประดิษฐานอยู่ที่เชียงรายเป็นเวลา ๔๕ ปี คือในปี พ.ศ. ๑๙๓๙ หลังจากฟ้าผ่าพระเจดีย์วัดป่าเยยะหักพังลงมา ได้พบองค์พระแล้วอัญเชิญไปประดิษฐานในพระวิหาร ต่อมาพบว่าปูนตรงพระนาสิก เกิดกะเทาะมองเห็นแก้วสีเขียวสดใสอยู่ภายใน ทางวัดจึงได้ลอกปูนออกและพบ พระแก้วมรกตเป็นแก้วสีเขียวสดใสงามทั้งองค์ รวมทั้งเกิดเหตุมหัศจรรย์หลายประการ

ความทราบถึงกษัตริย์ล้านนาที่ครองเมืองเชียงใหม่ คือ พระเจ้าสามฝั่งแกน (พ.ศ. ๑๙๕๕-๑๙๘๕) ได้จัดขบวนช้างไปอัญเชิญพระแก้วมรกตไปประดิษฐานที่ เชียงใหม่ แต่ช้างที่มีพระแก้วมรกตอยู่บนหลังไม่ยอมไปเชียงใหม่ แต่มุ่งหน้าไปลำปาง

...พระเจ้าสามฝั่งแกนจึงยอมให้อัญเชิญพระแก้วมรกตไปที่ลำปางแทน และอัญเชิญไปประดิษฐานที่วัดพระแก้วดอนเต้า ในเมืองลำปาง อยู่ยาวนานถึง ๓๒ ปี

ครั้น พ.ศ. ๒๐๑๑ พระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. ๑๙๘๕-๒๐๑๓) กษัตริย์เชียงใหม่ได้อัญเชิญพระแก้วมรกตจากลำปางไปเชียงใหม่ ครั้งแรกได้จัดสร้างวิหารให้เป็นที่ประดิษฐาน แต่ถูกฟ้าผ่าหลายครั้งสร้างไม่เสร็จ จึงได้อัญเชิญไปไว้ในซุ้มจระนำมุขด้านหนึ่งของพระมหาเจดีย์ วัดเจดีย์หลวง ในเมืองเชียงใหม่ และประดิษฐานอยู่ที่วัดแห่งนี้เป็นเวลาานถึง ๘๐ ปี

ถึงปี พ.ศ. ๒๐๙๔ กษัตริย์เชียงใหม่พระนามว่า พระเกษมเกล้า ได้ยกพระราชธิดาพระนามว่า พระนางยอดคำ ให้เป็นพระมเหสีของพระเจ้าโพธิสาร กษัตริย์ล้านช้างเมืองหลวงอยู่ที่เมืองเชียงทอง (หลวงพระบางในปัจจุบัน) ... พระเจ้าโพธิสาร กับพระนางยอดคำ มีพระราชโอรสทรงพระนามว่า พระไชยเชษฐากุมาร เจ้าชายหนุ่มองค์นี้จึงเป็น “หลานตา” ของพระเกษมเกล้า - กษัตริย์เชียงใหม่

เมื่อพระไชยเชษฐากุมารเจริญวัยได้ ๑๕ พรรษา พระเจ้าตากทางเชียงใหม่สวรรคตโดยไม่มีทายาทสืบราชสมบัติ ทางเชียงใหม่จึงได้ทูลเชิญพระกุมารพระองค์นี้ไปครองราชย์เมืองเชียงใหม่ ทรงพระนามว่า พระเจ้าไชยเชษฐา

กาลต่อมา พระเจ้าโพธิสาร กษัตริย์ลาวสวรรคต พระเจ้าไชยเชษฐาจึงเดินทางไปถวายบังคมพระบรมศพ ได้อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญของเชียงใหม่ไปด้วยหลายองค์ ได้แก่ พระแก้วมรกต พระพุทธสิหิงค์ พระเสด็จมณี (พระแก้วขาว) พระพุทธรูปษัตริย์ (พระแก้วขาวเพชรน้ำค้าง) เป็นต้น

เมื่อไปถึงหลวงพระบาง เหล่าเสนาอำมาตย์ได้ทูลเชิญพระเจ้าไชยเชษฐา กษัตริย์เชียงใหม่ ขึ้นเป็นกษัตริย์ล้านช้างครองเมืองหลวงพระบางอีกด้วย...พระองค์เห็นว่ายังทรงพระเยาว์ ไม่สามารถปกครองทั้งสองแผ่นดินได้ จึงสละราชสมบัติเมืองเชียงใหม่เป็นกษัตริย์ล้านช้างเพียงอาณาจักรเดียว แล้วพระเจ้าไชยเชษฐาพระองค์นี้ก็ไม่ได้อ

เสด็จกลับเชียงใหม่อีกเลย...และ พระพุทธรูปที่อัญเชิญไปก็ตั้งอยู่ที่หลวงพระบาง เมืองหลวงของลาว ด้วยประการฉะนี้

ทางเชียงใหม่ได้ขอคืนพระพุทธรูปหลายครั้ง ได้เพียงพระพุทธลีหิงค์ กับพระเสด็จคมณี (พระแก้วขาว) กลับคืน ส่วนพระแก้วมรกตก็ถูกอัญเชิญไปประดิษฐานที่หลวงพระบาง เป็นเวลา ๑๒ ปี

ในปี พ.ศ. ๒๑๒๑ เชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ทางหลวงพระบางเกรงว่าพม่าจะยกมาตีหลวงพระบาง จึงได้ย้ายเมืองหลวงลงมาที่เวียงจันทร์...และได้อัญเชิญพระแก้วมรกตไปประดิษฐานที่เวียงจันทร์ นานถึง ๒๑๕ ปี

ลัทธิประวัติศาสตร์มาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เมืองเวียงจันทร์เป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา แต่เมื่อกรุงศรีอยุธยามีศึกหนักกับพม่าจนเสียกรุงในที่สุด ทางเวียงจันทร์จึงถือโอกาสแข็งเมือง และแยกตัวเป็นอิสระจากอยุธยา

ครั้นเมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชกอบกู้เอกราชและตั้งราชธานีใหม่แล้ว จึงโปรดฯ ให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (รัชกาลที่ ๑) ไปตีเวียงจันทร์กลับคืนมาเป็นเมืองขึ้นดังเดิม แล้วได้อัญเชิญพระแก้วมรกต และพระบาง มาประดิษฐานยังแผ่นดินไทยในปี พ.ศ. ๒๓๒๑

พระแก้วมรกตได้ประดิษฐานที่วัดอรุณราชวราราม ในกรุงธนบุรี เป็นเวลา ๓ ปี จนกระทั่งสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ย้ายมาสร้างเมืองหลวงใหม่ทางฝั่งพระนคร จึงได้อัญเชิญพระแก้วมรกตมาประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๒๔ สืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

เริ่มคณะธรรมยุตในภาคเหนือ

ท่านหลวงปู่ใหญ่ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) เดินทางไปรับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเจติยฺหหลวงวรวิหารในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ปีนั้นท่านมีอายุ ๗๑ ปี อายุพรรษา ๕๑ ขณะนั้นในจังหวัดเชียงใหม่ได้มีพระสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกายเกิดขึ้นก่อนแล้ว

หลวงพ่อพระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล) ได้เขียนเล่าถึงความเป็นมาของคณะธรรมยุติกนิกายภาคเหนือ ดังนี้ :-

“ก่อนจะเล่าความเป็นมาของพระสงฆ์คณะธรรมยุตในภาคเหนือ จำเป็นต้องเริ่มจากประวัติของท่านเจ้าคุณพระนพิตพิศาลคุณ (คำปิง) ก่อน เพราะท่านผู้นี้เกี่ยวกับการเริ่มตั้งพระสงฆ์คณะธรรมยุตในภาคเหนือนี้มาก...

ท่านเจ้าคุณพระนพิตพิศาลคุณ (พระมหาคำปิง) เกิดที่บ้านหลวงเหนือ ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ท่านมีเชื้อสายไทยลื้อ มาจากแคว้นเชียงตุง ปัจจุบันอยู่ในรัฐฉานของพม่า

ตอนเป็นเด็ก ด.ช.คำปิง มีรูปร่างลักษณะหน้าตาดี ศีรษะเหมือนช้าง แสดงว่าเป็นคนมีปัญญา ได้บรรพชาเป็นสามเณรแล้วติดตามพระปิ่นตามอายุวัดหัวข่วง ไกล่ประตู่ช้างเผือกในเมืองเชียงใหม่

วันหนึ่ง กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์ (โยมอุปัฏฐากวัดบรมนิวาสท่านหนึ่ง) เสด็จมาประทับที่เชียงใหม่ ได้ทอดพระเนตรเห็นสามเณรคำปิงกำลังเดินบิณฑบาต รู้สึกพอพระทัยในรูปสมบัติและท่าทางกิริยาที่เรียบร้อยของสามเณร จึงตรัสชวนให้ลงไปกรุงเทพฯ พร้อมกับพระปิ่นตา แล้วนำไปฝากกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพอพระทัย โปรดให้เป็นศิษย์และให้อยู่อาศัย
ใกล้ชิด

สามเณรคำปิง อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดบวรนิเวศวิหาร สอบเปรียญได้
๓ ประโยค เป็นพระมหาคำปิง แล้วสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ รับสั่งให้กลับมาอยู่
เชียงใหม่ พร้อมกับพระปิ่นตา โดยมาพักที่วัดเจติยंहलगง ได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้านาย
เป็นอย่างดี

พระมหาคำปิงกลับมาจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง
ได้รับสมณศักดิ์ที่ พระครูสุนทรพิสัยพิศาลคุณ แล้วกลับไปเชียงใหม่ ไปพักจำพรรษาที่
วัดเจติยंहलगงดั้งเดิม

ในเชียงใหม่ขณะนั้น มีอุบาสกเชื้อสายพม่า ชื่อ อินต๊ะค่อ อยู่บ้านถ้ำเชียงดาว
อำเภอเชียงดาว เป็นคนมีความรู้เรื่องธัมมะธัมโมกกว้างขวาง โดยเฉพาะในปรมัตถธรรม

อินต๊ะค่อ มักจะไปถามปัญหาธรรมกับพระในวัดต่างๆ ไม่มีพระรูปใดที่จะ
สามารถตอบปัญหาธรรมให้เป็นที่พอใจได้ เขาจึงเป็นอุบาสกที่มีชื่อเสียงโด่งดังเป็น
ที่รู้จักทั่วไป และเป็นผู้ที่เจ้านายนับถืออยู่ในขณะนั้น

ได้มีผู้แนะนำอินต๊ะค่อไปถามปัญหาธรรมกับพระครูสุนทรพิสัยพิศาลคุณ (พระมหา
คำปิง) ที่วัดเจติยंहलगง

เมื่ออินต๊ะค่อได้ไปเห็นรูปสมบัติและคุณสมบัติของท่านพระครูสุนทรพิสัยฯ พร้อมทั้ง
ได้รับคำตอบปัญหาธรรมตรงตามความเข้าใจของตัวเองที่มีอยู่ “เกิดปีติความเลื่อมใส
ถึงกับก้มลงกราบที่เท้าพระครูสุนทรพิสัยฯ พร้อมทั้งเปล่งวาจาแสดงความดีใจ และประกาศตน
เป็นศิษย์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา”

อินต๊ะค่อ ได้ชักชวนบรรดาเจ้านาย และอุบาสก และอุบาสิกา ผู้สนใจทางศาสนา
ไปฟังธรรมจากสำนักท่านพระครูสุนทรพิสัยฯ เป็นประจำ เมื่อต่างได้รับรสพระธรรม จึงมี

ผู้เลื่อมใสพอใจในการปฏิบัติธรรมมากขึ้น จึงได้พร้อมใจกันขออาราธนาท่านพระครูนพิสีฯ ย้ายจากวัดเจติยंहलग มาอยู่วัดหอธรรม ขณะนั้นยังรกร้างว่างเปล่าอยู่

เดิมทีเดียว วัดเจติยंहलग มีกำแพงชั้นในล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน ภายในกำแพงชั้นในมีเพียงพระวิหารलगและองค์พระเจติยंहलगเป็นเขตพุทธาวาส ส่วนพระสงฆ์อยู่นอกกำแพงชั้นใน ๔ มุม คงจะเรียกคณะมากกว่า คือ คณะพันเตา คณะหอธรรม คณะสุขุมิน และคณะสพฝาง

คณะข้างต้นนี้แต่เดิมเรียกว่า วัด ที่อยู่รอบนอกกำแพงที่เป็นเขตพุทธาวาส เป็นกลุ่มวัด ๔ วัด แต่ละวัดมีเจ้าอาวาสหรือหัวหน้าสำนักปกครองดูแลเป็นอิสระ

ต่อมาภายหลัง เมื่อท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ได้มาเป็นเจ้าอาวาสวัดเจติยंहलग จึงได้รวม ๓ วัด คือ วัดหอธรรม วัดสุขุมิน และวัดสพฝาง เข้าด้วยกันเป็นวัดเจติยंहलगวัดเดียว

ส่วนวัดพันเตา ไม่ประสงค์จะรวมด้วย ก็ยังเป็นวัดหนึ่งอีกต่างหาก มีกำแพงกั้นกลางกับวัดเจติยंहलग ท่านที่เคยไปนมัสการวัดเจติยंहलगคงจะทราบดี

ตั้งหลักคณะธรรมยุตที่วัดหอธรรม

ระหว่างที่ท่านพระครูนพิสีพิศาลคุณ (พระมหาคำปึง) มาอยู่วัดหอธรรมนั้น ท่านได้ชวนสามเณรหมื่น จากวัดเชียงยืนมาอยู่ด้วย และได้ส่งไปเรียนบาลีที่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ

สามเณรหมื่น ได้อุปสมบทเป็นพระ และสอบเปรียญ ๓ ได้ แล้วกลับมาอยู่วัดหอธรรม มาภายหลังเป็นที่รู้จักทั่วไปว่า “ท่านมหาหมื่น นักประวัติศาสตร์ของล้านนาไทย”

นอกจากท่านมหาหมื่นแล้ว ท่านพระครูนพสีห์ ยังได้ส่งพระไปเรียนบาลีที่ วัดบวรนิเวศวิหารหลายรูป ที่ได้เปรียญกลับมาก็มี พระมหาชูป พระมหาบาง พระมหาแจ่ม พระมหาทอง ระหว่างที่พระครูนพสีห์ มาตั้งหลักคณะธรรมยุตอยู่ที่ วัดหอธรรมนั้น เกียรติคุณความดีของท่านก็ทราบไปถึงพ่อเจ้าอินทวโรรส และ แม่เจ้าทิพยเนตร มีความประสงค์อยากจะพบและสนทนาวิสาสะด้วย จึงได้อาราธนา ท่านพระครูนพสีห์ ไปที่คุ้มหลวง (อยู่ในบริเวณโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ในปัจจุบัน)

พ่อเจ้าฯ และแม่เจ้าฯ เกิดศรัทธาเลื่อมใส มีความประสงค์อยากจะพบและ สนทนาบ่อยๆ ต้องการให้มาอยู่ใกล้ จึงได้สร้างกุฏิถวายที่วัดเชิงมนั้ แล้วอาราธนา พระครูนพสีห์ มาพักจำพรรษาที่นั่น พ่อเจ้าฯ และแม่เจ้าฯ ได้ให้การอุปถัมภ์บำรุง และถวายการยกย่องนับถือมาก ถึงขนาดว่าใครนินทาว่าร้ายท่านพระครูฯ ก็จะถูก ลงโทษเข็ญตีเอาทีเดียว

เนื่องจากท่านพระครูนพสีห์ มีบุคลิกลักษณะสง่างามน่าเกรงขามอยู่แล้ว เมื่อได้ รับการยกย่องเชิดชูจากพ่อเจ้าฯ อีก จึงเสริมสร้างบารมีท่านพระครูฯ ให้เห็นประหนึ่ง ว่าเป็นผู้มีอำนาจราชศักดิ์ แม่พ่อเจ้าฯ และแม่เจ้าฯ ก็พลอยเกรงขามไปด้วย ดังจะ เห็นว่าท่านพระครูฯ สามารถชักชวนพ่อเจ้าฯ ให้มารักษาอุโบสถศีลได้ตลอดพรรษา

ด้วยความดีความชอบในการบำเพ็ญศาสนกิจมาโดยลำดับ ท่านพระครูนพสีห์ ได้รับหนังสือให้ลงไปกรุงเทพฯ และได้รับพระราชทานแต่งตั้งให้เป็นพระราชาคณะ ในนามเดิมว่า พระนพสีห์พิศาลคุณ แล้วท่านก็กลับมาพักจำพรรษาที่วัดเชิงมนั้ ในเมืองเชียงใหม่ ตามเดิม

แน่นอน ความเคารพนับถือที่พ่อเจ้าอินทวโรรส มีต่อท่านเจ้าคุณพระนพสีห์พิศาลคุณ ก็ต้องมีมากขึ้นเป็นเงาตามตัว

ครั้งหนึ่ง ท่านเจ้าคุณนพสีห์ กลับไปเยี่ยมวัดศรีมุงเมือง ที่อำเภอดอยสะเก็ด ซึ่งเป็นวัดเดิมของท่าน พ่อเจ้าฯ ยังยอมมอบช้างที่นั่งของพ่อเจ้าฯ ให้นั่งไป

ความเจริญคู่กับความเสื่อม

ตามหลักอนิจจัง “ความเจริญกับความเสื่อมเป็นของคู่กัน เหมือนสว่างกับมืด
ชะตากรรมของบ้านเมืองและของบุคคลก็หนีหลักธรรมดานี้ไม่พ้น”

ในกรณีของท่านเจ้าคุณพระนพิตพิศาลคุณ ที่เคยรุ่งโรจน์มากก็มาถึงจุดตกต่ำ
เมื่อชาวเมืองเชียงใหม่ได้สูญเสียพ่อเจ้าอินทวโรรส ผู้เป็นที่รักของประชาชนไป เมื่อ
วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๕๒ รวมทั้งอุบาสกอินท๊ะค่อ ผู้มีส่วนเสริมสร้างบารมีให้แก่
ท่านเจ้าคุณฯ ก็ถึงแก่กรรมแล้วเช่นกัน

ท่านเจ้าคุณพระนพิตฯ ก็ขาดองค์อุปถัมภ์ และขาดผู้ให้การส่งเสริมที่เป็นหลัก
อำนาจบารมีของท่านที่เคยรุ่งโรจน์โชติช่วงก็ริบหรือลดน้อยถอยลงโดยลำดับ
ภารกิจในการเทศนาสั่งสอนที่วัดเชียงใหม่ก็ลดน้อยเบาบางลงด้วย

ท่านเจ้าคุณพระนพิตฯ ได้กลับมาอยู่วัดหอธรรมตามเดิม

หลังจากนั้นไม่นาน ท่านเจ้าคุณพระนพิตฯ ก็จาริกไปสู่แคว้นเชียงตุง ไปเยี่ยม
เจ้าฟ้าเชียงตุง บิดาของเจ้าพรหมลือ จากนั้น ท่านเจ้าคุณพระนพิตฯ ก็กลับเชียงใหม่
อีกครั้ง แต่กลับไปอยู่ที่วัดศรีมุงเมือง อำเภอดอยสะเก็ด วัดบ้านเดิมของท่าน

ที่สำนักวัดหอธรรม ซึ่งเป็นที่ตั้งของคณะธรรมยุตในเมืองเชียงใหม่นั้นได้อาศัย
พระสมุห์ปั้น (ภายหลังได้รับแต่งตั้งเป็น พระครูพุทธวิโรจน์) กับท่านมหาหมื่น ปกครอง
ต่อมา

ทางด้านท่านเจ้าคุณพระนพิตพิศาลคุณ อยู่ที่วัดศรีมุงเมือง ดอยสะเก็ด ได้ไม่นาน
ก็ลาสิกขา แล้วกลับไปอยู่เชียงตุงจนวสานแห่งชีวิต

ทางด้านวัดเจติยंहलग วัดหอธรรม ที่เคยรุ่งเรืองด้วยอำนาจบุญบารมีของท่าน
เจ้าคุณพระนพิตพิศาลคุณ ก็เริ่มซบเซา ศรัทธาถลดถอยลง ต่อมาเมื่อท่านเจ้าคุณ
พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ ได้รับอาราธนาให้มาเป็นเจ้าอาวาสปกครองวัดเจติยंहलग
จึงได้กู้ศรัทธากลับคืน ได้พัฒนาวัดเจติยंहलगจนเจริญรุ่งเรืองและเป็นศูนย์กลาง
ของคณะสงฆ์ธรรมยุตในภาคเหนือมาจนทุกวันนี้

หนังสืออ้างอิง

รศ.ดร.ปฐม - รศ.ภัทรา นิคมานนท์, ตุลาคม ๒๕๕๘, พระอุบาลีคุณูปมาจารย์
(หลวงปู่ใหญ่ จันทร์ สิริจันท) เล่ม ๑.

รศ.ดร.ปฐม - รศ.ภัทรา นิคมานนท์, กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙, พระอุบาลีคุณูปมาจารย์
(หลวงปู่ใหญ่ จันทร์ สิริจันท) เล่ม ๒.

คำแก้แค้นแก่สรรพสัตว์

ณ วัดป่าอัมพโรปัญญาภิรมย์

ในพระอุปถัมภ์ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อมฺพรมหาเถร)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ตำบลคลองกิว อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี

วันศุกร์ที่ ๒๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๖๐ ดิถีขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑

ขอบุญกุศลจรรยา อันข้าพเจ้าทั้งหลายได้บำเพ็ญด้วยดีแล้ว ทางกาย วาจา และใจ กล่าวโดยจำเพาะคือ การสร้างอารามถวายแด่สงฆ์จตุรทิศ อุทิศไว้ในพระบรมพุทธานุภาพ อารามนั้นมีนามว่า วัดป่าอัมพโรปัญญาภิรมย์ ประกอบด้วยปูชนียวัตถุ และเสนาสนะต่างๆ กล่าวคือพระพุทธรูปปฏิมาปางนาคปรก พระพุทธรูปปฏิมาปางสมาธิ ศาลาที่ประชุมอาคารพิพิธภัณฑที่ประมวลธรรมโอวาทของพระสุปฏิปันโน ถนนลาดยางกว้าง ๕ เมตร ยาว ๘๐๐ เมตร อ่างเก็บน้ำสาธาณทาน กำแพงรอบพื้นที่ยาว ๒,๘๐๐ เมตร สูง ๓ เมตร ตลอดจนบุญกุศลแห่งการบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ด้วยน้ำใจศรัทธาเลื่อมใส มั่นคงในพระรัตนตรัย ดังนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งสังฆาภิธาน แก่สรรพสัตว์ไปไม่มีประมาณ ขอถวาย เป็นพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณ สมเด็จพระบรมพุทธเจ้าพระศรีอริยเมตไตรย และพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ และเป็นกุศลสนองคุณท่านผู้บำเพ็ญคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติ และพระพุทธานุภาพ เป็นปฐม

อนึ่ง ขอสรรพสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีประมาณ, จงมีส่วนแห่งบุญที่ข้าพเจ้า ได้ทำในบัดนี้, และแห่งบุญอื่นที่ได้ทำไว้ก่อนแล้ว, คือจะเป็นสัตว์เหล่าใด, ซึ่งเป็นที่รักใคร่ และมีบุญคุณ เช่นมารดาบิดาของข้าพเจ้า เป็นต้นก็ดี ที่ข้าพเจ้าเห็นแล้วหรือไม่ได้เห็นก็ดี, สัตว์เหล่าอื่นที่เป็นกลางๆ หรือเป็นคู่เวรกันก็ดี, สัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่ในโลก, อยู่ในภูมิทั้ง ๓, อยู่ในกำเนิดทั้ง ๔, มีชั้น ๕ ชั้น, มีชั้นชั้นเดียว, มีชั้น ๔ ชั้น, กำลังท่องเที่ยว อยู่ในภพน้อยภพใหญ่ก็ดี, สัตว์เหล่าใดรู้ส่วนบุญที่ข้าพเจ้าแผ่ให้แล้ว, สัตว์เหล่านั้น จงอนุโมทนาเองเถิด, ส่วนสัตว์เหล่าใดยังไม่รู้ส่วนบุญนี้, ขอเทวดาทั้งหลายจงบอกสัตว์ เหล่านั้นให้รู้

เพราะเหตุที่ได้อนุโมทนาส่วนบุญที่ข้าพเจ้าแผ่ให้แล้ว, สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง, จงเป็นผู้ไม่มีเวร, อยู่เป็นสุขทุกเมื่อ, จงถึงบพอันเกษมกล่าวคือพระนิพพาน, ความปรารถนาที่ ดึงามของสัตว์เหล่านั้น จงสำเร็จเถิด, สาธุ สาธุ สาธุ

